

หนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน

ประชุมโคลงโลกนิติ

กระทรวงศึกษาธิการ

๒๓๔.-

คู่มือเรื่องการสอน
ศูนย์พัฒนาหนังสือ
บ้านลำปำ

หนังสือชุดวรรณกรรมภาคใต้และคำสอน

ประชุมโคลงโลกนิติ

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือชุดวรรณกรรมภาษาใต้และคำสอน

ประชุมโคลงโลกนิติ

สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

© สงวนลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

จำนวน ๑๖,๐๐๐ เล่ม

๓๕๕.๕ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, สถาบันภาษาไทย

ก-ป ประชุมโคลงโลกนิติ. -- กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๓.

๖๑๐ หน้า : ภาพประกอบ ; ๒๑ ซม. (หนังสือชุด
วรรณกรรมภาษาใต้และคำสอน)

ISBN 974-268-8192

๑. ภาษาไทย ภาาใต้. คำสอน. ๒. ชื่อเรื่อง. ๓. ชื่อชุด.

องค์การตำาของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง พ.ศ. ๒๕๕๕

จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

ISBN 974 01 2630-8

คำนำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

หนังสือ **ประชุมโคลงโลกนิติ** ซึ่งประกอบด้วย โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร โคลงโลกนิติ สำนวนเก่าไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และคาถาบาลี เล่มนี้ เป็นหนังสือเล่มหนึ่งในชุดวรรณกรรมภษิตและคำสอน ซึ่งคณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติได้จัดทำขึ้น และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้พิมพ์เผยแพร่ไปยังสถานศึกษา หน่วยงานและห้องสมุดต่างๆ เพื่อให้เยาวชนและประชาชนที่รักการศึกษาค้นคว้า ได้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมที่มีคุณค่า และนำแนวคิดข้อเตือนใจจากภษิตคำสอนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

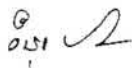
คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ นี้ กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ให้ทำหน้าที่พิจารณา คัดสรรวรรณกรรมที่มีคุณค่าและหาอ่านได้ยาก นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่ออนุรักษ์วรรณกรรมอันเป็นสมบัติของชาติให้คงอยู่สืบไป ใน พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๒ คณะกรรมการฯ ซึ่งมีผู้ช่วยศาสตราจารย์วิฑูร โสภวงศ์ เป็นประธาน ได้ศึกษารวบรวมภษิตคำสอนที่คุ้นเคยกันมาแต่เก่าก่อน รวมทั้งภษิตคำสอนของคนไทยในท้องถิ่นภาคต่างๆ เพื่อนำมาจัดทำเป็นหนังสือชุดวรรณกรรมภษิตและคำสอน หนังสือในชุดนี้ที่ได้จัดทำและพิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว ได้แก่ประชุมสุภาษิตพระร่วง และประชุมโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การจัดทำต้นฉบับ **ประชุมโคลงโลกนิติ** นี้ คณะกรรมการฯ ได้นำโคลงโลกนิติฉบับที่พิมพ์ครั้งต่างๆ เช่น โคลงโลกนิติในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๔๑๗ โคลงโลกนิติฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๐ ฉบับกรมศึกษาธิการ ร.ศ. ๑๒๖ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๐) และฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๙ มาเทียบเคียงตรวจสอบและใช้เป็นต้นฉบับในการจัดพิมพ์ ส่วนการตรวจสอบคาถาของ

บทโคลง นั้น ได้ใช้หนังสือโคลงโลกนิติ ที่กล่าวมาข้างต้นพร้อมด้วยโลกนิติ
สำนวนอื่นๆอีกหลายฉบับ เช่น โลกนิติไตรพากย์ฉบับคารม พ.ศ. ๒๕๖๑
และ โลกนิติ-สุตวิพัฒน์นิติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้น
และเพื่อช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจภาษิตคำสอนในประชุมโคลงโลกนิติได้
ยิ่งขึ้น คณะกรรมการฯ ได้มอบหมายให้ นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง
รองประธานกรรมการ เป็นหัวหน้าคณะจัดทำคำอธิบายศัพท์ และเขียน
เชิงอรรถชี้แจงเกี่ยวกับคำาและคำศัพท์ที่ใช้ผิดแผกกันอย่างมีนัยสำคัญ
ในโคลงโลกนิตฉบับต่างๆ รวมทั้งให้เป็นผู้เขียนบทนำเสนอ และพระประวัติ
ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ด้วย นอกจากนี้
ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร กรรมการที่ปรึกษายังได้กรุณาเป็นประธาน
ตรวจสอบเนื้อหาในเชิงอรรถ และคำอธิบายศัพท์ ด้วย

กระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกโคลงโลกนิติบางบทไปให้
นักเรียนเรียนในวิชาภาษาไทย รวมทั้งใช้เป็นบทอาขยานด้วย หนังสือ
ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับนี้ ประกอบด้วยโคลง ๙๐๒ บท ถือได้ว่าเป็น
ฉบับสมบูรณ์ จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งแก่นักเรียน นักศึกษา และ
ประชาชนได้ใช้ประกอบการศึกษาค้นคว้า หรือ เป็นหนังสืออ่านประกอบ
การเรียนการสอน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความคิดให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กรมวิชาการขอขอบคุณคณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่
วรรณกรรมของชาติ ราชบัณฑิตยสถาน หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
และผู้มีส่วนให้เกิดหนังสือเล่มนี้ทุกท่าน กรมวิชาการหวังว่าเยาวชนผู้รัก
การศึกษาค้นคว้าและคนไทยทั่วไปจะได้ประโยชน์จากหนังสือ ประชุม
โคลงโลกนิติ ฉบับนี้ โดยทั่วกัน

(นายอรรุจ จันทวานิช)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๔ สิงหาคม ๒๕๔๒

สารบัญ

	หน้า
พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	
กรมพระยาเดชาดิศร	๑
บทนำเสนอ	๓๑
คำชี้แจงการจัดทำต้นฉบับหนังสือ	
ประชุมโคลงโลกนิติฉบับกรมวิชาการ	๕๕
ประชุมโคลงโลกนิติ	๖๕
บรรณานุกรม	๕๕๙
ดรรชนีประชุมโคลงโลกนิติฉบับกรมวิชาการ	๕๖๓

พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

พระยศ : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร หรือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร^๑ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอลำดับที่ ๑๕ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับ เจ้าจอมมารดามัน (สกุล บุญ-หลง) พระนามเดิม พระองค์เจ้า (ชาย) มั่ง ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๓๖ ณ พระนิเวศน์เดิม ฝั่งธนบุรี มีพระพี่น้องร่วมพระชนนีอีก ๑ พระองค์ แต่สิ้นพระชนม์เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงเป็นหลานตาของเจ้าพระยาโกษาธิบดี (หน ต้นสกุล บุญ-หลง)

^๑ ทรงได้รับสถาปนาพระอิสริยยศสูงสุดตามที่ปรากฏในพระสุพรรณบัฏเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกตำแหน่ง “กรมสมเด็จพระ” เปลี่ยนเป็น “สมเด็จพระยา” พระนามที่ปรากฏในเอกสารต่างๆ จึงมีพระอิสริยยศที่ต่างกัน ตามแต่ว่าเอกสารนั้นๆ เขียนขึ้นในช่วงเวลาใด

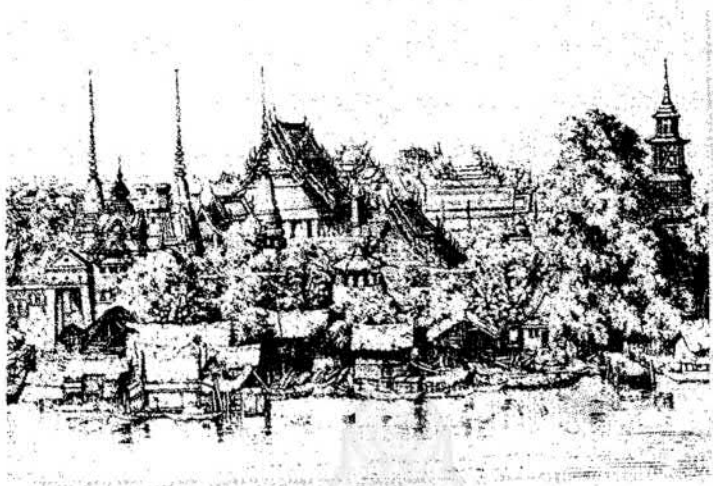
เสนาบดีด้านการคลังและการต่างประเทศ ในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งมี
นามที่นิยมเรียกกันทั่วไปว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผู้มีฝีมือ
ในการแต่งหนังสือจนได้รับยกย่องว่าเป็นกวีเอก ร่ายยาวเทศน์
มหาชาติกัณฑ์กุมารและมัทรีที่ท่านแต่งยังเป็นสำนวนที่ใช้เทศน์
กันมาจนทุกวันนี้ ส่วนร้อยแก้วเรื่องสามก๊กและราชาธิราช ก็เป็น
บทประพันธ์ที่รู้จักกันดีและมีผู้นิยมนำมาอ่านมาจนปัจจุบันเช่นกัน

เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาพระประวัติและพระกรณียกิจ
ของพระองค์ท่านที่เปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับจึงจะได้แยกกล่าว
เป็นในแต่ละรัชกาลไป

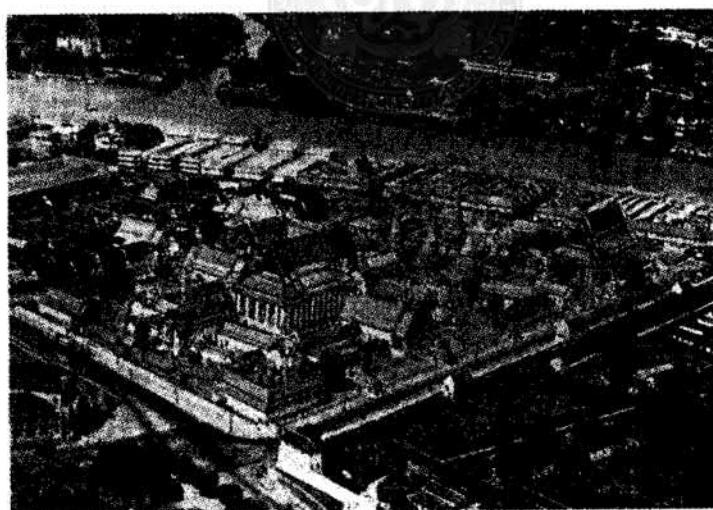
พระกรณียกิจสำคัญที่ทรงปฏิบัติในรัชกาลที่ ๒

เฉลิมพระอิสริยยศเป็นเจ้าต่างกรม

โดยโบราณราชประเพณีเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประกอบ
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้วจะทรงสถาปนา เลื่อนกรม ตั้งกรม
เจ้านาย ทรงตั้งพระราชาคณะ และทรงเลื่อนตำแหน่งขุนนางเป็น
บำเหน็จความชอบ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์
เจ้า(ชาย)มั่งเป็นเจ้าต่างกรม มีพระนามตามพระสุพรรณบัฏว่า
กรมหมื่นเดชอดิศร ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าทรงได้รับสถาปนา
ในปีใด ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวังพระราชทาน
ที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเขตพญาภิรมย์มั่งคณาราม ในที่ดินซึ่งเดิมเป็น
บ้านเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผู้เป็นขรัวตา อาณาเขตวังด้านทิศ

ภาพลายเส้น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาพถ่ายทางอากาศ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ตะวันออกติดถนนมหาธาตุ ด้านทิศตะวันตกติดแม่น้ำเจ้าพระยา (ปัจจุบันคือบริเวณบ้านเมตตา ของศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ประทับที่วังนี้ จนถึงรัชกาลที่ ๓ จึงเสด็จไปประทับที่วังริมถนนมหาชัยวังได้

ทรงกำกับราชการกรมพระอาลักษณ์

หลังจากเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีพระราชดำริว่า ในขณะนั้นมีเจ้านายผู้ใหญ่หลายพระองค์ที่ทรงพระปรีชาสามารถควรจะได้เป็นกำลังสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินร่วมกับขุนนางทั้งฝ่ายทหารพลเรือนด้วย จึงทรงแต่งตั้งเจ้านายให้มีหน้าที่กำกับราชการกรมต่างๆ เป็นทำนองที่ปรึกษาของเสนาบดีหรือผู้เป็นหัวหน้าในกรมนั้นๆ เมื่อมีกระแสพระราชดำริในราชการเรื่องใด ก็ให้ทรงปรึกษาหารือกับเจ้านายผู้ทรงกำกับราชการกรมนั้นๆ ด้วย พระราชดำริครั้งนี้มีความสำคัญในการบริหารราชการเป็นอันมาก และได้ใช้เป็นแบบแผนต่อมาอีกหลายรัชกาล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ทรงกำกับราชการกรมพระอาลักษณ์ กรมพระอาลักษณ์นั้นเป็นกรมใหญ่และสำคัญกรมหนึ่ง มีหน้าที่อย่างราชเลขานุการ ปฏิบัติงานด้านเอกสารและหนังสือถวายพระมหากษัตริย์ รับพระบรมราชโองการ หมายรับสั่ง พระราชหัตถเลขา และจดหมายเหตุเรื่องต่างๆ แต่งพระราชสาส์นซึ่งมีไปมาต่อเจ้าแผ่นดินทั้งปวง จารึกพระสุพรรณบัฏ หมายตั้งขุนนาง

คัดเขียนหนังสือต่าง ๆ รักษาพระราชกำหนดกฎหมายฉบับข้าง
ที่ เอกสารและหนังสือสำคัญของบ้านเมือง ดูแลรักษาหนังสือ
ในหอหลวง เจ้ากรมเป็นพระยา มีฐานะรองจากเสนาบดีลงมา
งานราชการเลขานุการและงานกรมพระอาลักษณ์ได้รวมกันอยู่เช่นนี้
จนในรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๑๐ จึงโปรดให้แยกงานทั้ง ๒ ด้าน
ออกจากกัน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงได้
รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้สนองพระเดชพระคุณกำกับ
ราชการกรมพระอาลักษณ์ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ และ
รัชกาลที่ ๔ สืบเนื่องกันโดยตลอดจนสิ้นพระชนม์ งานราชการ
กรมพระอาลักษณ์ ซึ่งรวมทั้งงานราชการเลขานุการและงานดูแล
รักษาหนังสือหอหลวงไว้ด้วยนั้น ทำให้ทรงมีโอกาสได้ศึกษา
ค้นคว้าหนังสือและสรรพตำราต่าง ๆ จนชำนาญรอบรู้ในหลักราชการ
และเป็นประโยชน์ต่อการนิพนธ์วรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ต่อมา
อันเป็นผลงานที่เชิดชูพระเกียรติคุณให้ปรากฏมาจนทุกวันนี้

พระกรณียกิจสำคัญที่ทรงปฏิบัติในรัชกาลที่ ๓

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิง
ถวัลยราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๓๖๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาเดชาดิศร ทรงปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณ
สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชด้วย “ทรงพระปรีชารอบราชการ”
ทั้งในราชการกรมพระอาลักษณ์ การต่างประเทศ การป้องกัน

พระนคร การศาสนา และที่สำคัญคือ ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยอย่างยิ่งทั้งในเรื่องส่วนพระองค์และราชการ นอกจากนี้ งานพระนิพนธ์ที่สำคัญหลายเรื่องรวมทั้ง โคลงโลกนิติ ก็ทรงแต่งขึ้นในรัชกาลนี้

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงพระกรณียกิจที่สำคัญบางเรื่อง

ทรงเป็นกรมขุนเดชอดิศร

ใน พ.ศ. ๒๓๗๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้เลื่อนพระอิสริยยศจาก กรมหมื่นเดชอดิศร เป็น กรมขุนเดชอดิศร มีพระเกียรติคุณปรากฏในแผ่นพระสุพรรณบัฏว่า

มีพระราชโองการมานพระบันทูลสุรสิงหนาทวิลาสดำเนียรตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า กรมหมื่นเดชอดิศร ทรงพระปรีชารอบราชการ ให้เสด็จเลื่อนพระนามขึ้นเป็น กรมขุนเดชอดิศร นาคนาม ศิริสวัสดิ์ทุกมาศ^๑

ทรงเป็นเชษฐมัตตัญญู

เชษฐมัตตัญญู แปลว่า พี่ใหญ่ผู้เจริญอย่างสูงสุดที่รู้ประมาณ หมายถึงว่าทรงเป็นพระเชษฐา เป็นพระบรมวงศ์ผู้ทรง

^๑ หอพระสมุดวชิรญาณ, จัดพิมพ์เหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงษานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงตลอดรัชกาลที่ ๕ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิแมส, ๒๔๘๗) . หน้า ๕๔. สะกดการันต์ตามต้นฉบับ

อาวุโสมีพระอิสริยยศอันสูงยิ่ง และทรงรอบรู้ในการที่ควรหรือไม่ควรกระทำ คำสรรเสริญว่าทรงเป็นเชษฐมัตตัตถุญญนี้ มาจากกระแสพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อใกล้จะเสด็จสวรรคต ทรงพระปรีวิตกถึงการที่พระสงฆ์ส่วนหนึ่งพากันโดยเสด็จพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระผนวชอยู่และทรงครองจีวรห่มแหวกอย่างพระมอญ ซึ่งทรงเห็นว่ามิใช่แบบแผนของพระไทย ด้วยพระบรมราโชบายอันแยบคาย จึงมีกระแสพระบรมราชโองการถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร แทน ขอให้ทรงนำจีวรองค์หนึ่งไปถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่อีกพระองค์หนึ่งซึ่งทรงพระผนวชอยู่ และยังทรงครองจีวรอย่างพระไทยทั่วไป หากทรงรับจีวรไว้ครองก็น่าจะเปรียบเสมือนนิมิตหมายว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ยังทรงเป็นหลักสำคัญของบรรดาสงฆ์ที่ยึดมั่นในแบบแผนประเพณีเดิม

ความในพระบรมราชโองการฉบับนี้ นอกจากมีสาระอันแสดงเหตุผลตามกระแสพระราชดำริแล้ว ยังเป็นเอกสารที่ได้รับยกย่องว่ามีถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะ สละสลวย และแยบคายเป็นอย่างยิ่ง ความบางตอนนั้นมีว่า

พอมั่งษา พ่องเป็นเชษฐมัตตัตถุญ พ่องรู้วານัจิตและอธิบายของข้าผู้พี่ อันชั้นระทุพพลภาพมากอยู่แล้ว... พม่ารำมัญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่นั้นและเห็นครองผ้าผิดกับพระภิกษุของเรา จึง

เรียกกันว่าพระมอญ เดิมนั้นพระไทยก็ห่มผ้าเป็นมอญ โดยอัตโนมัติปัญญาของพี่เห็นว่าถ้าวสันเกล้าสันกระหม่อมยังเสด็จอยู่ก็เห็นจะให้ประชุมพระราชคณะ ได้ว่ากล่าวกันให้เห็นว่าควรไม่ควรอยู่นานแล้ว นี่พี่กลัวจะเป็นกาบเป็นบุญเป็นคุณเป็นโทษพระสงฆ์จะแตกร้างกันไปจึงมิได้กล่าว...ถ้าแม้นกลับมาขึ้นอีกด้วยเหตุอันใดอันหนึ่ง ชื่อของพี่ผู้ได้เป็นเจ้าของแผ่นดินก็มีแต่จะเสียไป เขาจะว่าเป็นเมืองมอญเมื่อก่อนมาไปเสียมาแต่ครั้งแผ่นดินนั้น นี่แลเป็นความวิตกของพี่มากนักหนา ให้พ่อเห็นแก่พี่ช่วยเอาขึ้นแจ้งกับกรมหมื่นนุชิตชิโนรส เธอเป็นบรมญาติอันใหญ่ทรงไว้ซึ่งผ้ากาสาพัสตร์ทั้งรู้พระสัทธรรมของพระเจ้าเป็นอันมาก แล้วก็เป้นพระภิกษุหรืออุรยาที่มีจีวรอยู่ผืนหนึ่งให้พ่อช่วยถวายกรมหมื่นนุชิต ถ้าเธอจะรับเอาไว้ครองได้ก็ให้ถวายเธอเถิด ถ้าเธอจะมีรับไว้ครองแล้วก็ให้เอาคืนมาเสีย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ เชษฐมัตตัญญู ถวายโดยเรียบร้อย ครั้นความทราบถึงพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงมีสมณสาส์นมาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า การที่ทรงครองจีวรแบบพระมอญนั้นมิได้คาดว่าจะเป็นข้อให้ขุนเคืองพระราชหฤทัย จึงจะได้ทรงเปลี่ยนเป็นครองจีวรอย่างพระไทยให้ต้องตามพระบรมราชโองการต่อไป

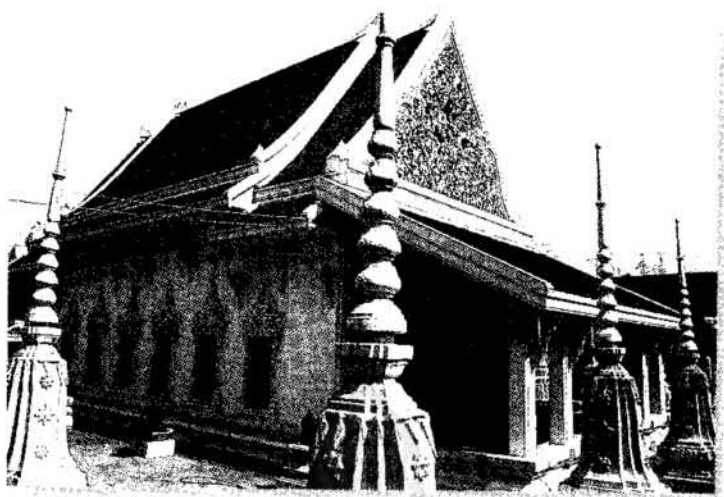
^๑ กรมศิลปากร, “ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๑ จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๔๑๓), หน้า ๔๙๒ - ๔๙๓ สกศการันต์ตามต้นฉบับ.

ทรงเป็นผู้รักษาพระนครด้านทิศตะวันออก

การนี้เกิดจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริถึงการป้องกันรักษาพระนครทั้ง ๔ ทิศ ดังเช่นที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สร้างวังพระราชทานให้เจ้านายผู้ใหญ่ที่เป็นหลักสำคัญในราชการเสด็จไปประทับ แต่บริเวณด้านทิศตะวันออกซึ่งเป็นบริเวณที่มีชุมชนชาวจีนอยู่หนาแน่นยิ่งหาไม่มี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวังถนนมหาชัย บริเวณใกล้ประตูสะพานหัน ซึ่งเป็นต้นทางที่จะไปสำเพ็งอันเป็นชุมชนชาวจีน วังถนนมหาชัยแบ่งเป็น ๓ วัง คือ วังเหนือ วังกลาง วังใต้ เฉพาะวังใต้นั้น มีพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงเป็นเจ้านายองค์สำคัญที่ควรจะเป็นประธานในการรักษาพระนครด้านทิศตะวันออก จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ย้ายจากวังริมแม่น้ำใต้วัดพระเชตุพนฯ ไปประทับที่วังถนนมหาชัยวังใต้ และได้ประทับที่วังนั้นจนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๐๒

ทรงปฏิสังขรณ์พระอาราม

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามที่สำคัญ ๒ พระอาราม คือ วัดราชคฤห์ ฝั่งธนบุรี ที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ข้าราชการของท่านได้บูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๑ ได้รับพระราชทานนามว่า วัดราชคฤห์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

วัดราชคฤห์ ฝั่งธนบุรี

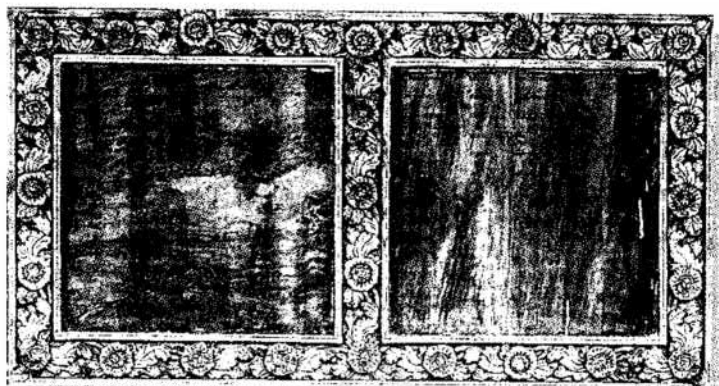
วัดทองธรรมชาติ ฝั่งธนบุรี

กรมพระยาเดชาดิศร ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์โดยสร้างพระอุโบสถ
ขึ้นใหม่แทนพระอุโบสถเดิม ประดิษฐานพระประธาน เป็น
พระพุทธรูปปางปรีณิพพาน บรรทมหงาย ศิลปะอยุธยา ปัจจุบัน
พระอุโบสถหลังนี้ใช้เป็นพระวิหาร และบรรดาผู้สืบสายราชสกุล
เดชาตวงศ์ของพระองค์ท่านได้รับการในการบูรณะปฏิสังขรณ์
พระอารามนี้กันต่อๆ มาอีกด้วย อีกวัดหนึ่งที่ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์
คือ วัดทองธรรมชาติ ฝั่งธนบุรี เป็นวัดที่กรมหลวงนรินทรเทวี
(พระองค์เจ้ากุ) และกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ พระภักดา ทรง
บูรณะมาแต่ก่อน กรมหลวงนรินทรเทวี ทรงเป็นพระน้องนาง
ต่างพระชนนีในรัชกาลที่ ๑ จึงทรงมีศักดิ์เป็นพระอัยยิกา (ย่า)
ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

ทรงพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ

พระกรณียกิจด้านวรรณกรรมเรื่องสำคัญๆ ที่ทรงพระนิพนธ์
ในรัชกาลที่ ๓ ได้แก่

๑. โคลงโลกนิติ โคลงโลกนิติเป็นวรรณกรรมโบราณ
ที่มีมาแต่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรืออย่างน้อยก็ก่อนรัชกาล
ที่ ๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้บูรณะ
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔-
๒๓๗๘ และให้จารึกตำรับตำราต่างๆ ทั้งด้านวรรณคดี โบราณคดี
พุทธศาสนา ประเพณี ตำรายา ตลอดจนสุขภาพจิต ลงบนแผ่นศิลา
ที่ประดับผนังปูชนียสถานต่างๆ ในพระอาราม เพื่อให้ประชาชน

แผ่นศิลาจารึกโคลงโลกนิติ ประดับศาลาทิศพระมณฑป

ศาลาทิศพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ได้ศึกษาหาความรู้นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรได้ทรงชำระโคลงโลกนิติสำนวนเก่าให้ถูกต้องตามพระบาลี บางโคลงก็ทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่ ปรากฏต้นฉบับในสมุดไทย ๕๐๘ บท แล้วจารึกไว้ที่แผ่นศิลาประดับศาลาทิศพระมณฑป ๔ หลัง แต่จำนวนโคลงที่จารึกไว้มีมากกว่านี้ เข้าใจว่าทรงเพิ่มเติมภายหลังเพื่อให้พอดีกับพื้นที่ที่จะจารึก อนึ่ง โคลงโลกนิตินี้มีแต่งกันหลายสำนวน และที่แต่งเป็นร้อยแก้วก็มี แต่สำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรได้รับความนิยมแพร่หลายมากกว่าสำนวนอื่นๆ รวมทั้งใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนด้วย

๒. โคลงภาพต่างภาษา ทรงพระนิพนธ์ขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔-๒๓๗๘ คราวเดียวกับพระนิพนธ์เรื่องโคลงโลกนิตินี้ ในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปและวาดรูปคนต่างชาติต่างภาษา รวม ๓๒ ชาติ ประดับไว้ที่ศาลารายรอบวัดพระเชตุพนฯ รวม ๑๖ หลัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงแต่งโคลงภาพคนต่างภาษาเป็นโคลงต้นบาททกุญชร จารึกบนแผ่นศิลาใต้รูปคนต่างภาษา ๔ ชาติ คือ สระกาฉวน (เป็นชนอินเดียพวกหนึ่ง) ญีปุ่น ญวน และจีน

๓. โคลงนิราศเสด็จไปทัพเวียงจันทน์ ทรงพระนิพนธ์โคลงนิราศเรื่องนี้ขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๗๐ เมื่อเจ้าอนุเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ ยกทัพเข้ามายึดเมืองโคราชและสระบุรี พระบาทสมเด็จพระ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดทำลัทธิพิภกไปปราบ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้ตามเสด็จไปในทัพหลวง และได้ทรงพระนิพนธ์โคลงนิราศเสด็จไปทัพเวียงจันทน์เป็นร้อยและโคลงสี่สุภาพ ๑๖๓ บท

พระกรณียกิจสำคัญที่ทรงปฏิบัติในรัชกาลที่ ๔

ในรัชกาลนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ไม่เพียงแต่จะทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่พระองค์สำคัญ หากยังเป็นช่วงเวลาที่ทรงมีโอกาสได้ปฏิบัติพระกรณียกิจในเรื่องต่างๆ สนองพระเดชพระคุณอย่างเต็มที่จนถึงบันปลายของพระชนม์ชีพ ทั้งทรงได้รับยกย่องในพระอิสริยยศและพระเกียรติคุณอย่างสูงสุด งานพระนิพนธ์ร้อยกรองหลายเรื่องเป็นวรรณกรรมที่ใช้ในพระราชพิธีสำคัญทั้งในรัชกาลที่ ๔ และในรัชกาลต่อมา

เหตุการณ์ในช่วงผลิตแผ่นดินจากระัชกาลที่ ๓ เป็นรัชกาลที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๓๔๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยแต่ต้น ในฐานะที่ทรงเป็น *เชษฐมัตตัญญู* ในทั้ง ๒ รัชกาล และทรงเป็นที่เคารพนับถือในบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรพร้อมด้วยพระสงฆ์ราชาคณะ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่ายทหารพลเรือน ได้ประชุมปรึกษากัน แล้วพร้อมกันไปเฝ้าสมเด็จพระ

อนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ และสมเด็จพระอนุชาธิราช
เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม กราบบังคมทูลอัญเชิญเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
ทั้ง ๒ พระองค์ การผลัดแผ่นดินจึงเป็นไปโดยเรียบร้อย เป็นผล
ให้ได้รับพระราชทานบำเหน็จความชอบอันเป็นเกียรติยศสูงสุด
คือ ทรงได้รับสถาปนาพระอิสริยยศเป็น กรมสมเด็จพระเดชาดิศร
หม่อมเจ้านุมล พระธิดาพระองค์ใหญ่ได้รับสถาปนาพระอิสริย-
ศักดิ์เป็นพระองค์เจ้า(หญิง)นุมลมณีรัตนและในพระราชพิธี
ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งมีกระบวนแห่เชิญพระบรมสารีริกธาตุออกไปสมโภช ณ พระ
เมรุมาศ ท้องสนามหลวง พระราชพงศาวดารได้บันทึกไว้ว่า แต่
กรมสมเด็จพระเดชาดิศรนั้น ทรงพระราชยานกง มีกระบวนแห่
เครื่องสูงกลองชนะสังข์แตรด้วย ผิดกันกับพระบรมวงศานุวงศ์
ทั่วไป

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงพระกรณียกิจที่สำคัญแต่ละเรื่องไป
โดยลำดับ

ได้ทรงเลื่อนพระอิสริยยศเป็น กรมสมเด็จพระเดชาดิศร

แต่โบราณครั้งกรุงศรีอยุธยา พระอิสริยยศเจ้าต่างกรม
มีเพียงชั้น กรมหมื่น กรมขุน กรมหลวง และกรมพระ ใน พ.ศ.

๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๔ เล่ม ๑
(กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๘๖.

๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้กำหนดพระอิสริยยศเจ้าต่างกรมเพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เหนือชั้นกรมพระ นับเป็นกรมพระพิเศษ เรียกว่า *กรมสมเด็จพระ* ในหนังสือธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวว่า พระอิสริยยศพระบรมวงศานุวงศ์ที่พระเจ้าแผ่นดินจะโปรดให้เลื่อนได้มี ๗ ชั้น คือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข กรมสมเด็จพระ กรมพระ กรมหลวง กรมขุน และกรมหมื่น พระอิสริยยศ *กรมสมเด็จพระ* จึงนับว่าสูงเป็นลำดับที่ ๓ และในขณะนั้นไม่มีการสถาปนาตำแหน่ง กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขแล้ว พระอิสริยยศจึงเป็นรองจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานสถาปนาพระอิสริยยศนี้แก่พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นประอมรวม ๓ พระองค์ คือ

ทรงสถาปนาเฉลิมพระยศและพระนามพระบรมอัฐิสมเด็จพระเจ้าฟ้าบุญรอด สมเด็จพระบรมราชชนนี พระพันปีหลวงเป็น *กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี*

ทรงเลื่อนกรม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรสซึ่งทรงพระผนวชอยู่เป็น *กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส*

ทรงเลื่อนกรม พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร เป็น *กรมสมเด็จพระเดชาดิศร*

คำประกาศ

ศุภมัตถ์ พระพุทธศักราชอติกถาต ชไมยสหัสสังวัจฉระไตร
 สดาศฤกะ จตุตถสังวัจฉระ มัตถุบันถาต สุตระสังวัจฉระ ส่วน
 มาตกาพนักษ เติร์ตฤกษ์ สติวาระบริเฉทกถากำหนด พระบาทสมเด็จพระ
 พระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ๑๑ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธ
 ราชธรรม อเนกคุณวิบุลย์ปรีชาอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริว่า
 กรมสมเด็จพระเชชาติศร

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนเชชอติศร เป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ยิ่ง
 ควรจะเป็นที่ค้ำับแก่พระบรมวงศ์านุวงศ์ทั้งปวง ให้เลื่อนพระนามตาม
 จารึกไว้ในพระสุพรรณบัฏ (ว่า) กรมสมเด็จพระเชชาติศร เทพนิกรมียา
 นุรักษ์บวรศักดิ์พิเศษ บรมเชษฐวราธิวงศ์ พงศ์านุวงศ์ประติษฐา สุนทร
 ปรีชาบุภาพ ศุภกาพยปฏิภาณ สดไพศาลธรรมาธรรมศาสตร์ ธรรมิกนารถ
 บพิตร นาคนาม จงเจริญพระชนมายุ สวรรค์ สุข พล สิริสวัสดิ์

เจ้ากรม เป็นพระยาเชชาติศร	
ให้ทรงตั้ง ปลัดกรม เป็นพระสุนทรบริรักษ์	ตั้งแต่
สมุหนายก เป็นหลวงพิทักษ์โยธา	

ณวัน ๒๑๙ คำ มีบุญศรีศก ศักราช ๓๒๓๓

มีข้อพึงสังเกตว่า การสถาปนาพระอิสริยยศครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงได้เลื่อนกรมจากกรมขุน ขึ้นเป็น กรมสมเด็จพระ เลยทีเดียว ไม่ต้องเป็นกรมหลวง หรือ กรมพระ ก่อนตามลำดับ และในประกาศเลื่อนกรม ระบุทรงให้ตั้งเจ้ากรมเป็น พระยา ส่วนเจ้านายอีก ๒ พระองค์นั้น เจ้ากรม เป็น พระ นับว่าทรงได้รับการยกย่องสูงกว่าเจ้านาย ๒ พระองค์นั้น หลังจากนั้นแล้ว มิได้สถาปนาพระอิสริยยศนี้แก่เจ้านายพระองค์ใดอีกจนสิ้นรัชกาล

ทรงกำกับราชการกรมนา

การปกครองบ้านเมืองในขณะนั้น แบ่งเสนาบดีเป็น ๖ ตำแหน่ง ประกอบด้วย อัครมหาเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหนายก บัณฑิตกรมฝ่ายพลเรือน และสมุหพระกลาโหม บัณฑิตกรมฝ่ายทหารทั่วไป ส่วนเสนาบดีอีก ๔ ตำแหน่ง เรียกว่า จตุสดมภ์ มีพระคลังกรมท่า กรมเมืองหรือกรมพระนครบาล กรมวัง และกรมนา นอกจากนี้ ยังมีกรมใหญ่ๆ ที่มิได้ขึ้นกับเสนาบดีทั้ง ๖ ตำแหน่ง เจ้ากรมมีหน้าที่เสมือนกับเสนาบดีหรือยิ่งกว่าเสนาบดีก็มีอีกหลายกรม

กรมนามีหน้าที่เป็นพนักงานดูแลรักษานาหลวง เก็บหางข้าวค่านาจากราษฎร จัดซื้อข้าวขึ้นฉางหลวงสำหรับจ่ายในพระราชวังและในพระนคร ทำตัวอย่างชักจูงให้ราษฎรทำนาโดยตัวเสนาบดีเองลงไถนาเป็นคราวแรกในแต่ละปีที่เรียกกันว่า

แรกนาขวัญ ทำนุบำรุงไร่นาให้อุดมสมบูรณ์ และมีอำนาจ
ตั้งศาลพิจารณาความที่เกี่ยวข้องด้วยที่ดินและโคกระบือ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงได้
รับมอบหมายให้กำกับราชการกรมนาซึ่งเป็นกรมที่ใหญ่กว่ากรม
พระอาลักษณ์ ด้วยเจ้ากรมเป็นเสนาบดีเช่นนี้ ตั้งแต่ต้นรัชกาล
ที่ ๔ จนถึงพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๐๒

ทรงเป็นมหาสขามกวีชาตินักปราชญ์อันประเสริฐ

คำสรรเสริญพระปรีชาสามารถในทางภาษาและพระปัญญา
อันเลิศนี้ปรากฏในลายพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นจอมปราชญ์
ของไทยพระองค์หนึ่ง ซึ่งได้ทรงมีไปถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาเดชาดิศร ขอให้ทรงช่วยคิดคำแนะนำพระนามเจ้านายที่
เป็นพระเจ้าลูกเธอแท้ๆ ไม่ให้ใช้พ้องกับเจ้านายพวกที่มีมารดา
เป็นคนต่ำศักดิ์ตระกูล หรือที่มีชื่อเป็นลูกพระเจ้าแผ่นดิน ความ
ในพระราชหัตถเลขาที่ว่า

กราบทูลหาหรือในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ขอให้
ทรงจัดแจงการเสียให้สมควร เพราะทรงนับถือจริงๆ ว่าเป็นผู้ใหญ่ใน
พระองค์เจ้าในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วยกัน
แลทรงพระสติปัญญาสามารถฉลาดในโวหารอันควรแลไม่ควร แลสรรพ
พจนโวหารในสยามาภิปากย์พิเศษต่าง ๆ หากจะเสมอมิได้ในกาลบัดนี้
ขอพระสติปัญญาทรงพระดำริห์ตั้งบัญญัติให้ดีให้สมควรสักเรื่อง ๑ ขอ
จงทรงโดยความตามพระฤทัยเถิด อย่าเกรงใจใครเลย ทรงบังคับมา

อย่างไรจะขอรับประทานทำตามทุกประการในเรื่องนี้ คำว่าพระเจ้าลูกเธอ
ตั้งนี้ตามกฎหมาย แลอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน เป็นคำนำชื่อพระราชบุตร
ในพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในเวลาปัจจุบันนั้นๆ แต่บัดนี้คนเรียกสองพวก
สามพวกไปจนเจ้านายที่มารดาต่ำชาติต่ำตระกูลไม่ควรจะเป็นเจ้าจอมมารดา
ก็เรียกว่าพระเจ้าลูกเธอเสียหมด... แลเจ้านายที่ควรเรียกว่าลูกเธอนั้น
ก็เรียกแต่ว่าพระองค์นั้นเปล่าๆ ดูถูกมากนัก ไม่ใคร่จะมีใครอ้างอิงนับถือ
ด้วยเห็นว่าเด็กแลบิดาแก่ชรา... เพราะฉะนั้นขอพระดำริห์ในกรมเป็นผู้
ใหญ่ในราชตระกูลแลเป็นมหาสยามกษัตริย์นักปราชญ์อันประเสริฐ ทรง
พระดำริห์ให้ตั้งคำนำชื่อพระเจ้าลูกเธอเสียใหม่อย่างใดอย่างหนึ่งอย่าให้
พ้องกับพวกอื่น...

แม้จะสอบไม่พบหลักฐานว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาเดชาดิศร กราบบังคมทูลตอบว่าอย่างไร และได้ถวาย
ความเห็นให้ทรงจัดระเบียบการใช้คำนำพระนามพระราชวงศ์โดย
ถือความสัมพันธ์กับพระเจ้าแผ่นดินด้วยหรือไม่ แต่ต่อมาได้มี
ประกาศพระราชบรมราชโองการและพระบรมราชาธิบายใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวออกมาเป็นหลายฉบับ
เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำกราบบังคมทูลต่างๆ รวมทั้งคำนำพระนาม
แทนคำ พระเจ้าลูกเธอ ที่ใช้กันมาช้านานโดยโบราณราช-
ประเพณี และคำนำพระนามของเจ้านาย เช่น พระอัยกาเธอ
พระปัยยาเธอ พระน้องยาเธอ พระลูกยาเธอ พระหลานเธอ

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๒๑), หน้า ๔๒๖-๔๒๗, สอดคล้องตามต้นฉบับ.

ให้เป็นการนับความสัมพันธ์ฉันพระประยูรญาติกับพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง เจ้านายสายอื่นจะนำไปใช้นับความสัมพันธ์เช่นนั้นด้วยไม่ได้ หากจะพิเคราะห์ให้ลึกลงไปอีกว่า ทำไมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงไม่ทรงประกาศพระบรมราชโองการห้ามปรามโดยตรง ก็น่าจะเป็นเพราะปัญหาอันละเอียดอ่อนในหมู่พระราชวงศ์เช่นนี้ จำเป็นต้องอาศัยกลอุบายอันแยบคายเข้าช่วยด้วย จึงต้องมีพระราชหัตถเลขาขอให้พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่อีกพระองค์หนึ่ง คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ถวายความเห็นมาประกอบพระบรมราชวินิจฉัยก่อนที่จะมีประกาศพระบรมราชโองการใดๆ ออกไป

ทรงพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ที่ทรงไว้ในรัชกาลที่ ๔ ส่วนใหญ่เป็นฉันทดุษฎีสมโภช และประกาศพระราชพิธีเรื่องต่างๆ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือ *ประกาศการพระราชพิธี* ว่า นอกจากบรรดาประกาศในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งโดยมากเป็นพระราชนิพนธ์แล้ว ที่เหลือนอกนั้นมักเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร พระนิพนธ์ที่สำคัญเช่น

๑. ประกาศพระราชพิธีสารท ประกาศพระราชพิธีสารท มี ๘ ฉบับ ที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร มี ๒ ส่วน คือฉบับร่ายยาว และฉบับ

รายต้น ฉบับรายต้นนี้ได้ใช้ในพระราชพิธีสารทสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ จนโปรดให้เลิกพิธีกวนข้าวทิพย์ จึงตัดตอนที่ว่าด้วยการกวนข้าวทิพย์ออกแล้วใช้กันต่อมา ประกาศฉบับอื่นๆ ที่เป็นของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ กับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ก็ได้แก้ไขจากพระนิพนธ์ฉบับรายต้นนั้น

๒. ประกาศพระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัลใหม่ เป็นรายยาว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงแต่งขึ้น แทนฉบับที่ใช้กันมาแต่เดิม ส่วนคาถาข้างต้นน่าจะเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ และได้ใช้กันต่อมาจนในรัชกาลที่ ๖

๓. ประกาศพระราชพิธีคเชนทรัศวसन เป็นรายยาว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงให้ความเห็นไว้ว่า จะเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงแต่งหรือผู้ใดแต่งไม่ทราบแน่ชัด พระราชพิธีคเชนทรัศวसनเป็นพิธีโบราณ กระทำในเดือน ๕ มีการบำเพ็ญพระราชกุศล เชิญพระแสงทั้งปวงออกประดิษฐานในพิธี อาลักษณ์อ่านประกาศพระราชพิธี เวลาบ่ายมีกระบวนแห่ช้าง ม้า โค กระบือ ทหารปืนใหญ่ปืนเล็ก เป็นต้น และมีบายศรีสมโภชเวียนเทียนพระยาข้างต้นม้านั้น ประกาศพระราชพิธีคเชนทรัศวसनได้ใช้ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนแต่พระปรมาภิไธย และชื่อพระยาข้างต้นม้านั้น จนเลิกพิธีในรัชกาลที่ ๕ นั้น

ฉันทสัจจะเวทย์พระมหาเสวตรฉัตร
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
กรุงรัตนโกสินทร์ ๕
พระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศร

- ๐ เมื่อน้ำประนมเหนืออุตมางศ์ กราบบังสุภาทางค์
บพิตรผู้ทรงทศธรรม
- ๐ ทว่าหน้ามอบให้ทูลอัญเชิญเสด็จอวตัย
สมบัติราไชสุรย์
- ๐ เสวยรมย์สมภารเพียบมูลเพียบเพญ์ไพบูลย์
สมบัติกระษัตริย์โคปาน
- ๐ พระมหาวชิธราชวัลย์มากมีประมาณ
จะทวงก็เต็มนาฬิ
- ๐ อื่นอีกมรกฎสคติไพฑูริย์มณี
บิณฑบาตหลากหลาย
- ๐ ความกลัวเสวยระบอบมากมายเกรื่องแก้วก้องฉาย
รัฐแด่พิทักษ์
- ๐ เกรื่องทรงพระแสงศักดิ์ศรทวยเวทย์บวร
พระขรรค์กระบี่ตรีศูล

๔. ฉันทสังเวยพระมหาเศวตฉัตร มี ๓ เรื่อง คือ ฉันทสังเวยพระมหาเศวตฉัตรพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ฉันทสังเวยพระมหาเศวตฉัตรพระที่นั่งไพศาลทักษิณ และฉันทสังเวยพระมหาเศวตฉัตรพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยและพระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เดิมในพระบรมมหาราชวัง) ด้วยในรัชกาลที่ ๔ มีพระราชดำริว่างานบรมราชาภิเษกนั้นเป็นมหามงคลสมัย ประกอบกับในรัชกาลของพระองค์นั้นอยู่ในเดือน ๖ ซึ่งเจ้าพนักงานเคยสมโภชเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ มาแต่เดิม จึงควรจัดให้เป็นพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระมหาเศวตฉัตรให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ราชสมบัติ การพระราชกุศลอย่างใหม่นั้นพระราชทานชื่อว่า พระราชพิธีฉัตรมงคล ฉันทสังเวยพระมหาเศวตฉัตรทั้ง ๓ เรื่องนี้ได้ใช้ในพระราชพิธีฉัตรมงคลต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕

๕. ฉันทกล่อมมงคลคเชนทรช้างเผือกพลาย บทกล่อมช้างชุดนี้ไม่ทราบวาทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อใด ผู้เขียนได้สอบบัญชีรายชื่อพระยาข้างต้นที่สมโภชขึ้นระวางในรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ แล้วไม่พบว่ามีข้างต้นที่ได้รับพระราชทานนามดังกล่าว ฉันทบทนี้ได้รวมพิมพ์ไว้ในหนังสือ *ชุมนุมฉันทดุขฎิสังเวย เล่ม ๑* หากพิเคราะห์โดยชื่อแล้วก็น่าจะเป็นบทกล่อมช้างต้นทั้งที่เป็นช้างงา ช้างเผือก และช้างพลายรวมๆ กัน

๑ หมายถึงนางสาวทรงสรค์ นิลคำแหง.

๖. **ฉันทดุษฎีสังเวยพระพุทธรูปยรรัตน์** เนื้อความกล่าวถึงประวัติพระพุทธรูปยรรัตน์ การอัญเชิญจากเมืองจำปาศักดิ์มาประดิษฐานในกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๒ จนถึงการสมโภชพระพุทธรูปยรรัตน์ในพ.ศ. ๒๔๐๔ ซึ่งเป็นเวลาหลังจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้สิ้นพระชนม์ไปแล้วถึง ๒ ปี พระนิพนธ์เรื่องนี้จึงน่าจะจะได้ใช้ในการสมโภชพระพุทธรูปยรรัตน์วาระต่างๆ แล้วมีผู้แต่งต่อในภายหลังด้วย

๗. **คำดุษฎี** เป็นหนังสืออธิบายความหมายศัพท์แบบพจนานุกรมโดยแยกหมวดอักษรอย่างคร่าวๆ ศัพท์ที่รวบรวมไว้มีทั้งคำภาษาบาลี คำบาลีแผลงเป็นสันสกฤต คำเขมร ลาว ไทย และคำโบราณจากหนังสือต่างๆ สำหรับผู้แต่งร้อยกรองได้ใช้ประโยชน์ แบ่งออกเป็น ๒ เล่ม เล่มที่ ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงรวบรวมคำศัพท์และอธิบายความหมาย พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้เพิ่มเติมคำและตรวจแก้ในส่วนที่บกพร่อง ส่วนเล่มที่ ๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ทรงร่วมกันรวบรวมคำศัพท์และอธิบายความหมาย

๑. คำให้การของนายสุจิตในราช

หนังสือ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้
ชำระ

๑. คำให้การของนายสุจิตในราช
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้
ชำระ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้
ชำระ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้
ชำระ

สิ้นพระชนม์

ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองทะเลตะวันตก เมื่อเสด็จกลับถึงพระนคร ปรากฏความในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่า

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี เข้าไปเฝ้าที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ยินดีที่เสด็จกลับมา เสด็จออกตรัสอยู่ด้วยจนเวลา ๔ หุ่

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมง กรมสมเด็จพระเดชาดิศรประชวรลมสิ้นพระชนม์ พระชนม์นับเรียงปีได้ ๖๗ พรรษา^๑

วันที่สิ้นพระชนม์ที่ปรากฏในหนังสือดังกล่าวน่าจะคลาดเคลื่อน เพราะผู้เขียน สอบปฏิทินแล้ว วันจันทร์ เดือน ๑๐ ปีมะแม จุลศักราช ๑๒๒๑ จะต้องเป็นวันขึ้น ๙ ค่ำ อันตรงกับวันจันทร์ที่ ๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๐๒

การพระราชทานเพลิงศพ พระราชพงศาวดารฉบับเดียวกันบันทึกไว้ว่า

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๔ เล่มที่ ๑ (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

^๒ หมายถึงนางสาวทรงสรค์ นิลกล้าแหง.

จุลศักราช ๑๒๒๒ ปีกอก โทศก (พ.ศ. ๒๔๐๓) เป็นปีที่ ๑๐ ได้
ทำการเมรุผ้าขาวกรมสมเด็จพระเดชาดิศรที่ท้องสนามหลวง วันศุกร์ เดือน
๕ แรม ๑ ค่ำ ชักพระศพไปเข้าเมรุ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ
ได้พระราชทานเพลิง

วันพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาเดชาดิศร พระเชษฐมัตตัญญู และ มหาสยามกวีชาติ
นักปราชญ์อันประเสริฐ ตรงกับวันจันทร์ที่ ๙ เมษายน พ.ศ.
๒๔๐๓

ทรงเป็นต้นราชสกุลเดชาดิวงศ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรง
เป็นต้นราชสกุล เดชาดิวงศ์ หลวงราชภักดี (หม่อมหลวงเสงี่ยม
เดชาดิวงศ์) กรมการฝ่ายเหนือ กระทรวงมหาดไทย ผู้เป็น
หลานทวดและเป็นผู้สืบสายสกุล ได้รับพระราชทานนามสกุล
เดชาดิวงศ์ (Dejativongse) จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นลำดับที่ ๑๒๙๓ เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๕๗

บทนำเสนอ

โลกนิติ หรือ โลกนิติ เป็นคัมภีร์คำสอนของอินเดียที่
โบราณจารย์ได้รวบรวมไว้ และเป็นที่รู้จักกันมาเป็นเวลาช้านาน
โดยเฉพาะในประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาและวัฒนธรรม
อินเดีย อีกทั้งเป็นคัมภีร์ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากกว่า
คัมภีร์อื่นๆ ในแนวเดียวกัน เช่น คัมภีร์ธรรมนิตี คัมภีร์ราชนิตี
และคัมภีร์สุตวาทนิตี ซึ่งล้วนมีเนื้อหาเป็นคติสอนใจ และให้
แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตลอดจนเป็นหลักใน
การปกครองและบริหารบ้านเมือง เพราะคัมภีร์โลกนิตีมีขอบข่าย
เนื้อหากว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตของคนทั่วไปมากกว่า ส่วน
ภาษาตลอดจนความหมาย ก็ง่ายต่อการทำความเข้าใจมากกว่า
คัมภีร์อื่นๆ คัมภีร์โลกนิตีที่เข้ามาในประเทศไทย นอกจากจะ
แพร่อยู่ในสุภาสิตต่างๆ แล้ว ยังมีผู้แปลเป็นภาษาไทยทั้งร้อยแก้ว
และร้อยกรอง ส่วนเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมากกว่าส่วนอื่นๆ
คือ โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาเดชาดิศร

ผู้แต่งคัมภีร์โลกนิติ

ในบทขึ้นต้นของคัมภีร์โลกนิติมีข้อความว่า

นมัสการพระรัตนตรัยแล้ว ข้าพเจ้าจักแถลงนิติประจำโลก
ซึ่งรวบรวมมาจากคัมภีร์ต่างๆ โดยสังเขป ด้วยภาษามครล้น

(โลกนิติ ไตรพากย์)

แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่ใดว่า “ข้าพเจ้า” ผู้รวบรวมคัมภีร์โลกนิติ
ขึ้นนี้คือนักปราชญ์ท่านใด ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร
ได้วิจัยเกี่ยวกับความเป็นมาของคัมภีร์โลกนิติไว้ในผลงานวิจัย
เรื่อง “โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา” (๒๕๒๗) ว่า มีความเชื่อ
เป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ เชื่อว่าเป็นของ ขวามณีปุระ ซึ่งอพยพหนีภัย
สงครามจากเมืองมณีปุระในภาคเหนือของประเทศอินเดีย เข้ามา
ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศพม่า กลุ่มที่ ๒ เชื่อว่าเป็นผลงานของ
จตุรงคพล นักปราชญ์ชาวพม่าผู้มีชีวิตอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙
อย่างไรก็ตามผู้แต่งคัมภีร์โลกนิติเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาและ
มีความรอบรู้ในคัมภีร์คำสอนต่างๆ เป็นอย่างดี เช่น พระไตรปิฎก
พระธรรมบท ชาดก ธรรมนิตี หิโตปเทศ และจกณยศตกะ
คาถาในคัมภีร์โลกนิติซึ่งแต่งไว้เป็นภาษาบาลีหรือภาษามครเท่าที่
ปรากฏในวรรณกรรมไทย มี ๑๖๗ คาถา และมีหลายบทที่แปลง
มาจากคาถาภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ต่างๆ ดังกล่าว

โลกนิติในวรรณกรรมไทย

สุภาษิตจากคัมภีร์โลกนิติน่าจะแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย และคงจะได้รับความนิยมมากตั้งแต่ในสมัยนั้นด้วยมีสาระจากคำสอนบางบทในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยตรงกับที่ปรากฏในโลกนิติ เช่น

๑) ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิดแลผิดแยกแ่กกว้างกัน สวนดูแท้แล
จึงแล่งความแก่ชาด้วยข้อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน

(ศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช)

ท้าวพญาพืงทรงรอบรู้เองในทางได้และทางจ่าย
พืงทราบเองว่าสิ่งไรควรและไม่ควรกระทำ
พืงลงทัณฑ์แก่ผู้ควรรับทัณฑ์
และพืงยกย่องผู้ควรยกย่อง

(โลกนิติ ไตรพากย์)

๑ นรินทร์พืงรอบรู้	สรรพสรรพ
การก่อนบ่กอบตัน	เท่ารู้
ชาติทุรพลพันธุ์	ควรชม ชมพ้อ
ควรยกยกย่องผู้	ชอบให้รางวัล

(โคลงโลกนิติ - สำนวนเก่า)

๒) เห็นข้าของท่านบิโครพิน เห็นสินของท่านบิโครเดียด*

(ศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
และ ศิลาจารึกหลักที่ ๕ ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง)

๑) เมียท่านพิศพางเพียง	มารดา
ทรัพย์ท่านคืออิฐผา	กระเบื้อง
รักสัตวอื่นอาตมา	เทียมเท่า กันแฮ
ครองตั้งนี้จักเปลี่ยน	ปลดพันสงสาร

(โคลงโลกนิติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศร)

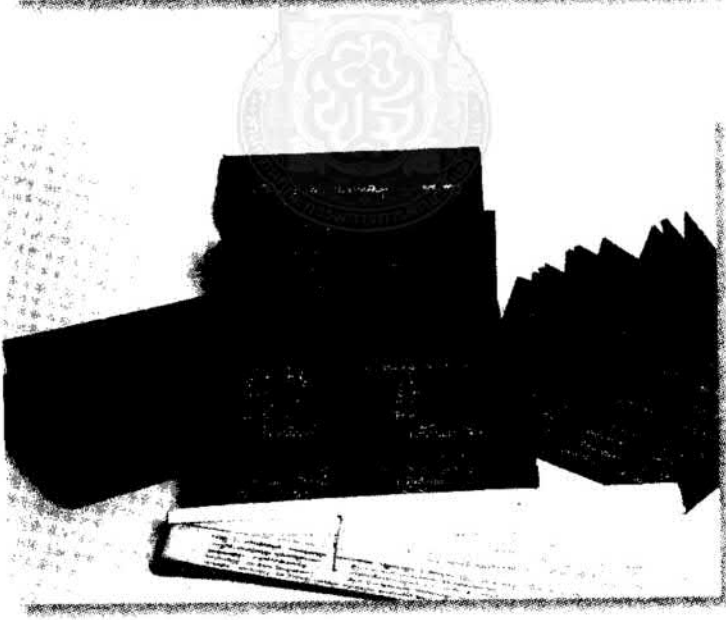
ในสมัยต่อมาจึงได้มีผู้แปลคัมภีร์โลกนิติเป็นภาษาไทย
ทั้งในรูปร้อยกรองและร้อยแก้ว ดังนี้

๑. โคลงโลกนิติ หรือโลกนิติที่เป็นร้อยกรอง เป็นการ
แปลคัมภีร์โลกนิติแล้วแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ และเพิ่มภาษิตอื่นๆ
(ที่เชื่อกันว่าเป็นโลกนิติ) เข้าไปด้วย จำนวนภาษิตจึงมีมากกว่าที่
มีในคัมภีร์โลกนิติ และมีหลายสำนวน เช่น

๑.๑ โคลงโลกนิติ สำนวนเก่า โคลงโลกนิตินี้น่าจะ
แต่งขึ้นก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรืออย่างน้อยก็ก่อนรัชกาลที่ ๓
มีหลายสำนวน ดังปรากฏในสมุดไทยซึ่งเก็บรักษาไว้ในหอสมุด

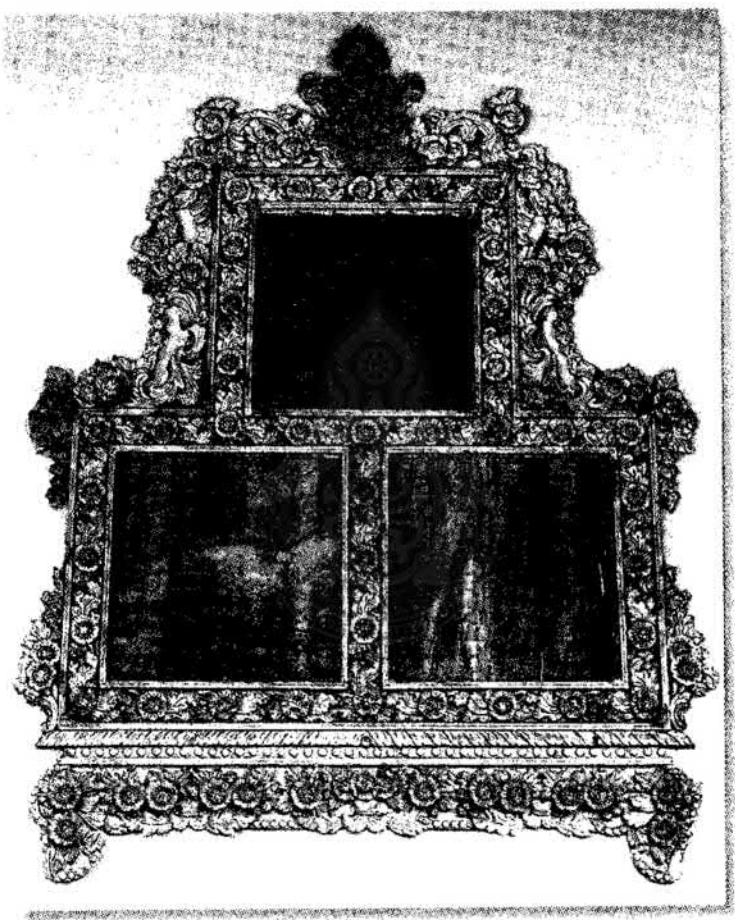
*ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ ให้ความหมายว่า “เห็นข้าของท่านก็ไม่อยาก
ยินดี เห็นทรัพย์ของท่านก็ไม่อยากยินร้าย” คือ ไม่อยากได้ทรัพย์สินของ
ผู้อื่นนั่นเอง.

• วิชาสามัญ	วิชา	ภาคเรียน	ภาคที่
วิชาสามัญ	คณิตศาสตร์	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
• วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
• วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
• วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
• วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ
วิชาสามัญ	วิชา	วิชาสามัญ	วิชาสามัญ

แห่งชาติ กรมศิลปากร เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระโคลงโลกนิติ ก็ได้ทรงตรวจสอบจากโคลงโลกนิติสำนวนเก่าเหล่านี้ ต่อมาเมื่อหอพระสมุดวชิรญาณ จัดพิมพ์หนังสือ ประชุมโคลงโลกนิติ ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ก็ได้รวมพิมพ์ไว้ทั้งโลกนิติคาถาภาษาบาลี โคลงโลกนิติ สำนวนเก่า และโคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

๑.๒ โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ฉบับนี้แต่งขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔ - ๒๓๗๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร แล้วให้จารึกตำรับตำราต่างๆ ทั้งด้านวรรณคดี โบราณคดี พุทธศาสนา ประเพณี ตำรายา ตลอดจนสุภาษิต ลงบนแผ่นศิลาที่ประดับผนังปูชนียสถานต่างๆ ที่ทรงปฏิสังขรณ์นั้น สำหรับให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ ในการนี้ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระโคลงโลกนิติสำนวนเก่าให้ถูกต้องตามพระบาลี บางโคลงก็ทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่ ปรากฏต้นฉบับในสมุดไทย ๔๐๘ บท แล้วจารึกไว้ที่แผ่นศิลาประดับศาลาทิศพระมณฑป ๔ หลัง แต่จำนวนโคลงที่จารึกไว้มีมากกว่านี้ เข้าใจว่าทรงเพิ่มเติมภายหลังเพื่อให้พอดีกับพื้นที่ที่จะจารึก โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

แผ่นศิลาจารึกโคลงโลกนิติ ประดับศาลาทิศพระมณฑป
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

นี้ได้รับความนิยมแพร่หลายมากกว่าสำนวนอื่นๆ รวมทั้งได้ใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนด้วย

๑.๓ โคลงโลกนิติ (เข้าใจว่าเป็น) สำนวนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ฉบับนี้แปลจากคัมภีร์โลกนิติ ฉบับภาษาบาลี ซึ่งหนังสือวชิรญาณ เล่ม ๒ จ.ศ. ๑๒๔๗ ได้นำคัมภีร์โลกนิติฉบับภาษาบาลี ซึ่งแบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ โคลงโลกนิติ สำนวนพระยาศรีสุนทรโวหาร และโคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรมารวมพิมพ์ไว้ในเล่มเดียวกัน เรียงตามลำดับสำนวน

๒. โลกนิติที่เป็นร้อยแก้ว โลกนิติที่เป็นร้อยแก้ว มีหลายสำนวน เช่น

๒.๑ โลกนิติ ไตรพากย์ หรือ โลกนิติ คารม พ.ศ. ๒๔๖๑ สำนวนของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)^๑ ที่เรียกว่า ไตรพากย์ นั้น ด้วยในแต่ละคาถาจัดทำเป็น ๓ ภาษา เพื่อสะดวกต่อการศึกษาเทียบเคียง คือ ภาษาบาลี ภาษาไทย (ร้อยแก้ว) และภาษาอังกฤษ จำแนกเนื้อหาเป็น ๗ กัณฑ์ คือ ปัณทิตกัณฑ์ สาธุชนกัณฑ์ พาลทุชนกัณฑ์ มิตรกัณฑ์ อิตถีกัณฑ์

^๑ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๑ ไม่ระบุชื่อผู้แปล ต่อมาในฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ จึงระบุชื่อ “นาคะประทีป” แต่บางตำรากล่าวว่า เป็นผลงานร่วมกันของพระยาอนุমানราชธน กับ พระสารประเสริฐ.

ราชกัณฑ์ และเบ็ดเตล็ด รวมทั้งสิ้น ๑๖๗ คาถา คาถาใดที่ตรงกับโคลงโลกนิติพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ก็จะคัดโคลงบทนั้น ๆ มาพิมพ์ไว้ด้วย

๒.๒ โลกนิติปกรณ์ ส่วนของแสง มนวิทูร ท่านได้แปลคัมภีร์โลกนิติเป็นภาษาไทย (ร้อยแก้ว) โดยแบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ คือ บัณฑิตกัณฑ์ สุชนกัณฑ์ พาลทุชนกัณฑ์ มิตรกัณฑ์ อิตถีกัณฑ์ ราชกัณฑ์ และปกรณกัณฑ์ ในแต่ละกัณฑ์พิมพ์คาถาภาษาบาลีไว้ทางหน้าซ้าย พิมพ์คำแปลภาษาไทยไว้ทางหน้าขวา เทียบกันบทต่อบท รวมทั้งสิ้น ๑๕๘ คาถา

๒.๓ โลกนิติ - สุตวัตถมนิติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิตยสถานได้ชำระและแปลคัมภีร์โลกนิติและคัมภีร์สุตวัตถมนิติ เป็น ๔ ภาษา คือ คาถาภาษาบาลี คาถาภาษาบาลีเขียนเป็นอักษรโรมัน คำแปลภาษาไทย และคำแปลภาษาอังกฤษของคาถานั้น ๆ เฉพาะภาคโลกนิตินั้นแบ่งเนื้อหาเป็น ๗ กัณฑ์รวม ๑๖๗ คาถา เช่นเดียวกับโลกนิติ ไตรพากย์ โลกนิติ-สุตวัตถมนิติ นี้ จัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐

๓. โลกนิติคำฉันทน์ ส่วนของขุนสุวรรณสารวัตต์ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ เป็นคำฉันทน์จำนวน ๒๖๕ บท ดำเนินเนื้อความตรงตามคาถาของคัมภีร์โลกนิติ

สาระจากโคลงโลกนิติ

โลกนิติเป็นวรรณคดีประเภทคำสอนที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศไทยมากกว่า ๗๐๐ ปี และกล่าวได้ว่าเป็นที่รู้จักไม่แต่เฉพาะในกลุ่มนักเรียนนักศึกษาผู้สนใจวรรณคดีไทยเท่านั้น แต่ประชาชนคนไทยทุกคนก็รู้จักสุภาษิตคำสอนจากโลกนิตียิ่งกว่าจากสุภาษิตเรื่องอื่นๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากโคลงโลกนิติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าโคลงโลกนิติมีสาระจับใจคนไทย ๓ ประการ คือ

๑. ขอบข่ายของคติคำสอน เป็นคำสอนที่จำแนกเนื้อหาตามลักษณะของบุคคลประเภทต่างๆ คือ ผู้รู้หรือผู้มีปัญญา คนดี คนพาล ผู้เป็นมิตร สตรี ผู้ปกครองหรือพระราชา และคำสอนเบ็ดเตล็ด สาระคำสอนจึงกว้างขวางครอบคลุมความรู้สึกนึกคิดและชีวิตความเป็นอยู่ของชนทุกกลุ่มและมักนำไปกล่าวอ้างในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น

๑) ๐ วิชาควรกรู้	ฤชาด
อย่าหมิ่นศิลปศาสตร์	ว่าน้อย
รู้จริงสิ่งเดียวอาจ	มีมั่ง
เสี่ยงชีพขายอยู่ร่อย	ชั่วหลือเหลนหลาน

(โคลงโลกนิติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร)

๑ อันความรู้รู้กระจ่างถึงอย่างเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเกิดคงเกิดผล
อาจจะชักเชิดชูฟูสกนธ์ ถึงคนจนพวงศไพรคงได้ดี

(นิติสารสาธก - พระยาศรีสุนทรโวหาร)

๒) ๑ ราชรถปรากฏด้วย ธงชัย
ควนประจักษ์แก่งองไฟ เทียงแท้
ราชาอิสระใน สมบัติ
ชาย่อมเฉลิมเลิศแล้ ปิ่นแก้วเกศหญิง

(โคลงโลกนิติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ)

๑ ธงไชยอันไพบูลในอง เป็นอารมณ์แห่งรถยนต์
ธุมาก็ปรากฏแก่กรานต์ แลเถกิงระเริงแสง
๑ ราชาก็ปรากฏเป็นปิ่น นครินทร์เขตระแวง
สวามีเป็นศรีสวัสดิ์แสดง ศักดิ์สง่าแก่นารี

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ - กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส)

๒. เนื้อหาของคิตคำสอน อันเดียวกับไทยนั้นมีความเชื่อ
บางประการคล้ายคลึงกันอยู่มาก ทำให้คนไทยเข้าใจความหมาย
เปรียบเทียบในคำสอนนั้น ๆ ได้ดี ทั้งบางคิตก็ตรงกับนิทานชาดก
และคิตพื้นบ้านที่คนไทยรู้จักดี และบางคิตก็มีสาระตรงกับคิต
ของชาติอื่น ๆ ด้วย เช่น

บทที่มีคิตคำสอนที่เปรียบเทียบกับนิทานชาดกเรื่อง
นกแขกเต้า หรือสัตตนิคมพชาดก ใน นิบาตชาดก

๑ ได้เห็นนักปราชญ์ไซร้	เป็นสุข
อยู่ร่วมเรือนหายทุกข์	คำเข้า
ผู้พาลสั่งสอนปลุก	ใจตั้ง พาลนา
ยลเยี่ยงนกแขกเต้า	ตกต้องมือโจร

(โคลงโลกนิติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิบดินทร)

บทที่มีคติคำสอนตรงกับคติพื้นบ้านของไทย เช่น

๑ หมาไต่ตัวร้ายขบ	บาบา
อย่าขบตอบต่อหมา	อย่าชี้
ทรชนชาติชั่วหา	รุนแรงโทษ
อย่าโกรธทำหน้าบึ้ง	ตอบถ้อยถือความ

(โคลงโลกนิติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิบดินทร)

สุวานขบอย่าขบตอบ

(สุภาษิตพระร่วง)

หมากัดอย่ากัดตอบ

(สุภาษิตไทย)

บทที่มีคติคำสอนตรงกับคติของชาติอื่นๆ ด้วย เช่น

๑ รู้น้อยว่ามากรู้	เรงใจ
กลกบเกิดอยู่ใน	สระจ้อย
ไปเห็นชลเกลไกล	กลางสมุทร
ชมว่าน้ำบ่อน้อย	มากล้าลึกเหลือ

(โคลงโลกนิติ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิบดินทร)

กบในสระไม่เคยเห็นทะเลหลวงเลย

(สุภาษิตญี่ปุ่น)

คนมีความรู้น้อยก็เหมือนกับกบ

(สุภาษิตจีน)

คติคำสอนที่ได้รับความนิยมแพร่หลายนอกจากนำไปอ้าง
ในวรรณกรรมต่างๆ ดังกล่าวแล้ว กวียังได้นำไปแต่งเป็นเรื่อง
สุภาษิตโดยตรงก็มีอยู่บ้าง เช่น สุนทรภู้นำไปแต่ง สุภาษิตสอนเด็ก
ดังตัวอย่างเปรียบเทียบต่อไปนี้

๑ ยอขายยอเมื่อแล้ว	การกิจ
ยอยกครุยอสนิท	ซึ่งหน้า
ยอญาติประยูรมิตร	เมื่อลับ หลังแะ
คนหยิ่งแบกยศับ	อย่ายังยอควร
๒ ทรัพย์มีสี่ส่วนไซ้	ปูนปั้น
ภาคหนึ่งพึงเกียดกัน	เก็บไว้
สองส่วนเบ็ดเสร็จสรรพ	การกิจ ใช้นา
ยังอีกส่วนควรให้	จ่ายเลี้ยงตัวตน
๓ เริ่มการตรองตรึกไว้	ในใจ
การจะลู่จิงไซ้	ข้าวแจ้ง
เตื่อดอกออกก่อนใคร	เห็นดอก
ผลผลิตติดแล้วแพร่	แพร่ให้คนเห็น

๑ จะขอข้าคารยอต่อแล้วกิจ จะยอมมิตรอย่าให้มากจะบัดสี
 จะยอครูครูบอบให้ชอบที่ ยอสตรีชมรูปชูปทรงงาม...
 ...อนึ่งทรัพย์มีสี่ส่วนให้ควรแบ่ง สองส่วนแจกจ่ายตามปรารถนา
 อีกส่วนหนึ่งซื้อเสบียงเลี้ยงอาตมา ส่วนหนึ่งอย่าหยิบใช้ไว้กับตน...
 ...อนึ่งเริ่มกิจเก็บไว้แต่ในอก ต่อดិតถกจึงค่อยแย้มขยายไซ
 เช่นกับเดื่อออกดอกไม่บอกใคร ครั้นผลใหญ่เห็นทั่วทุกตัวคน

(สุภาษิตสอนเด็ก - สุนทรภู่)

๓. ลักษณะฉันทลักษณ์ คาถาในคัมภีร์โลกนิติ มี ๔ บาท
 กวีไทยจึงได้เลือกใช้ โคลงสี่สุภาพ ในการแต่งแปลเป็นภาษาไทย
 ด้วยสามารถจำกัดจำนวนบาทให้จบใน ๔ บาท ได้เท่าคาถาเดิม
 และโคลงสี่สุภาพนั้นยังเป็นคำประพันธ์ที่บังคับทั้งจำนวนคำและ
 วรรณยุกต์ ทำให้อ่านได้ไพเราะกว่ากลอน ไม่ต้องใช้ข้อlinger-
 ศัพท์มากเหมือนการแต่งเป็นฉันทหรืออื่นๆ โคลงโลกนิติจึงมี
 ความไพเราะทั้งในด้านสำนวนภาษาอันสละสลวย ด้านน้ำหนัก
 เสียงสูงเสียงต่ำตามบังคับแห่งวรรณยุกต์ และด้านความชัดเจน
 ในการสื่อความหมาย เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
 เดชาดิศร ทรงชำระโคลงโลกนิติสำนวนเก่า ก็ได้ทรงรักษา
 ฉันทลักษณ์ของโคลงสี่สุภาพไว้ แต่ทรงปรับแก้สำนวนภาษาและ
 การใช้ศัพท์ให้ชัดเจน และง่ายต่อการทำความเข้าใจยิ่งขึ้น ดังจะ
 ยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เห็นทั้งสำนวนเก่า สำนวนของสมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร และสำนวนร้อยแก้ว
 ดังนี้

บุคคลมิได้สร้างสม ซึ่งศิลปศาสตร์ในปฐมวัย
มิได้สร้างสมทรัพย์ในทุติยวัย มิได้สร้างสมธรรม
ในตติยวัย เขาจะกระทำอะไรในจตุตถวัย

(โลกนิติปกรณ์)

ในวัยที่ ๑ (วัยเด็ก) ไม่แสวงหาวิชา ในวัยที่ ๒
(วัยหนุ่มสาว) ไม่แสวงหาทรัพย์ ในวัยที่ ๓
(วัยผู้ใหญ่) ไม่แสวงหาธรรม ในวัยที่ ๔ (วัยแก่เฒ่า)
จักทำอะไรได้

(โลกนิติ - สุตวัตถณนินิต)

๒) ดิลมุตตฺ ปรเสํ ว อปฺปโทสณฺจ ปุสฺสติฯ
นาฬิเกรมฺปิ สโทสํ ชลชาโต น ปุสฺสติฯ
๑ โทษท่านปานหนึ่งน้อย เม็ดงา
พาลเพ่งแสงเอามา เชิดชี้
ผลพรวัวใหญ่เต็มตา เปรียบโทษ ตนนา
บ่อบ่อบ้อยร้อยหนจี บอกแล้วดูเห็น

(สำนวนเก่า)

๑ โทษท่านผู้อื่นเพียง เม็ดงา
ปองติฉินินทา จะใจ
โทษตนใหญ่หลวงสา หัสัยง่ นกนา
ปูนตั้งผลพรวัวใส่ อาจไค้อับเสีย

(สำนวนเก่า)

๑ โทษท่านผู้อื่นเพียง	เมลิ้งดา
ปองติฉินนินทา	ห่อนเว้น
โทษตนเท่าภูผา	หนักยิ่ง
ปองปิดคิดซ่อนเร้น	เรื่องร้ายหายสูญ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาเดชาดิศร)

โทษของคนอื่น แม้เล็กเท่าเมลิ้งดา
คนพาลก็สอดเห็น
โทษของตนแม้ใหญ่เท่าผลมะพร้าว
ตนเองก็มิเห็น^๑

(โลกนิติ ไตรพากย์)

คนชาติชั่ว เห็นโทษน้อยของผู้อื่นเพียงเท่าเมลิ้งดา
แต่โทษของตนโตเท่าลูกมะพร้าวมองไม่เห็น

(โลกนิติปกรณ์)

โทษของคนอื่น แม้เพียงเล็กน้อยเท่าเมลิ้งดา
คนชั่วก็มองเห็นได้ แต่โทษของตนแม้ใหญ่โตเท่าผล
มะพร้าว กลับมองไม่เห็น.

(โลกนิติ -- สุตวัตนนินิต)

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่า โลกนิติ นี้จะปรากฏในรูปของคาถา
ภาษาบาลี หรือร้อยแก้ว ร้อยกรองลักษณะใด คุณค่าในคติ

^๑ สะกดการันต์ตามต้นฉบับ.

คำสอนย่อมเป็นเครื่องจรรโลงวรรณกรรมเรื่องนี้ให้แพร่หลายเป็น
หลักประพจน์ปฏิบัติของชนทุกชาติทุกภาษาในโลก สมตามชื่อ
แห่งวรรณกรรม ตลอดไป

ต้นฉบับหนังสือโคลงโลกนิติของทางราชการ

โคลงโลกนิติสำนวนต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ที่ได้ชำระ
สอบทานและจัดพิมพ์เผยแพร่ถือเป็นลิขสิทธิ์ของทางราชการ ใน
ปัจจุบันมี ๓ สำนวน คือ

๑. โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาเดชาดิศร หนังสือเล่มนี้ กรมศึกษาธิการ กระทรวง
ธรรมการ ได้ชำระสอบทานและจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๗ (ร.ศ. ๑๒๓) ใช้เป็นแบบเรียนสำหรับนักเรียน
ในชื่อเรื่อง “หนังสือสอนอ่านจินตกระวีนิพนธ์ สุภาษิตโลกนิติ-
คำโคลง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ทรงชำระ
ของเก่า” ขอบเขตของต้นฉบับมีเฉพาะโคลงที่สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระไว้ ๔๐๘ บท
(รวมโคลงนำ ๒ บทและเป็นโคลงที่ซ้ำกันอยู่ ๕ บท) กับโคลง

สธน อาน จินต กระวี นิพนธ์

กรม ศึกษาธิการ

สุภา สิต โถกนิทคำ โคตง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นเจ้าพระยาศรีราชดิษฐ์รทวงษ์ราชวรวงศ์เธอ

พิมพ์ครั้งที่ ๓,๐๐๐ ฉบับ

ว.ศ. ๑๒๒๖

ราคาปก กระดาษ เต็ม ๒๒ ๐/๑

โรงพิมพ์บำรุง นฤบดี

ส่งท้ายอีก ๒ บท^๑ นอกจากนี้กรมศึกษาธิการได้นำโคลงที่พบใน
แผ่นศิลาที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งมีได้เข้ากับโคลง
๔๐๘ บทนั้นมาพิมพ์รวมไว้ข้างท้ายด้วยอีก ๓๐ บท วิธีการชำระ
สอบทานใช้ต้นฉบับสมุดไทย ๔ ฉบับ คือ ฉบับของพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ของ
พระยานุรักษ์ราชมณเฑียรซึ่งมีแต่เล่มต้นเล่มเดียวกับของ
กระทรวงธรรมการซึ่งมีแต่เล่มสองเล่มเดียวและได้สอบทานกับโคลง
โลกนิติในแผ่นศิลาที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามด้วย ผู้ชำระ
สอบทานที่บันทึกไว้ใน “คำนำฉะฉางเรื่อง” ของฉบับพิมพ์ครั้ง
แรกคือ ขุนประสิทธิ์อักษรสาร เป็นเจ้าหน้าที่ตรวจ และหลวงศรี
วรโวหาร หลวงญาณวิจิตร หลวงประเสริฐอักษรนิติ เป็นที่ปรึกษาหารือ
และค้นคว้าหาหลักฐานในอักขระวิธีและถ้อยคำที่สงสัย พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ได้ทรงพระอุสาหะประทานเวลาช่วยตรวจถ้อยคำ
และเนื้อความ และประทานความเห็นเป็นครั้งที่สุดท้ายจนตลอด เหตุฉะนั้น

^๑ โคลงส่งท้าย ๒ บท ปรากฏอยู่ในหนังสือพระนิพนธ์สมเด็จพระยา
เดชาดิศร ได้แก่

๐ สร้อยแปดบทสิ้น	สุดแสง
ซ้ายสุดบาทแปลง	เปลี่ยนถ้อย
ผ่อนผัดเพิ่มเติมแสดง	ใดทาด เขียนแอ
เพียงประพาฬพัวร้อย	เรียบได้โดยเพียร
๐ เขียนลงคืดเลือกแล้ว	หลายยก
ถวาทแต่สมเด็จพระดิลก	เลิศหล้า
ขอเอาพระเดชปก	เป็นปิ่น ปักแสร
เฉลิมพระยศอยู่ชั่ว	ชั่วร้ายพันปี

ควรเป็นที่จดจำไว้ว่า ท่านผู้ที่ได้มีพระนามและนามทั้งนี้ ได้มีพระคุณอยู่ในหนังสือฉบับนี้มาก^๑ ต้นฉบับของหนังสือเล่มนี้ปัจจุบันตกเป็นลิขสิทธิ์ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ต่อมาคณะกรรมการคิดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้นำต้นฉบับมาจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ โดยสอบทานกับฉบับพิมพ์ครั้งต่างๆ และกับโคลงโลกนิติจากหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพน รวมทั้งหนังสือประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรแก้ไขอักษรวิธีให้ถูกต้องเหมาะสม จัดทำคำอธิบายศัพท์ วรรณคดีโคลงและภาพประกอบ แล้วจัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นจำนวนโคลง ๔๔๐ บท

๒. ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เมื่อหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งเป็นหอสมุดสำหรับพระนครรวบรวมสมุดไทยที่เป็นต้นฉบับโคลงโลกนิติมาได้อีกเป็นจำนวนมาก พบว่าฉบับครั้งกรุงศรีอยุธยามีค่าเท่ากับโคลงไว้ด้วย โคลงบทหนึ่งมีหลายสำนวน จึงได้มอบหมายให้หลวงญาณวิจิตร (สิทธิโลจนานนท์ เปரியัญ) รวบรวมชำระสอบทานทั้งคาถาและโคลงจัดเข้าเป็นชุดตามเนื้อความ เฉพาะส่วนที่เป็นคาถาสอบรู้ว่ามี

^๑ สะกดการันต์และวรรคตอนตามต้นฉบับ คำนำเฉพาะเรื่อง ของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) อธิบดีกรมศึกษาธิการ ในหนังสือสอนอ่านจินตกระวีนิพนธ์ สุนาสิตโลกนิตีคำโคลง กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ จัดพิมพ์ครั้งแรก ร.ศ. ๑๒๓ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ร.ศ. ๑๒๖ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

จากคัมภีร์ใด ก็จะมีชื่อคัมภีร์นั้นกำกับไว้ด้วย เช่น “ธรรมบท” “โลกนิติ” ส่วนโคลงที่เป็นสำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร จะกำกับท้ายโคลงว่า “สมเด็จพระเดชฯ” สำนวนที่ไม่ปรากฏนามผู้แต่งใช้ว่า “สำนวนเก่า” หรือ “จารึกศิลา” ได้โคลงภาษิตรวม ๕๙๓ ชุด จำนวน ๙๑๑ บท (ไม่รวมโคลงนำ ๒ บท และโคลงส่งท้ายอีก ๒ บท)^๑ ต้นฉบับของหนังสือเล่มนี้เมื่อพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ใช้ชื่อว่า “ประชุมโคลงโลกนิติ” และปัจจุบันใช้ว่า “ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ” กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์

๓. ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับกรมวิชาการ คณะกรรมการคิดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ขออนุญาตกรมศิลปากรนำต้นฉบับหนังสือ ประชุม

^๑ โคลงส่งท้าย ๒ บท ปรากฏเฉพาะในเล่มประชุมโคลงโลกนิติ แต่ไม่ปรากฏในเล่มที่เป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร มีว่า

๑ สารสืบฉบับสิ้น	เสร็จสนอง
ชำระเรื่องคงของ	เก่าแก่
ผิดเพี้ยนเปลี่ยนแปลงลง	ลิขิต เดิมหนา
ล้วนโอวาทปราชญ์แท้	ถึถ้วนควรถนอม
	สำนวนเก่า
๑ จำลองลักษณะแล้วเน้น	นานครั้น
มีหมดบทสิ่งสรรพ	เสร็จสิ้น
ไว้สำหรับผู้ปญ	ญาใจดี เจาแฮ
ของจงเจริญสวัสดิ์พื้น	ยศที่ยั่งยืนนาน
	สำนวนเก่า

โคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มาตรวจสอบกับหนังสือ
โคลงโลกนิติซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์สำหรับใช้เป็น
หนังสือแบบเรียนก็พบว่า มีโคลงหลายบทในฉบับหอสมุดแห่งชาติ
ที่เป็นโคลงซ้ำกันและควรตัดออก กับโคลงบางโคลงที่มีความหมาย
ใกล้เคียงกันแต่จัดพิมพ์แยกเป็นคนละชุดไว้ในหนังสือเล่ม
เดียวกัน อีกทั้งยังมีความคลาดเคลื่อนในคำและอักขรวิธีทั้งของ
คาถาและโคลงอันเนื่องมาจากการพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง คณะกรรมการ
คัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติได้ตรวจสอบคาถาประจำ
โคลงที่มีอยู่เดิมให้ถูกต้องตามคัมภีร์ฉบับที่ชำระใหม่ ตรวจสอบ
คาถาเพิ่มเติมจากคัมภีร์ภาษิตอื่นๆ ตัดโคลงที่ซ้ำซ้อน แก้ไข
อักขรวิธีเท่าที่จำเป็น และจัดทำคำอธิบายศัพท์ รวมเป็นโคลง
ภาษิต ๕๙๔ ชุด จำนวน ๙๐๒ บท (รวมโคลงนำ ๒ บท และ
โคลงส่งท้ายอีก ๔ บท) รายละเอียดการดำเนินงาน ปรากฏใน
คำชี้แจงนั้นแล้ว

คำชี้แจงการจัดทำต้นฉบับหนังสือ ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับกรมวิชาการ

ขอบเขตการดำเนินงาน

คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พบว่าหนังสือ ประชุมโคลง
โลกนิติ และหนังสือ โคลงโลกนิติ ซึ่งจัดพิมพ์ในครั้งต่างๆที่ผ่านมา
ปรากฏว่า ทั้งคาถาและโคลงจำนวนมากมีความคลาดเคลื่อน
กันในบางฉบับพิมพ์จนไม่สามารถยึดฉบับใดฉบับหนึ่งเป็นแบบ
เพื่อนำมาพิมพ์ซ้ำได้ คณะกรรมการฯ จึงได้จัดทำ ประชุมโคลง
โลกนิติ ฉบับกรมวิชาการ และจัดพิมพ์ โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ขึ้นมาใหม่
โดยตรวจสอบคาถาและคำที่ใช้แตกต่างกันในโคลงแต่ละบทจาก
หนังสือหลายๆฉบับ แกไขอักขรวิธีเท่าที่จำเป็น บันทึกคำที่
แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญไว้ที่เชิงอรรถ จัดทำคำอธิบายศัพท์
ตามความหมายในบริบทของโคลงนั้นๆ และจัดทำดัชนีค้นโคลง

เพื่อสะดวกในการค้นหา

วิธีดำเนินการตรวจสอบและจัดทำคำอธิบายศัพท์

กำหนดขั้นตอนดังนี้

๑. การตรวจสอบคาถาและโคลง มอบให้นางสาว
ทรงสรรค์ นิลกำแหง เป็นผู้ตรวจสอบ

๒. การจัดทำคำอธิบายศัพท์ มอบให้นางสาวสุปัญญา
ชมจินดา นางสาวกระลำภิกษ์ แพรกทอง นางสาวจงกลณี
มณฑาทิพย์ เป็นผู้จัดทำ และนางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง
เป็นผู้ตรวจสอบในเบื้องต้น

๓. การตรวจสอบรับรองคาถา โคลง และคำอธิบายศัพท์
มอบให้คณะทำงานเฉพาะกิจเป็นผู้ดำเนินการ คณะทำงานนี้
ประกอบด้วย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เป็นประธาน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิพุธ โสภางค์ ศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา
รักษมณี นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ นางสาวทรงสรรค์
นิลกำแหง และนางบุษบา ประภาสพงศ์ ร่วมเป็นคณะทำงาน

หนังสือที่ใช้เป็นหลักในการตรวจสอบและคำย่อที่ใช้
อ้างอิง

๑. ต้นฉบับหลัก

๑.๑ ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าสมรศรี
โสภา เทวกุล ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิริน-

ทรวาส ๒๙ สิงหาคม ๒๕๓๙ (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๒๕๓๙)
 คำย่อว่า *กรมศิลปากร* (๒๕๓๙)

๑.๒ ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอพระสมุดวชิร-
 ญาณ (โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๕๖๐) คำย่อว่า *วชิรญาณ* (๒๕๖๐)

๑.๓ หนังสือแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ
 ได้เลือกใช้ ๓ เล่มคือ

๑.๓.๑ หนังสือสอนอ่าน จินตกระวีนิพนธ์
 กรมศึกษาธิการ เรื่อง *สุภาษิตโลกนิติคำโคลง* พระเจ้าบรมวงศ์
 เธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ทรงชำระของเก่า พิมพ์ครั้งที่ ๒
 [โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)]

๑.๓.๒ หนังสือสอนอ่าน กวีนิพนธ์ สำหรับ
 ระดับประถมศึกษา กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง *สุภาษิต
 โลกนิติคำโคลง* พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมพระยาเดชาดิศร
 ทรงชำระของเก่า พิมพ์ครั้งที่ ๔ (โรงพิมพ์อักษรนิติ, พ.ศ.
 ๒๔๖๕)

๑.๓.๓ หนังสือสอนอ่าน กวีนิพนธ์ เรื่อง
สุภาษิตโลกนิติคำโคลง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒
 กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระของเก่า พิมพ์ครั้งที่ ๕ (โรงพิมพ์
 อักษรนิติ, พ.ศ. ๒๔๗๕)

โดยที่หนังสือทั้ง ๓ เล่มนี้ เป็นฉบับพิมพ์
 ชักกัน ต่างกันที่หน่วยราชการผู้จัดพิมพ์ ซึ่งเปลี่ยนชื่อไปตาม
 การปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ในแต่ละสมัย คำย่อจึงใช้ว่า
สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖) หรือ *สอนอ่าน* (๒๔๖๕) หรือ *สอนอ่าน*

(๒๔๗๕) หรือหากปรากฏซ้ำกันในทั้ง ๓ เล่มก็ใช้ว่า สอนอ่าน
(ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕)

๑.๔ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (โรงพิมพ์
คิวพร, ๒๕๑๗) คำย่อว่า วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗)

๒. ต้นฉบับรอง

๒.๑ โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา ของศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ซึ่งหนังสือเล่มนี้ ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ใช้โคลงโลกนิติจากต้นฉบับเอกสารสมุดไทย มาตรวจสอบกับเอกสารอื่นๆ เล่มที่นำมาใช้เป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ (สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๓๘) คำย่อว่า นิยะดา (๒๕๓๘)

๒.๒ โคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ (โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๙๐) คำย่อว่า กรมศิลปากร (๒๕๙๐)

๓. คัมภีร์ที่ใช้ตรวจสอบค่า

๓.๑ ธรรมเนียม-ราชনীติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๕) คำย่อว่า ธรรมเนียม ร. และ ราชনীติ ร.

๓.๒ พระธรรมบทจตุรพากย์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (บริษัท เพื่อนพิมพ์จำกัด, ๒๕๓๐) คำย่อว่า พระธรรมบท ร.

๓.๓ โลกนิติปกรณ์ ของร้อยตำรวจโท แสง

มนิthur (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๒๕๑๗) คำย่อว่า โลกนิติ-
ปกรณ์ ส.

๓.๔ โลกนิติ-สุตวิวัฒนินิธิ ฉบับราชบัณฑิต-
ยสถาน (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙) คำย่อ
ว่า โลกนิติ ร. และ สุตวิวัฒนินิธิ ร.

๓.๕ โลกนิติไตรพากย์ หรือ โลกนิติคารม
(โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๑) คำย่อว่า ไตรพากย์ (๒๕๖๑)

กรุงเทพ ฯ
โรงพิมพ์ไท ถนนรองเมือง

พิมพ์บ่มเนื้ สมุททิกถก พ.ศ. ๒๕๖๑

เกณฑ์การพิจารณาตรวจสอบคาถา

๑. กรณีที่ต้นฉบับเดิมไม่มีคาถา

๑.๑ เมื่อสืบค้นพบคาถาอื่นที่มีความหมายตรงกับโคลงอย่างครบถ้วน ก็จะนำคาถานั้นๆ มาใส่ไว้เหนือโคลงพร้อมกับระบุที่มาของคาถา แล้วทำเชิงอรรถว่า *เดิมไม่มีคาถา*

๑.๒ เมื่อสืบค้นพบคาถาในคัมภีร์เล่มอื่นๆ มากกว่า ๑ แห่ง โดยมีความแตกต่างกันในถ้อยคำแต่ความหมายเดียวกัน คณะกรรมการจะถือเอาคาถาจาก *โลกนิติ ร.* เป็นหลัก แล้วระบุคาถาที่ปรากฏในคัมภีร์อื่นๆ ไว้ที่เชิงอรรถ แต่ถ้าไม่ปรากฏคาถาจาก *โลกนิติ ร.* ก็จะเลือกคาถาบทซึ่งมีความหมายตรงมากที่สุดใส่ไว้เหนือโคลง แล้วพิมพ์คาถาจากคัมภีร์อื่นๆ ไว้ที่เชิงอรรถ

๑.๓ ในกรณีที่ไม่มีคาถา แต่สืบค้นพบคาถาในคัมภีร์อื่นๆ ซึ่งมีแนวคิดเป็นทำนองเดียวกับโคลง แต่รายละเอียดต่างกัน ก็จะใส่คาถาที่พบใหม่นี้ไว้ที่เชิงอรรถ

๒. กรณีที่ต้นฉบับเดิมมีคาถาแต่ไม่ปรากฏที่มาของคาถา

๒.๑ เมื่อสืบค้นไม่ได้ ก็จะบอกไว้ท้ายคาถาว่า *ไม่ปรากฏที่มา*

๒.๒ ถ้าเดิมมีคาถา แต่ไม่ปรากฏที่มา และสืบค้นได้จากแหล่งอื่นๆ ก็จะระบุที่มาดังกล่าวไว้ท้ายคาถา แล้วทำเชิงอรรถว่า *เดิมไม่ปรากฏที่มา*

๒.๒.๑ ถ้าคาถาตรงหรือเหมือนกันทั้งหมด
ในคัมภีร์หลายฉบับ ก็ใส่ชื่อคัมภีร์ทุกฉบับไว้ที่ท้ายคาถา

๒.๒.๒ ถ้าคาถาเหมือนกันเกือบทั้งหมดแต่
มีรายละเอียดต่างกันเล็กน้อย คือ

ก. ใช้ตัวสะกดต่างกัน คำต่างกัน จะ
ถือตามคัมภีร์ฉบับที่ราชบัณฑิตยสถานชำระ แล้วใส่ข้อแตกต่าง
อย่างมีนัยสำคัญที่ปรากฏในคาถาฉบับเดิมไว้ที่เชิงบรรทัด

ข. ใช้คำต่างกันในความหมายเดียวกัน
เช่น มกกฎ/มรกฎ = ลิง จะรักษาคำเดิมในต้นฉบับ (กรม
ศิลปากร ๒๕๓๙) ไว้ แล้วนำคำที่ต่างกันใส่ไว้ในเชิงบรรทัด เว้นแต่
เมื่อต้นฉบับไม่ถูกต้องก็จะเลือกคำที่ถูกต้องจากคัมภีร์อื่นๆ มา
ใช้แทน

๓. กรณีที่ต้นฉบับมีคาถาและระบุที่มาของคาถา

๓.๑ ถ้าต้นฉบับระบุที่มาด้วยชื่อสั้นๆ ก็จะคงชื่อ
เดิมไว้ แล้วใส่ชื่อคัมภีร์เดียวกันซึ่งราชบัณฑิตยสถานชำระใหม่
หรือที่คณะกรรมการฯ ตรวจสอบพบไว้ที่เชิงบรรทัด

๓.๒ ถ้าสอบค้นพบคาถาเดียวกันนั้นในหลายๆ
คัมภีร์ และคาถาต่างกันเล็กน้อย เช่น ตัวสะกดต่างกัน หรือใช้คำ
ต่างกันในความหมายเดียวกัน (เช่น สินธุ/อุทก) ก็จะใส่คาถาเดิม
ไว้ข้างบน และชี้ความแตกต่างไว้ในเชิงบรรทัด

ข้อสังเกตในการตรวจสอบคาถาและโคลง

๑. ประชุมโคลงโลกนิติ คือการนำโคลงสำนวนต่างๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน มารวมกันเป็นชุด ให้ลำดับหมายเลขเรียงกันไป หมายเลขหนึ่งๆ อาจมีโคลงบทเดียวหรือมากถึง ๔-๕ บทก็ได้ แล้วมีคาถาภาษิตประจำโคลงแต่ละหมายเลขกำกับไว้ ในการตรวจสอบ คณะกรรมการฯ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความลักลั่นคลาดเคลื่อนของโคลง ดังนี้

๑.๑ มีโคลงที่ซ้ำกันแต่อยู่คนละหมายเลข และระบุผู้แต่งหรือที่มาไว้ตรงกันบ้าง ต่างกันบ้าง เช่น โคลงบทเดียวกัน ที่หนึ่งระบุผู้แต่งโดย สมเด็จพระยาเดชาดิศร แต่อีกที่หนึ่งว่าเป็น สำนวนเก่า

๑.๒ มีโคลงที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ซึ่งควรจะอยู่ในชุดหรือหมายเลขเดียวกัน กลับเก็บไว้คนละหมายเลขก็มี

๑.๓ มีโคลงที่มีความหมายใกล้เคียงกันและอยู่คนละหมายเลข ที่หนึ่งมีคาถาภาษิตกำกับ ส่วนอีกที่หนึ่งไม่มีภาษิตกำกับ

๑.๔ โคลงที่มีความหมายต่างกัน แต่เก็บรวมไว้ในหมายเลขเดียวกัน

๑.๕ โคลง ๒ บทที่มีความหมายต่อเนื่องกัน เพราะแต่งจากคาถาภาษิตบทเดียวกัน เก็บไว้ในหมายเลขเดียวกันก็มี เก็บไว้ต่างหมายเลขก็มี

ในการพิมพ์ครั้งนี้ คณะกรรมการฯ ได้ตัดโคลงที่ซ้ำกันออก ได้ย้ายโคลงที่ระบุว่าเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศร ซึ่งเดิมพิมพ์ไว้ข้างกัน มาลำดับไว้ในหมายเลขใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาเทียบเคียงกับเรื่องโคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศร ซึ่งกรมวิชาการได้จัดพิมพ์อีกฉบับหนึ่ง คู่เคียงกับเรื่องประชุมโคลงโลกนิติฉบับนี้ อย่างไรก็ตามเฉพาะโคลงส่งท้ายซึ่งไม่ใช่ตัวภาษิต ปรากฏในหนังสือโคลงโลกนิติและประชุมโคลงโลกนิติทั้ง ๒ เล่ม รวม ๔ บทนั้น คณะกรรมการฯ ได้จัดพิมพ์ไว้ที่ท้ายเล่ม และทำเชิงอรรถแสดงข้อคลาดเคลื่อนต่าง ๆ รวมทั้งข้อควรสังเกตที่ตรวจสอบพบไว้ด้วย

๒. การเพิ่มคำอธิบาย เนื่องจากหนังสือประชุมโคลงโลกนิติ ซึ่งใช้เป็นแบบในการจัดพิมพ์ครั้งนี้มีโคลงหลายบทที่ไม่มีคำอธิบาย ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้ตรวจสอบคำอธิบายจากคัมภีร์ต่าง ๆ และนำมาเพิ่มไว้ตามหลักเกณฑ์ที่ได้ชี้แจงไว้ในเกณฑ์การพิจารณาตรวจสอบข้างต้น แล้วยังมีคำอธิบายจำนวนหนึ่งที่คณะกรรมการฯ ได้อ้างจากหนังสือ โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ได้ตรวจสอบไว้ และคณะกรรมการฯ เห็นว่าเป็นประโยชน์ที่จะรวบรวมไว้ให้ค้นคว้าอ้างอิงต่อไปจึงได้นำคำอธิบายดังกล่าวมาใส่ไว้ด้วย และมีเชิงอรรถแจ้งไว้ว่าเป็นคำอธิบายที่อ้างอิงโดยผ่านหนังสือ โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา ซึ่งใช้คำย่อว่า นิยะดา (๒๕๓๔)

ประชุมโคลงโลกนิติ

ประชุมโคลงโลกนิติ

๑.

๐ อัญชยมบรมนเรศรเรื่อง รามวงศ์
พระผ่านแผ่นไผททรง สืบไท้
แสงยั้งสิ่งสดับองค์ โอวาท
หวังประชาชนให้ อ่านแจ้งคำโคลง

๒.

๐ ครรโลงโลกนิตินี้ นมมาน
มีแต่โบราณกาล เก่าพร้อม
เป็นสุกสิตสาร สอนจิต
กลดั่งสร้อยสอดคล้อง เว้าไว้ในกรรม

สมเด็จพระยาเดชาติศร

โลกนิติ

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ โลกนิติ

สุกสิต

ใช้ตามสอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), วชิรญาณ
(๒๔๖๐), วัดพระเชตุพน(๒๔๑๗) และกรมศิลปากร (๒๕๓๙)

๓.

โลกนิติ ปวกขามิ
มาคธเนว สัเชป

นนานาสทุทสมฏจิต
วนทิตวา รตนตติย^๑

โลกนิติ

ก ทัศนชนอบน้อมมิ่ง
ไตรรัตน์จัดเบญจางค์
จักพร้องโลกนิติปาง
อรรถอื่นอ้างเลศล่อม

อุตมางค์
แจ่มพร้อม
สดับแต่ เดิมพ้อ
ต่างต้องคัมภีร์

สำนวนเก่า

ข ถวายกรกรรพุ่มเพียง
ไตรรัตน์เรียบไตรทวาร
โลกนิติสืบสาร
เดือนจิตสาธุนเข้า

บวรมาลย์ มิ่งแฮ
เวียดเกล้า
ของเก่า
คำคำชูใจ

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๓ ตรงกับใน โลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

นนานาสทุทสมฏจิต	โลกนิติ ร. ใช้ นานาสุดสมทุธต์
สัเชป	โลกนิติ ร. ใช้ สงเชป
ทัศนช	สิบนิ้ว (ทัศน คือ สิบ; นช คือ เล็บ, นิ้วมือ)
กรรพุ่ม	กระพุ่ม คือประนมมือไหว้
เวียด	แวด แวดล่อม ล้อมรอบ

๔.

นิตี หิ โลเก ปุริสสุส สาโร มาตา ปิตา อาจริโย จ มิตโต
ตสุมา หิ นินฺตํ ปุริโส วิชฌณา ฌาณี มหา โหติ พหุสฺสุโต จ^๑

โลกนิตี ร.

๑๑ โลกนิตีในโลกล้วน	แก่นสาร
คือบิดามารดาอาจารย์	เจี้ยวแล้
เขาเจ้าจอมใจบาณ	ทิดร่า เรียนแฮ
เบิกศิลปะปรีชาแท้	เลิศแล้วเมธี

สำนวนเก่า

๑๒ นิติตาสตรสอนสัตว์ล้ำ	โลกา
ครุมิตรบิดมารดา	ดุจแก้ว
ชายรู้นิติปรา	กฎทั่ว ทิศพอ
เปรมปราชญ์ปรีชาแล้ว	เลิศด้วยสติบรรณ

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้อ้างตามโลกนิตี ร. ซึ่งมีคาถาตรงกัน แต่เขียนต่างไปบ้างคือ

นิตี หิ โลเก	กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ นิตี โลเก
เจี้ยว	เจี้ยว ที่เดียว อย่างนั้น แน่นนอน
ทิศพอ	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ทิศแฮ

๕.

ปุตมจัน กุสศเคน
กุสาปี ปุตติ วายนติ

โย นโร อุปนยหติ
เอว พาลูปเสวนา^๑

โลกนิวัติ

กิ ปลาร้าหุ้มห่อด้วย
คาติดแปดหมื่นปลา
คือคนผู้ดีหา
ความชั่วปนป่านฟัง

โศคา
คละคลั่ง
คบเพื่อน พาลนา
เนื่องร้ายเสมอกัน

สำนวนเก่า

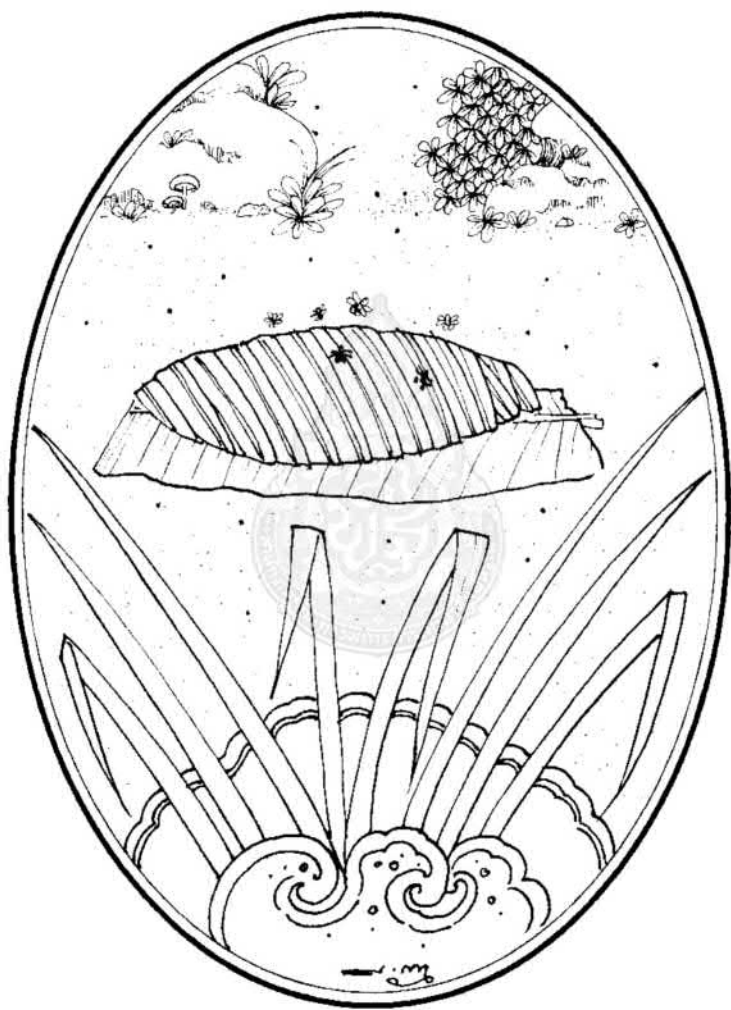
ขี ปลาร้าพันห่อด้วย
ใบก็หมื่นควาปลา
คือคนหมู่ไปหา
ได้แต่ร้ายร้ายฟัง

โศคา
คละคลั่ง
คบเพื่อน พาลนา
เฟื่องให้เสียพงศ์

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ คำาหมายเลข ๕ ไม่มีในโลกนิวัติ ร. ส่วน ธรรมนิตี ร., สุตวัถฒนนิติ ร. และ นิยะดา (๒๕๓๔) อ้าง พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิสดีนินบาต สัตติคัมพชาดก ซึ่งมีคำาถาตรงกันแต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

เอว ธรรมนิตี ร., สุตวัถฒนนิติ ร. ใช้ เอว
โศคา โขของพิชลัมลุก มีลักษณะระคาย โขแข็ง มักนำมากรองเป็นตับ
ใช้มุงหลังคา เหง้าใช้ทำยาได้
แปด เปื่อน

ปลาร้าพันทอด้วย

ใบคา

๖.

ตศุครณฺจ ปลาเสน
ปตฺตาปิ สุรภิ วายนฺติ

โย นโร อุปนฺยหติ
เอวํ ธีรูปเสวนา^๑

โลกนิติ

๖ ใบพ้อคนห่อหุ้ม
หอมระรวยไปมา
คือคนหมู่เมธา
อาจเจริญความรู้

กฤษณา
ท้าวผู้
แสวงเสพ กันนา
เฟื่องฟุ้งหอมขจร

สำนวนเก่า

๖ ใบไม้ชันห่อหุ้ม
ใบอบรสคันธา
ดุจเสพหวยเมธา
พลอยล่องลอยกลิ่นเพียง

กฤษณา
กลิ่นเกลี้ยง
เจียรภาพ
เฟื่องฟ้าสรรเสริญ

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๖ ตรงกับในโลกนิติ ร., ธรรมนิติ ร. และสุตว้ตณนิตี ร. แต่เขียนต่างไปบ้างคือ

ตศุครณฺจ ธรรมนิติ ร., กรมศิลปากร (๒๔๙๐) ใช้ ตศุครณฺจ
สุตว้ตณนิตี ร. ใช้ ตศุคร

สุรภิ วายนฺติ ธรรมนิติ ร. ใช้ คนุธิ วายนฺติ

ใบพ้อ ใบตันกะพ้อ เป็นต้นปาล์มชนิดหนึ่ง แต่ในคำา ปลาเสน
แปลว่า ทองกวาว

กฤษณา ส่วนของเนื้อไม้ซึ่งมีสีดำ เกิดเมื่อต้นไม้มีบาดแผล กลิ่นหอม
ใช้ทำยาได้ แต่ในคำา ตศุครณฺจ คือ พุดจิบหรือพุดสวน
(ดังนั้น บาทแรกหากแปลตามคำาก็น่าจะเป็นใบทองกวาวหรือ
ดอกพุดจิบ หรือพุดสวน)

คันธา คันธะ คือกลิ่นหอม

๙. คนใดเด็ดหญ้าห่อ
อีกสรรพคนธา
อายอบกลิ่นหญ้าคา
เสปปราชญ์ธรรมโรจน์รุ่ง

กฤษณา
กลิ่นฟุ้ง
ชูชื่น นะพ้อ
รสแท้เทียมเสนอ

สำนวนเก่า

๑๐. ใบพ้อพันห่อหุ้ม
หอมระรวยรสพา
คือคนเสพเสนาหา
ความสุขซาบถาม้วย

กฤษณา
เพริศด้วย
นักปราชญ์
ดุษฎีกลิ่นหอม

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๗.

ยถา อุทุมพร ปกกา
อนโต กิมิลสมบุณนา

พหิตตกเมว จ
เอว ทุชชนหทยา^๑

โลกนิติ

๑๑. ลูกเต๋อครั้นสุกไซ้
ภายนอกคือสีจัน
ภายในย่อมแมลงวัน
คือตุจคนใจร้าย

มีพรรณ
ชาติร้าย
หนอนบ่อน
นอกนั้นดูงาม

สำนวนเก่า

ถาม้วย ไม่จาง ไม่หมด ไม่สิ้นไป

^๑ คาถาหมายเลข ๗ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนฉบับอื่นๆ เขียนต่างไปบ้างคือ
อุทุมพร ปกกา ธรรมนิติ ร. ใช้ อุทุมพร ปกกา, โลกนิติปกรณ์ ส.,
ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ อุทุมพรปกกา
ทุชชนหทยา ธรรมนิติ ร. ใช้ ทุชชนธมมตา

๕ แผลงเห็นผลมิ่งไม้
ภายนอกฉลาดชูแสง
ภายในครีเหมือนแมลง
จุฬาลภายนอกพริ้ม

เตือแดง
ชาติจิม
วันบ่อน ไส้ना
คดค้อมดวงใจ

สำนวนเก่า

๖ ผลเตือตกดาษค้อม
ภายนอกแดงดูจา
ภายในนอนบ่อนปรา
เจกจิตพาลเร้นร้าย

สาชา
ชาติป้าย
กฎโส โครกแฮ
นอกพริ้งเพรางาม

สำนวนเก่า

๗ ผลเตือเมื่อสุกไซ้
ภายนอกแดงดูจัน
ภายในยอมแมลงวัน
ดูตั้งคนใจร้าย

มีพรรณ
ชาติบ้าย
นอนบ่อน
นอกนั้นดูงาม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๘.

ยถาปี ปณสา ปกกา
อนโต อมตสมบุณนา

พหิกณฺทกเมว จ
เอวํ สุขนฺททยา^๑

โลกนิตติ

ก ิ ผลขุณฺณภายนอภันนํ
ภายในรสโอชา
เปรียบใจท่วยเมธา
ภายนอกดูชั่วช้า

หนามหนา
กลั่นกล้า
ถือชอบ
ผ่องแผ้วภายใน

สำนวนเก่า

ข ิ ขุณฺณผลภายนอภันนํ
ในใหญ่ยวงโอชา
พรรณปราชญ์มาตรแม็ก
ในแจ่มเจียรสดวย

หนามหนา
ใช้น้อย
เสพเกิด นะพ้อ
ถึถ้อยลาวรรณ

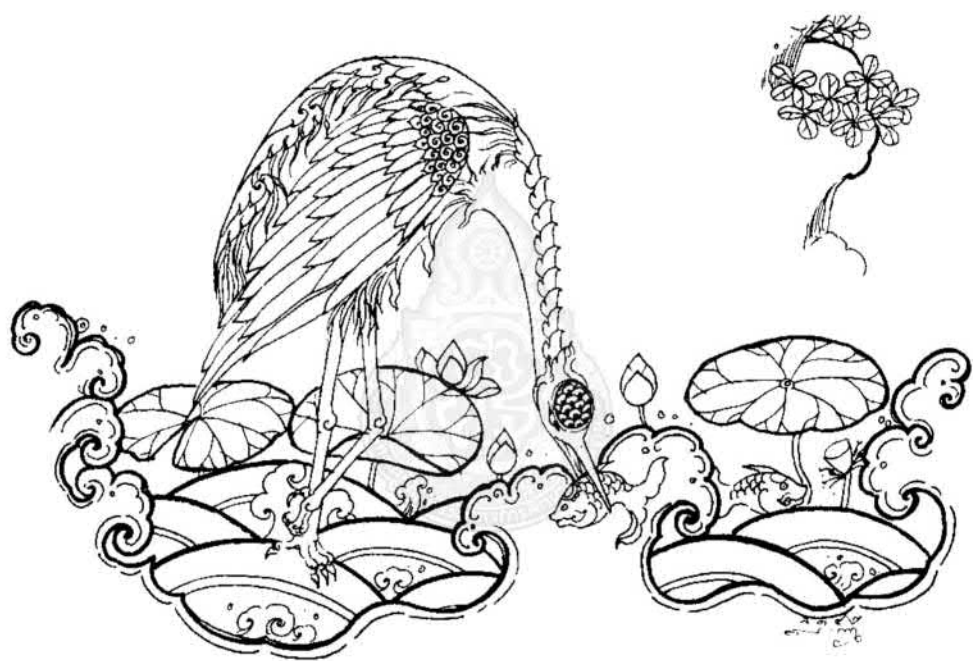
สำนวนเก่า

ค ิ ขุณฺณสุกสลังแห่ง
ภายนอกเห็นหนามหนา
ภายในย้อมรส
สาธุชนนั้นแล

สาข
หนั้นแท้
เอมโอช
เลิศด้วยดวงใจ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ คาทาหมายเลข ๘ ตรงกับในโลกนิตติ ร. ส่วน ธรรมนิตติ ร. เขียนต่างไปบ้างคือ
ยถาปี ธรรมนิตติ ร. ใช้ ยถา จ
พหิกณฺทกเมว ธรรมนิตติ ร. ใช้ พหิกณฺฏกเมว
อมตสมบุณนา ธรรมนิตติ ร. ใช้ อมตสมบุณฺดา
สุขนฺททยา ธรรมนิตติ ร. ใช้ สุขนธมฺมตา
ลาวรรณ งาม

ยายลชนสุหธิไชร

ตุติ

๙. (ยังไม่พบคาถา)

ก	◎ ยางยลชนสุทธิไสร	ดูดี
	ภายนอกขาวหมดสี	แจกฝ้าย
	เสพลัต์วูปลามี่	ชีวิต เป็นนา
	ดังพาลประทุษร้าย	นอกนั้นนวลงาม

สำนวนเก่า

ข	◎ ยางชาวชนเรียบร้อย	ดูดี
	ภายนอกหมดใสสี	เปรียบฝ้าย
	กินสัตวเสพลามี่	ชีวิต
	แจกเช่นชนชาติร้าย	นอกนั้นนวลงาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ค	◎ รูปแรงดูร่างร้าย	รุงรัง
	ภายนอกเพียงพึงซัง	ชั่วช้า
	เสพลัต์วี่มรณัง	นฤโทษ
	ดังจิตสาธุชนกล้า	กลั่นสร้างทางผล

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๐.

ยาวชีวิปี เจ พาโล
น โส ธมม วิชานาติ

๗๐ คนพาลยังไปรู้
ไปสู่หาบัณฑิต
แสดงธรรมว่าเนื่องนิตย์
คือจวกัดักเข้า

๗๑ ยาวชีพชนโศดส้อง
บมิรู้ธรรม
ทาร์พืออยู่นานวัน
จวกัดักช้อยช้อย

ปณฺฑิตํ ปยิริปาสติ
ทพฺพิ สุปรสํ ยถา^๑

โลกนิติ

ชาญชิต
คำเข้า
ฤชาบ ใจนา
ห่อนรู้รสแกง

สำนวนเก่า

เสพบัณฑิตแฮ
หนึ่งน้อย
ครว้ทาน ใช้นา
ห่อนรู้รสแกง

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๑๐ ตรงกับในโลกนิติ ร., พระธรรมบท ร., ธรรมนิตี ร. และ
สุตตพัฒนาตี ร.

๑๑ พาลเผ่าเจ้าโจดแท้
ปราชญ์ส่งสรรพวิชา
ไปทราบตราบชีวา
ดจจำจนป่นปี้

มาหา
ช่วยชี้
วายเปล่า
ไปรู้รสแกง

สำนวนเก่า

๑๒ คนพาลผู้บาปแท้
ไปสู่หาบัณฑิต
ฟังธรรมอยู่เนื่องนิตย์
คือจวกัดักเข้า

ทูลจิต
คำเข้า
บ่ทราบ ใจนา
ห่อนรู้รสแกง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

จำ คือ กระจำ เป็นภาชนะอย่างหนึ่ง มักทำจากกะลามะพร้าว ใช้
สำหรับตักแกง
จวก เครื่องใช้สำหรับตักข้าวและแกง ทำด้วยกะลามะพร้าว มีด้ามถือ

๑๑.

มุกุตุตมปิ เจ วิญญ
ชิปปุ ธมฺม วิชานาติ

ปณฺทิตฺ ปยิริปาสติ
ชิวิหา สุปรสํ ยถา^๑

โลกนินฺตี ร., ธรรมนินฺตี ร., สุตวาทณนินฺตี ร.

๑ คนใดใจฉลาดด้วย
ฟังนักปราชญ์จรจา
แจ้งธรรมบัดเดี๋ยวม
ดุจตั้งลิ้นอันรู้

ปัญญา
ท้าวผู้
พลันซาบ ใจนา
ทราบด้วยรสแกง

สำนวนเก่า

๒ ฤษณเดี๋ยวชนผู้ว่อง
เสพปราชญ์ผู้อาจารย์
เรียนธรรมะสืบสาร
เร็วยิ่งเร็วดุจลิ้น

ไวญณฺณ ยอดแซ
บอกลิ้น
สรรพศาสตร์
เร่งรู้รสแกง

สำนวนเก่า

๓ ผู้เชื้อชาติว่องไว
เสพปราชญ์ธรรมศึกษา
ใดโดยประสงคฺอา
ชีวหะรับรสสุ

ปรีชา
รวดเร็ว
รณณอื่น นะพ่อ
ทราบลิ้นดุจกัน

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๑๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้อ้างตามโลกนินฺตี ร., ธรรมนินฺตี ร., สุตวาทณนินฺตี ร. ซึ่งมีคาถาตรงกันแต่เขียนต่างไปบ้างคือ

ชิปปุ สุตวาทณนินฺตี ร., กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ โส เว
ฤษณ ชั่วครู ครั้ง คราว

๐ ผู้ใดใจฉลาดล้ำ
ได้สดับปราชญ์เจรจา
ยินคำบัดเดี้ยวมา
คือมลิ้นคนผู้

ปัญญา
อาจรู้
ซัซซาบ ใจนา
ทราบรู้รสแกง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๒.

จตุปโป อหัม สมม
เอहि สมม นีวตตสสุ

ตุวปี สมม จตุปโป
กี นุ ภีโต ปลายลี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

ทุกนิบาตชาดก สุนทรชาดก

ซัซซาบ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ซัซทราบ, วัด
พระเชตุพน (๒๕๑๗), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ทรับทราบ
อักษรวิธานศรีย (ค.ศ. ๑๘๗๓) ให้ความหมายของคำ ทราบ
ไว้ว่า “ชิม, รู้, อาการที่ชิมอาบไป ไม่ค้างอยู่ได้นั้น ในที่นี้ใช้ตาม
ปัจจุบัน ซึ่งแยก ทราบ หมายความว่า รู้, และ ซาบ ใช้กับคำว่า
ชิมซาบ, ซาบซึ้ง, ซาบซ่าน

มลิ้น ลิ้น

๑ คาถาหมายเลข ๑๒ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้อ้างตามนิยะดา (๒๕๓๔) แต่ฉบับ
อื่นๆ เขียนต่างไปบ้างคือ

ตุวปี นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ตุวมปี

สมม วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๔) ใช้ สีส

กี นุ นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ กีนุ

ก
๐ หมูเห็นสีทราจร้อง
ตูสีตีนตูป
อย่ากลัวท่านอย่าหลบ
ท่านสีตีนอย่าได้

ชวนรบ
ท่านไชรั
อย่าหลีก
วากเว้าวงหนี

สำนวนเก่า

ข
๐ หมูเห็นสีทราจทำ
กูสีตีนกูป
อย่ากลัวท่านอย่าหลบ
ท่านสีตีนอย่าได้

ชวนรบ
ท่านไชรั
หลีกจาก กูนา
วากเว้าวงหนี

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๓.

อสุจิ ปุติโลโมลี
สเจเยเย มลิกาโมลี

ทุกคนโ วาสิ สุกร
ชยทมม ททามิ เต^๑

โลกนิติ

วาก บาก คือปากหน้า มุ่งหน้าไป
เว้า เบ้ คือหลีกไป เจไป
วาง ว้าง

^๑ คทาหมายเลข ๑๓ ไม่นับในโลกนิติ ร. ส่วน พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย
ทุกนิบาตชาดก สุกรชาดก มีคทาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้
“อสุจิ ปุติโลโมลี ทุกคนโ วาสิ สุกร
สเจ ยุชฌิตกาโมลี ชยั สมม ททามิ เตติ”

ก. สืพรากกล่าวว้าไอ้
ทรรชนชาติต้าตุ
แม่มึงรบกับกู
กูเกลียดกูจักให้

พาลหมู
เกลียดไกล้
มึงนาศ เองนา
พ่ายแพ้แก๊ส

สำนวนเก่า

ข. สืพราร้องว้าไอ้
ทรรชาติครั้นเห็นกู
ถามึงใครรบดนู
กูเกลียดมึงกูให้

พาลหมู
เกลียดไกล้
มึงนาศ เองนา
พ่ายแพ้กัยตัว

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๔.

มณฑโก สหปี ปทุม
ภมรา วาสทรมุ

ปทุม คนุเรน ลกติ
ปทุมคนุเรสุ ลกติ

หิโตปเทศ มิตรลาม

ก. กบกับบัวเกิดไกล้
รสแห่งดอกบุปผา
แมลงภู่อยู่คณนา
เชยซาบเกสรสู้

กัณนา
ห่อนรู้
นับโยชน
สอดสร้อยแสวงหา

สำนวนเก่า

นาศ พินาศ
ดนู ฉันท ข้ำพเจ้า

๑. คาถาหมายเลข ๑๔ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้อ้างตามนิยะตา (๒๕๓๔)

ห่อนรู้ ไม่รู้

๕ กบเกิดในสระไต้
ฤาห์นอนรู้งามลย์
ภุมราอยู่ไกลสถาน
บินโบกมาค้อยค้อย

บัวบาน
หนึ่งน้อย
นับโยชน์ ก็ดี
เกลือกเกล้าเสาวคนธ์

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๕.

ผนุหน จปล จิตต์
อุชฺ กโรติ เมธวี

ทฤกข์ ทุนนิวารย์
อุสุกาโรว เตชน^๖

ธรรมบท

๖ ใจหวาดใจพินพิน
ใจจกสอนใจเอง
ใจปราชญ์ตัดตามเพลง
ดุจช่างปั้นตัดไม้

โจงเงง
ยากไซรั
ดู่งาย นกนา
แต่งให้ป็นตรง

สำนวนเก่า

ค้อยค้อย คือ คล้อยๆ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้
ค้อยค้อย

^๖ คาถาหมายเลข ๑๕ ตรงกับในพระธรรมบท ร.

พิน มีดมัว ยุ่งเหยิง ปะปน

ช่างปั้น ช่างทำคันธนู หน้าไม้ และลูกธนู

๕๖๖ ใจแปรใจว่างพิน
ใจจักสอนใจเอง
ใจปราชญ์ดัดตามเพลง
ดุษ้างปิ่นดัดไม้

โง่งเง
ยากไซร์
ใจซื่อ
แต่งให้ปิ่นตรง

สำนวนเก่า

๕๖๗ ใจแปรใจฟุ้งซ่าน
ใจรักษาใจเอง
ใจปราชญ์แต่ปางเพรง
ดุษ้างปิ่นดัดไม้

โง่งเง
ยากไซร์
ใจซื่อ
แต่งให้ปิ่นตรง

สำนวนเก่า

๕๖๘ ใจชนใจชั่วช้า
ใจจักสอนใจเอง
ใจปราชญ์ดัดตามเพลง
ดุษ้างปิ่นดัดไม้

โง่งเง
ไปได้
พลันง่าย
แต่งให้ปิ่นตรง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๖.

นมนติ จ ผลารุกษา
สฤกกฏญจ วิโล จ

ก ไม้ค้อมมีลูกน้อม
คือสัปบุรุษสอนตาม
ไม้ผู้ตั้งคนทราวม
ดัดก็หักแหลกแล้

นมนติ น พุทุโธชนา
ภิชชเต เวนนุกปฺปติ^๑

ไม้ปรากฏที่มา

นวยงาม
ง่ายแท้
สอนยาก
ห่อนรู้โดยตาม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ คำาหมายเลข ๑๖ ตรงกับใน ธรรมনীติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“นมนติ ผลโน รุกษา นมนเตว พุธา ชนา
สฤกกฏญจ มุโพทห เวน นมถ ภิชชเต”

นวย น้อม

สัปบุรุษ คนที่มีสัมมาทฐิ คนดี มีศรัทธาในศาสนา มีความเห็นถูกต้อง
ตามทำนองคลองธรรม

๑๗.

สฤคโห ทวโธ เณยโย
เย ชนา อีรสมาคมม

ก เป็นคนควรรู้
สองประการนิยม
หนึ่งพาลหนึ่งอูตม
สองสิ่งนี้ท่านให้

ข เป็นคนควรรู้ที่
สองประการนิยม
หนึ่งพาลหนึ่งอูตม
สองสิ่งนี้จึงได้

ค เป็นคนควรรอบรู้
สองประการนิยม
หนึ่งพาลหนึ่งอูตม
สองสิ่งนี้จึงให้

พาส จ ปณฺธิโตปิ จ
ทุกขปุตตนา น สํสิญฺ

ไม่ปรากฏที่มา

สมาคม
กล่าวไว้
เปรมปราชญ์
เร่งรู้สมาคม

สำนวนเก่า

สมาคม
กล่าวไว้
เปรมปราชญ์
ที่รู้สมาคม

สำนวนเก่า

สมาคม
กล่าวไว้
นักปราชญ์
เลือกรู้สมาคม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สมาคม เข้าร่วมพวกร่วมคณะ การคบค้า
พาล เกเร ชั่วร้าย

๑๘.

โย ชโย พาลสมาคโม
ปณฺธิตา จ สทา สุขา

สุขปฺปตฺโต น สลฺยา
พาลา ทุกฺขสมาคมา^ก

ไม่ปรากฏที่มา

ก คนใดแสวงเสพด้วย
เทียรรม์ทุกข์อาจดลตาล
ใครเสพท่วยยลญาณ
เทียรรม์ทุกข์ย่อมเสวยสุขซ่อน

คนพาล
เดือดร้อน
เปรมปราชญ์ ไซ้ไรแฮ
แซมช้อยสวัสดิ์

สำนวนเก่า

ข คนใดสมเสพด้วย
ทนทุกข์ยาวยืนนาน
ใครเสพท่วยทรงญาณ
เสวยสุขล้วนล้ำแล้

คนพาล
เที่ยงแท้
ใจปราชญ์
อึดด้วยสมบัติ

สำนวนเก่า

^ก โคลงหมายเลข ๑๘ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๔๕

ชโย กรมศิลปากร (๒๔๙๐) ใช้ ชโน

เทียรรม์ ทิวส คือ ยืนยาวนาน

ท่วย หมู เหล่า

๙ คนโตไปเสพด้วย
จักทุกขทนเนนาน
เสพสู่ผู้ทรงญาณ
เสวยสุขล้ำเลิศล้ำ

คนพาล
เน้นซ้ำ
เปรมปราชญ์
เพราะได้สดับดี

สำนวนเก่า

๑๐ คนโตไปเสพด้วย
จักทุกขทนเนนาน
ใครเสพทวยทรงญาณ
เสวยสุขล้ำเลิศล้ำ

คนพาล
เน้นแท้
เปรมปราชญ์
เพราะได้สดับดี

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ ได้เห็นนักปราชญ์ไซร้
อยู่ร่วมเรือนหายทุกข์
ผู้พาลสั่งสอนปลุก
ยลเยี่ยงนกแขกเต้า

เป็นสุข
คำเข้า
ใจตั้ง พาลนา
ตกต้องมือโจร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

นกแขกเต้า

ชื่อนกชนิดหนึ่ง ปากจุมเป็นตะขอ มักอยู่เป็นฝูง กินผลไม้
เป็นอาหาร เลียนภาษาคนหรือเสียงอื่นๆ บางเสียงได้

๒๐.

จข ทูชชนส์ศคคา
กร ปุณณมโหระตุด

รช สาธุสมาคัม
สร นิจจมนิจจต^๑

โลกนิติ

ก จงเจ้าแห่ทางห้อง
คลาดคลองกระวีคน
คินวันหม่นหาผล
เป็นนิตยจบจิตตั้ง

ทุรชน พ่อฮา
ครุ่นคร้ง
ศีลสืบ
แห่งห้องอนิจจัง

สำนวนเก่า

ข อ้าพ่อจงแะเว้น
จรักสมัครสมาน
เพ็ญเพิ่มกุศลสาร
เร่งระลึกไตรรัตน์แท้

นรพาล
ปราชญ์เจ้า
คินม่น วันพ่อ
ชีพสิ้นสรวงเสวย

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๒๐ ตรงกับในโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

ทูชชนส์ศคคา โลกนิติ ร., ธรรมนิติ ร. ใช้ ทูชชนส์ศคค์

รช โลกนิติ ร., ธรรมนิติ ร. ใช้ ภช

โคลงหมายเลข ๒๐ นี้มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๒๔

คลอง คือคลอง หมายถึง แนวทาง

แท้ คือ เท้า ในที่นี้ต้องการรูปรรณยุคโท

๐ จงนับสัพบุษรุ
 จงละหลักพาลอัน
 จงสร้างสืบบุญธรรม
 จงนึกนิตยชีพคล้าย

บุญกรรม
 ชั่วร้าย
 ทุกเมื่อ
 ดุจด้วยฟองชล

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๑.

กกา กากสุส โทเสน
 เอว ทุชชนสงคณจ

หโส ภวติ สสก
 กุลปุตโตร วินสฺสติ

ไม่ปรากฏที่มา

๐ คบกกาทอดให้
 ทั้งตระกูลเหมหงส์
 คบคนชั่วจะปลง
 ตราบเท่าลูกหลานม้วย

เสียพงศ์
 เหลกด้วย
 ปลดชอบ เสียนา
 เสพช้องสมาคม

สำนวนเก่า

๐ คบกกาทอดให้
 ทั้งสกุลฝูงหงส์
 คบคนชั่วจักปลง
 ตราบลูกหลานเหลนม้วย

เสียพงศ์
 เหลกด้วย
 ความชอบ เสียนา
 สืบช้องกันไป

สำนวนเก่า

จงสร้างสืบบุญธรรมทุกเมื่อ

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ จงสร้างสืบบุญยวัน
 คำต่อ วายนา ซึ่งในวชิรญาณ (๒๔๖๐),
 วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗), กรมศิลปากร
 (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) จะพิมพ์ข้อความดังกล่าวไว้
 ในวงเล็บใต้บาทที่ ๓ ด้วย

๑ คบกาหาโหดให้
พาตระกูลเหมหงส์
คบคนชั่วจักปลง
ตราบลูกหลานเหลนม้วย

เสียพงศ์
هلكด้วย
ความชอบ เสีย
ไม้ม้วยนินทา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๒.

วิส อคฺครู วิสุทานัน
วิสสํ ทุชฺชนสุรวางค

วิสุสทาตณฺ จ ทนฺตโย
ภาสิตํ ทิมฺขํ ขลฺ

ไม่ปรากฏที่มา

๑ มดแดงแมลงปองไว้
งูจะเขี้ยวพิษวาง
ทุรชนทั่วสรรพางค์
ต่อน่าดีหลังเลี้ยว

พิษหาง
แห่งเขี้ยว
พิษอยู่
กลั่นลั่นนินทา

สำนวนเก่า

พาตระกูลเหมหงส์
ความชอบ
หลังเลี้ยว

กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ทั้งสกุลฝูงหงส์
สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา
(๒๕๓๔) ใช้ ปลดชอบ
ลับหลังนั้นร้าย

๖ มดแดงแมลงป่องไว้
งูจะเข้บพิชวาง
ทูลชนท้าวสรรพางค์
ครันมันกุมร้ายเกี่ยว

พิชหาง
แห่งเขี้ยว
พิชอยู่ มากนา
เกี่ยงให้เสียตัว

สำนวนเก่า

๗ มดแดงแมลงป่องไว้
งูจะเข้บพิชวาง
ทูลชนท้าวสรรพางค์
เพราะประพุดมันเกี่ยว

พิชหาง
แห่งเขี้ยว
พิชอยู่
เกี่ยงร้ายแถมตี

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๒๓.

วิสมาทิตยนาคินโท
วิจิโก วิสมา สดุดโต

ปทโก น มหิทธิโก
ปทโก จ มหิทธิโก

ไม่ปรากฏที่มา

เกี่ยว	ลดเลี้ยว พัน
แมลงป่อง	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ แมลงป่อง ทางกวีวิทยา แมลง ใช้กับสัตว์ที่มี ๖ ขา และมีปีกบิน คณะกรรมกรฯ เห็นว่าคำ แมลงป่อง ในโคลง ๒๒ ก และ ๒๒ ข น่าจะเป็น แมงป่อง
จะเข้บ	คือตะเข็บ เป็นสัตว์จำพวกเดียวกับตะขาบ แต่มีขนาดเล็ก กว่า (นิยะดา ๒๕๓๘) ใช้ จรเข็บ

ก นาคาพิษพางเพียง
เลื้อยบ่ทำเดโช
พิษทางแห่งวิจิโก
ชูแต่หางโอ้อ้า

สุริโย
แซมชำ
แมลงป่อง นันญา
อวดอ้างฤทธิ์

สำนวนเก่า

ข นาคาพิษพางเพียง
เดินบ่ทำเดโช
พิษแห่งวิจิโก
งอนแต่หางเดินอ้า

สุริโย
แซมชำ
แมลงป่อง
อวดอ้างฤทธิ์

สำนวนเก่า

ค นาคีมี่พิษเพียง
บมิตำเดโช
พิษน้อยนิตหนึ่งโอ
เดินงอนทางเองอ้า

สุริโย
แซมชำ
แมลงป่อง
อวดอ้างฤทธิ์

สำนวนเก่า

ง นาคีมี่พิษเพียง
เลื้อยบ่ทำเดโช
พิษน้อยหยิ่งโยโส
ชูแต่หางเองอ้า

สุริโย
แซมชำ
แมลงป่อง
อวดอ้างฤทธิ์

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

พิกษน้อยห้อยโซ่

แมลงป่อง

๒๔. (ยังไม่พบคาถา)

ก	ความรู้ผู้ปราชญ์นั้น	นักเรียน
	ฝนทั้งเท่าเข็มเพียร	ฝ่ายหน้า
	คนเกียจเกลียดหน่ายเวียน	วนจิต
	กลอุทกในตะกร้า	เปี่ยมล้นถามี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๕.

สมปยุตถกมุโณ น กโรติ สทุท	อหุฒาฆฏ โฆสกโรติ สทุท
วิชา นรา อสสุ วากุยตณฺจ	วิชาหิ นานา พหุ วากุยตณฺจ ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

นักเรียน สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร
(๒๔๙๐), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ รักเรียน

ฝ่ายหน้า ภายหลัง ข้างหน้า ในอนาคต

^๑ ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ขุทนต์ สนิติ ตั	ยั ปุริ สนิตเมว ตั
อหุฒกมุภโม พาโล	ปุรณภโว ปณฺธิโต”

ก กัลลอมเพ็ญเพียบน้ำ
กัลลอมพร่องชลธี
ผู้ปราชญ์ห่อนวาที
คนถ้อยความรู้ตื่น

ฤกษ์ เสี่ยงนา
เฟื่องพิน
สรเสรีญ ตนนนา
มากถ้อยลามปาม

สำนวนเก่า

ข กัลลอมเพ็ญพุ่มน้ำ
กละออมพร่องกิ่งชลซึ่ง
นักปราชญ์ห่อนยอคิง
ฝูงหมู่น้อยหน่อ

ฤตัง
เฟื่องหม้อ
เยียใหญ่
พลอดน้นประมาณ

สำนวนเก่า

ค กัลลอมเพ็ญเพียบน้ำ
กระออมพร่องชลตระลึง
ปราชญ์บ่กล่าวสูงสิง
ผู้รู้่น้อยยวดอ้อ

ฤตัง
เฟื่องหม้อ
หยิ่งเยอ ใหญ่หนา
พุดเพื่อผิดธรรม

สำนวนเก่า

กัลลอม	หม้อน้ำ เป็นภาชนะสานตาถี่ ๆ สำหรับชั่งน้ำ รูปร่าง อย่างชะลอม กะออม กระออม กละออม หรือ กะละออม ก็ว่า
เพ็ญเพียบน้ำ	เต็มเปี่ยมด้วยน้ำ (เพ็ญ คือ เต็ม; เพียบ คือ แปล้, เปี่ยม, แปะระ)
ซึ่งเฟื่องหม้อ	เสียงดังกระฉอก
คิง	คิง คือ ตัวตน
เยีย	ทำ

๖ กะละออมเพ็ญเพียบน้ำ
โอ่งอ่างพร่องชลชิง
ผู้ปราชญ์ท่อนสูงสิง
คนโง่ตรุน้อยก่อ

ฤาติง
เพื่องหม้อ
เยี่ยใหญ่
พลอดน้นประมาณ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๖.

คชทนต์สโม วากยม
ทุชชนสสุ สโม วากยม

สาธวากยม พุทโธ รมิ
กุมมา สิริมลิ ทุชชนม

ไม่ปรากฏที่มา

๗ งามสารฤท่อนเหียน
คำสัปบุรุษยีน
ทรชนกล่าวกลับขึ้น
หัวเต่ายาวแล้วสั้น

หุดคีน
เยี่ยงน้น
คำเล่า
เล่าหิ้นทรชน

สำนวนเก่า

คนโง่ตรุน้อยก่อ
นั้น

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คนผู้รู้หน่อยหน้อ
สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร
(๒๔๙๐), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ พัน

๕ วิจารณ์
คำกล่าวสาธยาย
ทูลเกล้าฯ ถวาย
หัวเต้ายาวแล้วสั้น

หัดคืน
ดูจน
คืนแล้ว
ดูจน

สำนวนเก่า

๖ วิจารณ์
คำกล่าวสาธยาย
ทูลเกล้าฯ ถวาย
หัวเต้ายาวแล้วสั้น

หัดคืน
อย่างนั้น
คำเล่า
เล่าจน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

๒๗.

ทูลเกล้าฯ ถวาย
ครุฑ

สตรี ตาปี น ยุชชเต
สาธุเต ทานยเต กร

ไม่ปรากฏที่มา

วิจารณ์ กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ ห่อนเหียน

คำกล่าว นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คือคำ

๑ ธรรมเนียม ร. มีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ทูลเกล้าฯ ถวาย สดุดนาปี น ยุชชติ

ตดโตว ทูลเกล้าฯ ถวาย สดุด กาฬายเต กร”

ก ทรชนอย่าเคียดแค้น
คือศัตรูพิษ
ถ่านเพลิงมีเพลิงติด
ดับถ่านแม้มิไหม้

อย่าสนิท
อย่าใกล้
ถือนลาก มือนา
หีบต้องมิดำ

สำนวนเก่า

ข ทรชนอย่าเคียดแค้น
อย่าห่างศัตรูชิด
คือจับถ่านเพลิงติด
แม้ดับแล้วฤใหม่

อย่าสนิท
อย่าใกล้
ถือนลาก มือนา
หม่นต้องมิดำ

สำนวนเก่า

ค ทรชนอย่าเคียดแค้น
อย่าห่างศัตรูชิด
คือไฟถ่านแรงฤทธิ์
แม้นดับแล้วบไหม้

อย่าสนิท
อย่าใกล้
ถือนลาก มือนา
หม่นต้องมิดำ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

อย่าห่างศัตรูชิด
ทรชน

อย่าห่างศัตรูและก็ไม่ควรใกล้ชิดกับศัตรูให้มากนัก
สกนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ทรชน

๒๘.

กุญแจ จ อมิตตสมิ
ยถา กปุปติ ตัมมิตร์

มิตตสมิมปิ น วิสสเส
สรวโทส ปกาสิตา^๖

ไม่ปรากฏที่มา

๖ มีมิตรจิตอย่าให้
อันไช้มิตรอย่ารัก
ผิดพ้องหมองใจจัก
มีเท่าใดรู้ไช้

สนิทนัก
ร่วมไว้
แสงโทษ ตนนา
ส่อสิ้นทุกอัน

สำนวนเก่า

๗ รักมิตรอย่าคบสนิท
อันไช้มิตรอย่ายล
รักแล้วบ่เห็นผล
โทษเท่าใดเห็นไช้

ทั้งตน
กล่าวไกล่
เป็นโทษ คุณนา
ส่อสิ้นทุกอัน

สำนวนเก่า

^๖ โลกนิติ ร. และ ธรรมนิติ ร. มีคาถาตรงกัน และมีความหมายใกล้เคียงกับ
บทนี้ ดังนี้

“น วิสสาเส อมิตตสส มิตตญจาปี น วิสสเส
กทาจิ กุปปิเต มิตเต สพฺพโทสปกาสโก”
ส่อสิ้น พ้องหมด เปิดเผยให้ผู้อื่นรู้จนหมด

๙๐ มิตรพาลอย่าคบให้
พาลไซ้มิตรอย่ามก
ครั้นคราวเคียดคุมชัก
รู้เหตุสิ่งใดไซ้

สนิทัก
กล่าวไกล
เอาโทษ ใส่ना
ส่อสิ้นกลางสนาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๙.

โย สุวานสุทฺ ทุเส ปาท
เอวเมว หิ ทุชฺชน

ตสุส ปาท น โส ทุส
อโกรธา น สมณติโต

ไม่ปรากฏที่มา

๙๑ หมาใดตัวร้ายขบ
อย่าขบตอบต่อหมา
ทรชนชาติช่วงทา
อย่าโกรธอย่าหน้าบึ้ง

บาทา
ตัวนึ่ง
รุมโทษ
ตอบถ้อยสมาคม

สำนวนเก่า

๙๒ หมาใดตัวร้ายขบ
อย่าขบตอบต่อหมา
ทรชนชาติช่วงทา
อย่าโกรธทำหน้าบึ้ง

บาทา
อย่าชิง
รุมโทษ
ตอบถ้อยถือความ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

กลางสนาม

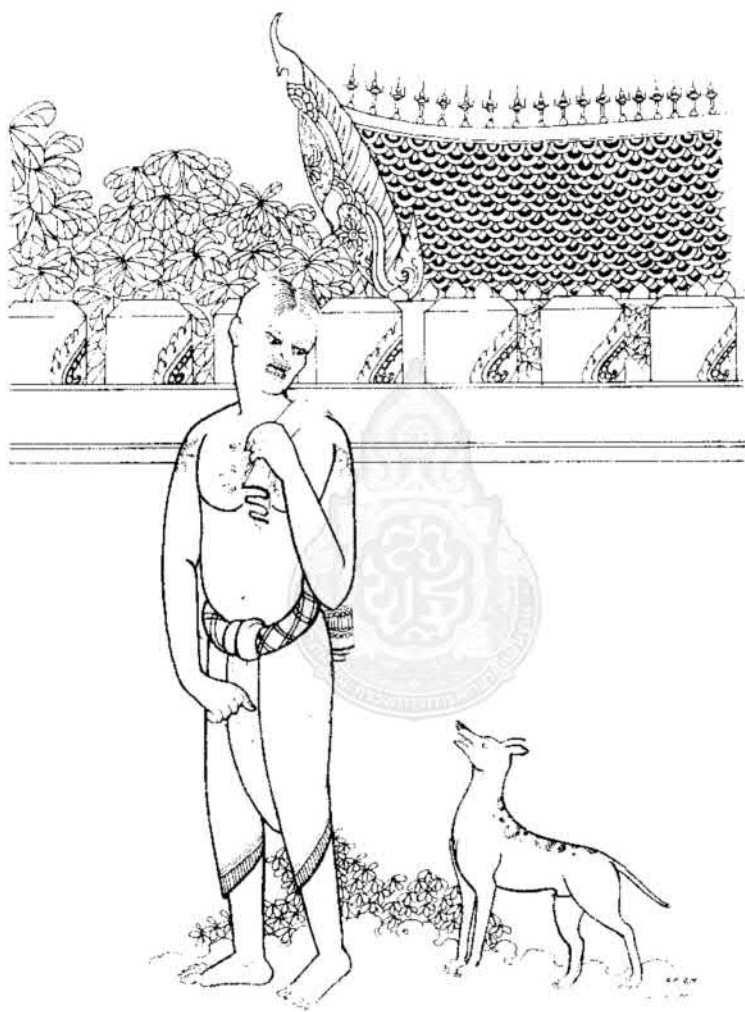
ในที่ชุมนุม กลางชุมนุม

ช่วง

ช่วงชิง แย่งชิง

ทำ

กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ อย่า

อย่าขบตอบต่อหมา

อย่าชิง

๓๐.

มธุรสกรสยุดตม
กรษิรกุ่มภสฺรหฺสฺรานิ

นิมฺพวิเนยฺ ปฺรติภูจิตม
นิมฺพติมฺมธรายเต

ไม่ปรากฏที่มา

ก ขมสะเดาน้ำผึ้งทส
ปองปลูกรสคนธ์
น้ำพั้นกะละออมปรน
ชมแห่งสะเดาน้อย

กรปน
อีกอ้อย
รสเล่า
ท่อนเว้นวายชม

สำนวนเก่า

ข ลูกสะเดาน้ำผึ้งทส
แล้วปลูกรสคนธ์
นมพั้นกะละออมดล
ชมแห่งสะเดาน้อย

กรปน แชนนา
อีกอ้อย
รสเล่า ก็ดี
หนึ่งแล้วฤจาง

สำนวนเก่า

ค ลูกสะเดาน้ำผึ้งซาบ
แล้วปลูกรสคนธ์
ตราบเท่าออกดอกผล
ชมแห่งสะเดาน้อย

โทรมปน
แอบอ้อย
พวงดก
หนึ่งรู้โรยรา

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

ทสกร คือ ทสกร (มาจาก ชันทสกร) หมายถึง น้ำตาลกรวด
ปรน กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ เป็น
ออกดอก นิยะดา (๒๕๓๘) ให้ ตยอกถก

๓๑. (ยังไม่พบคาถา)

๖ ปริกเผ็ดใครเผ็ดให้	จันใด
หนามแหลมเองเอาใคร	เชื่อมให้
จันทน์กฤษณาโชน	ไครอบ หอมนา
วงศ์นักปราชญ์ฉลาดได้	มากด้วยมีนิสัย

สำนวนเก่า

๗ ปริกเผ็ดใครให้เผ็ด	จันใด
หนามย่อมแหลมเองใคร	เชื่อมให้
จันทน์กฤษณาโชน	ไครอบ หอมฤ
วงศ์แห่งนักปราชญ์ได้	เพราะด้วยฉลาดเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๒.

สุโขทัย จันทนตรี	น ชหาติ คนธ
นาโค คโต รณมุข	น ชหาติ สัพ
ยบุตร คโต มธุรส	น ชหาติ อจุจุ
ทุกโข ปี ปณฺทิตชน	น ชหาติ ธมฺม ^๑

โลกนิติ ร.

^๑ คาถาหมายเลข ๓๒ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้ตรวจสอบพบใน *โลกนิติ* ร. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ยบุตรคโต อจุจุ รส	น ชหาติ คโซ ตธา
สงคามสุ คโต สัพ	สุสสุเตนาปี จันทน
สารคนธ น ชหาติ	ทุกขปุตโตปี ปณฺทิต
น ชหาติ สต ธมฺม	สุกกาเล กถา ว ภา”

ก จันทน์เผาเหือดแห้งห่อน
อ้อยหีบแล้วหอมหวาน
ช้างเข้าศึกเสียมสาร
บัณฑิตแม่มุขชั่วร้าย

กลืนธาร
กลืนอ้อย
ยกย่าง งามนา
ห่อนรื้อเสียธรรม

สำนวนเก่า

ข จวงจันทน์แม่แห้งห่อน
ช้างสู้สงครามขยด
อ้อยหีบพรา้สาหัส
นักปราชญ์ทุกขร้อนร้าว

โรยรส
ค่อยเข้า
ฤาจิต งามนา
ห่อนรื้อลื้มธรรม

สำนวนเก่า

ค รัตจันทน์แม่มาตรแห้ง
คชสารสู้รบเยื้องผาย
อ้อยอัดบดยนต์ขยาย
ปราชญ์ทุกขแทบตัวกลิ้ง

ฤาหาย กลืนเฮย
ห่อนทิ้ง
รสห่อน เสียแฮ
ห่อนได้เสียธรรม

สำนวนเก่า

ห่อนรื้อเสียธรรม

หรือจะเคยทิ้งธรรม คือ ไม่ทิ้งธรรม (ห่อน คือ เคย, รื้อ คือ หรือ, เสีย คือ ทิ้ง)

จวงจันทน์

ไม้จันทน์ที่กรางหรืออุด้วยวัตถุอื่น ๆ ให้เป็นผง

ขยด

กด กระเียบ เลื่อนจาก

สาหัส

สาหัส

รัตจันทน์

จันทน์แดง (รัต คือ สีแดง)

บดยนต์

เครื่องหีบอ้อย

๑ จันทน์แดงแห่งหอนลิน
สารบ่ละลาดผาย
อ้อยอัดหีบหอนหาย
ปราชญ์ทุกซ่ล้ำเคญเร้า

กลืนอาย
ศึกเข้า
หวานรส นะพ้อ
ไปร้างโรยธรรม

สำนวนเก่า

๒ จันทน์แห่งกลืนหอนไต้
อ้อยหีบชานยังหวาน
ช่างเข้าศึกเสียมสาร
บัณฑิตมั่นทุกซ่ร้อย

ดรธาน
โอชอ้อย
ยกย่าง งามนา
เท่ารื้อลิมธรรม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

สารบ่ละลาดผายศึกเข้า

ช่างจะไม่เคลื่อนหรือละทิ้งไป แต่จะเข้าไปสู้ศึก
(ลาด คือ เคลื่อนไป) ; ละลาด กรมศิลปากร
(๒๕๓๙) ไข ละลาย

หีบ

คั้น บีบเค้นให้น้ำ (หวาน) ออกมา

ดรธาน

หายไป กลับไป (มาจาก อันดรธาน)

ชานยังหวาน

นิยะดา (๒๕๓๔) ไข บ่หายหวาน

เท่ารื้อลิมธรรม

แต่หรือจะลิมธรรม คือ ไม่ลิมธรรม (เท่า คือ
แต่; รื้อ คือ หรือ)

๓๓.

ห้โส มชฺเณ น กากานัน
คทฺธรมชฺเณ ตฺรฺงโค

สีโห คุณัน น โสภเต
พาลมชฺเณ จ ปณฺธิโต^ก

โลกนิติ

ก หงส์ทองเสพล้องสู่
สีหราชเคียงโคคลา
อัสตรอยู่กลางลา
นักปราชญ์พาลพาเต้า

ฝูงกา
คลาดเคล้า
หินชาติ
สิ้นบงาม

สำนวนเก่า

ข ชาติหงส์การอบล้อม
โครอบราชสีห์ทรม
อัสตรเลื่องภานาม
ปราชญ์อยู่กลางพาลแล

ถางาม
เลื่อมแท้
ลารอบ ควรฤ
ยศสิ้นเลื่อมสูญ

สำนวนเก่า

^ก คาถาหมายเลข ๓๓ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. มีคาถาที่มีความหมายตรงกันแต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“ห้โส มชฺเณ น กากานัน สีโห คุณัน น โสภเต
คทฺธรมานัน น ตฺรฺงโค พาลานญจ น ปณฺธิโต”

๐๑ ผูกหงส์หลงอยู่ด้วย
อศุกราชเป็นโคนา
มัตันเป็นมัลลา
นักปราชญ์เป็นบ้ำไบ้

ผูกกา
ทำนใช้
ตกต่ำ
เพราะใกล้คนพาล

สำนวนเก่า

๐๒ ผูกหงส์หลงเข้าสู่
สีหราชเคียงโคนา
มัตันระคนลา
นักปราชญ์พาลพาเต้า

ผูกกา
คลาดเกล้า
เลวชาติ
สิ้นใจนงาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

อศุกราช
สีหราชเคียงโคนา

อศุกราช คือ พญาวัน (อสุภ, อสุภ คือ วันตัวผู้)
สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕)
ใช้ สีหราชเคียงโคคลา, นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้
อศุกราชเป็นโคนา

คลาดเกล้า
พาลพาเต้าสิ้นใจนงาม

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ทำนใช้
นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ เป็นบ้ำไบ้ เพราะใกล้
คนพาล

๓๔.

ภมรา ปุพฺผมิจฺจนฺติ
มกุชฺฌิกา ปุติมิจฺจนฺติ

คุณมิจฺจนฺติ สุขุชฺฌนา
โทสมิจฺจนฺติ ทุชฺฌนา^๑

โลกนิติ

ก
๑ แผลงวันแสวงเสพด้วย
ทรชนไว้วาจก
ภุมราเห็จเหิรหก
ผู้ปราชญ์ปราชญ์แต่น้อย

ลามก
แจกถ้อย
หาบุษ บานา
เสพล้องแสวงธรรม

สำนวนเก่า

๒ กัลลสอฺปองจ้องจ้ง
สาธูปองคุณประสงค์
แผลงวันร่อนปองลง
คนชั่วปองโทษมล้าง

จิมบง กชแฮ
สืบสร้าง
คุณบุตร
ชอบร้ายรุนแรง

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๓๔ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. และ *โลกนิติปกรณ์* ส. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. มีคาทาที่มีความหมายใกล้เคียง แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“ภมรา ปุพฺผมิจฺจนฺติ ปุติมิจฺจนฺติ มกุชฺฌิกา
สุขุชฺฌนา คุณมิจฺจนฺติ โทสมิจฺจนฺติ ทุชฺฌนา”

กัลลสอ คือ กัลลสอ หรือ แผลงวัน

จ้องจ้งจิม เข้าไปจต เข้าไปใกล้ (จ้อง คือ ไปใกล้ ไปจรด, จ้ง คือ ตั้ง หยุดนึ่ง หยุดย้ง, จิม คือ จ้ม ล่วงเข้าไป)

๙ แมลงภู่วุ่นเคล้า
คนปราชญ์คุณเตร่หา
แมลงวันไผ่ภูมลา
ชนชั่วมากมั่งล้ำ

บุษบา
ห่อนร้าง
มกเนา
โลกเทโทษปอง

สำนวนเก่า

๑๐ แมลงวันแสงเสพด้วย
พาลชาติเสาะสิ่งรัก
ภุมราเห็จเหิรหก
นักปราชญ์ฤาห่อนหม้าย

ลามก
เรื่องร้าย
หาบุษ บานา
หมั่นสู้แสงธรรม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๓๕.

ตถุณชลมตฤิตานาม
วนผลมตฤิตานาม
อสุจิตมตฤิตานาม
มชชสตุตมตฤิตานาม

กาณฺจในกิมมฤคานาม
รตไน กิมกปีนาม
คนุธม กิมสุกรานาม
สาตรโก กิมมกษานาม

ไม่ปรากฏที่มา

ภูมิ บ้าน (คำเขมร) คณะกรรมการเห็นว่าน่าจะเป็น ภูมิ แปลว่า
แผ่นดิน ที่ดิน
พาลชาติ นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ทุรชน

เนื้อปองน้ำหญาบ

ปองทอง

๗ เนื้อปองน้ำหญ่าบ
ลิงบปองรัตน์ปอง
หมูปองอสุจิของ
คนเคลิบเคลิ้มบ้าใบ้

ปองทอง
ลูกไม้
หอมห่อน ปองนา
ห่อนรู้ปองธรรม

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๓๖. (ยังไม่พบคาถา)

๗ กายเกิดพยาธิโรคร้าย
พยศยาไปวาย
มีมั่งตั้งแต่หมาย
เลื้อร้ายไม่ยับด้วย

ยาหาย
ตราบม้วย
จ่ายแจก
ตั้งนี้ฉิบหาย

สำนวนเก่า

๘ กายเกิดพยาธิโรคร้าย
แต่พยศยาไปวาย
ชาติเลื้อห่อนหายลาย
กล้วยก็กล้วยคงกล้วย

ยาหาย
ตราบม้วย
ลบผ่อง
กลับกล้วยฤทธิ์

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

เคลิบเคลิ้มบ้าใบ้

ขาดสติ ไร้เงา (บ้าใบ้ ถิ่นพ่ายแพ้ คือ ไร้เงา)
สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้
เคลือบเคลิ้มบ้าใบ้

รู้

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ฤๅ (คือ รือ)

ยา

รักษา ยาหาย คือรักษาหาย

ยาไปวายตราบม้วย

ไม่มีทางรักษาได้จนกระทั่งตาย

แต่พยศยาไปวาย

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ พยศยาไปวาย

๓๗. (ยังไม่พบคาถา)

๗ เขาใหญ่สูงร้อยโยชน์	คณนา
ล้างด้วยพลโยธา	ราบได้
จะมล้างพยศสา	มารยาท นั้นนา
แม้วายชีพแล้วไซ้	เรื่องร้ายบ่มิวาย

สำนวนเก่า

๕ ขุนเขาสูงร้อยโยชน์	คณนา
ขุนปราบด้วยโยธา	ราบได้
จก้างพยศสา	ห้สยาก
ยศศักดิ์ให้เท่าให้	พยศนั้นถาหาย

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

๓๘. (ยังไม่พบคาถา)

๗ คบคนผู้โหดเค็ลมี	อับผล
หญิงเคียดอย่าระคน	ร่วมห้อง
อย่าคบหมู่ทรชน	สอนยาก
บัณฑิตแมตักต้อง	โทษสู่สมาคม

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

มล้าง	ล้าง หมายถึง ขำ ผจญ
คณนา	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ พญา
ขุนปราบด้วยโยธา	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ มล้างด้วยพลโยธา
สู่สมาคม	ก็ให้คบหาไว้ (สู่ คือ ยอม)

๓๙.

(ยังไม่พบคาถา)

ก ภูเขากเนกล้ำ
 บมหนักแผ่นธรณี
 หนักนักแต่กระสี
 อันจักทรงทานได้

มากมี
 หน้อยไซรั
 ลวงโลก
 แต่พินนรگانต์

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๔๐.

เสโล ยถา เอกมโน
 เหว่ นิรุทาปัสสาสุ

วาเตน น สมีรติ
 น สมินชุนติ ปณฺธิตา^๑

ธรรมบท

ก ภูเขาท้งแห่งล้วน
 ลมพยุพัฒมา
 สรรเสริญแลนินทา
 ใจปราชญ์ฤๅเต่าตัน

ศิลา
 บัฟั่น
 คนกล่าว ร้ายนา
 เพื่องฟังจันต์จล

สำนวนเก่า

ทรงทานได้ รับไว้ได้ รongรับได้
 นรگانต์ นรก

^๑ คาถาหมายเลข ๔๐ ตรงกับในพระธรรมบท ร.

ตัน กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ตัน

๕ ภูเขาเป็นแห่งพื้น
ลมพัดพานไปมา
สรสรเสริญแลนินทา
ใจปราชญ์ฤาแพ้วพื้น

ศิลา
หอนลั่น
คนกล่าว นันนา
หอนได้จันต์จล

สำนวนเก่า

๖ ภูเขาทั้งแห่งล้วน
ลมพัดพา
สรสรเสริญและนินทา
ใจปราชญ์ฤาเพื่องพื้น

ศิลา
บั้ง
คนกล่าว
หอนได้จันต์จล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศร

๕๑. (ยังไม่พบคาถา)

๗ ห้ามเพลิงไว้อย่าให้
ห้ามสุริยแสงจันทร์
ห้ามอายุให้หัน
ห้ามตั้งนี้ไว้ได้

มีควน
ส่องไสร
คินเล่า
จึงห้ามนินทา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศร

๔๒.

พพุตดาปี พพุเสลา
พพุชนา สทา โหนติ

ก ภูเขาเหลือแหล่ล้วน
หามณีจินดา
ฝูงชนเกิดนานา
หานักปราชญ์นั้นไซ้

ข ภูเขาหลวงเหลือแหล่ล้วน
หามณีจินดา
ฝูงชนเกิดมากมาย
หานักปราชญ์นั้นไซ้

ค ภูเขาเหลือแหล่ล้วน
หามณีจินดา
ฝูงชนเกิดนานา
หานักปราชญ์นั้นไซ้

รตนานิ จ ทูลสภา
ปณฺฑิตาปี จ ทูลสภา

ไม่ปรากฏที่มา

ศิลา
ยากไซ้
ประเทศ
เลือกแล้วฤมี

สำนวนเก่า

ศิลา
ยากได้
เหลือแหล่
เลือกแล้วฤมี

สำนวนเก่า

ศิลา
ยากได้
ในโลก
เลือกแล้วฤมี

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๔๓.

วนานนต พหุพฤษา
พหุชนา สทา โหนติ

ก ป่าปดงลั่นเหล้า

หาแก่นจันทน์กฤษณา
นารีแผ่นดินโลกา
เบญจลักษณ์พร้อมไซร้

ข ป่าหลวงดงใหญ่ลั่น

หาแก่นจันทน์กฤษณา
ฝูงชนในโลกา
หาปราษฎ์ฤจะไ้

จนทนภณหตุลลภา
ปณฺธิตาปี จ หุตลลภา

ไม่ปรากฏที่มา

พฤษา
ยากได้
มีมาก
เลือกแล้วฤมี

สำนวนเก่า

พฤษา
ยากไซร้
มีมาก
ยากแล้วควรสงวน

สำนวนเก่า

ป่าปดง
เบญจลักษณ์

ป่าใหญ่ (ปง ถิ่นพ่ายพ คือ พง)

ลักษณะที่ดี ๕ ประการ หมายถึง ลักษณะของหญิงงาม
๕ ประการ คือ งาม น้อมงาม (คือเหงือกและริมฝีปาก
แดงงาม) ฟ้นงาม ผิวงาม และวัยงาม (คือดูงามทุกวัย)
เบญจกัลยาณี ก็เรียก

๑๖ ป่าหลวงปวงใหญ่ล้วน
หาแก่นจันทน์กฤษณา
ฝูงคนเกิดมีมา
หานักปราชญ์นั้นไซ้

พฤกษา
ยากไซ้
เหลือแหล่
เลือกแล้วฤมี

สำนวนเก่า

๑๗ ป่าหลวงหลายโยชน์พร้อม
หาแก่นจันทน์กฤษณา
ฝูงคนเกิดมีมา
หาปราชญ์ฤจักได้

พฤกษา
ยากไซ้
เหลือแหล่
ยากแท้ควรสงวน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๔๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๘ มัจฉามีทั่วท้อง
หาเงือกงมังก
ทั่วตัวพระนคร
จักเสาะสัปปุริชไซ้

ชโลธร
ยากได้
คนมาก มีนา
ยากแท้จักมี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

หาเงือกงมังก
ตัว

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ หาเทรมังก
แดน ประเทศ ดินแดน

๙๙ ดารามีน่ารัก

บ่เปรียบกับดวงจันทร์

หนึ่งได้

คนพาลมากอนันต์

ในโลก

จะเทียบเท่าประชาชนไร้

ยากแต่ถึง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

© เหมหงส์เลียงชีพด้วย

ศาสตราจารย์

ช่างพิมพ์มาตรฐาน

ป่าไม้

ภุมราบุษบากร

ครองร่าง ตนนนา

นักปราชญ์เลี้ยงตัวได้

เพื่อด้วยปัญญา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

บ่เปรียบกับดวงจันทร์

นัยะดา (๒๕๓๘) ใช้ บ่เสมอดวงพระจันทร์

พนาธร

ป่าสงวน

เพื่อ

เพราะ, เหตุด้วย

๔๗.

ปุกุชิน พลมากาโส
ทพพลสุส พล ราชา

มจฺฉานมฺหํ พล
กุมารานํ รุทํ พล^๑

โลกนิตติ

๑๑ นกแรงบินได้เพื่อ
ฝูงหมู่เต่าแลปลา
เชิญใจพึงราชา
ลูกอ่อนวอนกลืนกล้ำ

เวหา
พื้งน้ำ
จอมราช
อยากให้เป็นแรง

สำนวนเก่า

๑๒ ปักขาอากาศเกื้อ
มัสยะยิ่งแรงรัง
ราชาเป็นกำลัง
ลูกอ่อนให้รำง้า

กำลัง
รักน้ำ
เวียงพื้ง นะพ่อ
แซ่ซ้องเป็นแรง

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๗ ตรงกับในโลกนิตติ ร. ส่วน ธรรมนิตติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“พล ปุกุชินมากาโส มจฺฉาน อุตฺถํ พล
ทพพลสุส พล ราชา กุมารานํ รุทํ พล”

ค ๑. นกแรงบินได้เพื่อ
 หมู่จะเซ่เต่าปลา
 เชิญใจพึงราชา
 ลูกอ่อนอ่อนกลืนกล้ำ

เวหา
 พึ่งน้ำ
 จอมราช
 เพื่อน้ำนมแรง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๔๘. (ยังไม่พบคาถา)

ค ๑. ป่าพึงพาลพยัคฆ์ร้าย
 เสือพึงไพรพงพี
 ความชั่วพึงความดี
 เรือพึงแรงน้ำ

ราว
 เกื่อนถ้ำ
 เท็จพึง จิงนา
 หากรู้คุณเรือ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

นกแรง	จารึกวัดพระเชตุพน (๒๔๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ นกแร้ง
เพื่อน้ำนมแรง	เพื่อจะได้ดื่มนมแล้วมีเรี่ยวแรง
^๑ บาทที่ ๔ ของโคลงหมายเลขนี้	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๔๐, ๒๕๓๙), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) มีข้อความเพิ่มว่า (ครวญคร่ำ แม่ให้กินนม)
เรือพึงแรงน้ำ	เรือพึ่งน้ำ (เพราะถ้าไม่มีน้ำ เรือก็จะแล่นไม่ได้)
น้ำหากรู้คุณเรือ	น้ำพึ่งเรือ (เพราะถ้าไม่มีเรือแล่น ลำน้ำนั้นก็จวนจะตันเข้น)

เสือพังไพรพงพี

เถื่อนถ้ำ

๔๙.

สปปา สปปสส ปทํ ปสฺส
โจรา ปสฺสนฺติ โจรานํ

กุกกุโฆสฺต น ปสฺสตี
อีรา ปสฺสนฺติ อีรตี

ไม่ปรากฏที่มา

ก ตินฺงูไชรฺหาค
นมโกโกํสำคัญ
พวกโจรต่อโจรผ้น
นักปราชญ์ครั้นเห็นผู้^ก

เห็นกัน
ไกรู้
เห็นเล่ห์ กันนา
ปราชญ์ไชรฺยินตี

สำนวนเก่า

ข ตินฺงูไชรฺหาค
นมโกโกํสำคัญ
หฺมฺโจรต่อโจรหัน
เชิงปราชญ์ฉลาดกล่าวผู้

เห็นกัน
ไกรู้
เห็นเล่ห์ กันนา
ปราชญ์รู้เชิงกัน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศร

ตินฺงูไชรฺหาคเห็นกัน
นมโกโกํสำคัญไกรู้

งูย้อมเห็นตีนของงูด้วยกัน ไก่ย้อมเห็นนมของ
ไก่ด้วยกัน เป็นความเปรียบเทียบถึง คนจำพวก
เดียวกันย่อมรู้ทันกัน ปัจจุบันความเปรียบนี้ใช้
กันว่า ไก่เห็นตีนงู งูเห็นนมไก่

^ก บทที่ ๔ วรรคหน้าของโคลงบทนี้ กรมศิลปากร (๒๕๓๔) มีข้อความเพิ่มว่า
(นักปราชญ์ต่อปราชญ์ผู้)

เชิง

ท่าที่ ท่วงที

๕๐.

โย จ วสุสสโต ชีเว
เอกาหัง ชีวิตัง เสยโย

๗ มีอายุร้อยหนึ่ง
ศีลข้อปัญจางคัจฉ
ขวบเดียวเด็กรู้จัก
พระตรัสสรรเสริญผู้

ทุสสีโล อสมาหิโต
สัลลวันตสส ฌายิโน^๑

ธรรมบท

นานนัก
ไปรู้
ชานิจ ศีลนา
เด็กนั้นเกิดศรี

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๕๑.

โย จ วสุสสโต ชีเว
เอกาหัง ชีวิตัง เสยโย

พระตรัสสรรเสริญผู้

เกิดศรี

พุပ္พลโย อสมาหิโต
ปณณวันตสส ฌายิโน^๒

ธรรมบท

^๑ คำาหมายเลข ๕๐ ตรงกับในพระธรรมบท ร.

ศีลข้อปัญจางค คือเบญจศีล หรือศีล ๕ ; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้
ปัญจางคิกศีล

พระตรัสสรรเสริญผู้ นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ พระบันทูลว่าผู้; พระ ในที่นี้
หมายถึง พระพุทธเจ้า

เกิดศรี มีสิริมงคล (เกิด คือ มี)

^๒ คำาหมายเลข ๕๑ ตรงกับในพระธรรมบท ร.

ก
คนไฉนอยู่ร้อย
ใจบ่มีปริชา
เดือนเดียวเด็กเกิดมา
สรรเพชญ์บันฑูรไว้

พรรษา
โหดไร้
ใจปราชญ์
เด็กนั้นควรยอ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๕๒.

โย จ วสุสstände ชีเว
เอกาห์ ชีวิต์ เสยโย

กุสโตะ หินวิริโย
วิริยมารกโตะ ทพหุ^๑

ธรรมบท

ก
คนไฉนเหยียบร้อย
ความอดุส่าห์ฤมี
เด็กเกิดขวบนึ่งดี
พระตรัสว่าเด็กน้อย

ขวบปี
เท่าก้อย
เพียรพาก
นี่เนื้อเวไนย

สมเด็จพระยาเดชาติศร

เดือนเดียว	วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) และกรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ วันเดียว
สรรเพชญ์	ผู้รู้ทั่ว หรือหมายถึง พระพุทธเจ้า
บันฑูร	คำสั่ง พุด กล่าว ตรัส
^๑	คาถาหมายเลข ๕๒ ตรงกับในพระธรรมบท ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ
วิริยมารกโตะ	พระธรรมบท ร. ใช้ วิริย อารกโตะ
เนื้อเวไนย	ชาติเชื้อของผู้ควรแนะนำสั่งสอน ผู้ฟังตัดได้สอนได้

๕๓.

โย จ วสสสต้ ซีเว
เอกาห์ ซีวี่ต้ เสยโย

๗ อายุยืนร้อยอยู่
ธัมมิตตมะโอฬาร
เด็กน้อยเกิดปูนปาน
เห็นพระธรรมยังผู้

๘ อายุถึงร้อยชวบ
ธัมมโชนโอฬาร
เด็กน้อยเกิดประมาณ
เห็นถ่องธรรมยังผู้

อปสส์ ธมมมุตตม
ปสส์โต ธมมมุตตม^๑

ธรรมบท

หิงนาน
ท่อนรู้
วันหนึ่ง
แก้ร้อยพรรษา

สำนวนเก่า

เจียรกาล
ปู้
วันหนึ่ง
แก้ร้อยพรรษา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ คาทาหมายเลข ๕๓ ตรงกับในพระธรรมบท ร.

อยู่หิงนาน	อยู่นาน (หิง คือ นาน)
ธัมมิตตมะ	ธรรมอันสูงส่ง (มาจากธัมมะ + อุตตมะ)
ปูน	คราว รุ่น
เจียรกาล	เวลานาน

๕๔.

โย จ วสฺสสตฺตํ ซีเว
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย

อปสฺสํ อุทฺยพฺพํ
ปสฺสโต อุทฺยพฺพํ^๑

ธรรมบท

ก आयुยีนร้อยขวบ
ความเกิดทั้งความตาย
วันเดียวเด็กหญิงชาย
เด็กตั้งนั้นยังผู้

โดยหมาย
ไปรู้
เห็นเกิด ตายนา
แก่ร้อยพรรษา

สํนวนกํ

ข มีอายุอยู่ร้อย
ความเกิดแลความตาย
วันเดียวเด็กหญิงชาย
ลูกอ่อนนั้นยังผู้

ปีปลาย
ไปรู้
เห็นเกิด ตายนา
แก่ร้อยปีปลาย

สมเด็จพระมหาพรหมมุนี เจ้าคณะธรรมยุต

^๑ คำาหมายเลข ๕๔ ตรงกับในพระธรรมบท ร.

ยังผู้แก่ ดีกว่า ประเสริฐกว่าผู้เฒ่าผู้แก่
ร้อยปีปลาย ร้อยปีกว่า

๕๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ ธีรราชธรรมแม่
บ่กล่าวให้หญิงชาย
ดุจหญิงสกลกาย
อยู่ร่วมเรือนผัวผู้

มากหลาย
ทั่วรู้
งามเลิศ
โหดแท้นั้น

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๕๖.

สุจิตุนิมิตโต
สุจิตุนิ จ สมปนโน

กถ์ โส ปณฺธิโต ภเว
ปณฺธิโตติ ปุจฺจติ^๑

โลกนิตติ

๙ เว้นวิจารณ์ว่างเว้น
เว้นที่ถามอันยัง
เว้นเล่าลิตั้ง
เว้นตั้งกล่าวผู้

สดับฟัง
ไปรู้
เกตว่าง เว้นนา
ปราชญ์ได้ฤา

สมเด็จพระยาเดชาติศร

โหดแท้นั้น

ชายผู้ไร้สมรรถภาพ เหมือนคนที่ผู้ไม่สามารถมีลูกได้ (โหด คือ ไร้)

ชั้นที่

ชายที่ถูกตอนก่อนจะให้ประจำอยู่ในราชสำนักในสมัยก่อน บางประเทศใช้ควบคุมฝ่ายในในราชสำนัก

^๑ คาถาหมายเลข ๕๖ ไม่มีใน โลกนิตติ ร. และ โลกนิตติปกรณ์ ส.

เล่า

เล่าเรียน

๕๗.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๐ ฐัธรรมเทียมเท่าผู้
เจนจัดอรธภายใน
กล่าวแกลิ่งสงสัย
รสพระธรรมอันอัน

ทรงไตร
ลิกลัน
เลอะเลือน
ว่ารู้ใครชม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๕๘.

อปปสสุโต สุตํ อปป์
สนุทุโตทกมปสฺสนุโต

พหุ มณฺณติ มานวา
กุเป โตยว มณฺณโก^๑

โลกนิติ

ก
๐ กบน้อยไปเห็นน้ำ
อวดบ่อดนอาศัย
ร้น้อยเท่าทรงไตร
ชรื่องอวดเองคำ

สมุทรไทย
เพียบน้ำ
ยังไป เห็นแสบ
แข่งรู้เหลือตัว

สำนวนเก่า

ผู้ทรงไตร

ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก

ว่ารู้ใครชม

ใครเล่าจะชมว่ามีความรู้หรือจริง

^๑ คาถาหมายเลข ๕๘ ตรงกับในโลกนิติ ร., พระธรรมบท ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

มานวา

โลกนิติ ร., พระธรรมบท ร. ใช้ มานโว

สนุทุโตทกมปสฺสนุโต

โลกนิติ ร., พระธรรมบท ร. ใช้ สนิธุกํ อปสฺสนุโต

๕ สดับธรรมน้อยหนึ่งอ้าง
หมายมาดปรีชาแรง
แจกกับบ่อแฝง
นิกน่านน้ำไหมโอ

อวดแฉง
รับโต้
เมินสมุทร โฉนแฮ
อวดลั่นเหลือแสน

สำนวนเก่า

๖ รุ้รน้อยว่ามากรุ้
กลกบเกิดอยู่ใน
ไปเห็นชเลไกล
ชมว่าน้ำบ่อน้อย

เริงใจ
สระจ้อย
กลางสมุทร
มากล้าลึกเหลือ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๕๕.

อปปรูป พหุภาโส
อปปุโร ฆฎ โขเก

อปปญโย ปกาลิโต
อปปุริรา คาวี จเล^๑

โสภณดี ร.

๗ รูปชั่วมักแต่งแกล้ง
รุ้รน้อยมักทะนง
น้ำพร่องกะละออมคง
แม่โคนมเหิดลู้

เกลาทรง
อวดรู้
กระฉอก ฉานนา
คิดร้ายตราคราทราน

สำนวนเก่า

เมินสมุทร มองไม่เห็นหรือไม่เคยเห็นมหาสมุทร (เมิน คือ มองข้าม)

ชเล สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ชะเล

๑ เดิมไม่มีคาถา โคลงหมายเลข ๕๕ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๖๖

ตราคราทราน น่าจะมาจากคำว่า ตราครตร้า

๕ รูปชั่วมักแต่งแก้ง
ใจสลดมักอาจอง
น้ำพร่องกะละอมคง
เฉาโศกโอรุ้อวดรู้

เกลาทรง
อวดสู้
กระฉอก ฉานนา
ว่ารู้ใครเทียม

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๖๐. (ยังไม่พบคาถา)

ก
๕ รถใหญ่กว่าเพื่อนพ้อง
จระเข้พันคงคา
เสื่ออวดว่าอาตมา
สามสิ่งนี้ไ้อ้อ้าง

ร้ถา
ใหญ่กว้าง
โตกว่า ดงแฮ
ใหญ่ไซ้ใครจะเห็น

สำนวนเก่า

โอรุ้อวดรู้ว่ามีใครเทียม

ร้ถา

พูดอวดอ้างว่าตนเองรู้มากกว่าใครๆ ; โอรุ้อวดรู้
อวดรู้ กรมศิลปากร (๒๕๓๙), นิยะดา (๒๕๓๘)
ใช้ โอรุ้อวดรู้
ร้ถ หมายถึง รถ คือ พาหนะมีล้อ สมัยก่อน
ให้สัตว์ลากจูง

๕. จระเข้คืบน่านน้ำ
รถใหญ่กว่ารื้อยา
เสือใหญ่กว่านา
เรือเชื่องคืบขเลแล้

ไฉนหา ภักษ์เฮย
ยากแท้
ไฉนอยู่ ได้แฮ
แล่นโล้ไปไฉน^๖

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๖๑.

มณฑุเก ปี อุเกุร สีเท
พิลาเร สทิส พุคฺเฆ

สุกเร ปี อุเท ทีเป
สพฺพุธีเร สิปปสเม^๖

โสภณดี ร.

รื้อยา ทางเดิน หรือถนน

^๖ โคลงหมายเลข ๖๐ ข นิยะดา (๒๕๓๘) อ้างฉบับสมุดไทยซึ่งเขียนต่างออกไปจากบทนี้ ดังนี้

๑. รถใหญ่กว่าฟ้างพื้น	รื้อยา
จระเข้คืบคงคา	น่านกว้าง
เสือใหญ่กว่าวันนา	ไฉนอยู่ ได้แฮ
สามสิ่งนี้อวดอ้าง	ไฉนใช้ใครเหิน

^๖ เดิมไม่มีคาถา ส่วน ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“มณฑุโกปี นุกโก สีโ	สุกโรปี นุกโก ทิป
พิลาโร สทิส พุคฺเฆ	ทูปฺปญฺโฆปี น ปญฺจวา”

มณฑกทำเทียบท้าว

ราชสีห์

๗ มณฑกทำเทียบท้าว
 แมวว่ากุพยัคฆ์
 นกจอกว่าฤทธิ
 คนประดาชุกมีข้า

ราชสีห์
 แก้วนกล้ำ
 ภูยั้ง ครุฑนา
 ยิงนั้นแสนทวี^๑

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๖๒. (ยังไม่พบคาถา)

๗ หิงห้อยส่องกันชู
 ปิดเทียบเทียบมรัตน์อัน
 ทองเหลืองหลูสุวรรณ
 พาลว่าตนเองอ้า

แสงจันทร์
 เอี่ยมข้า
 ธรรมชาติ
 อาจล้ำเลยทวี

สมเด็จพระยาเดชาติศร

มณฑก	กบ
คนประดาช	คนสามัญ คนทั่วไป คนชั้นต่ำ; จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ คนประดาก
ชุก	พลัน ทันทีทันใด คิด
ยั้ง	ไตรพากย์ (๒๕๖๑) ใช้ หยั้ง
^๑ โคลงหมายเลข ๖๑ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๓๖	
ชู	คือ สู้
ปิด	ลูกบิด เป็นเม็ดแก้วมีรูตรงกลาง สำหรับใช้ร้อยทำเป็นเครื่อง ประดับ

๖๓. (ยังไม่พบคาถา)

๐ เสือผอมกางวังเข้า	โจมตี
ไปว่าเสือนมีฤทธิ์	เลิศล้ำ
เล็บเสือดั่งคมกริช	เสือด่อน ว่างนา
ครันปะปาลัมขัว	จึงรู้จักเสือ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๖๔. (ยังไม่พบคาถา)

๐ ทองเหลืองเปลืองร้ายห่อน	เห็นมี
ขัดบ่อยร้อยพันที	เล่าไซ้
ทองแดงชาดราศี	ละลายโทษ
ฤมาแต่งตั้งไว้	ว่าไอ้ไพบูลย์

ส่วนนกแก้ว

๐ ทองเหลืองเปลืองร้ายห่อน	เห็นมี
ขัดเท่าขัดราศี	เล่าไซ้
นพคุณหมดใสสี	เสร็จโทษ
ถึงบ่แต่งตั้งไว้	แจ่มแจ้งไพบูลย์

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๖๕. (ยังไม่พบคาถา)

๐ พระสมุทรโหวหวาดห้วย	คลองชม
สมุทรพลกปลวกนิยม	ขึ้นช้อย
สีหราชหวาดโหวกรม	สุนัชเยะ หยันนา
พระสุรียาคลาดคล้อย	หิงห้อยยินดี

สำนวนเก่า

๐ พระสมุทรโหวหวาดห้วย	คลองสรวล
เมรุพลกปลวกสำรวล	ร่าเริง
สีหราชร่ำคร่ำครวญ	สุนัชเยะ หยันนา
สุรียส่องยามเย็นเช้า	หิงห้อยยินดี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๖๖. (ยังไม่พบคาถา)

๐ แมวล่าหนูแซ่ซี้	จรจรัล
หมาล่าวิฬาร์ผั่น	สู่หล้าง
ครูล่าศิษย์ละธรรม์	คบเพื่อน พาลนา
เลื้อล่าป่าแรมร้าง	หมดไม้ไพรสมถ์

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

พลวก	โพรก เนื้อไม่แน่น หลวม
คร่ำ	วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ คร่ำ

๖๗.

เอลา พนุธาย โรมคคา
มหาชนโน กุตุโต ตสุส

อธิวสวา สชีวิตม
ปจฺจา ยสาภิปากโก^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

พุทธวงศ์

ก จามรีชนช้องอยู่
ฤกษ์ชีพสงวนยศ
สัตว์โลกอันสมมติ
ดูเยี่ยงสัตว์นั้นได้

เปลื้องปลด
ยิ่งไซ้
มีชาติ นีนา
อ่านอ้างภายหลัง

สำนวนเก่า

ข จามรีชนช้องอยู่
ชีพบรกรักยศ
สัตว์ชนโลกสมมติ
จงเยี่ยงสัตว์นั้นให้

เปล่งปลด
ยิ่งไซ้
มุตฺติชาติ
อ่านอ้างภายหลัง

สำนวนเก่า

^๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้อ้างตามนิยะดา (๒๕๓๘)

จามรี สัตว์ ๔ เท้าชนิดเดียวเอื้อง มีขนละเอียดอ่อน สีน้ำตาล
จนถึงน้ำตาลเข้ม หางยาว ปลายหางมีขนเป็นพู่
มีชาติ, มุตฺติชาติ มีตระกูลชาติกำเนิดดี (มุตฺติ คือความรู้สึก ความเห็น
ความเข้าใจ)

๙ จามรีชนช้องอยู่
ชีพบ่กรักยศ
สัตว์โลกซึ่งสมมติ
ดูเยี่ยงสัตว์นั้นได้

หยุดปลด
ยิ่งไซ้
มีชาติ
ยศช้องสรรเสริญ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๖๘.

อคุณิ ตาเปน เม ทุกข์
เวยเทว มหาทุกข์

น ทุกข์ โสหตาทัก
ปุนตร พาลทุลลภ

ไม่ปรากฏที่มา

๙๐ นพคุณแก่น้ำชาติ
ค้อนเหล็กมรณันต์
ฤาเจ็บเท่าธุลี
เจ็บแต่ท่านซึ่งด้วย

ชาติรี
ห่อนม้วย
สักหยาด
กล้าน้อยหัวดำ

สำนวนเก่า

ซึ่ง
นพคุณแก่น้ำชาติชาติรี

เจ็บแต่ท่านซึ่งด้วย
กล้าน้อยหัวดำ

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ อัน
ทองคำเนื้อเก้าหรือทองคำบริสุทธิ์
โบราณกำหนดราคาตามคุณภาพของ
เนื้อทอง คือ ทองหนัก ๑ บาท มีราคา
๙ บาท เรียกว่า ทองเนื้อเก้า หรือ
ทองนพคุณแก่น้ำ เรียกสั้น ๆ ว่า ทอง
นพคุณ
แต่เมื่อไปเทียบหรือชั่งกับน้ำหนักของ
เม็ดเงินกล้ำหัวดำนั้นสีสนจะเจ็บปวด

๕ ทองใสในแก้วสุบ
ค้อนเหล็กกรมรันตี
ฤาเจ็บเท่าธุลี
เจ็บแต่ท่านชั่งด้วย

แสนที่
ไปม้วย
สักหยาด
กล้าน้อยหัวดำ

สำนวนเก่า

๖ ินพคุณใสแก้วสุบ
ค้อนเหล็กกรมรันตี
บ่เจ็บเท่าธุลี
เจ็บแต่ท่านชั่งด้วย

แสนที่
ห่อนม้วย
สักหยาด
กล้าน้อยหัวดำ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๖๙.

ธมฺพินาสมนวินาศกิตฺติม
พุทฺธิมฺพินาสมนวินาศอาตฺมา

กิตฺติมฺพินาสมนวินาศพุทฺธิม
อาตฺมาวินาสมนวินาศธมฺม

ไม้ปรากฏที่มา

ก. เสียทรัพย์สินครองอย่าได้
ยศศักดิ์เสียอย่างด
ฝ่ายรู้науศอย่าลด
เสียอาตมครองรู้

เสียยศ
ฝ่ายรู้
เสียอาตม
อย่าให้เสียธรรม

สำนวนเก่า

ข. เสียสินสงวนศักดิ์ไว้
เสียศักดิ์สู้ประสงค
เสียรู้เร่งดำรง
เสียสัตย์อย่าเสียสู้

วงศ์หงส์
สิ่งรู้
ความสัตย์ ไฉนา
ชีพม้วยมรณา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

เสียทรัพย์สินครอง

เสียทรัพย์สินที่มีอยู่

ฝ่ายรู้науศ

ไม่มีความรู้ (науศ คือ พินาศ, ความฉิบหาย ในที่นี้
หมายถึงไม่มี)

ดำรง

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ อารัง

๗๐.

เจตจุนฺทนจุตจมปกวเน
หฺงสาหฺงสมยฺยุโรกิลฺกุลเ

วฤทฺทขางกุเร กณฺจเก
กาเก สลิลางรติ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ก ตตจันทนฺพินมวํไม
แปลงปลุกไผ่หนามหนา
ฆ่าหฺงสมยฺยุโรกฺญา
เลียงแต่กากินเนื้อ

จำปา
รกเรื้อ
เนืองนาถ
ว่ารู้ธรรม

สำนวนเก่า

^๑ นิยะดา (๒๕๓๔) อ้างคาถาจาก *Indische Spuche, Sanskrit und Duetsch* ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคาถาในโคลงหมายเลข ๗๐-๗๑ ดังนี้

“เจตจุนฺทนจุตจมปกวเน	รกุษา กวีรฺทุเร
หฺงสา หฺสมยฺยุโรกิลฺกุลเ	กาเกษุ สลิลางรติ
มาตฺตเคน ชรกรฺย สมตฺลา	กรปฺรการปาสโยเรษา
ยตร วิจารณา คฺคณฺคเณ	เทศาย ตสไม นมะ”

แปลงปลุก ปลุก (แปลง คือ สร้าง)

เนืองนาถ น่าจะเป็นเนืองนาศ คือ ทำลายมากมาย

๗ ๖ ตัดจันทน์พินมวงไม้
แปลงปลูกหนามรามรก
ฆ่าหงส์มยุรณก
เลี้ยงแต่กาทินเนื้อ

จำบก
เรือเรือ
โนริต
ว่ารู้ธรรม

สำนวนเก่า

๗ ๖ ตัดจันทน์พินมวงไม้
แปลงปลูกหนามรามรก
ฆ่าหงส์มยุรณก
เลี้ยงหมู่กาทินเนื้อ

จำบก
รอบเรือ
กระเหว่า เสียนา
ว่ารู้สลา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๗๑.

มาโอฏฐสมกฤษสุ คทรภ
เทเส ยตร วิจาร์ณา คณคเณ

กสสุรกกสสโย
ทุรายตโสุม นม^๑

ไม่ปรากฏที่มา

๗ ๖ เอลาเทียมอฐโธ
เก็บปัดเทียมแก้วปุน
เมืองโตพิจารณพุน
นับแต่ไกลว่าใกล้

เป็นมูล
คำไว้
มีตั้ง นีนา
แต่เต้าเมืองเข็ญ

สำนวนเก่า

จำบก, จำบก ต้นจำปา

ราม สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) กรมศิลปากร
(๒๔๔๐), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ราย

^๑ ดูที่มาของคาถาจากเชิงอรรถโคลงหมายเลข ๗๐ เพิ่มเติม

๕. เอาสารเทียมอุฐโธ
เก็บปิดเทียมแก้วปูน
เมืองใดพิกัทธิพน
นับแต่ไกลอย่าได้

เป็นมูล
ค่าไว้
มีตั้ง นีนา
ไต่เต้าเมืองเชิญ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๗๒. (ยังไม่พบคาถา)

๖. น้ำเคี้ยวยุงว่าเงี้ยว
ทรายเหลือบหางยุงงาม
ตาทรายยี่นิลวาม
ลิ่งว่าผลลูกหว่า

ยุงตาม
ว่าหญ้า
พรายเพริศ
โดดตันโดยตาม

สำนวนเก่า

๖. น้ำเคี้ยวยุงว่าเงี้ยว
ทรายเหลือบหางยุงงาม
ตาทรายยี่นิลวาม
ลิ่งว่าหว่าหวังหว่า

ยุงตาม
ว่าหญ้า
พรายเพริศ
หวาดันโดยตาม

สมเด็จพระยาเดชาติศร

เก็บปิดเทียมแก้วปูน
พิกัทธิ
น้ำเคี้ยว
เหลือบ
หว่า
ตันโดยตาม

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ กบปาดเทียมกบปูน
กำหนดค่า; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ วิจารณ์
สายน้ำที่คดเคี้ยว; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ น้ำเซี้ยว
นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เห็น
หว่านไผ
สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ตันโดดตาม

ทรายเหลือบทางยูงงาม

ว่าห์ญ้า

๗๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ^กสังขารหวั่นผู้ว่า
ทรัพย์ย่อมหวั่นคนจง
หญิงหวั่นแก่ชายปลง
มัจจุราชหวั่นผู้เฒ่า

ดนตรีทอง
ว่าเจ้า
ชมลูก
บรู๋วันตาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๗๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ^กมื่อด่วนคิดจะมล้าง
ปากด่วนถ่มน้ำลาย
หึงห้อยแข่งแสงฉาย
คนทุพพลอดดกล้ำ

เขาหมาย
เลียบฟ้า
สุริเยศ
แข่งผู้มีบุญ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

คนจงว่าเจ้า

ชายปลงชมลูก

มัจจุราช

คนทุพพล

คนที่คิดว่าตนเป็นเจ้าของ (ในทรัพย์สินนั้น)

ชายที่เฝ้าเซยชมลูก

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ พระกาล

คนกำลังน้อย ในที่นี้หมายถึง คนมีบุญน้อย

๗๕. (ยังไม่พบคาถา)

๐ เว้นตามาใส่ผู้	อันธการ
คนหนวกฟางสำนान	ขับร้อง
คนใบไฟแสดงสาร	โคลงกาพย์
แจกเครื่องประดับชรวง	ใส่ให้วานร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๗๖. (ยังไม่พบคาถา)

๐ วัดช้างเบื่องบาทรู้	จักสาร
วัดอุทกชักกมูทมาลย์	แม่นรู้
ดูครูสดับโหวหาร	สอนศิษย์
ดูกระกุลเผ่าผู้	เพื่อด้วยเจรจา

สมเด็จพระยาเดชาติศร

สำนान	เสียง เสียงพูด ; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ สำนวน
แจก	เช่น ; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เอา
ชรวง	ช้อง พร้อม ทั้งหมด ในที่นี้หมายถึง ประดัง
วัดอุทก	วัดความลึกของน้ำ; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ วัดน้ำ
แม่นรู้	รู้ได้อย่างแน่ชัด
กระกุล	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ตระกูล

๗๗. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ^ก พระสมุทรสุดลิกลัน	คณนา
สายดั่งทิ้งทอดวา	หยิ่งได้
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซ้	ยากแท้หยั่งถึง ^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๗๘. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ^ก ไม่ล้มควรค้ำไม้	ควรการ
คนล้มจักค้ำพาน	ห่อนได้
เสือผอมอย่าอวดหาญ	เข้าผลัก ไสแฮ
ผู้ประทุษฐักดำไว้	อย่าได้ทำคุณ ^๒

สำนวนเก่า

วา สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), วชิรญาณ (๒๔๙๐),
กรมศิลปากร (๒๕๓๙), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ มา คณะกรรมการฯ
เห็นว่า สมัยก่อนอาจใช้คำเดียวซ้ำ ๒ ครั้งได้

^๑ โคลงหมายเลข ๗๗ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๕๖ สำนวนเก่า
ค้ำม กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ข้าม

^๒ โคลงหมายเลข ๗๘ ก มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๗๙

๕ ไม่ล้มควมคำมได้
คนล้มจักคำมกราย
ทำชอบชอบห่อนหาย
ทำผิดผิดจักให้

โดยหมาย
ห่อนได้
ชอบกลับ สนองนา
โทษแท้ถึงตน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๗๙. (ยังไม่พบคาถา)

๖ ไม่ล้มจักคำมให้
คนท้าวล้มคำมพาน
เสื่อผอมอย่าอวดหาญ
พาลประทุษฐ์ตกรไ้

ดูการ
ห่อนได้
เข้าหลัก เสื่อแฮ
อย่าได้ทำคุณ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

คำมได้	นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คำมไม้
คำม	กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ ชำม ทั้งโนบาทที่ ๑ และ ๒
คำมให้	นิยะดา(๒๕๓๔) ใช้ คำมไม้
ดูการ	สอนคำน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๔, ๒๔๗๕) ใช้ ดูกาล
คนท้าว	คนล้ม ในที่นี้หมายถึงคนตกทุกขได้ยาก (ท้าว คือ ล้ม)
คำมพาน	คือชำมพาน, ชำมหน้าชำมตา ในที่นี้หมายถึง ดูถูก เหยียดหยาม (พาน คือ พบปะ, ปะทะ, ระบุไป)
พาลประทุษฐ์ตกรไ้	คนชั่วร้ายที่ตกทุกขได้ยาก (ประทุษฐ์ คือ ชั่ว ร้าย)

๘๐.

โย ปุพฺเพ กตกลฺยาณ
ปจฺจา กิจฺเจ สมปฺปนฺเน

๖ ทรชนยากไร้อย่า
อย่าหิบบัณฑิตผู้ดุน
ก่อเกื้อเกื้อบเกิณฑ
ครั้นค่อยคลายวายไร้

๘๑.

๖ ฌแน้นทำคุณท่านได้
ครั้นโทษมีแต่อัน
ติฉินหมิ่นคำหยัน
กลบลบคุณหลังได้

กตตฺโต นาวพฺชณติ
กตตารํ นาริฉณติ^๗

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

เอกนิบาตชาดก อกัตติยชาดก

ทำคุณ
หย่อนให้
มันมั่ง มีนา
กลับสู้ดูแคลน^๘

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศร

(ยังไม่พบคาถา)

ถึงพัน
หนึ่งไซ้
เยาะกล่าว
ยิ่งด้วยพันทวี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศร

^๖ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตาม นิยะดา (๒๕๓๘)

^๗ โคลงหมายเลข ๘๐ ก มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๘๒ ก

คุณหลัง คุณความดีที่ทำมาแต่ก่อน

๘๒.

โย ปุพฺเพ กตกลยาโณ
ปจฺจา กิจฺเจ สมฺปฺปนฺเน

๗ ทำคุณคนประทุษร้ายแท้
อวยทรัพย์ให้เมื่อจน
ค่อยคลายวายทุกข์ทน
มักประทุษร้ายให้

๘ ทำคุณท่านท่อนรู้
ท่านบ่แทนคุณปอง
กลกาแต่งยุงทอง
ยุงเอาหมักม่อได้

กตตุโธ นาวพฺุณฺติ
กตตารํ นาธิคฺจนฺติ^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

เอกนิบาตชาดก ยกตัญญูชาดก

ทรชน
ยากไร้
มีทรัพย์ บ้างนา
แก่ผู้มีคุณ^๒

สำนวนเก่า

คุณสนอง
โทษให้
ลายเลิศ
ลูบลิ้นสรฟางค์

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตาม นิยะดา (๒๕๓๘)

^๒ โคลงหมายเลข ๘๒ ก มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๘๐ ก

ท่าน กรมศิลป์ากร (๒๕๓๙) ใช้ ให้

แต่ง นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ แต้ม

หมักม่อ คือมินหม้อ เป็นสีดำที่ทำจากเขม่ากันหม้อ (ม่อ เป็นคำเอกโทษ)

๘๓.

(ยังไม่พบคาถา)

ก. ตั้งพันไทเทพเรือง

ฤทธิรงค์

ไปเท่าพระอินทร์องค์

หนึ่งไสร

คุณพันหนึ่งดำรง

ความชอบ

โทษเดียวอาจลบได้

สุดสิ้นพันคุณ

สำนวนเก่า

ข. เทพพันเทพเรือง

ฤทธิรงค์

บ่เท่าพระอินทร์องค์

หนึ่งได้

คุณพันหนึ่งผู้ทรง

ความชอบ ไฉน

มีโทษอันหนึ่งไสร

กลบกล้ำพันคุณ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๘๔.

อุชุก อุชุกญะเว

วงัก วงักญะเมว จ

ตามพก สุนณญะเว

ตว ปุตโต จ วานร^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ผู้ทรง

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙), วัด
พระเชตุพน (๒๔๑๗) ใช้ ดำรง

^๑ นิยะดา (๒๕๓๔) อ้างคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน จากปัญญาสาตก
สุรพภชาตก ดังนี้

“อุชุก อุชุกญะเว

วักกสฺส วักกเมว จ

สุนณฺณํ ตามพกญะเว

มนุสฺสํ มกุกฺกํ ภเว”

ก ใครซื้อให้ซื้อตั้ง
ใครคิดเอาคตผัน
ทองแดงว่าสุวรรณ
ลิงว่าลูกสองเถ้า

ใจกัน
ตอบเต้า
ยังต้อง เหมือนฤ
ฉันทันจึงควร

สำนวนเก่า

ข ใครซื้อซื้อด้วยตั้ง
ใครคตต่อจผัน
ทองแดงว่าสุวรรณ
ทั้งลูกเชื่อสองเถ้า

ใจกัน
ตอบเต้า
อันต้อง ดินา
ว่าไอ้เป็นลิง

สำนวนเก่า

ค ใครซื้อสัจซื้อตั้ง
ใครคตควคตผัน
ทองแดงว่าสุวรรณ
ลูกเชื่อฤลวงเค้า

ตอกัน
ตอบเต้า
อันต้อง
ว่าไอ้เป็นลิง

สำนวนเก่า

ลิง
ทั้งลูกเชื่อสองเถ้า
ว่าไอ้เป็นลิง
ตอกัน

กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ จริง
เปรียบเทียบว่าลูกของท่านกับลูกของลิงสองอย่างนี้
เท่าเทียมกันหรือเหมือนกัน (เชือ คือ ท่านทั้งสอง)
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ตามกัน

๑ ใครซื้อซื้อต่อตั้ง
ใครคัดคดผ่อนผัน
ทองแดงว่าสุวรรณ
ตุจลูกสุสองเถ้า

ตามกัน
ตอบได้
ยังถ่อง เหมือนถา
ว่าไอ้เป็นลิง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๘๕.

จเซ จชนุต วนถ์ น กยิรา
ทิวโข ทุม ชื่นผลัว ฌตวา

อเปตจิตฺเตน น สมกฺก เขยย
อญญํ สเมกฺกเขยย มหา หิ โลโก^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

จตุกกนิบาตชาดก โคธชาดก

๑ ใครทำโทษโทษนั้น
ใครคิดจิตคดคด
ใครจริงจึ่งจริงจรด
ใครใครร้างเร่งร้าง

แทนทด
ต่อบ้าง
รักต่อ กันนา
รักร้างแรมไกล

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

คดผ่อนผัน

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา
(๒๕๓๘) ใช้ ควรคดผ้น

สู่

ท่าน; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เชื้อ

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตาม นิยะดา (๒๕๓๘)

โคลงหมายเลข ๘๕ นี้มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๗๖

ใครใครร้างเร่งร้าง
รักร้างแรมไกล

ใครที่อยากจะทอดทิ้งเราไป เราก็จะทอดทิ้งคนคนนั้น
เช่นเดียวกัน

๘๖. (ยังไม่พบคาถา)

๙ นายรักไพร่ไพร่พร้อม	รักนาย
มีตีกู้จันทาย	ต่อแย้ง
นายเบียนไพร่ไพร่กระจาย	จากหมู่
นายบรักไพร่แก่ง	ล่อล้างผลาญนาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๘๗. (ยังไม่พบคาถา)

๙ ข้าท้าวเอาจิตท้าว	แม่นหมาย
บ่าวท่านเอาใจนาย	แม่นหมั้น
ศิษย์ท่านผ่อนผันผาย	โดยจิต ครุณา
อยู่ที่เรือนตัวนั้น	แต่น้ำใจเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๘๘.

ยสมี มโน นิสิต	อวิทุเร สหาปี โส
สนธิเกปี หิโส ทุเร	ยสมา วิวสเด มโน
อนโตปี เจ โหติ ปสนุนจิตโต	ปาร์ สมุททุสส ปสนุนจิตโต
อนโตปี โส โหติ ปทุญจจิตโต	ปาร์ สมุททุสส ปทุญจจิตโต ^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

เตรสสิบาตชาดก ขวนหงส์ชาดก

ไพร่ไพร่กระจาย วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙),
วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ไพร่กระจาย

ล่อ คือ ล่อลวง

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามนิยะดา (๒๕๓๘)

ก รักรักกันอยู่ชอบฟ้า
เสมออยู่หอแห่งเดียว
ซังกันบ่แลเหลียว
เหมือนชอบฟ้ามาป้อง

เขาเขียว
ร่วมห้อง
ตาต่อ กันนา
ป่าไม้มาบัง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๘๙.

(คาถา)^๑

ก ให้น่านท่านจกให้
นบท่านท่านจกป้อง
รักท่านท่านควรครอง
สามสิ่งนี้เว้นไว้

ตอบสนอง
นอบไหว้
ความรัก เรนา
แต่ผู้ทรน^๒

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ เดิมไม่มีคาถา ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่ความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“สกุทฺตฺวา สกุทฺโต โทติ ครุ โทติ สคารโว
วณฺณกิตฺติโก โทติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺพติ”

ธรรมนิติ ร. บทที่ ๑๑๗

“ปุชโก ลกเต ปุช วนฺทโก ปฏฺวานุทฺนํ
ยโส กิตฺติณฺจ ปโปติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺพติ”

ธรรมนิติ ร. บทที่ ๑๑๘

^๒ โคลงหมายเลข ๘๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๔๔

๙๐.

คุณ สัพพัญญุตโยยปี
อนคฺหมปิ มณิก

น โสภติ อนิสฺสโย
เหม นิสฺสาย โสภเต^๑

โสภนิตี

๙๑. © แม้นมีคุณรู้ง
ครั้นบมีคนช
หัวแหวนค่าเมืองตร
ทองช่วยรอรบพื้น

สัพพัญญ
หอนชั้น
ตาโลก
จึงแก้วมีศรี

สำนวนเก่า

๙๒. © คุณปรีชาเปรียบด้วย
ถาพั้งราชบริพาร
ชนบ้นับหน้าขาน
เพชรรัตนค่ากำ

วรญาณ
หอนล้ำ
ค่าหมื่น นะพ้อ
กอบด้วยทองงาม

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๙๐ ตรงกับในโลภนิตติ ร. ส่วนธรรมนิตติ ร. มีคาถาที่ความหมายใกล้เคียงกันแต่เขียนต่างไปบ้างดังนี้

“คุณ สัพพัญญุตโยยปี สัทเตยโก อนิสฺสโย
อนคฺหม รตน มณิ เหม นิสฺสาย โสภเต”

มณิก กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙), วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ มณิน
กำกอบ เกื้อกูล รอรบ

สัพพัญญู
ห่อนขึ้น
ตาโลก
ห่อนแก้วมีศรี

୧୭.

ฐโม ปณฺณามคฺคิโน
ภตฺตา ปณฺณามิตฺติยา^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

มหานครบาดชาดก เวสสันดรชาดก

ธงไชย
เที่ยงแท้
สุริยะสม บัณฑิตา
ปั้นแก้วเกศหญิง

จำนวนเก่า

๕) คาถาหมายเลข ๙๑ พบอยู่ในกรมศิลปากร (๒๔๔๐) ซึ่งไม่อ้างที่มา ส่วน
วชิรญาณ (๒๔๖๐) และกรมศิลปากร (๒๔๓๙) ไม่มีคาถา ที่มาของคาถานี้
อ้างตามนิตยดา (๒๕๓๔)

๑๖ ราชรถปรากฏด้วย
คว้นประจักษ์แก่กองไฟ
ราชอิสระใน
ชายย้อมเฉลิมเลิศแล้

ธงชัย
เที่ยงแท้
สมบัติ
ปิ่นแก้วเกศหญิง

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๖ ราชรถปรากฏด้วย
ร้องขับศัพท์เสนาหา
ปล้ำมวยด้วยแรงอา
รักชังทั้งนั้นแล้

รูปา
โสดแท้
ยุคมโยพ
เล่ห์ลิ้นพาที่

สำนวนเก่า

๑๖ ราชรถปรากฏด้วย
ร้องขับศัพท์เสนาหา
มวยปล้ำล้าสนสา
รักกับชังนั้นแล้

รูปา
ยิ่งแท้
มารถจึง ดีแยะ
เพื่อลิ้นเจรจา

สมเด็จพระยาเดชาติศร

กองไฟ

จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙)

ใช้ ไฟ

อิสระ

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ปรากฏ

ด้วยแรงอายุสมโยพ

ด้วยแรงหนุ่ม (โยพ ยว คือ หนุ่ม)

๙๓.

โกกิลานัน สทฺท รูป
วิชา รูป อรูปานัน

นารูป ปติพพตา
ขมา รูป ปสฺสสิน^๑

โลกนิติ

๑ โกกิลเอาศัพทตั้ง
หญิงชื่อใจตรงผัว
เสียรูปวิทยาคง
มล้างโทษโกรธไปล่แปล

ต่างทรง รูปแฮ
รูปแท้
ต่างรูป ชายแฮ
รูปเจ้าฤาษี

สำนวนเก่า

๒ ดูเหว่าว่องศัพทตั้ง
หญิงรักดีผัวดำรง
ร้ายร่างวิชาคง
อดจิตเวรบ่เรื้อ

ต่างทรง
รูปเกื้อ
ประกอบรูป
รูปเจ้าสมณา

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๙๓ ตรงกับในโลกนิติ ร. และ ธรรมนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

ปติพพตา

ธรรมนิติ ร. ใช้ ปติพพต

ปสฺสสิน

โลกนิติ ร., ธรรมนิติ ร. ใช้ ตปสฺสสิน

โกกิล

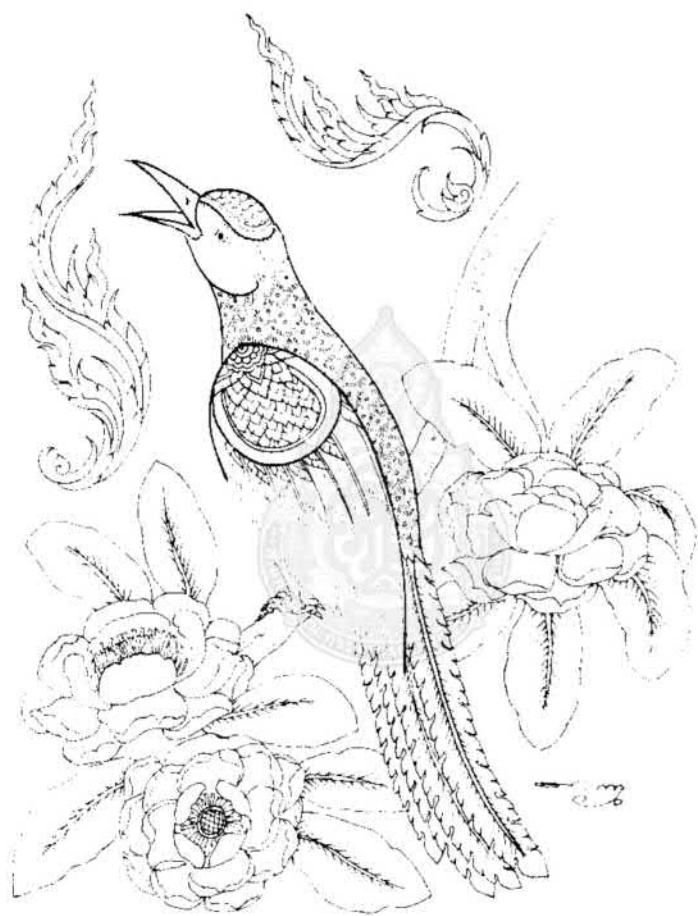
นกดูเหว่า

เสียรูปวิทยาคง

แม้รูปไม่งามแต่มีความรู้

ไปล่

ปล่อย ละ

ดูเหวว่องคัพพัตถ์

ต่างทรง

คิ
๑ กระเหว่าเสียงเพราะแท้
หญิงเลิศเพราะรักผ้า
นักปราชญ์มาตรูปมัว
เพราะเพื่อสรรสมนั้น

แก้ตัว
แม่นหมั้น
หมองเงื่อน งามนา
ส่องให้เห็นงาม

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๙๔.

วินา จ รวินากาโส
วินาย กรวินา เทโส

วินา ธารภรณา หริ
โสภเต น จ โสภเต

ไม่ปรากฏที่มา

ก
๑ วิษณุเวศวันเซริดสร้อย
อากาศวายุสุริยจร
กรุงไคไ้บวร
แม้งามเลิศล้ำฟ้า

อาภรณ์
แจ่มหล้า
เปรมปราชญ์
ห่อนได้ดูงาม

สำนวนเก่า

หญิงเลิศ นยะดา (๒๕๓๔) ใช้ หญิงงาม

รูปมัว นยะดา (๒๕๓๔) ใช้ รูปชั่ว

เซริด คือ เทริด หมายถึงเครื่องสวมศีรษะ รูปร่างอย่างมงกุฎทรงเตี้ย
และไม่มีกรเจียกจอนหู

กรุง กรมศิลป์ากร (๒๕๓๙) ใช้ เมือง

๕ พระนารายณ์เว้นจาก
อากาศเว้นสุริยจร
กรุงไคบ่มิว
แม้ว่างามล้นฟ้า

อาภรณ์
จากหล้า
เปรมปราชญ์
ห่อนรื่องามเลย

สำนวนเก่า

๖ นารายณ์วายเว้นจาก
อากาศขาดสุริยจร
เมืองไคบ่มิว
แม้ว่างามล้นฟ้า

อาภรณ์
แจ่มหล้า
นักปราชญ์
ห่อนได้งามเลย

สมเด็จพระยาเดชาติศร

อากาศ ในที่นี้หมายถึง ท้องฟ้า
กรุง กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ เมือง

๙๕.

(คาถา)^๑

๙๕.๑ เขาไฉไรธำราช
สระแห่งหงส์ละวาง
พฤกษาไฉไบบาง
สาวหนุ่มร้างชู้ไว้

สีห์หมาง
เกลียดไถล
นกหน้าย
เพราะชู้ชายทรม

สำนวนเก่า

๙๕.๒ เขาไฉไรธำราช
สระโหดหงส์ละวาง
พฤกษไฉบกไบบาง
สาวชู้ชู้ไอ้เอ

สีห์หมาง
วากแว
นกหน้าย
เพราะชู้ชายทรม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ราชันตี ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“วฤกษ กุณิณผล ดยชนติ วิหคาะ	ศุขกั สระ สารสาะ
นิรุทรวย์ ปุริษ ดยชนติ ลลนา	ภรุษฏ์ นฤป มนุตรีณะ
บุษป ปยุษิต ดยชนติ มรุปา	ทคจ วนานติ มุคคาะ
สรวะ การยวสาช ชโน ภารมเต	กะ กสย โก วุลลกะ”

โคลงหมายเลข ๙๕ มีความหมายตรงข้ามกับโคลงหมายเลข ๙๙ และโคลงหมายเลข ๕๘๒

สาวหนุ่มร้างชู้ไว้
เพราะชู้ชายทรม

สาวรุ่นทั้งชายคนรัก เพราะชายคนรัก
ไม่ดี

หงส์
ชู้
เอ

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ หงส์สระ
สลัด เหวี่ยง
อยู่คนเดียว

๙๖. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ป่าไธโกลพยัคฆ์ร้าย	ราวี
ไม่หมดม้วยไปมี	ท่อนรื้อ
หญิงไร้ร่างสามี	เมื่อหนุ่ม
เป็นที่หมั่นชายชื้อ	หยอกเย้ายียวน

สำนวนเก่า

๕ ป่าไธโกลพยัคฆ์ร้าย	ราวี
ไม่หมดม้วยบ่มี	รุ่มซ้อ
หญิงยศดงามดี	ผัวหน่าย
เป็นที่หมั่นชายชื้อ	หยอกเย้าเสียดน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๙๗. (คาถา)^๑

๑ เว้นหมากปากเปล่าเปรี้ยว	เต็จตาย
เมืองบ่มีเจ้านาย	ครอบเกล้า
เคหาทวารวาย	เรือนเยือก เย็นนา
หญิงคลาดชายคู่เกล้า	เสื่อมสิ้นสูญวงศ์

สำนวนเก่า

ชื่อ ชัน ร่มเย็น

^๑ เดิมไม่มีคาถา ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อุปตุตถ์ ฆริ์ สุนณิ เทส สุนณิ อราชกั
กปนสุส มุขิ์ สุนณิ สัพพสุญญา ทลิตุทธา”

เต็จตาย	ตัดขาด ว้างเว้น
เคหาทวารวาย	บ้านที่ปราศจากเด็กเล็ก ๆ

๗ พลุหมากจากโอษฐ์ไอ้
หญิงจากจอมสามี่
เรือนปราศจากบุตรี
เมืองจากจอมภพเจ้า

เสี้ยศรี
ครอบเกล้า
ดรุนเด็ก
สินีฤงาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๙๘.

(คาถา)^๑

๗ เจ็ดวันนิราสร้าง
ห้าวันอักษรหนี
สามวันจากสัตว์
วันหนึ่งเวนล้างหน้า

ดนตรี
เงืองช้า
จิตเตร
อับเศร้าเสี้ยศรี

สำนวนเก่า

ไอ้ กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ไอ้

สินี วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ สิ่งนี้

^๑ โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ปณจตุตยา สุนนุพพา สุตตตตยา อนุคฺคา

เอกมาสา สุภริยา อุตฺตมาสา สิสฺสา มลา”

โคลงหมายเลข ๙๘ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๐๒

สัตว์ กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ สตรี

๑ เจ็ดวันเว้นติดซ่อม
อักษรห้าววันหนี
สามวันจากนารี
วันหนึ่งเว้นล้งหน้า

ดนตรี
เน้นซ้ำ
เป็นอื่น
แอบเศร้าศรีหมอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๙๙.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ดอยไถมีถ้ำราช
เหมืองมาบมีบัวหงส์
ต้นไม้พุ่มพัวพง
สาวหนุ่มตามชู้ไซรั

สีห์ประสงค์
หากใกล้
นกมาก มีนา
เพราะชู้ชอบตา^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

อักษรห้าววันหนี

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ห้าววันอักษรหนี

เหมือง

ร่องน้ำที่คนขุดขึ้นเพื่อชักน้ำมาทำนา ทำไร่

มาบ

บริเวณพื้นที่ลุ่มกว้างใหญ่ที่มีธารน้ำไหลสายเล็กๆ

^๑ โคลงหมายเลข ๙๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๘๒ และมี
ความหมายตรงข้ามกับโคลงหมายเลข ๙๕

๑๐๐.

ถิ รมติ ปุ
หิ รมติ ปิ

ขุ รมติ ธิ
หิ รมติ โปก^๑

โลกนิติ ร.

ก
๑ เปือกตมชมชื่นเชื้อ
หงส์กับบุษบากร
ภิกษุเสพลังวร
บุรุษรสรักร้อย

กาสร
ชื่นช้อย
ศีลสุข ไชรนา
เท่านั้นในหญิง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ โคลงหมายเลข ๑๐๐ เดิมไม่มีคาถาและมีความหมายใกล้เคียงกับโคลง
หมายเลข ๕๐๓ ซึ่งอ้างคาถาจากโลกนิติ แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“หิ รมติ ปิ หิ รมติ โป
ถิ รมติ ปุ ขุ รมติ ธิ”

กาสร กวาย
บุษบากร ที่เกิดของดอกลีหรือดอกบัว ในที่นี้หมายถึงสระบัว
ไชรนา ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ใจนา

๑๐๑. (ยังไม่พบคาถา)

๙ ใครจักผูกโลกแม่
เหล็กเทาลำดาลตรึง
มนตร์ยาผูกนันทิง
ผูกเพื่อไมตรีนั้น

รัดรึง
ไปหมั้น
หายเสื่อม
แน่นเท่าวันตาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๐๒.

คชสุส พนธนา ปาโส
โลกสุส พนธนา เสนโ

มนุตรปาโส ภูว ชตุคม
ธรมุสสุส พนธนมุ

ไม่ปรากฏที่มา

๙ จำสารสับปลอกเกี่ยว
จำนาคมนตร์พิสดาร
จำคนเพื่อใจหวาน
จำโลกล้ำเลิศแท้

ตื่นสาร
ผูกแท้
ต่างปลอก
เท่าด้วยไมตรี

สำนวนเก่า

หิง	น่าน
เพื่อ	เพราะ ด้วย; นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ด้วย
แน่นเท่าวันตาย	อย่างแน่นแฟ้นมั่นคงตราบเท่าวันตาย (เท่า คือ เท่า)
^๙ โคลงหมายเลข ๑๐๒	มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๐๓
ธรมุสสุส พนธนมุ	กรมศิลปากร (๒๕๔๐) ใช้ ธรรมสส ปน พนธนมุ
สาร	ช้าง
ต่างปลอก	แทนเครื่องจองจำ

๕ จำสารสับปลอกเกี้ยว
จ่านาคมนตร์พิสดาร
จำคนเท่าใจหวาน
จำโลกนี้มันแล้

ตื่นสาร
ผูกแท้
ต่างปลอก
เท่าด้วยไมตรี

สำนวนเก่า

๖ จำสารสับปลอกเกี้ยว
จ่านาคมนตร์โอฬาร
จำคนเพื่อใจหวาน
จำโลกนี้มันแล้

ตื่นสาร
ผูกแท้
ต่างปลอก
แต่ด้วยไมตรี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๐๓.

คชสุส พนธนา ปาโส
โลกสุส พนธนา เสนโท

มนตรปาโส ภว ชทุคม
ธรมุสสุส พนธนม^๑

ไม่ปรากฏที่มา

สับ นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ สรรพ

นาค นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คน

มัน วชิรญาณ (๒๕๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๙๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗)
ใช้ มัน

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๑๐๒ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
ธรมุสสุส พนธนม กรมศิลปากร (๒๕๙๐) ใช้ ธรมุสสุส ปน พนธนม

๗ เรียนพระธรรมแท้ผู้
 ปลอกผูกคชตริงตรา
 มนตร์ดลและหยูกยา
 ผูกโลกทั้งหลายนั้น

ศาสนา
 ตรายกหมัน
 สมรรณผูก งูแฮ
 แน่นด้วยไมตรี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๐๔.

อกโกเรน ชิน โกธ
 ชิน กทริย์ ทาเนน

อสาธุ สาธุนา ชิน
 สจุเจนาสิกวาทิน^๑

โลกนิติ

๗ ผจญคนโกรธด้วย
 ผจญหมู่ทรชนดี
 ผจญหมู่โลกจมี
 ผจญอัสตยัจยัง

ไมตรี
 ต่อตั้ง
 ทรัพย์แผ่ อวยนา
 ต่อด้วยสัตยา

สำนวนเก่า

และ กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ แล
 แน่น นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ แน่

^๑ คำาหมายเลข ๑๐๔ ตรงกับในพระธรรมบท ร. ส่วนโลกนิติ ร. เขียนต่าง
 ไปบ้าง ดังนี้

“อโกเรน ชิน โกธ อสาธุ สาธุนาปี จ
 ทาเนน จ มจฺจริย สจุเจนาสิกวาทิน”

ชิน กทริย์ โลกนิติปกรณ์ ส., นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ กทริยญ

๕ ผจญผู้พิโรธด้วย
สู้บาปบุญราศี
สู้ชนตระหนี่มี
คำสัตย์สู้ปลดให้

ขันตี
จึงได้
ทานต่อ ตอบพ้อ
หากแจ้งเห็นจริง

สำนวนเก่า

๖ ผจญคนมักโกรธด้วย
ผจญหมู่ทรชนดี
ผจญคนจิตโลภมี
ผจญอัสติย์ไหย้

ไมตรี
ต่อตั้ง
ทรัพย์แผ่ เพื่อนา
หยุดด้วยสัตยา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๐๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๗ ๘ รบศึกชนะได้
รบเมียมมีไชยยัง
รบใจให้คงตรง
ทำนุผู้้นเลิศแล้

ในณรงค์
ยิ่งแพ้
ในสัตย์ ธรรมนา
โลกเหลือองภาษจร

สำนวนเก่า

มักโกรธ

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ โกรธ

ดีต่อตั้ง

เอาความดีเป็นที่ตั้ง

จิตโลภ

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ โลภ

ทรัพย์แผ่เพื่อนา

วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้
ทรัพย์แผ่ เพื่อนา

คง

มั่นคง

๖ รับผิดชอบต่อ
แม่เรือนด้วย
ใจรักให้คง
ถือว่าผู้นั้นแล้ว

ในรงค์
ขาดแพ้
ความสัตย์
เลิกล้ำชายชาญ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๐๖.

โย สหสส์ สหสเสน
เอกญจ เขยุมตุดาน

สงคาม มานูเส ชิน
ส เว สงคามชุตโม^๑

พระธรรมบท ร.

๗ คนใดคนหนึ่งผู้
เคียดฆ่าคนอนันต์
ไปปานบุรุษอื่น
เขียรท่านเย็นยอแล้ว

ใจกรรจ
หนักแท้
ผจญจิต เองนา
ว่าผู้มีชัย

สมเด็จพระยาเดชาติศร

ชนะ	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ชำนาญ
รงค์	สนามรบ; กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ณรงค์
รักให้คง	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ให้ตรงคง
ถือ	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ คือ

^๑ เดิมไม่มีคาถา

๑๐๗. (ยังไม่พบศาลา)

๐ แพ้ศึกหลบหลีกได้	รอดตน
แพ้ความปรับเหตุผล	ทรัพย์สินฝ่าย
แพ้เบี้ยเสียสินจน	สิ้นอาต มานา
แพ้เมียประทุษร้าย	ตราบม้วยบรรลัย

สำนวนเก่า

๐ แพ้ศึกหลบหลีกได้	รอดตน
แพ้คดีทุกขทน	ทรัพย์สินฝ่าย
แพ้เบี้ยค่นจนจน	ตัวยาก ก็ดี
แพ้แม่เรือนทำร้าย	ยากเท่าบรรลัย

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

แพ้เบี้ย	เสียพนัน
ทน	สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖. ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๔) ใช้ ธน
ค่น	นิยดา (๒๕๓๔) ใช้ หมด

๑๐๘.

สงคาม สุรมิจฉนติ
ปิยญจ อนนปานิสุ

มนติสุขิ กุตุหเล
อตเถ กิจเจสุ ปณฺธิโต^๑
โลกนิตติ

ก สงครามปลอบปลุกเลี้ยง
เลี้ยงปลุกคนแคว้นการ
เมื่อเสพกระยาบาน
เลี้ยงปราชญ์ปรีชาช้อย

คนหาญ ยุทธแฮ
ช่วยรื้อน
บอกเพื่อน แจกนา
ช่วยแก้ปริศนา

สำนวนเก่า

๑ ใช้คนหาญต่อสู้
หาเมื่อใดหาญความ
ข้าวน้ำใส่เต็มชาม
หนักปราชญ์ผู้รู้

สงคราม
ทำนรู้
หาเพื่อน กินนา
ยามแก้ปริศนา

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๑๐๘ ตรงกับในโลกนิตติ ร. และโลกนิตติปกรณ์ ส. ส่วน
ธรรมนิตติ ร. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“อุกกุญเจ สุรมิจฉนติ
ปิย อนน จ ปานิญจ
สุรมิจฉนติ

อตเถ กิจเจสุ ปณฺธิโต

โกลาหเล สุภาสิต

อตถกกิจเจสุ ปณฺธิต”

โลกนิตติ ร. ใช้ สุรมิจฉนาม

โลกนิตติปกรณ์ ส. ใช้ สุรมิจฉนติ

โลกนิตติ ร. ใช้ อตถกกิจเจสุ ปณฺธิต

โลกนิตติปกรณ์ ส. ใช้ อตเถ กิจเจ สุปณฺธิเต

๐ ยามศึกนิกกลั่นเกล้า
ยามทุกข์คู่คิดหา
ยามเสพรสโอชา
ยามกิจกอบอรรถแล

โยธา
ช่วยแก้
นึกที่ รักแเฮ
ระลึกผู้ปราชญ์แสวง

สำนวนเก่า

๐ สงครามเสพทเกล้า
รักเรียนเพียรแสวงหา
ครั้นกินเครื่องโอชา
คิดอรรถธรรมแสวงผู้

อาสา
แม่นรู้
แสวงเพื่อน
ฉลาดด้วยปรีชา

สำนวนเก่า

๐ สงครามแสวงท่วยเกล้า
กลคดีพึ่งหา
ยามกินรสโอชา
หาปราชญ์ล้ำเลิศผู้

อาสา
ทำนรู้
ชวนเพื่อน กินนา
เมื่อแก้ปรีศนา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

เสพทเกล้าอาสา

มีความหมายตรงกับ แสวงท่วยเกล้าอาสา คือ
ต้องการหมั่นคนอาสาที่กล้าหาญองอาจ

๑๐๙.

ธนมิจฺเจ วณิซฺเชยฺย
ปุตฺตมิจฺเจ ตฺรณิตฺถิ

วิฑฺฒมิจฺเจ ภเช สติ
ราชมจฺจ อิจฺฉาคเม

โลกนิตฺติ

ก ปองมิตรพึงเพิ่มคำ
เสพปราชญ์วิทยาหมาย
หวั่นบุตรเสพหญิงหลาย
ปองราชอำมาตย์ได้

ของชาย
มั่งได้
สาวเสาะ นะพ้อ
เร่งรู้เรียนศิลป์

สำนวนเก่า

ข แสงรู้พึงคบด้วย
แสงทรัพย์คบพาณิช
แสงหายศศักดิ์ชิด
ผีใครได้ลูกไซ้

บัณฑิต
ง่ายไซ้
ชอบราช
เสพส้องเมียสาว

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑ คาถาหมายเลข ๑๐๙ ตรงกับโลกนิตฺติ ร. ส่วน ธรรมนิตฺติ ร. และราชนิตฺติ ร.
มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ธนมิจฺเจ วณิซฺเชยฺย สิปฺปมิจฺเจ พหุสฺสุเต
ปุตฺตมิจฺเจ นริกญฺเณ ราชมจฺจ อิจฺฉาคเต”

ธรรมนิตฺติ ร.

“วฺรเชฑฺฐ ธนารุณี วณิซฺชยฺย วิฑฺฒยารุณี จ พหุสฺสุตฺตม
ถตุกาลมปตฺตยารุณี มานารุณี นฤปตี วฺรเชตฺ”

ราชนิตฺติ ร.

ตฺรณิตฺถิ โลกนิตฺติ ร. ใช้ ตฺรณิตฺถิ
อิจฺฉาคเม โลกนิตฺติ ร. ใช้ อิจฺฉาคเต

๑๑๐.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ หายากเชิงรอบรู้

การกิจ

หายากเชิงชาญชิต

ชอบใช้

หายากเช่นเชิงมิตร

คงชีพ

หายากเชิงช่างให้

ชอบน้ำใจจริง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๑๑.

สเตรสุ ขยเต สุโร

สรวสเสสวปณทิต

อฏฏกา สดสรวสเสส

ทาดา ภาวติ มานว^๑

ไม่ปรากฏที่มา

เชิงชาญชิตชอบใช้

คนใกล้ชิดที่เชี่ยวชาญจะใช้ทำสิ่งใดก็ได้ตั้งใจ

เช่นเชิงมิตร

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เชิงมิ่งมิตร

มิตรคงชีพ

มิตรแท้เพื่อนตาย (คง คือ ตลอดไป ตราบเท่าถึง)

^๑ ธรรมนิติ ร. และวैयाการศตกะ มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“สเตรสุ ขยเต สุโร

สรวสเสส จ ปณทิต

วากย สดสรวสเสส

จาตี ภาวติ วา น วา”

ธรรมนิติ ร.

“สเตรสุ ขยเต สุโร

สรวสเสส จ ปณทิต

วากย สดสรวสเสส

จาโค ภาวติ วา น วา”

วैयाการศตกะ (อ้างใน นิยะดา ๒๕๓๘)

สรวสเสสวปณทิต

กรมศิลปากร (๒๕๔๐) ใช้ สรวสเสส จ ปณทิต

ก ร้อยคนหาผู้แก้แล้ว
พันคนปัญญา
หมื่นคนซื้อตรงทรง
มีปมนี้แล้ว

กลางณรงค์
ยากแท้
ความสัจ
อาจอ้างทำทาน

สำนวนเก่า

ข ร้อยคนคนหนึ่งกล้า
พันหนึ่งปัญญา
แสนคนช่างความตรง
มีบ่เท่าหนึ่งผู้

กลางณรงค์
รอบรู้
คนหนึ่ง
อาจอ้างอวยทาน

สำนวนเก่า

ค ร้อยคนคนหนึ่งกล้า
พันคนปัญญา
แสนคนสร้างความตรง
ไปเท่าคนหนึ่งผู้

กลางณรงค์
ยิ่งผู้
คนหนึ่ง
อาจอ้างอวยทาน

สำนวนเก่า

๑ ร้อยคนหาแก้วน้แก้ว
พันหนึ่งหาปัญญา
แสนคนเสาะคนตรง
ไปเท่าคนหนึ่งผู้

กลางรงค์
ยิ่งรู้
ยังยาก
อาจอ้างอวยทาน

สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

๑๑๒. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ช่างฆ่าเมียมึงแก้ว
ตัวมิตายจักปอง
ชีวิตสิ่งเดียวของ
ใช้ประทีปเทียนได้

เงินทอง
ยอมได้
หายาก
ดับแล้วจุดคืน

สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

๑๑๓.

ธนาตุลย์ ปณจวสุสนธิ
ชานนุจ สดุดวสุสนา

ตรีนิ วสุสนา กามิตี
ราชาเสว มฤตมฤเวต

ไม่ปรากฏที่มา

กลางรงค์	วชิรญาณ (๒๔๖๐). กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ กลางรงค์
พันหนึ่ง	นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ พันคน
ยังยาก	นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คนหนึ่ง
เท่า	นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ท่าน

๗
๐ หาสินห้าขวบเข้า
หาคู่ผู้เมียสาม
แสงคุณค้อยเรียนตาม
แสงฝ่ายเฝ้าเจ้าท้าว

พยายาม
ขวบเข้า
เจ็ดขวบ
ต่อสิ้นสุดกัลป์

สำนวนเก่า

๘
๐ หาสินห้าขวบแท้
แสงคู่ผู้เมียสาม
แสงรู้ค้อยเรียนตาม
แสงไฟเฝ้าไท่ท้าว

พยายาม
ขวบเข้า
ต่อเจ็ด ขวบนา
ต่อสิ้นสุดกรรม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๑๔.

พาลานาม สิตยตวิฑูยา
มชุณิเม จกฺยเต ปุณฺณ

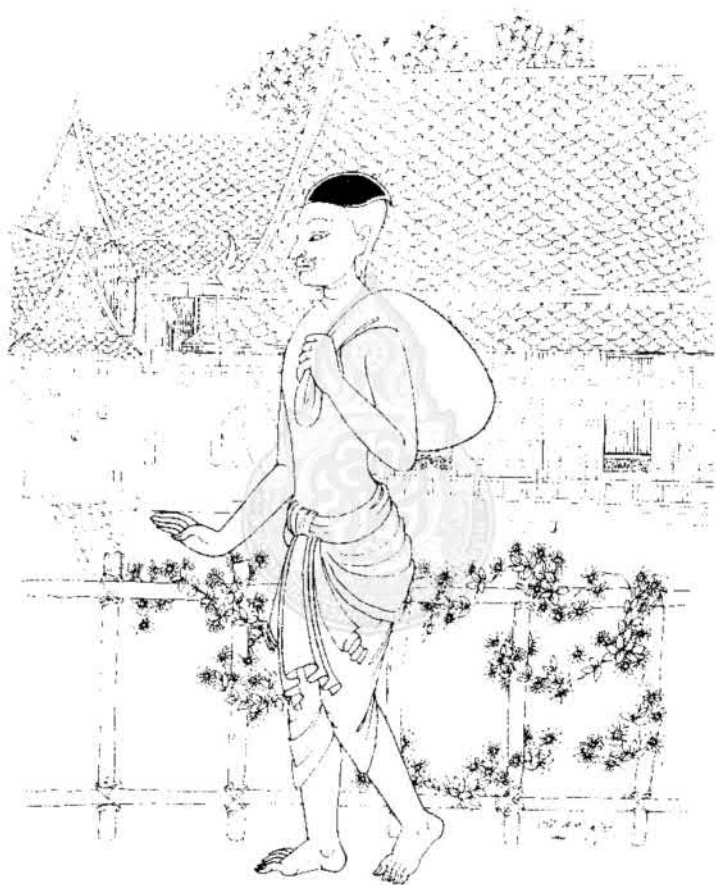
สมตฺถา ธนสงฺครเห
ชรากาเม กิมนฺปรโยชน

ไม่ปรากฏที่มา

หาคู่ผู้เมียสามขวบเข้า
กัลป์

แท้

แสงหาคู่ใช้เวลา ๓ ปี
กัลป์ คือ ระยะเวลายาวนานมาก โบราณกล่าวว่า
โลกประลัยครั้งหนึ่งถือเป็นสิ้นกัลป์หนึ่ง)
กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้ เข้า

เมื่อใหญ่หาสินมา

สู่เหย้า

๗ เมื่อน้อยเรียนรำรู้
เมื่อใหญ่หาสินมา
เมื่อกกลางแก่ศรัทธา
ครั้นแก่แรงว่องไว

วิทยา
สู่เหย้า
ทำฝ้าย บุญนา
ห่อนรื้อเป็นการ^๑

สำนวนเก่า

๘ เมื่อน้อยเรียนเร่งรู้
ครั้นใหญ่หาสินมา
เมื่อกกลางแก่ศรัทธา
ครั้นแก่แรงวอกไว

วิชา
สู่เหย้า
ทำแต่ บุญนา
ห่อนได้เป็นการ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๑๕. (ยังไม่พบคาถา)

๗ ๘ ความรู้เรียนเมื่อน้อย
ค่อยสมรรถจึงหัดปรือ
รู้แล้วเลิศอย่าถือ
บุญจักให้ใครรัง

หนังสือ
โล่ตั้ง
ทนถ่อม เถิดพ่อ
รับรู้เป็นเอง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ โคลงหมายเลข ๑๑๔ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงบทที่ ๑๑๖ ข และ ๑๑๖ ค
แรงวอกไว แรงลดน้อยถอยลง; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เร่งวอกไว
รับรู้ วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ เร่งรู้

๑๑๖.

ปถม น ปราชิตो สิปป์
ตติย น ปราชิตो ธมม

ทุติโย น ปราชิตो ธน
จตุตถ์ ก็ กริสฺสตี^๑

โลกนิติ

ก ้วยหนึ่งไปเรียนรู้
วัยสองไปหาทรัพย์
วัยสามไปรักษา
วัยสี่เกินแก่แล้ว

วิทยา
สิ่งแก้ว
ศีลสืบ บุญนา
ก่อสร้างสิ่งใด

สำนวนเก่า

^๑ โลกนิติ ร., โลกนิติปกรณ์ ส. และจวนักยศตกะ มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ปจเม น อชฺชิตฺ สิปป์
ตติเย น อชฺชิตฺ ธมฺโม

ทุติเย น อชฺชิตฺ ธน
จตุตฺเถ ก็ กริสฺสตี”

โลกนิติ ร.

“ปจม น ปราชิตो สิปป์
ตติย น ปราชิตो ธมม

ทุติย น ปราชิตो ธน
จตุตถ์ ก็ กริสฺสตี”

โลกนิติปกรณ์ ส.

“ปฺรตเม นารชิตา วิทยา
ตฺถติเย นารชิตฺ ปุญญ

ทุติเย นารชิตฺ ธน
จตุรเถ ก็ กริษฺยติ”

จวนักยศตกะ (อ้างใน นิเทศา ๒๕๓๘)

๑ เริ่มร่นฤเพิ่มเพี้ยน
หนุ่มแน่นห่อนหันหา
มัจฉิมขึ้นปรีชา
เถ้าอ่อมค่อมแก่ค้ำ

วิทยา
ทรัพย์ส้อง
เชื่อนหน่าย ธรรมแฮ
คิดได้โดยฤ^๑

สำนวนเก่า

๒ ปางน้อยสำเนียงรู้
ครั้นใหญ่ย่อมหาทุน
เมื่อกลางแก่แสงบุญ
ยามห่อมหำทำได้

เรียนคุณ
ทรัพย์ไว้
ธรรมชอบ
แต่ล้วนอนิจจัง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๑๗.

สรวุทรวะสุ วิไทยว
อหารยตุวาทนรมตุวา

ทรวุยมาทุนตุตมม
ทกษยตุวาจุจ สรวุทา

หิโตปเทศ

เพี้ยน คือเพี้ยน ในที่นี้ต้องการรูปรวณยุกตโท

^๑ โคลงหมายเลข ๑๑๖ ข และ ๑๑๖ ค มีความหมายใกล้เคียงกับโคลง
หมายเลข ๑๑๔

เมื่อ นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ครั้น

ยามห่อหม นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ปางแก่

ก ความรู้ยิ่งล้ำ
คิดค่าควรเมืองนับ
เพราะเหตุจักอยู่กับ
โจรจักเบียนบ่ได้

สินทรัพย์
ยิ่งไซ้
กายอาต มาณา
เร่งรู้เรียนเอา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๑๘.

ไสน วิทยา ไสน กานตา
ไสน กามนุจ โกรธส

ไสน ปพพตมารุห
ปณฺจทานิ ไสน ไสน^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ก จักเรียนความรู้พิ
จักกล่าวกรรยา
จักขึ้นสู่บนภ
จักเสพกามาพร้อง

นิจครู
พวกพ้อง
เขาค่อย เดินนา
โกรธไซ้ร่ำพึง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ โลกนิติ ร. และโลกนิติปกรณ์ ส. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“สน สิปป สน ธน	สน ปพพตมารุห
สน กาโม จ โกโธ จ	อิม ปณฺจ สน สน

โลกนิติ ร.

“สินเน สิปป สินเน ธน	สินเน ปพพตมารุห
สินเน กามสฺส โกรธสฺส	สินเน ปณฺจคฺเช อิม

โลกนิติปกรณ์ ส.

จักกล่าวกรรยา

จะสู่ขอกรรยา

๑๒๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ ความรู้เลิศก่อเกื้อ
เป็นที่ชนพึงพัก
วิชาเป็นพำนัก
รู้ไว้ใช้หอบหัว

สินคักดี
นอบนัว
ที่พึง ดนนา
เหน้อยแพ่แรงโรย

สำนวนเก่า

๐ ความรู้รู้ยั้งได้
เป็นที่ชนพำนัก
อย่าเกียจเกลียดหน่ายรัก
รู้ชอบใช้หอบหัว

สินคักดี
นอบนัว
เรียนต่อ
เหน้อยแพ่แรงโรย

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๑๒๒.

วิทยา มิตร ปเวเสน
อนุตราตมโอสถ มิตรม

ภารุยา มิตร คุฤเทปิ
ธมฺโม มิตร มฤตปิ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

รู้ชอบ นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ รู้ไว้

^๑ จาณิกยนิติ (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๔) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้
ดังนี้

“วิทยา มิตร ปุรวาเสฐ

ภารุยา มิตร คุฤเทสุ จ

วายธิตสุยาษธ มิตร

ธมฺโม มิตร มฤตสุย จ”

ก. จักเรียนความรู้หาก
ยามอยู่เรือนเมียสนิท
ยาทำเป็นมิ่งมิตร
ธรรมเป็นมิ่งมิตรชอน

ปลงจิต
เพื่อนร่อน
ในอาต มานา
เมื่อม้วยอาสัณ

สำนวนเก่า

๕ จักเรียนคุณรู้หาก
ยามอยู่เรือนเมียสนิท
ยาเป็นเพื่อนตัวนิจ
ธรรมหากเป็นมิตรชอน

เป็นมิตร
เพื่อนรอน
ในอาตม์
เมื่อม้วยอาลัย

สำนวนเก่า

๙ วิชาเป็นเพื่อนเลี้ยง
ยามอยู่เรือนเมียสนิท
ร่างกายสลายติด
ธรรมหากเป็นมิตรช้อน

ชีวิต
เพื่อนร้อน
ตามทุกซ์ ยากนา
เมื่อม้วยอาลัย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๒๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ เป็นชายความรู้ยิ่ง
ทุกประเทศมีผู้นับ
สตรีรูปงามสรรพ
แม้นดึกยากไร้ร้าง

เป็นทรัพย์
อ่านอ้าง
เป็นทรัพย์ ดนนา
ห่อนไร้สามี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๒๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ เห็นใจจำให้แน
ฟังไถอย่าฟังดาย
ชนมีย่นอย่าฟังวาย
สิ่งสดับทั้งนั้น

นึกหมาย
สดับหมั่น
ตรงตริก ธรรมนา
ผิดเพี้ยนเป็นครู

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๒๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ เกตราเพียบล้นลุ่ม
เกวียนหนักหักเพลาล้น
น่าน่านชานหลังคัน
ผู้ประจาคมากให้

จморร ณฑนา
ง่ายไซ้
เพราะเปี่ยม เต็มแฮ
ทรัพย์ม้วยหมดตัว

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ทุกประเทศ

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๖๕, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ตกประเทศ
นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ตกไทย

สัน

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙),
วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ลัม

หลัง

วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ดลิ่ง

ผู้ประจาคม

ผู้บริจาคม ผู้ให้

๑๒๖.

อจุจุคตา อติพลตา
วาจา หนติ ทุมเมธ

อติเวลั ปภาสิตา
ดิตตฺรํวาทิสฺสตี

๙ พลอดนักรักปลาทปลั่ง
หาญรักรักชีวิต
ตรองรักรักเสียจิต
รักนักรักหลงด้วย

พลันผิด
มอดม้วย
จักคลั่ง
เล่ห์ล้นลมหญิง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๒๗.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ คนใดโง่พูดโง่
อวดว่ากล้าอย่าฟัง
หมาเห่าเรื่ออย่าหวัง
เขาสองเหล่านี้นื้อ

อิงดัง
อย่าเชื่อ
จะขบ ไครนา
ชาติคล้ายกึ่งกัน

สำนวนเก่า

๙ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามนิยะดา (๒๕๓๘) และว่ามาจากพระสูตรตันตปิฎก
ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก ดิตติริชาดก

พลอดนักรัก ปลอดมาก พูดแบบพรา้แพ้อ

จิต วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙), วัด
พระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ จริต

เชื้อ กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ เจื้อ

๕ คนใดโง่พูดโง่
อวดว่ากล้าอย่าฟัง
หมาเห่าเล่าอย่าหวัง
สองเหล่าเขาหมู่นี้

อึ้งดัง
สับปลี
จักขบ ไครนา
ชาติเชื้อเดียวกัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๒๘.

(ยังไม่พบคาถา)

๗ เสือใดแรงร้ายระ
อาจอุกบุกดงยง
กินสัตว์สุระทะนง
จักฉิบหายตายหมั้น

พะพง
ขบค้น
ศักดิ์สาธุ
เพราะร้ายแรงทะนง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สับปลี	พูดจากลับกลอกไม่น่าเชื่อถือ
เล่า	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เรา
จัก	กรมศิลปากร (๒๕๔๐, ๒๕๓๙), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ จะ
หมั้น	คือ มั่น แน่แท้ (หมั้น เป็นคำโทโทษ)

๑๒๙.

ปโรกฺเข คุณหนฺตารํ
วชฺเชยฺย ตาทิสํ มิตฺตํ

ปจฺจกฺเข ปิยวาทินํ
วิสกฺมฺเภา ยถา มรฺุ^๑

โลกนิตฺติ

ก ๑๒๙. ลับหลังลับลายบาย

ต่อหน้าเยี่ยขอบุญ
มิตรใดใจปานปูน
กะละออมเต็มน้ำเลี้ยง

เสียคุณ
กล่อมเกลี้ยง
นื้อย่า คบนา
ปากไว้นายนม

สำนวนเก่า

ข ๑๒๙. ลับหลังคุณชุดล่าง

สบพักตร์กล่าวโอภา
มิตรใดตั่งนินทา
ใครเสพจุดเต็มฝั่ง

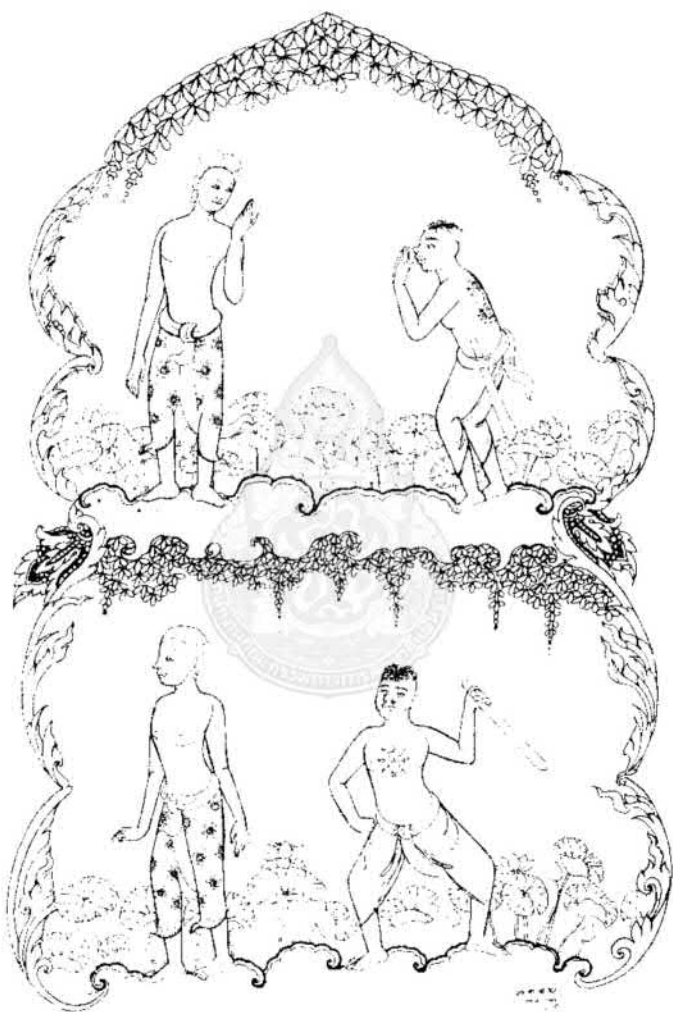
นินทา
เพริศพริ้ง
มันไซ้ มิตรแสบ
คลุกเคล้าตายาย

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๑๒๙ ตรงกับในโลกนิตฺติ ร. และ จาณัฏฺฐสํกฺกะ (อ้างใน นิยะตา ๒๕๓๘) ส่วน ธรรมนิตฺติ ร. มีคาถาที่ใช้คำต่างไปบ้างดังนี้

“ปโรกฺเข คุณหนฺตารํ ปจฺจกฺเข ปิยภาณินํ
ตาทิสํ โนปเสเวยฺย วิสกฺมฺภํ ปโลภิตํ”

ลายบาย พุดเท็จ พุดให้ร้าย (ลาย คือ พุดเท็จ; บาย คือ ป้ายร้าย)
เยี่ยขอบุญ ทำเป็นยกย่องบุญคุณ (เยี่ย คือ ทำ)
ปานปูน เปรียบปาน เปรียบเป็น
ฝั่ง กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ น้ำฝั่ง

มิตรกลับกลายโทษล้วน

ลับหลัง

ค) มิตรกลับกลายโทษล้วน
ต่อพักตร์พุดแรงรัง
ชั่วเช่นชอบเกลียดชัง
จักเสพดุจดีมน้ำ

ลับหลัง
รักล้ำ
ไกลอย่า คบพ้อ
พึงเคล้ายาตาย

สำนวนเก่า

๑) ลับหลังลบหลั่งส่าย
ต่อหน้ายกยอบุญ
มิตรใดจิตปานปูน
กลกะละอมน้ำเลี้ยง

เสียคุณ
กล่าวเกลียด
นื้ออย่า คบนา
ปากไว้นิยม

สำนวนเก่า

๒) ลับหลังบังเบียดล้าง
ต่อพักตร์ยกยอบุญ
คบมิตรจิตปานปูน
กลดั่งเสพน้ำผึ้ง

ลบคุณ
ลิกซึ่ง
เป็นดุจ น้ำ
คลุกเคล้ายาตาย

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

ต่อพักตร์ยกยอบุญลิกซึ่ง

กลดั่งเสพน้ำผึ้งคลุกเคล้ายาตาย

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ต่อหน้ายกยอบุญ
กล่าวเกลียด

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ กลกะละอมน้ำ
เลี้ยง ปากไว้นิยม

๑๓๐.

หิตจาโร ปโร พนุธุ
อหิโต เทหโซ พยาธิ

พนุธิปิ อหิโต ปโร
หิตมารณฺณโมสธ^๑

โลกนิติ

ก
๑ แผกเผ่าพุนหิตระให้
พันธุเผ่าเยยโทษจัน
เกทพยาธิอยู่ในชั้นธ
ยาปานอกกายแก่

คือพันธุ เผ่านา
อื่นแท้
เบียดเบียน ชั้นธแส
โรคร้ายเป็นคุณ

สำนวนเก่า

ข
๑ ผู่อื่นคณะเพิ่มนั้น
ญาติกลับทำโทษขาด
ตุจกายเกิดอาพาธ
ยาปานอกกายล้าง

นับญาติ
อื่นอ้าง
พาเรา ร้อนแส
โรคร้อนกลับเย็น

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๑๓๐ ตรงกับในโลกนิติ ร., โลกนิติปกรณ์ ส. และธรรมนิติ ร.
แต่เขียนต่างไปบ้างดังนี้

หิตจาโร	โลกนิติ ร., ธรรมนิติ ร. ใช้ หิตกาโร โลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ หิตการี
หิตมารณฺณโมสธ	โลกนิติ ร. ใช้ หต อรณฺณโมสธ ธรรมนิติ ร. ใช้ หิตมารณฺณโมสธ
ยาปา	คือยาจากป่า สมุนไพโร

๙ ผู้อันแม่ประโยชน์ไซ้
มิตรประทุษร้ายทำจิต
กายกับพยาธิตัด
รุกรชาติในปาล้า

เสมอมิตร
เจ็บช้า
ใครชอบ เลียนา
เลิศให้เป็นยา

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๓๑.

อดตนา หิ กต ปาป
อภิมตฤติ ทมฺเมอ

อตรช อดตสมภว
วชิร วมฺหยม มณิ

ธรรมบท

แม่ประโยชน์ไซ้ วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ประโยชน์ไซ้

๑ คาถาหมายเลข ๑๓๑ ตรงกับในพระธรรมบท ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ส่วน
พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท มลวรรค (อ้างใน นิยะตา ๒๕๓๘)
มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ออสว มลฺ สมฺภูจิตฺ ตพฺพจาย ตเมว ขาทติ
เอว อติโธนจารินฺ สานิ กมฺมานิ นยณฺติ ทุกคฺติ”

อดตนา หิ พระธรรมบท ร. ใช้ อดตนา ว

อตรช พระธรรมบท ร. ใช้ อดตช

ก
๑ สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อ
กินกัดเนื้อเหล็กจน
บาปเกิดแต่ตนคน
บาปย่อมหาโทษซ้ำ

ในตน
กร่อนซ้ำ
เป็นบาป
ใส่ผู้บาปเอง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๑๓๒.

ยาทิส วูปพิช ย
กลุขานการี กลุขณ

ดาทิส ลกเต ผล
ปาปการี จ ปาปก

ไม่ปรากฏที่มา

สนิมเหล็ก จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ สนิมเหล็ก
กร่อนซ้ำ คือ กร่อนคร่ำ หมายถึง ผุกร่อน สึกหรอ (ซ้ำ เป็นคำไทย)

^๑ คาถาหมายเลข ๑๓๒ ตรงกับในธรรมনীติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ส่วน
พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก จุลลนันทียชาดก (อ้างใน
นิยะดา ๒๕๓๔) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ยานิ กโรติ ปุโรโส ตานิ อตฺตนิ ปสฺสติ
กลุขานการี กลุขณ ปาปการี จ ปาปก
ยาทิส วูปเต พิช ดาทิส หรเต ผล”

วูปพิช ย ธรรมনীติ ร. ใช้ วูปเต พิช

ดาทิส ลกเต ผล ธรรมনীติ ร. ใช้ สมฺปตุโต ดาทิส ผล

ก) ฟักแฟงแดงเต้าถั่ว
หวานสิ่งใดเป็นผล
ทำทานหวานกุศล
ทำบาปบาปกระชั้น

งายล
สิ่งนั้น
สืบสิ่ง ดีแฮ
ชั่วร้ายตามตน

สำนวนเก่า

ข) ปลุกพืชในพางพัน
ลามเกิดผลใดมี
ผู้ทำกุศลศรี
ผู้ผิดทำบาปไซ้

ธณิ
หวานไว้
สวัสดียิ่ง นัคนา
บาปนั้นตามสนอง

สำนวนเก่า

ค) ฟักแฟงแดงเต้าถั่ว
หวานสิ่งใดให้ผล
ทำทานหวานกุศล
ทำบาปบาปชั้นชั้น

งายล
สิ่งนั้น
ผลเพิ่ม พุนนา
ไล่เลี้ยวตามตน

สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑๕

๑๓๓.

โอสธานิ จ มนฺตานิ
ปฺญณกาเล สมฺพุทธิยจ

นคฺสาตฺรานิ คุรฺทานิ จ
อปฺญณานิ วินิสฺสติ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ก
◎ ยายำประกอบด้วย
เคราะห์โสภณกษปณยล
ครั้นบุญก่ออวยผล
ครั้นบาปบรรพจำให้

มนตร์ดล
ยากไซ้
ผลส่ง มานา
คลาดแคล้วเสียสูญ

สำนวนเก่า

ข
◎ ยายำประกอบด้วย
เคราะห์โสภณกษณปน
แม่นบุญช่วยอวยผล
แม่นบาปบุรพกรรมให้

มนตร์ดล
ปะไซ้
ผลเพิ่ม พุณนา
บาปซ้ำเสียสูญ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ นิยะดา (๒๕๓๔) อ้างคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้จาก *Indisch, Spruche, Sanskrit and Deutsch* ดังนี้

“เอษธานิ จ มนฺตฺราณิ นกฺษตรํ ตกฺนํ คุรฺหา
ภคฺยกาเล ปฺรสนฺนํ สฺยฺร อภาคฺเช นิษฺผลาสฺจ”

ฤกษ์ วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๕) ใช้ โรค

ซ้ำ นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ มา

๑๓๔.

นตฺถิ วิชฺชาสมํ ธนํ

น จ อตฺตสมํ เปมํ

น จ พุยาธิสมํ ธิปุ

น จ กมฺมสมํ พลํ^๑

โลกนิตติ

๑ มีสินบ่เท่าด้วย

หมุ่ศัตรูเปรียบพยาธิ

รักใดบ่ปูนอาตม

แรงอื่นถาจักได้

ศิลปศาสตร์

ยิ่งไซ้

รักชีพ เองนา

เท่าด้วยแรงกรรม

สำนวนเก่า

๑ แสนทรัพย์ถาเปรียบเสี้ยว

แสนเด็กถาเปรียบพิษ

ร้อยรักอื่นเป็นนิตย

แรงอื่นหมั้นแสนซ้อน

ส่วนวิท ยาส

โรคร้อน

เหมือนรัก ดนถา

ถาสู้แรงกรรม

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๑๓๔ ตรงกับใน *โลกนิตติ* ร. และ *ธรรมนิตติ* ร. แต่เขียนต่าง ไปบ้างคือ

นตฺถิ วิชฺชาสมํ ธนํ

น จ

โลกนิตติ ร., *ธรรมนิตติ* ร. ใช้ นตฺถิ วิชฺชาสมํ มิตฺตํ

ธรรมนิตติ ร. ใช้ นตฺถิ

๖ วิชาที่ยิ่งแก้
โรคยิ่งตัสกรมา
รักอื่นมาตรมากหา
แรงอื่นพันแต่ฝ้าย

ราคา
มั่งร้าย
เสมออาตม์ ไปพ่อ
บ่กำเกินกรรม

สำนวนเก่า

๖ มีสินญาเท่าผู้
บาปมิตรฤพานปน
รักใดจักเพิ่มพูน
แรงอื่นฤจักได้

มีคุณ
พยาธิไซรั
รักอาต มานา
เท่าด้วยแรงกรรม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๓๕.

น ราชโน เม น จ เทวตา จ
น มิตรเหตุ กุเล กุลานาม

น ภูมิใส่น น จ สาครานาม
อโหสิ ยั กรมมปเรปรานาม

ไม่ปรากฏที่มา

เกิน

กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ เกิด

บาปมิตร

ไตรพากย์ (๒๕๖๑) ใช้ ผ่าสีก (คือ ข้ำสีก) ; กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ข้ำสีก ; นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ สัตรู

พูน

นิยะดา (๒๕๓๔), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ พูน

ก อย่าโกรธโทษทั่วไท
อย่าโทษสถานพฤชา
อย่าโทษทั่วพรหมา
โทษที่กรรมก่อนสร้าง

เทวา
ย่านกว้าง
เล็งโลก
หากให้เป็นเอง

สำนวนเก่า

ข อย่าโทษไททั่วท่วย
อย่าโทษสถานภูผา
อย่าโทษหมู่วงศ์
เทียรย่อมกรรมเองสร้าง

เทวา
น่านกว้าง
มิตรญาติ
ส่งให้เป็นเอง

สำนวนเก่า

ค อย่าโทษไททั่วท่วย
อย่าโทษสถานภูผา
อย่าโทษหมู่วงศ์
โทษแต่กรรมเองสร้าง

เทวา
ย่านกว้าง
มิตรญาติ
ส่งให้เป็นเอง

สมเด็จพระยาเลขาธิบดีศรี

แม่ดว่าผิคุม

ทำโทษ

ก
© หมอแพทย์ทายว่าใช่

โหรวาเคราะห์รวมรวม

โทษไซร์

แม่คิดว่าผิด

ทำโทษ

ปราชญ์ว่ากรรมจัดให้

ผ่อนแก้้ตามกรรม

สำนวนเก่า

๕) หมอแพทย์ทายว่าใช่

ลุ่มคม

โหรวาเคราะห์แรงรุม

โทษให้

แม่มดว่าผีกุม

ทำโทษ

ปราชญ์ว่ากรรมเองไซ้

ก่อสร้างมาเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

କେଣି.

ศิริ มหนต์โยปิ โข

สถิตตาลมเห ตเล

สุรยจนุทกุล ชาเต

นฤทุธนสุต น ปสฺสติ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ไข่มคอม อาการไข้หรือเจ็บป่วยที่มีสาเหตุจากโรคลม (ในร่างกาย) ผิดปกติ

แม่มด คือ แม่มดหมอผี หมอรักษาโรคในสมัยโบราณ

๑ เดิมไม่มีคาถา ส่วนโคลงหมายเลข ๒๘๓ ซึ่งมีคาถา และเดิมมีโคลงซ้ำและโคลงย่อยที่ความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๓๗ ก จึงได้นำคาถาดังกล่าวมาไว้ที่บนนี้ด้วย

ก
๑ แม้มิตัวใหญ่เพียง
สูงเจ็ดลำตาลสา
พงศ์พันธุ์เผ่าจันทรา
ครั้นว่าไรทรัพย์แล

ภูผา
มารณแท้
สุริเยศ กิติ
ท้าวหล้าฤาเห็น^๑

สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร

๑๓๘.

อถวานธู สกุลิโทสี
ศศิทาตสส วงโสปี

โลโก สมบุชิต นร^๑
นุถนมน ปริภุยเต^๒

ไม่ปรากฏที่มา

ก
๑ คนผู้หินชาติช้า
ครันมั่งมีสินสรพ
แม่ผู้เผ่าสุริยจันทร
ครันทรัพย์แรมโรยร้าง

พงศ์พันธุ์
อวดอ้าง
สูงศักดิ์ กิติ
หมูร์รายดูแคลน

สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ ท้าวหล้าฤาเห็น วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) และกรมศิลปากร (๒๕๓๙)
จะเพิ่มข้อความว่า (นับหน้าฤามี)

^๒ เดิมไม่มีคาถา ส่วนโคลงหมายเลข ๔๔๗ ซึ่งมีคาถา และบทที่ ๔๔๗ ก
ใช้คำเกือบทั้งหมดตรงกับโคลงหมายเลข ๑๓๘ ก จึงยกคาถาของโคลง
ดังกล่าวมาไว้ที่บทนี้ด้วย

๑๓๙. (ยังไม่พบคาถา)

ก	๑	แม่มเณรฟ้างเพียง	พันจัก ชุแฮ
		มีวิชารู้หลัก	เลิศล้ำ
		ปัญญายังยศศักดิ์	ลือทั่ว ภาพนา
		รู้เท่าใดฤพัน	พ่ายแพ้ความตาย

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๑๔๐. (ยังไม่พบคาถา)

ก	๑	มีฤทธิ์แรงมากแม่	ทศพล กิติ
		หักพระเมรุทบทน	ท้าวแท้
		หยิบยกสี่สากล	ชุกลอก ไวนา
		บัดย่อมจะพ่ายแพ้	แก่ท้าวมฤตยู ^๑

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

ลือ วรรณญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐), วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ภา

^๑ โคลงหมายเลข ๑๔๐ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๔๙

๑๔๑.

(ยังไม่พบคาถา)

ก มีฤทธิ์รู้ยังมั่น
เห็นเห็จเตร็จไตรงจร
ดำดินแหวกสินธุ
รู้เท่ารู้สิ้นฟ้า

สัพพัญญู ก็ดี
ทั่วหล้า
ทุกทวีป
ห่อนพ้นความตาย^๑

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๔๒.

ปุตโต กณฺเฐ ธนํ ปาเท
ติวิธํ พนฺธํ โลเก

ภริยา หตุเถ จ พนฺธํ
สํสาเร น ปมฺนุจติ^๒

ธรรมบท

ก มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว
ทรัพย์ผูกบาหาคล
ภรรยาเยี่ยงบ่วงปอ
สามบ่วงใครพันได้

พันคอ
ห่วงไว้
รั้งรัด มีอนา
จึ่งพ้นสงสาร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๑ โคลงหมายเลข ๑๔๑ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๔๔

ดำดินแหวก นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คำตันดิน

^๒ คาถาหมายเลข ๑๔๒ ไม่มีในพระธรรมบท ร., ธรรมบทในพระไตรปิฎก และ
อรรถกถาธรรมบท

เยี่ยง นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คือ

ภรรยาเยี่ยงบัวปอ

ริงรัต มือนา

๑๔๓.

ปุตตามตฺถิ ธนมตฺถิ
อตุตา หิ อตุตโน นตฺถิ

อิตฺติ พาลโ วิหฺณณตฺติ
กุโต ปุตฺตา กุโต ธน^๑

ธรรมบท

ก ๑ บัญญัติลูกเต้าทรัพย์
ผู้โง่คิดเวียนวน
บ่คิดว่าตัวตน
เมียลูกทรัพย์หากเข้า

สินสกล
โศกเศร้า
สูญเปล่า ไชรฤา
เกาะย้อยามมรณ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๔๔.

(ยังไม่พบคาถา)

ก ๑ มั่งมีสมบัติทั้ง
ลูกที่ชอบครอบครอง
ลูกร้ายอย่าคิดปอง
วิจารณ์ควรประมวลให้

เงินทอง
สืบไว้
มอบทรัพย์
นอกนั้นเป็นคุณ

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๑๔๓ ตรงกับใน พระธรรมบท ร.

ผู้เฒ่า นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ผู้พาล

๕ ผู้ใดมีมั่งงั่ง
ลูกที่ดีให้ครอง
ลูกร้ายอย่าพึงปอง
พึงวิจารณ์ประมวลให้

เงินทอง
สืบไว้
มอบทรัพย์ ให้นา
รอบรู้เป็นคุณ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๔๕. (ยังไม่พบคาถา)

๖ มีลูกจากโทษแท้
เข้าบ่อนคบคนพาล
ส้องเสพสุราบาน
จากโทษแท้เท่านี้

สาธารณ
ลักลี้
การบาป
ลามล้าบิดา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ลูกที่ดีให้ครอง	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ลูกดีให้ครอบครอง
พึงวิจารณ์	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ วิจารณ์ควร
ลูกจากโทษ	คือลูกที่ปราศจากโทษหรือหมายถึง ลูกที่ดี (จาก คือ ปราศจาก เว้นจาก ห่างไกลจาก)

๑๔๖.

(คาถา)^๑

ก
๐ ลูกหนึ่งยอดเยี่ยมล้ำ
ลูกหนึ่งเทียมตระกูล
ลูกหนึ่งถ้อยสญล
สามสิ่งนี้มีแล้

ประยูร
พ่อแท้
กว่าชาติ
เที่ยงแท้ทุกคน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๔๗.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๐ มีลูกลูกเล่าไซ้ไร
ลูกหนึ่งพึงล้างผลาญ
ลูกหนึ่งยอมคบพาล
ลูกที่ตั้นด้วย

หลายประการ
ทรัพย์ม้วย
พาคิด มานา
ว่ารู้ฟังคำ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ เดิมไม่มีคาถา คณะกรรมการฯ ได้ตรวจพบคาถาที่มีแนวคิดใกล้เคียงกันนี้ใน
ธรรมนิติ ร. ส่วน พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตะกัฏฐกนิบาต
(อ้างใน นิยะดา ๒๕๓๔) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้
“อติชาติ อนุชาติ ปุตุต อิจฺจนฺติ ปณฺทิตา
อวชาติ น อิจฺจนฺติ โย โหติ กุลณฺฑโก”

สญล นิยะดา (๒๕๓๔), กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ สญล

ยอม นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ พัง

๑๔๘.

(ยังไม่พบคาถา)

ก มีลูกคือลูกชี้-

มีคำคือคำแยะ

มีเรือแพ่งชี้แพ

มีแม่เรือนเลื่อนเปื้อน

กาแก

บ่เอื้อน

ดีกว่า

อยู่เพียงชั้นที่

สำนวนเก่า

ข มีลูกคือลูกชี้-

มีทาสเทียรดำแยะ

มีเรือร้วชี้แพ

มีแม่เรือนเปื้อนให้

กาแก

แสไล่

ดีกว่า

เดือดร้อนเพร่ากาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๔๙.

(ยังไม่พบคาถา)

ก พระจันทร์โอภาสด้วย

แสงสว่างแผ้วพันสี

กษัตริย์อำอินทรีย์

บุตรที่ดีรุ่งหน้า

ราตรี

ส่องหล้า

เรื่องรุ่ง งามนา

พวกพ้องพงศ์พันธุ์

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ลูกชี้กา

ผลของไม้เถาชนิดหนึ่งมีรสขม ในที่นี้ใช้เปรียบเทียบกับลูก หรือบุตรที่ไม่ดี

เรือแพ่ง

เรือที่ไม่น่าไว้วางใจ

คือ

จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), วชิรญาณ (๒๕๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ คือ

แสงสว่างแผ้วพันสี

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ สว่างแผ้วพันศรี

อำอินทรีย์

ประดับตกแต่งองค์

๑๕๐.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ว่าเมียมียมากล้ำ
เมียมหนึ่งยกยอเยียบ
เมียมหนึ่งส่ายทรัพย์เสีย
เมียมหนึ่งทำโทษแท้

หลายเมียม
อย่างหมั
สูญจาก ตนนา
เที่ยงให้จับหาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๕๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ เมียมมากจุงระมัดหมั้น
มันย้อมหามนตร์ดล
รักนักรักหลงกล
ควรประหยดย่าหย้าย

ตัวตน
คิดร้าย
การเสน่ห์
จักสิ้นเสียตัว^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ส่ายทรัพย์ ผลาญทรัพย์สิน ยกออกทรัพย์สิน (ส่าย คือ แกว่งไปมา
ย้ายไปมา)
ประหยัด ระมัดระวัง

^๑ โคลงหมายเลข ๑๕๑ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๖๕

๑๔๒. (ยังไม่พบคาถา)

๐ หนึ่งประทุษร้ายทำเล่ห์ซ่อน	เหนือชาย
คิดคดมุ่งมันหมาย	คำเข้า
คอยไขปวยปางตาย	อับลาก
เอาพิษเพิ่มภักซ์เข้า	เหตุนั้นควรถวิล

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๕๓.

ตรีปติ นารี ตรีทาษ	ตรีครุ สีสรรสุดตา
ตรีนิ มิตรตญจ เกทญจ	จตุตถมุปี สมาคมม

ไม่ปรากฏที่มา

๐ หนึ่งไดผัวราสร้าง	สามคน
ข้าหลีกหนีสามหน	จากเจ้า
ลูกศิษย์ผิดครุตน	สามแห่ง
เขาเหล่าน้อย่าเข้า	เสพล้องสมาคม

สำนวนเก่า

คอยไข	เฝ้าไข ; วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ คนไข
พิษเพิ่มภักซ์	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ยาพิษพลอย
นั้น	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ นี้

๕ หึงม่ายร้ายผิวร้าง
ขำร้ายเจ้าสามหน
ศิษย์ผิดครูสามตน
สามสิ่งนี้คนร้าย

สามคน
ผาดผ้าย
มิตรเภท
อย่าได้สมาคม

สำนวนเก่า

๖ หึงชั่วผิวหยำร้าง
ข้าหลักหนีสามหน
ลูกศิษย์ผิดครูตน
เขาหมั่นอย่าเข้า

สามคน
จากเจ้า
สามแห่ง
เสพส้องสมาคม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๕๔.

ภมรา ปุฒิมิจุนติ
สุชนา คุณมิจุนติ

ปุตติมิจุนติ มกชิกา
โทสมิจุนติ ทุชชนา^๑

ธรรมนิติ ร.

๗ หึงชั่วชั่วร้ายรัก
เห็นบุรุษนักปราชญ์
แมลงวันย่อมเอาชาติ
บ่เสาะกลิ่นดอกไม้

ฤๅคลาด
เกลียดใกล้
อสุภ เนানা
ดุจผึ้งภุมรา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา

แมลงวันย่อม นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ แมลงวัน

บ่เสาะ นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ บ่แสวง

๑๕๕.

ปฐวิทยา จ ยา วิทยา
ปฐวิสุวสนวิสุวสา

ปฐวตุดา ปยพฐนาม
ปฐวการยา ปฐวตุดเต^๑

ไม่ปรากฏที่มา

๑ ปางก่อนเคยเสพล้อง
เคยยืนทรพย์ปลดปลิด
เคยเป็นมิ่งเมียสนิท
ในชาตินี้จึงได้

เป็นมิตร
ไปลให้
หลายชาติ
อ่อนน้อมตามมา

สำนวนเก่า

๕ ปางก่อนเคยร่วมน้ำ
เคยยืนทรพย์ไปลปลิด
เคยเป็นมิ่งเมียสนิท
ในชาตินี้จึงได้

ใจจิต
ปลดให้
หลายชาติ มานา
เสพล้องครองกัน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก สากตชาดก (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๔) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“พุเพว สนนิวาเสน ปจุปปนุหิ เตนวา
เอวนุตติ ชายเต เปมึ อูปปลัว ยโถทเกติ”

๑๕๖.

ก
๐ อากาศเหตุโหดแท้
สัตว์สี่ตีนคือลา
มีลูกโจดปัญญา
เมียมีงรัยอย่าใกล้

คือกา
ท่านใช้
ยั้งคั- ตรูนา
อยู่เพียงขันที^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๕๗.

ปักษีนาม กากจณฑาล
สมณา โกรธจณฑาล

มฤคจณฑาล คหกร
สรวจณฑาลนินทก^๒

ไม่ปรากฏที่มา

ก
๐ อากาศเหตุโหดร้าย
สัตว์สี่ตีนคือลา
นักพรตมักโกรธา
ร้ายกว่าร้ายนั้นแล

คือกา
โหดแท้
เหตุโหด
แต่ผู้นินทา^๓

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ โคลงบทนี้ปรากฏอยู่ในสอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) และนิยะดา (๒๕๓๔) แต่ไม่มีในวชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗)

^๒ จาณกยนิติ (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๔) มีคำถ่าที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ปักษีนา กากจณฑาละ ปศุณา ใจ กุกกุน
มุนีนา โกปี จณฑาละ สรวจณฑาลนินทิตะ”

^๓ โคลงบทนี้กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ว่าเป็นพระนิพนธ์ แต่ไม่พบอยู่ใน สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕)

เอาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นาม นาส์ กุชณนติ ปณทิตา”

ก ฉันทใจแม่น้ำและ
หลายแพรงแห่งบึงบาง
เฉกเช่นจิตใจนาง
ฤ่อิมกามาด้วย

หนทาง
บ่อห้วย
ในโลก
เสพซ้องสงสาร

สำนวนเก่า

ข ดังฤาแม่น้ำและ
ศาลสระโรงบึงบาง
เปรียบประดุกใจนาง
ฤ่อิมเวลาด้วย

หนทาง
บ่อห้วย
ในโลก นีนา
แห่งห้องสงสาร

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๖๐.

พาลสตรี มกุชิกา คณูทิ
โสทรตุตามุผลตามุพล์

ปุมินาญจ กมทุทล
น ธนมจชายเต^๑

ไม่ปรากฏที่มา

เสพซ้องสงสาร การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ
ศาล ในที่นี้คือ ศาลา

^๑ ธรรมนิติ ร. และวยาการศตกะ มีคำถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“พาลิตถิ มกุชิกาตุนทิ อีสันญจ กมณฺทล
เสตมฺพุลล์ ตมฺพุลล์ โนจฺฉิฏฺฐมฺพชายเต”

ธรรมนิติ ร.

“พาลสฺตฺริมกุชิกาตุนทํ วรชฺชนฺตฺจ กมณฺทล
โสทรโตมฺพุลล์ ตมฺพุลล์ โนจฺฉิฏฺฐมฺพชายเต”

วยาการศตกะ (อังกโน นิยะตา ๒๕๓๘)

๑๑ แมลงวันเด็กน้อยท่วย
พลูหมากชลคนที่
น้ำใสแลฤๅษี
เจ็ดสิ่งนี้คลาดแคล้ว

นารี
หลังแล้ว
สิทธิศักดิ์ นันฤฯ
จากพันเป็นเดน

สำนวนเก่า

๑๒ แมลงวันท่วยเด็กน้อย
พลุกัดชลกุนที
น้ำไหลและฤๅษี
เจ็ดสิ่งนี้อย่าได้

นารี
ลูกไม้
สิทธิเดช
เกลียดอ้างเป็นเดน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๖๑.

ชานียานุ เปุรชณ ฤฤตยาน
มิตรญจาปที กาเล จ

พานุธวานุ วุยสนาคเม
ภารุยาญจ วิภาวุษเย^๑

จามักยศตกะ

ชลคนที่, ชลกุนที น้ำในหมอน้ำ

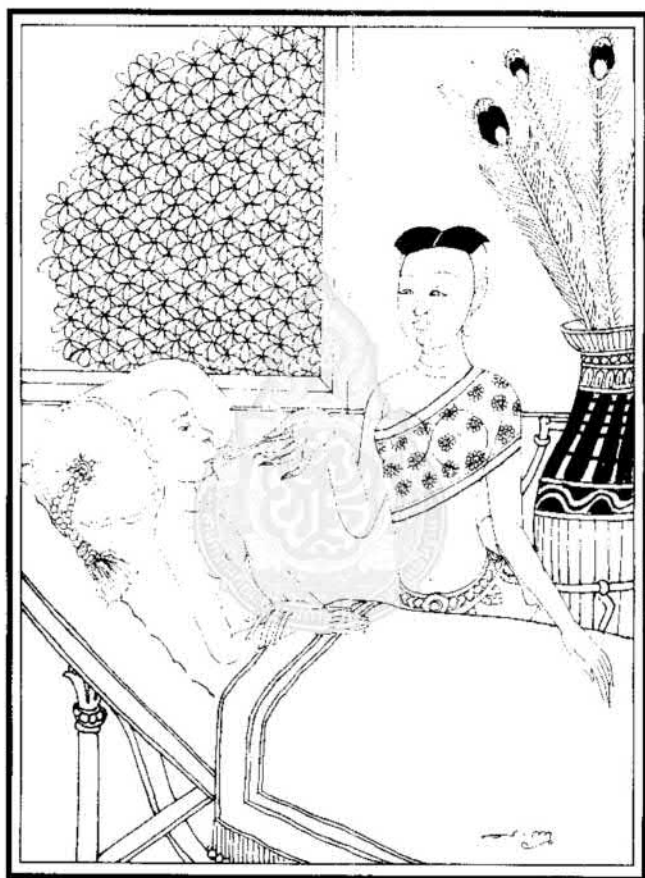
^๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้อ้างตามนิยะดา (๒๕๓๔) ส่วน โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร.
มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ชานะยุย เปสเน ภจจัน พนุธวาปี ภยาคเต
อาปทาสุ ตตา มิตตัง ทารญจ วิภาวุษเย”

โลกนิติ ร.

“ชานะยุย เปสเน ภจจัน พนุธวํ ปี ภยาคเม
พยสเน จ ตตา มิตตัง ทารญจ วิภาวุษเย”

ธรรมนิติ ร.

ดูเมียวเมื่อใช้จัก

จวนชีพ

๑๑ ดูซ้ำดูเมื่อใช้
ตมิตรพงศารัก
ดูเมียเมื่อใช้จัก
อาจจกรู้จิตไว้

การหนัก
เมื่อไร
จวนชีพ
ว่าร้ายญาติ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๖๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ มีข้าชิดชอบใช้
ข้าหนึ่งกิจการงาน
ข้าหนึ่งฉกฉ้อพาล
ข้าหนึ่งคอยขอต้อน

หลายสถาน
เจ็บร้อน
เบียนเบียด
แนะให้ศัตรู^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ฉกฉ้อ นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ฉ้อฉก

^๑ จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ไม่มีโคลงบทนี้

๑๖๓.

(คาถา)^๙

๑ ทาสอย่าคิดไว้
ปกปิดกลภายใน
เลศลับสิ่งใดใด
มันแนะนำทำร้าย

วางใจ
อย่าหย้าย
เห็นเหตุ
หมดสิ้นเสียตัว

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๙ เดิมไม่มีคาถา พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ดังสตันิบาดชาดก ปันทรก-
ชาดก (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๘) มีคาถาที่มีแนวคิดทำนองเดียวกัน ดังนี้

“น คุยมุดถ์ วิวเรย	รูกเขย น ยดา นิธิ
น หิ ปาตุกโต สารุ	คุโยห อตุโธ ปชานดา
ถิยา คุยห น สัเสย	อมิตตสุส จ ปณฺธิโต
โย จามิเสน สหิโร	หทยตุเถโน จ โย นโร
คุยมุดถมสมพุทฺธ	สมุโพธยติ โย นโร
มนตเภทภยา ตสฺส	ทาสฏโต ตติฏฺขติ”

เลศลับ ความลับ

สิ่ง นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ สรรพ

๑๖๔.

(คาถา)^๑

๑ ความลับอย่าให้ทาส
ปกปิดมิดจงดดี
แม้ให้ทราบเหตุมี
นับว่าข้าทาสแท้

จับที่
อย่าแผ้ว
หลายหลาก
โทษร้ายเร็วถึง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๖๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ หึงทาสทางทาสใช้
อย่าและเลืมลามลาน
รู้รสก่อเชิงชวน
ดั่งแมลงป่องจะเข้

โดยควร
วากไว้
ใช้ยาก
ก่งแห่งจอนทาง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา โคลงหมายเลข ๑๖๔ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข

๑๖๓ ดูเชิงอรรถของ ๑๖๓ เพิ่มเติม

จับที่ จับท่วงที่ จับพิรุธ

ทราบ นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เห็น

นับว่า นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ กลับเป็น

และเลืมล สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐),

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ และเลียม

ก่อ นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ทำ

๑๖๖.

สตรีปุตตพาลขลุท
สรวตวานสมม
หยาทโร ปุมีคตา
ดใส่ม วา ปาทยุคเล

ชนพฤตมิวากยม
ภวติย ปรมุปรทาน
ปรัลียเตศรี
ปรีวารตาสา

ไม่ปรากฏที่มา

๑๖๖. หึงบ้าเคลาเด็กเถา
ใครดออมคำคน
พระศรีจากกฤษณดล
มาช่วยชูตีนก็

ทุรชน
เหล่านี
คลาคลาด
เมื่อร้างถาวาย

สำนวนเก่า

๑๖๖. หึงชายبابาปเถา
ใครดออมข้าคน
สิริห่อนจากตน
มาอยู่ชูตีนก็

ทุรชน
หมื่น
คลาคลาด
เมื่อร้อวางวาย

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

เคลา น่าจะมาจาก เคล้า
เถา คือ เฒ่า หมายถึง แก่ มีอายุมากแล้ว

๑๖๗.

มาตาหีนะ จ ทฺวากุญฺม
มาตาสุทฺธิ ปิตาสุทฺธิ

ปิตาหีนะ จ ทฺรคฺคณาม
สุทฺธิวากุญฺม คุณฺม ภเวตฺ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

๑ พ่อชั่วคนร้ย่อม
แม่ชั่วปากสามานย์
พ่อแม่โคตรสันดาน
คำอ่อนหวานบานหน้า

สาธารณ
กล่าวกล้า
สุทธชาติ
ร่วมรู้อันดี

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

^๑ โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. มีคำถ้อยที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“มาตาหีนสุส ทฺพภาษา ปิตาหีนสุส ทฺกิริยา
อุโป มาตาปิตา หีนา ทฺพภาษาณฺทกิริยา”

โลกนิติ ร.

“มาตาหีนสุส ทฺพภาษา ปิตาหีนสุส ทฺกิริยา
อุโป มาตาปิตา หีนา ทฺพภาษา จ ทฺกิริยา”

ธรรมนิติ ร.

“มาตาเสฏฺฐสุส สุภาสา ปิตาเสฏฺฐสุส สุกิริยา
อุโป มาตาปิตา เสฏฺฐา สุภาสา จ สุกิริยา”

โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร.

สุทธชาติ มีกำเนิดอันบริสุทธิ์ (สุทธ คือ หมดจด สะอาด ล้วน แท้;
ชาติ คือ การเกิด)

๑๖๘.

ปีตาทตจตุตคปาลภินัน
ภราดาตตททุกษิณพาหุภินัน

มาตาตตสสรตจกรสสารภินัน
ภรยาตตตตริภวอนุถาร

ไม่ปรากฏที่มา

ก พ่อตายคือฉัตรกั้ง
ครั้นแม่ตายรตจักร
พี่ตายพ่ายแขนหัก
เมียมิ่งตายวายม้วย

หายหัก
จากด้วย
สินชาติ ไปนา
มีดกลุมแดนไตร

สำนวนเก่า

ข พ่อตายคือฉัตรกั้ง
แม่ดับตจจรตจักร
ลูกตายบ่วยรัก
เมียมิ่งตายวายม้วย

หายหัก
จากด้วย
แรงร่า
มีดคลุ้มแดนไตร

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

มีดคลุ้ม

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘)

ใช้ มีดกลุ้ม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ไม่ปรากฏที่มา

สำนวนเก่า

๑) คำาหมายเลข ๑๗๐ ตรงกับใน ธรรมนูญ ร. แต่เขียนต่างไปบ้างคือ
น ตปตติ สภาสิต ธรรมนูญ ร. ใช้ น ตปตติ สภาสิตเด

๑ หวานใดเนเลกน
หวานหนึ่งคือรสถาม
หวานอันหมิ่นแสนทราวม
หวานไปปานรสอ้อย

มสาม ส่นา
อีกอ้อย
สารพัด หวานเอย
กล่าวเกลี้ยงคำหวาน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๗๑. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ธรรมดयाโรคร้อน
กินก็บ้ำดลม
คนช็อกกล่าวไครชม
จริงไปจริงนั้นไซ้

รสชม
และใช้
ว่าชอบ หุแฮ
ผ่ายหน้านานเห็น

สมเด็จพระยาเดชาติศร

ทราวม
โรคร้อนรสชม
กินก็บ้ำดลมและใช้
ผ่าย

ปานกลาง พอประมาณ
นยะดา (๒๕๓๘) ใช้ รสร้อนแรงชม
นยะดา (๒๕๓๘) ใช้ แต่บ้ำดโรคลม แลใช้
นยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ผ่าย (คือ ภาย)

๑๗๒.

ติลมตต์ ประสว
นาฬิเกรมฺปิ สโทส

อบุปโทสณฺจ ปสฺสติ
ชลชาโต น ปสฺสติ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

๐ โทษท่านปานหนึ่งน้อย
พาลเพ่งเล็งเอามา
ผลพรวัวใหญ่เต็มตา
บ้อยบ้อยร่อยหนจี

เมื่อดงา
เชิดชี
เปรียบโทษ ดนนา
บอกแล้วฤาเห็น

สำนวนเก่า

๐ โทษท่านผู้อื่นเพียง
ปองตจฉินนินทา
โทษตนใหญ่หลวงสา
ปูนตั้งผลพรวัวใส่

เมื่อดงา
จะไจ้
ห้ำหยิ่ง นกนา
อาจอ้ออับเสีย

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๑๗๒ ตรงกับในลกนิตติ ร. ส่วน ธรรมนิตติ ร. มีคำาที่มมีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“โทส ประสส ปสฺสติ อตฺตโทส น ปสฺสติ
ติลมตฺต ปฺรโทส นาฬิเกร น ปสฺสติ”

โคลงหมายเลข ๑๗๒ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๓๘๖ และ ๔๔๑

ฤา วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ หรือ

จะไจ้ คือ ไจ้ไจ้ หมายถึง เนื่องๆ บ่อยๆ

เมล็ดงา
ห่อนვენ
หนักยิ่ง
เรื่องร้ายหายสูญ

[illegible]

(ยังไม่พบคาถา)

ส่อผล
โศกเศร้า
วานช่วย กันนา
เร่งไร้อุปถัมภ์

สำนวนเก่า

แสดงผล
โศกเศร้า
วานช่วย กันนา
กล่าวร้ายรักษา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ปิด	วชิรญาณ (๒๔๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗) ใช้ ปิด
รุมเร้า	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้
	รุมเข้า
วันทำ	ทบตี ทำให้เดือดร้อน

๑๗๔. (ยังไม่พบคาถา)

๐ ดอกบัวนาม ณ ก้าน	คนจีน
สระก็มีมลทิน	ไปพร้อม
น้ำล้างสิ่งของกิน	พึงเกลียด ดีนา
คลองอาบอากุลช่อง	สิ่งร้ายเป็นดี

สมเด็จพระยาเดชาติคร

๑๗๕. (ยังไม่พบคาถา)

๐ ลีนพราหมณ์ตานกแร้ง	จุมกมด
จิตพระยากำหนด	แม่นแท้
คำครูสั่งสอนทศ	ธรรมแก่ ศิษย์นา
ห้าสิ่งนี้เที่ยงแล้	รวดรู้ใครเสมอ

สำนวนเก่า

อากุล	สิ่งคั่งค้าง สิ่งสกปรก
ลีนพราหมณ์	ลีนของพราหมณ์ ในที่นี้หมายถึง พุทธคโลงและแม่นย้า ราวกับวาจาของพราหมณ์
ตานกแร้ง	สายตาของนกแร้งซึ่งมองเห็นสิ่งใดๆ ได้แต่ไกล
จุมกมด	จุมกซึ่งได้กลิ่นไวเหมือนจุมกมด
จิตพระยา	น้ำใจของผู้เป็นใหญ่
คำครู	คำสอนของครู

๑๑ ล้นพราหมณ์ตานกแรง
น้ำจิตพระยากำหนด
คำครูสั่งสอนบท
ทำสิ่งนี้แหลมแล

จุมกมด
ยากแท้
ธรรเมศ
รวดเร็วจริง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๑๖.

ทิม่า ชาครโต รตติ
ทิม่า พาลาน สัสโร

ทิม่า สุนตสส โยชน
สทฐมม อวิชานต์^๑

ธรรมบท

๑๑ ทวยตีนคินค่านัน
ล้าล้าเที่ยวทางปาน
พาลพวกทอสงสาร
เพราะบ่เห็นธรรมหน้า

ยลนาน
โยชนชา
ยวียัด นักแฮ
พิศโพ้นนฤพาน

สำนวนเก่า

น้ำจิตพระยา นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ จิตพระยา

^๑ คำอธิบายเลข ๑๑๖ ตรงกับในโลภนิตี ร. และ พระธรรมบท ร.

โยชน ระยะทางยาวไกล (โยชน เป็นมาตราวัดแบบโบราณ ถ้าเทียบกับ
ปัจจุบัน คือ ประมาณ ๑๖.๐๐๐ เมตร)

๕ นอนบ่หลับซักช้า
เมิลมารคไกลลาตลี
สงสารสุดยารี่
เพราะเผ่าพาลบ่มบ้า

ราตรี
เพราะล้ำ
ไกลกว่า ไกลพ่อ
บ่รู้ธรรม

สำนวนเก่า

๕ คนตื่นคืนหนึ่งช้า
มล่ำวิธียุชณ์เดียว
สงสารหมู่พาลเที่ยว
เพราะบ่เห็นธรรมน้อย

จริงเจียว
ดจร้อย
ทางเนิ่น นานนา
หนึ่งให้เป็นคุณ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๗๗.

ราชการวิมุขมธุรม
มฺเชน วิปฺปิตานิ

ตวานเต สาคโร ยถา
น ลิกฺขมฺขเมว จ

ไม่ปรากฏที่มา

๕ ผ้าท้าวแลเสพด้วย
เข้าสู่สงครามชิด
ผู้เที่ยวขเลทิศ
หญิงมีครรภ์เป็นห้า

ยาพิษ
แข่งกล้า
ไกลฝั่ง นั้นนา
ย่อมใกล้ความตาย

สำนวนเก่า

๖ เฝ้าท้าวคือเสพด้วย
เข้าสู่สงครามชิด
ทรงครุฑแลพานิช
บัดขึ้นบัดเศร้าหน้า

ยาพิษ
เช่นข้า
เที่ยวท่อง ชเลนา
กล่าวไถ่ความตาย

สำนวนเก่า

๗ เฝ้าท้าวเทียมเสพด้วย
เข้าสู่สงครามชิด
หญิงมีครุฑพานิช
บัดขึ้นบัดชั่วหน้า

ยาพิษ
กลืนกล้า
เที่ยวท่อง ชเลนา
เหตุไถ่ความตาย

สำนวนเก่า

๘ เฝ้าท้าวเทียมเสพด้วย
เข้าสู่สงครามชิด
ทรงครุฑและพานิช
บัดขึ้นบัดเศร้าหน้า

ยาพิษ
ใช้ซ้ำ
เที่ยวท่อง ชเลนา
กล่าวไถ่ความตาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๗๘.

เอกยาม สเย ราช
พรวาส ตียาโม ว

ทวิยามณจ ปณฺธิโต
จตุยาโม ตุ ยาจโก^๑

โลกนิตติ ร.

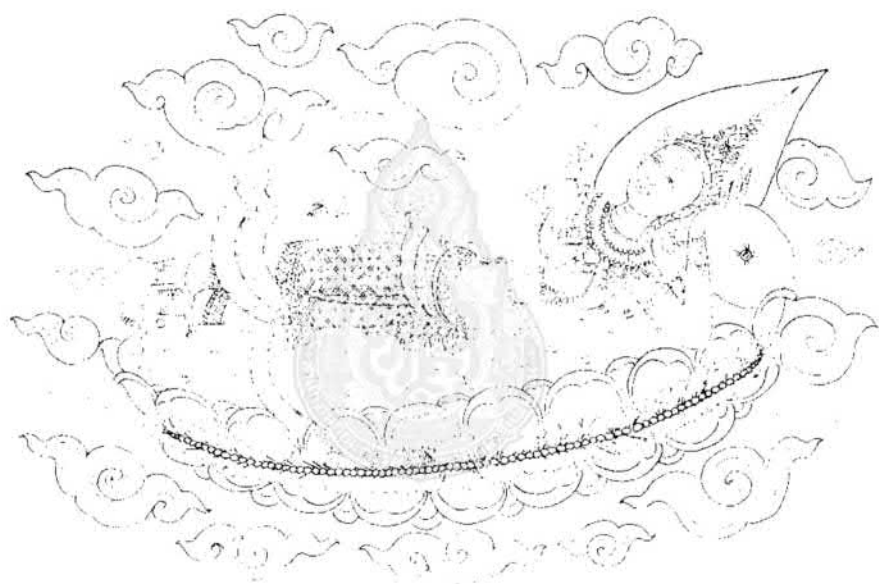
๑) กระษัตริย์ไสยาสน์อ้าง
ปราชญ์หลับสองยามตาม
พรวาสล่วงหลับสาม
ยากหลับยามสรวง

เอกยาม
ระบอบต้อง
ยามอย่าง มาแสบ
สี่ล้นทั้งคืน

สำนวนเก่า

- ^๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา ธรรมนิตติ ร. มีคำอธิบายที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้
“เอกยาโม นราธิปโป	ทวิยาโม ปณฺธิโต นโร
ติยาโม จ พรวาส	จตุยาโม จ ทคุคโต”
ติยาโม ว	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๔๙๙) ใช้ ตียาโม จ
เอกยาม	คือ หนึ่งยาม ยามหนึ่ง หรือยามเดียว (หนึ่งยามมีระยะเวลา ๓ ชั่วโมง วันหนึ่งมี ๘ ยาม แบ่งเป็น กลางคืน ๔ ยาม กลางวัน ๔ ยาม)
หลับยามสรวงสี่ล้นทั้งคืน	นอนหลับ ๔ ชั่วโมง หรือ ๑๒ ชั่วโมง หมายถึงนอนทั้งคืน (สรวง คือ ช่อง ในที่นี้ สรวง เป็นคำโพเพ)

บรรทมยามหนึ่งไต้

ทรงฤทธิ

๕ บรรทมยามหนึ่งให้
หกทุ่มหมอบันทิต
สามยามพวกพวนิช
นอนสียามนั้นแล

ทรงฤทธิ
ทั่วแท้
นรชาติ
เที่ยงแท้เดียวรจนา

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๑๗๙.

(คาถา)^๑

ก
๕ ราชอิราชน้อม
มนตรีเป็นบรรทัด
ราชภูรีนเรื่องสวัสดิ์
เมืองตั้งนี้เลิศแล

ในสัตย์
ถ่องแท้
ทุกเมื่อ
ไพร่ฟ้าอยู่เย็น

สำนวนเก่า

หกทุ่ม นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ สองยาม

^๑ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จตุกกนิบาต ราโชวาทชาดก (อ้างใน นิยะดา ๒๕๓๔) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“เอาจเอน มนุสเสสุ โย โหติ เสฏฐสมมุโต
โส เจปิ ธมฺม จรติ ปเคว อิตรา ปชา
สพฺพ รฏฺจํ สุขํ เสติ ราชา เจ โหติ ธมฺมิโก”

ราชภูรี กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ราชภูรี

๑ ราชธานีร่ม
อำมาตย์เป็นบรรทัด
ฝูงราษฎรอยู่ศรีสวัสดิ์
เมืองดังนี้เลิศแล

ในสัตย์
ถ่องแท้
ทุกเมื่อ
ไพร่ฟ้าเปรมปรีดี^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๘๐. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ขำทานคร้านหลักเจ้า
ชีบเล่าเรียนเขียน
ชวานาละความเพียร
สามสิ่งนี้โหดให้

จากเจียร
อ่านไซ้
ไถถาก
โทษแท้คนฉิน^๒

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ โคลงหมายเลข ๑๗๙ มีความหมายตรงข้ามกับโคลงหมายเลข ๕๔๐

อำมาตย์ นิยะดา (๒๕๓๙) ใช้ มนตรี

ชี นักบวช

โหด ไม่ดี ชั่วร้าย

^๒ โคลงหมายเลข ๑๘๐ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๔๖

๑๘๑.

(คาถา)^๑

ก

นายเรือนเป็นใหญ่หยิ่ง

เรือนตน

นายบ้านเป็นใหญ่คน

หมู่บ้าน

พญาใหญ่กว่าชน

ในเขต แดนแฮ

ปราชญ์เป็นใหญ่ทั่วด้าน

สิบตำรวจศา

สำนวนเก่า

ข

นายเรือนใหญ่อยู่เหยา

เรือนตน

นายช่องเป็นใหญ่คน

ลูกบ้าน

ท้าวพระยาใหญ่กว่าชน

ในเขต แดนนา

นักปราชญ์ใหญ่แปดด้าน

ทั่วตำรวจศา

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ จาณักยศตกะ มีคาถาที่มีแนวคิดทำนองเดียวกับบทนี้ ดังนี้

“วิทวดตั่ว จ นฤปตั่ว จ

โนว ตุลย์ กทาจน

สวเทเต ปุชยเต ราชชา

วิทวาน สรวตฺร ปุชยเต”

จาณักยศตกะ (อ้างใน นิยะดา ๒๕๓๘)

นายช่อง

วชิรญาณ (๒๕๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ นายช่าง ;

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ นายบ้าน

๑๘๒.

อิตฺถินญจ ธนํ รูปํ
ภิกฺขุณญจ ธนํ สิลํ

ปฺริสาณํ วิชฺชา ธนํ
ราชาณญจ ธนํ พลํ^๑

โลกนิติ

โลกนิติ ร.

๑๑ สตรีตีรูปได้

ชายฉลาดความรู้สรรพ
พราหมณ์ทรงเวทย์ยานับ
ภิกษุเกิดลามไชร

เป็นทรัพย์

ทรัพย์ได้

ว่าทรัพย์ พราหมณ์นา
เพื่อรู้เทศน์ธรรม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา คาทาหมายเลข ๑๘๒ ตรงกับในโลกนิติ ร. โคลงหมายเลข ๑๘๒ นี้มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๐๑ ซึ่งอ้างคาถาเดียวกันนี้ และอ้างที่มาจากโลกนิติ ส่วนธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อิตฺถินญจ ธนํ รูปํ

ปฺริสาณํ ธนํ กุลํ

อูรคานํ ธนํ วิสํ

กุปาลานํ ธนํ พลํ

ภิกฺขุณญจ ธนํ สิลํ

พฺราหมณานํ ธนํ วิชา”

ชายฉลาดความรู้สรรพ

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ชายมีความรู้สรรพ

๑๘๓. (ยังไม่พบคาถา)

๑๑ เรียนสรรพศาสตร์สิ้น เพลงศิลป์
ประสิทธิ์เสร็จทั้งแดนดิน ย่อมได้
ตามปัญญาซึ่งโดยจินต์ คดีโลก
สอนอชฌาสัยไซ้ร ห่อนได้มีครู^๑

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๘๔. (ยังไม่พบคาถา)

๑๑ เรียนรู้ครูบอกได้ เสร็จสรรพ
สบศาสตร์ศิลป์ทุกอัน ย่อมรู้
อชฌาสัยแห่งสามัญ บุญแต่ง มาแสบ
ครูพักนักสิทธิ์ผู้ เลิศได้บอกเลย

สมเด็จพระยาเดชาติศร

เพลงศิลป์	กระบวนวิชาความรู้ต่างๆ ; นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เพลงศิลป์ (คือ ประเลงศิลป์)
ประสิทธิ์เสร็จ	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ วิชา
ยิ่งโดยจินต์	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ โดยจินต์
คดีโลก	เรื่องราวทางโลก วัสัยชาวโลก
^๑ โคลงหมายเลข ๑๘๓ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๘๔	
แห่งสามัญ	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ สามัญ ซึ่งหมายถึง คนทั่วไป
ครูพัก	กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ครูพัก ซึ่งหมายถึง ครูผู้กล่าว ในเชิงตักเตือน
นักสิทธิ์	ผู้สำเร็จวิชาความรู้ ฤาษี ในที่นี้หมายถึงผู้มีความรู้

๑๘๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ แม่บุญยังอย่าได้

ชวนชวาย

อย่าตื่นตีตนตาย

ก่อนไข้

ลูกพร้าวยู่ถึงปลาย

สูงสุด ยอดนา

ใครพร้าวน้ำตกให้

หากรู้เต็มเอง^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๘๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ นกน้อยชนน้อยแต่

พอดัว

รังแดงจูเมียผัว

อยู่ได้

มักใหญ่ย่อมคนหวั

ไฟเพ็ด

ทำแต่พอดัวไซร้

อย่าให้คนหยัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

แม่บุญยัง

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐) ใช้ แม้นบุตรยัง ;
สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ แม่บุตรยัง ; วัด
พระเชตุพน (๒๔๑๗) ใช้ แม้นบุญยัง

^๑ โคลงหมายเลข ๑๘๕ ความหมายใกล้เคียงกับหมายเลข ๕๘๔

รังแดง

นยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ทำรัง

ไฟเพ็ด

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐), วัดพระเชตุพน
(๒๔๑๗) ใช้ ไฟเพศ

รังแตงจูเมียผ้า

อยู่ได้

๑๘๗.

(ยังไมพบคาถา)

๑ เห็นท่านมียาเคลิ้ม	ใจตาม
เรายากหากใจงาม	อย่าคร้าน
อุตส่าห์พยายาม	การกิจ
เอาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าน	อย่าทอดทิ้งกัน ^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๘๘.

(คาถา)^๒

๑ เริ่มการตรองตรึกไว้	ในใจ
การจะลุ่มไป	บอกแจ้ง
ดอกเดือมีใคร	เห็นดอก
ผุดพ้นแล้วจึงแจ้ง	ออกให้เห็นผล

สำนวนเก่า

๕ เริ่มการตรองตรึกไว้	ในใจ
การจะลุ่มใจ	ข่าวแจ้ง
เดือดอกออกห่อนใคร	เห็นดอก
ผลผลิตติดแล้วแพร่	แพร่ให้คนเห็น

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ โคลงหมายเลข ๑๘๗ มีความหมายตรงกับโคลงหมายเลข ๕๔๗

^๒ เดิมไม่มีคาถา จานักยศตกะ (อ้างใน นิยะดา ๒๕๓๔) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“มนสา จนุตติ กรุม วจสา น ปุรกาตเยตุ
อนุยลกุชิตการยสุย ยต สิทธิรูน ชายเต”

ไป กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ ไซ

๑๘๙.

อุปการคหิเตน
ปาทลคัค กรฎุเจน

สตตุนา สตตุมทุเร
กณฏเกเนว กณฏกั*

ธรรมนัตี ร.

๑๑ การใดตรองผิตไชร
เอาสิ่งนั้นตรองชัด
หนามยอกลิ้วแคะคัต
หนามต่อหนามนั้นแล

เสียถนัด
คิดแก้
ถาออก
เขี่ยได้คั่นถอน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๙๐.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ ผมผิตคิตลิบห่า
ทำไรผิตเทศกาล
เลี้ยงเมียผิตรำคาญ
ทำผิตไวกิตเศร่า

วันวาร
ขบเข้า
คิดหย่า
ตราบเท่าวันตาย

สมเด็จพระยาเดชาติศร

* เดิมไม่มีคาถา ส่วน จามักยศตกะ (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๘) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อุปการคหิเตน ศตตุนา สตตุมทุเร
ปาทลคัค กรฎุเจน กณฏเกเนว กณฏกั”

เสียถนัด เสียหายมาก

ทำไร นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ทำนา

ไวกิต สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) นิยะดา (๒๕๓๘),
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ไวกัฏ

[illegible]

สำนวนเก่า

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จฯ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๖ พรรษา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร (๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๓)

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๑๔๖๕, ๑๔๗๕) ใช้ ทำงานการ

๑๕๓.

อนุนหาย คมยโนโต
อตตคณ ปกาสนโต

อปุจฉา พหุภาสโก
ติวธิ หินลกขณ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

๑๑ ขึ้นสู่เรือนท่านบ
ท่านบถามเจรจา
ยอตัวอหังการ
สามสิ่งทรลักษณผู้

เรียกหา ตนนา
อวดรู้
ยงยั้ง คนนา
โหดแท้สาธารณ

สำนวนเก่า

๑๒ ท่านไปเรียกเร่งขึ้น
ท่านไปถามดวนเดา
อวดอุดมเองเอา
ลักษณะสามนี้แล

เรือนเขา ก็ดี
กล่าวแก่
ดีกล่าว
ถ้อยแท้โหดหิน

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๑๕๓ ตรงกับในโลกนิตติ ร. และธรรมนิตติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

อปุจฉา พหุภาสโก
อตตคณ ปกาสนโต

โลกนิตติ ร. ใช้ อปุจฉา พหุภาสโก
ธรรมนิตติ ร. ใช้ ออตตคณ ปัสสนติ

๙ ทานบ่เรียกถาขึ้น

ทานบ่ชวนเจรจา
ยกตนอหังการ
คนชนิดนี้สู้

เรื่อนนา
อวดรู้
เกินเพื่อน
หน่ายหน่ายอย่าสมาน

สำนวนเก่า

๑๐ ตื้อด้านท่านไปร้อง

มาพูดเพื่อนไปเตือน
ยกตนแต่งลมเลื่อน
สามลักษณะชักต่ำต้อย

มาเรื่อน
โต้ถ้อย
ล้วงกล่าว คุณแฮ
ชาติข้าทรชน

สำนวนเก่า

๑๑ เขาบ่เรียกสักหน้อยขึ้น

ทานบ่ถามเจรจา
ยกตนอหังการ
สามลักษณะนี้ผู้

เคหา
อวดรู้
เกินเพื่อน
เผำร้ายญาติ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๙๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ เป็นคนจากเหย้าอย่า
เงินพกผ้าห่อชาย
เคหาอย่าสูญตาย
เงินจุกขุกจักได้

เปล้ากาย
ขอไว้
ข้าวเปลือก มีนา
ผ่อนเลี้ยงอาตมา

สำนวนเก่า

๐ เป็นคนคลาดเหย้าอย่า
เงินสลิ้งติดชาย
เคหาอย่าสูญวาย
เงินจุกขุกจักได้

เปล้ากาย
ขอไว้
ข้าวเปลือก มีนา
ผ่อนเลี้ยงอาตมา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑๙๕.

อรมุโม ลกเต ธน
ยิตีเต จิรกกาล

สตตมาเส ปติฏจิต
ตุ มุล อุปสปิเขต

ไม่ปรากฏที่มา

๐ สิ้นได้บ่ชอบได้
อยู่แต่เจ็ดเดือนเดือน
ครั้นนานย่อมเลื่อนเปื้อน
มันมักพาทั้งเหง้า

มาเรือน
คำเข้า
ปนอยู่
มอดม้วยคงโค่น

สำนวนเก่า

๖ ลินใดบ่ชอบได้
อยู่แต่เจ็ดเดือนเดือน
ครั้นนานย่อมเลื่อนเปื้อน
มักชกของเก่าเหี้ย

๑๙๖.

ชเลน ชายเต กทม
จิตร น ชายเต ปาป

๗ ชลธิบังเกิดให้
ล้างชำระหมดสม
บาปพุนเพื่ออารมณ์
บาปหายสายลบล้ำ

๘ ตมเกิดแต่น้ำแล่น
น้ำอาจล้างตมหาย
บาปเกิดแต่ใจหมาย
จึงจกล้างบาปได้

มาเรือน
คำเช่า
ปนอยู่
มอดม้วยหมดใครง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ชลกทุม ปริสุขุณติ
จิตรปาป ปริสุขุณติ

ไม่ปรากฏที่มา

เป็นตม
เพื่อนำ
จิตอาตม เองนา
เพื่อนำใจเอง

สำนวนเก่า

เป็นสาย
ชากไซ้
ใจก่อ เองนา
เพื่อด้วยใจเอง

สำนวนเก่า

๕ ตมเกิดแต่น้ำแล่น
น้ำอาจมล้างตมหาย
บาปเกิดด้วยใจหมาย
จกมล้างบาปได้

เป็นกระสาย
ซากไซร์
หมู่บาบ
เพราะน้ำใจเอง

สำนวนเก่า

๕ ตมเกิดแต่น้ำแล่น
น้ำก็ล้างเลนหาย
บาปเกิดใช้แต่กาย
อันจักล้างบาปได้

เป็นกระสาย
ซากไซร์
เพราะจิต ก่อนนา
เพราะน้ำใจเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ଓଏସ୍.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑. อายุครูหรือรอบรู้
อายมั่งมิตรภรรยา
อายองค์อิศราหา
อายท่านบ่อวยให้

วิชา
บุตรไร
ยศยาก
ทรัพย์เบื่องบุญสุญ

สำนวนเก่า

๕ อายคุรุไซร์ถ้อยรู้

อายแก่รชาคลา

อายแก่กริยาหา

อายกับทำบุญแล้

วิชา

ยศแท้

บุตรแต่ ไหนนา

สุขนั้นฤมี

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๑๙๘.

ปทุม ว มุข ยสุส

ดาทิส โนปเสเวยย

วาจา จุนทนต์ล

ททยสุ หลาหล

โลกนิติ ร.

ก หน้าใสกลดั่งแก้ว

ถ้อยคำจำเพราะหวาน

จิตดังดาบคมผลาญ

เขาเหล่านีกล่าวไว้

บัวบาน

ซาบไส้

ชนม์ชีพ

ว่าผู้ทรชน

สำนวนเก่า

ทำบุญแล้สุชนัน

นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ธรรมทาน บุญนั้น

๑๖ เดิมไม่มีคาถา ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ปทุม ว มุข ยสุส

วาจา จุนทนต์ล

มธุ ติฏฐติ ชิวหคเค

ททยสุ หลาหล

ดาทิส โนปเสเวยย

ต มิตต ปวิซชเย”

โคลงหมายเลข ๑๙๘ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๙๖ ซึ่ง
อ้างคาถาจากโลกนิติ และตรงกับ โลกนิติ ร. ข้างต้น

ซาบไส้

ในโคลงบทที่ ๑๙๘ ก และ ข นี้ วชิรญาณ (๒๕๖๐),
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ทราบไส้

๖ หน้าเข้มนั้นช้อยเช่น
ถ้อยจำคำเฉื่อยหวาน
หัวใจดังดาบผลาญ
เขาเหล่านั้นกล่าวไว้

บัวบาน
ซาบไส้
ชนม์ชีพ
ว่าผู้ทรชน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๑๔๔.

สิงคิ ฅญญาสเหตุเถน
หตุณิ หนตุ สหสเสน

สเถน วาชนิ วเช
เทสจาเคน ทุชชนิ^๑

โลกนิติ ร.

๗ หลีกเกวียนให้หลีกห้ำ
ม้ำหลีกสืบศอกกราย
ช้างยี่สืบศอกคล้าย
เห็นทรชนหลีกให้

ศอกหมาย
อย่าไกล
คลาคลาด
ห่างพันลัับตา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

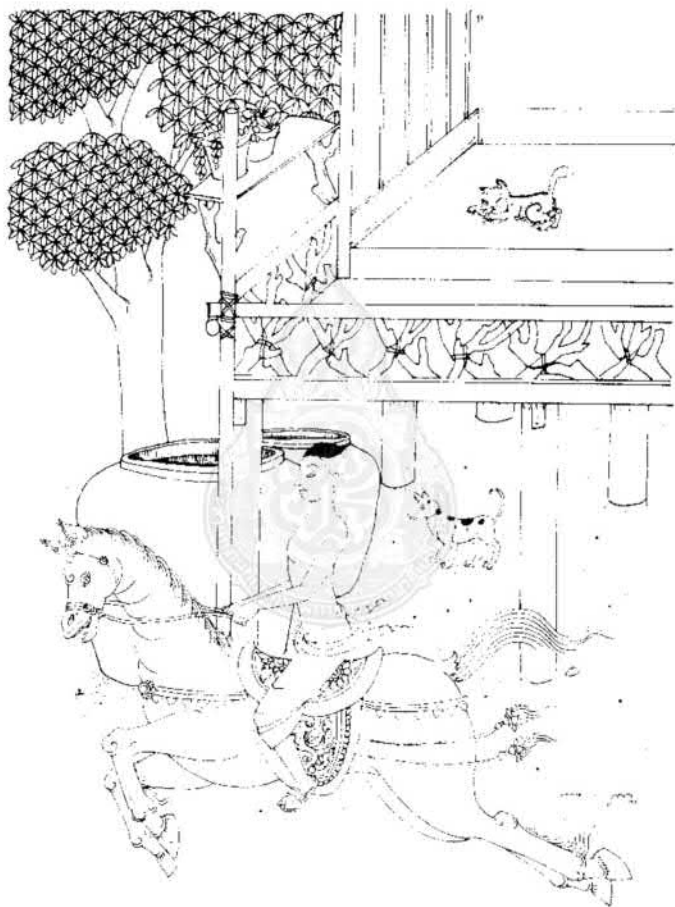
ถ้อยจำคำ นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ถ้อยคำจำ

^๑ เดิมไม่มีคาถา ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“สิงคิน ฅญเหตุเถน สเถน วาชนิ วเช
หตุณินนตุ สหสเสน เทสจุเชน ทุชชนิ”

โคลงหมายเลข ๑๔๔ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๔๗ ซึ่ง
อ้างคาถาจากโลกนิติ และตรงกับโลกนิติ ร. ข้างต้น

ศอก มาตราวัดแบบโบราณ (ตามวิธีประเพณี) คือ ๑ ศอก เท่ากับ ๒ คืบ

พวชีค็ล่องแคล่ว

ไคลคลา

๒๐๐. (ยังไม่พบคาถา)

๗ พาสีคล่องแคล่ว	โคลกลา
โคคู่ควรไถนา	ชอบใช้
แม่แมวอยู่เคหา	ควรอาสน์
ชาติสุนัขแต่ได้	ต่ำเหย้าเรือนควร

สำนวนเก่า

๘ พาสีคล่องคล้อย	ควรคลา
โคคู่ควรไถนา	ชอบใช้
บนชานชาตวิฬาร์	ควรอยู่
สุนัขเนาแต่ได้	ต่ำเหย้าเรือนควร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๐๑. (ยังไม่พบคาถา)^๑

๗ กระบือหนึ่งห้ามอย่า	ควรครอง
เมียมียอามีสอง	สี่ได้
โคสามอย่าควรปอง	เป็นเหตุ
เรือนอยู่สี่ห้องให้	เดือดร้อนรำคาญ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ควรคลา นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ โคลกลา
 ชาน คือชานเรือน เป็นส่วนหนึ่งของพื้นเรือนซึ่งอยู่นอกชานคา
^๑ โคลงหมายเลข ๒๐๑ ก และ ๒๐๑ ข มีใจความต่อเนื่องกัน

๐ มีเรือค้าข้า
สุนัขหอกอย่าพึงพอ
แมวเจ็ดแรงเร็วขอ
ช้างแปดม้าเก้าเหยียง

ล้านนอ ห้ามแฮ
จิตเลียง
มาใส่ อิกนา
อย่างห้ามเพรงมา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๒๐๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ มีเงินให้ท่านกู
ศิลปศาสตร์ฤๅศึกษา
มีเมียอยู่เคหา
สามลักษณะนี้ใกล้

ไปนา
เล่าไว้
ไกลย่าน
แก่แม่นไปมี

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๒๐๓.

อนาทุวากุยมุ ปรมพาโลนามุ ทราดลามุ ปรมนุทรีนามุ
อชานปุตรมุ ปรมณจ ศตรู ทสตุรีปรัสคมุ ปรมนุติชนที

ไมปร แก้วทมา

ค้าข้าห้าล้านนอห้ามแฮ
ไปนา

ศิลปศาสตร์

นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ห้าล้านห้าม แลนอ
สกลอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา
(๒๕๓๔) ใช้ ไปมา
นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ความรู้

๑ สบพบคนเคลิ้มอย่า
ลากอยู่ไกลคิดหา
มีลูกโอดปัญหา
เมียมั่งร่ายอย่าไกล

เจรจา
ใครได้
ยังตัด- รุฟอ
อยู่เพียงชั้นที่

สำนวนเก่า

๒ สบพบคนเคลิ้มอย่า
ลากอยู่ไกลอย่าหา
มีลูกโอดปัญหา
เมียมิตรร่ายอย่าไกล

เจรจา
ใครได้
ยากจิต ตนนา
อยู่เพียงชั้นที่

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๐๔.

ธนหิน จเซ มิตโต
ธนวนเต ว เสวนติ

ปุตตทารา สโทธา
ธัน โลเก มหาสา^๑

โลกนิติ ร.

^๑ เดิมไม่มีคาถา *ธรรมนิติ* ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ธนหิน จเซ มิตโต ปุตตทารา สโทธา
ธนวนตา ว โสภนติ ธันโลก มหาสา”

๙ ไร้สิ่งสิ้นแล้วอับ
อีกญาติวงศ์พงศา
คนรักยอมโรยรา
พบแทบทางทำไ้

ปัญญา
บ่ใกล้
รสรัก กันแฮ
เบี่ยงหน้าเมินหนี

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๐๕. (ยังไม่พบคาถา)

๙ อย่าเรียนเพียรคิดเค้า
อย่าเรียนรติตรอง
อย่าเรียนเวทมนตร์ลอง
อย่าเรียนทำทองแว่น

ชุดทอง
บ่อนเหล่น
สาวสาวดี
สิ่งนี้เบียนตัว

สำนวนเก่า

๙ อย่าเรียนเพียรคิดค้น
อย่าดริตริกนิกปอง
อย่าเรียนเวทมนตร์ลอง
แปรธาตุหนึ่งพึงแว่น

ชุดของ
บ่อนเหล่น
สาวสาวดี
สิ่งนี้เบียดตน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

แล้วอับ

ทำทอง, แปรธาตุ

วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ อับแล้ว

ทำให้ธาตุหนึ่งกลายเป็นอีกธาตุหนึ่ง ในที่นี้หมายถึง
การผสมธาตุต่างๆ ให้เป็นทองคำ

๒๐๖.

สว ภาเว นุหเร มิตร
สตรี ภาว มชช ปุรทาเนน

๐ รักมิตรสุภาพไซร์
รักใคร่พงศาสนิท
รักหญิงเท่อยาคิด
รักสามีกักดีไหว

๐ รักมิตรสุภาพไซร์
รักเฝ้าพงศาสนิท
รักหญิงอย่าพึงคิด
รักสัตย์ศีลจักได้

สว ภาเว มิตรสนจร
อหนุตม์ วนุตเต นม

ไม่ปรากฏที่มา

มีมิตร มานา
ชื่อไซร์
สินอ้อย เอานา
อ่อนเกล้ากลอยสนิท

สำนวนเก่า

สมรมิตร
ชื่อไซร์
สินอ้อย เอานา
สุขแท้ทางสวรรค์

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

กลอย รวม(ใจ)
สมร ผู้เป็นที่รัก

๒๐๗.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ รักรัถรีย้อย่างด้วย
สว่างอื่นเท่าสุริยา
ไฟไดยิ่งราคา
รักอื่นหมิ่นแสนไซ้

วิชา
ห่อนได้
เพลิงราค ฤาพ้อ
อย่าสักรักรรรม

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๐๘.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ มีมิตรจรงรอบรู้
ดุจอุทรเดียวชิด
ความขำเอนงำปิด
ท้าวว่ามิตรนี้อ้า

รักสนิท
ชอบหน้า
ปิดเป่า
เอกล้ำเหลือดี

สมเด็จพระยาเดชาติศร

ราคา	ในที่นี้คือ ราคา หรือ ราคา
ราค	คือ กำหนด หมายถึง ความใคร่ในกามคุณ
ความขำ	ความลับ เรื่องที่ไม่ควรเปิดเผย
ท้าวว่า	คำที่ผู้ใหญ่แต่โบราณกล่าวไว้

๒๐๙.

มาตฤวดฺ ปรทาเรษุ
อาตมวตฺ สรภูเตษุ

ปรทรวेषุ โลษฏรวตฺ
ยะ ปศฺยติ ส ปณฺธิเต^๖

หิโตปเทศ

๖ เมียท่านพิศพางเพียง
ทรัพย์ท่านเหมือนดังยา
รักสัตว์เท่าชีวา
ตรองดังนี้พลันย้าย

มารดา
พิษร้าย
ปานเปรียบ
ยาตรเยื่องเมืองสวรรค์

สำนวนเก่า

๗ เมียท่านพิศพางเพียง
ทรัพย์ท่านคืออิฐผา
รักสัตว์อันอาตมา
ตรองดังนี้จักเปลี่ยน

มารดา
กระเบื้อง
เทียมเท่า กันแฮ
ปลดพันสงสาร

สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงตรัส

^๖ คาทาหมายเลข ๒๐๙ ตรงกับใน จาณักยศตกะ (อังกในนนิยะดา ๒๕๓๔)
ส่วน ธรรมนิตี ร. มีคาทาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้
“ปรทวาร ชเนตตีว เลหทุว ปรสนตัก
อตตาว สหพสฺสตตานํ โย ปสฺสตี ส ปณฺธิโต”

มารดา สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้ มาดา

๒๑๐. (ยังไม่พบคาถา)

๗ คนใดไร้ทุเรศสิ้น	ความอาย
ความสัตย์ก็ระสาย	เสื่อมแท้
ความเจ็บมานะหาย	เหือดเล่า
สิ่งสี่มีพร้อมแล้ว	เปรียบด้วยเตียรจฉาน

สำนวนเก่า

๘ คนใดใจสร้างสัน	ความอาย
ความสัตย์เสื่อมกระจาย	จากแท้
มานะเจ็บอายหาย	หมดเนตร
สิ่งสี่มีพร้อมแล้ว	เล่ห์เพียงเตียรจฉาน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๑๑. (ยังไม่พบคาถา)

๗ คนใดมีสัตย์ตั้ง	มานะ
ความอายยังไปละ	ลดบ้าง
ความเจ็บบ่สละ	จากจิต ตนนา
แมตักตำร้ายร้าง	ห่อนให้ใครแคลน

สำนวนเก่า

เล่ห์เพียง	ประหนึ่ง เปรียบได้กับ เช่นเดียวกับ รวกับ
เตียรจฉาน	ฉบับต่างๆ เขียนเป็น ตีรจฉาน เตรงฉาน หรือ เตียรฉาน ก็มี สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ตีรจฉาน
ความเจ็บ	กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ ความอาย

๕ คนใดมีสิ่งทั้ง
ความเจ็บยังไปละ
ความอายบ่สละ
แม้มักตำไรร้าง

มานะ
หนึ่งบ้าง
จากจิต
ห่อนผู้ดูแคลน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๑๒. (ยังไม่พบคาถา)

๖ คนใดพึงอรรถแล้ว
บ่ตริตริกนิกหมาย
บ่ถามไถ่อุบาย
ปราชญ์ว่าผู้นั้นไสร้

บ่ขวย ขวนนา
มันไว้
เติมต่อ
ใช้เชื่อเมธา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๑๓. (ยังไม่พบคาถา)

๗ ผู้ใดทรงสัตย์สร้าง
บ่มีโกรธบ่มีหึงสา
สัตย์ซื่อถือเมตตา
ท่านผู้นั้นจักได้

ศีลา
ท่านไสร้
ใจอด
ชื่อเชื่อปราชญ์ดี

สำนวนเก่า

ตริตริก	กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ตริตรอง
ถามไถ่	วชิรญาณ (๒๕๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ถามไถ่
ใช้เชื่อเมธา	ไม่ใช่ผู้สืบสายเลือดนักปราชญ์ (ใช้ ในที่นี้คือไม่ใช่)
หึงสา	เบียดเบียนทำร้าย

๕ คนใดทรงสัตย์สร้าง
ไปเคียดซึ่งหิงสา
น้ำจิตคิดกรุณา
คนดั่งนี้จัดได้

ศีลา
สัตว์ไชร์
เนื่องนิจ
ชื่อเชื้อปรีชา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๑๔.

โย มาตร ปิตร วา
ปทุสนโต น ภรติ

ชินุณก คตโยพุนน์
ต้ ปราภาโต มุข^๑

สุดตนิบาต ชุกทกนิกาย

ก
๕ แม่มิทรพยัยทั้ง
พ่อแม่แก่ชรา
เป็นสุขแต่อาตมา
จักจิบหายวายเพียง

ยศถา
บ่เลี้ยง
บริโภค
โทษท้าวลงทัณฑ์

สำนวนเก่า

๕ คนใดละพ่อทั้ง
อันทพพลชรา
ขับไล่ไปมีปรา
คนดั่งนี้ฤาแล้ว

มารดา
ภาพแล้ว
ฉีนเนตร
คลาดพ้นไภยัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ นิยะดา (๒๕๓๘) ระบุชื่อเต็มของคาถาว่า พระสูตรตันตปิฎก ชุกทกนิกาย
สุดตนิบาต ปราภาสูตร

มารดา สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) กรมศิลปากร (๒๔๙๐,
๒๕๓๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ มาตา

ทพพล ถอยกำลัง มีกำลังน้อย อ่อนแอ

ไภยัน สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ภยันตร์

๒๑๕.

เย วุฑฒเ อปายนุติ จ
ทญเจ ธมเม ปัสสนติ

นรา ธมมสสุ โกวิทา
สมปราเย จ สคตตี^๑

ไม่ปรากฏที่มา

^๗
๐ บุคคลผู้ฉลาดมาก
เห็นผู้เฒ่าแก่พฒณา
สรเรณูทัวโลกา
ครันวายชีพจักได้

ปัญญา
นอบไหว
ฉนนี นะพ้อ
สุฟ้าเมืองแมน

สำนวนเก่า

^๘
๐ คนใดใจฉลาดด้วย
เห็นแก่พฒณณา
สรเรณูทัวโลกา
ในปรโลกจักได้

ปัญญา
กราบไหว
คนตั้ง นี้นำ
สุฟ้าสวสวรรค์

สำนวนเก่า

^๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก
คัตติธชาดก (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๘) มีคาถาซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับ
บทนี้ ดังนี้

“เย วุฑฒมปายนุติ นรา ธมมสสุ โกวิทา
ทญเจ ธมเม จ ปาสสา สมปราโย จ สคคตตี ”

๙ คนใดเฒ่าโง่ด้วย
เห็นแก่แต่พาพุดา
สรรเสริญทั่วโลกา
ปรโลกพ้นจักได้

เจรจา
ถ่อมไหว้
มานุษย์ นีนา
สู่ฟ้าเมืองแมน^๖

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๑๖.

ชาติถุโธ ธนถุโธ
สมาตี อติมณเฑติ

โคตถุโธ จ โยน โร
ต้ ปราภวโต มุข^๗

สุดตนิบาต ขุททกนิกาย

๑๐ คนใดใจกระด้างโคตร
โอหังว่าทรัพย์มุน
ดูหมิ่นหมู่ประยูร
จักฉิบหายวายรู้

ตระกูล
ยิ่งผู้
พงศ์เผ่า
สิ่งร้ายเบียนตน

สำนวนเก่า

ด้วย สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา
(๒๕๓๔) กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ถ้อย

^๖ บาทที่ ๔ ของโคลงหมายเลข ๒๑๕ ค วชิรญาณ (๒๔๖๐) วัดพระเชตุพน
(๒๕๑๗) และกรมศิลปากร (๒๕๓๙) เพิ่มข้อความว่า (ในปรโลกจักได้
สู่ฟ้าเมืองสวรรค์)

^๗ นิยะดา (๒๕๓๔) ระบุชื่อเต็มของคาถาว่า พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย
สุดตนิบาต ปราภวสูตร

ใจกระด้างโคตร กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ใจกระด้าง
มุน มากมาย (มุน คือพูน พอพูน)

๑๑ คนโตดาโคตรเค้า
ถือว่าตนทรัพย์มุน
ดูหมิ่นหมู่ประยูร
เป็นที่ติเตียนทั้ง

ตระกูล
มังซัง
พงศ์เผ่า
ทั่วท้องโลกา

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๒๑๗.

อิตถิธุดโต สราธุดโต
ลหุ^ก ลหุ^ก วินาเสติ

อกุชธุดโต จ โยนโร
ดัม ปราภวโต มุข^ก

สุดตนิบาต ขุททกนิกาย

๑๒ คนใดมากชู้คบ
หมากรุกสกาสุราบาน
บพโตบัดบันดาล
จักฉิบหายวายเว้น

พ้องพาล
บ่อนเหล้า
เสียทรัพย์
สุขร้างแรมโรย

สภวนก

๑๓ ชายใดเร่คบค้า
เสพสุรายันดี
นกไก่สกาตี
คนดั่งนี้ฉาเว้น

นารี
บ่อนเหล้า
มีต่อ พันนนา
จากเบื้องฉิบหาย

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

^ก นิยะดา (๒๕๓๘) ระบุชื่อเต็มของคาถาว่า พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย
สุดตนิบาต ปราภวสูตร

นกไก่สกาตี การพนัน ๓ ชนิด คือ พนันชนนก ชนไก่ เล่นสกา (ชนไก่
บางครั้งใช้ ดีไก่)

๒๑๘. (ยังไม่พบคาถา)

๑ คนใดถอยจากรู้	วิชา
หญิงรูปร้ายกิริยา	โหดด้วย
บรรพชิตบ่รักษา	ศีลขาด
สามสิ่งนี้ชื่อม้วย	ชีพสิ้นสุดสกล

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๑๙. (ยังไม่พบคาถา)

๑ คนร้ายมักชอบร้าย	ราศี
สอนสั่งสิ่งความดี	บ่ได้
ดุจเกลือกทอดนที	สูญเปล่า
เสพที่ชั่วเขื่อนไซรั	ทราบแจ้งใจมัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๒๐. (ยังไม่พบคาถา)

๑ สอนคนเห็นชาติชั่ว	โหดเฉา
ฝนตกเจิมจอมเขา	หลังหล่ม
คนดีสั่งสอนเอา	โอวาท
กลกะละอมน้ำอุ่ม	อุ่มได้โดยใจ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ถอย	วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ถ้อย
เห็นชาติ	(อ่านว่า หั้น -นะ-ชาติ) คนเลวทราวม
ชั่ว	ชั่วช้า
กล	เปรียบดั่ง เหมือน เจก เช่น

๒๒๑.

อกตณณสุส โปสสุส
สพพณเจ ปจวี ทชชช

นิจจ วรทสสิน
เนว น อภรชเย

ธรรมบท

๙ เผ่าพาลพวกไปรู้
มันยอมมหาเหตุผล
สมบัติสี่สากล
ฤาอาจยังมันให้

คุณคน
ชุดได้
โกยกอบ ให้แะ
เกิดแะมยินดี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๒๒.

ย ลทฐิ เตน ตฤจพพิ
หสราช คเหตุวาน

อติโลโก หิ ปาปโก
สุณณ ปรีหายติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

เอกนิบาตชาดก สวรรณหังสชาดก

๙ คาถาหมายเลข ๒๒๑ ตรงกับในพระธรรมบท อรรถกถา ยมกวรรค แต่ไม่มี
ในพระธรรมบท ร. ส่วนนยะดา (๒๕๓๔) อ้างคานานี้จาก พระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก สีสวรรณชาดก

ได้ วัชรญาณ (๒๕๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๕๐, ๒๕๓๕), นยะดา
(๒๕๓๔) ใช้ ได้

โกย วัชรญาณ (๒๕๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ โดย

๒ เดิมไม่มีรากกที่มา ได้ล้งตาม นยะดา (๒๕๓๔)

ไดสันทรัพย์เพื่อค้า

ชนหงส์

๗ ได้สินทรัพย์เพื่อค้า
เลี้ยงชีพขายินยง
ภายหลังโลกไปตรง
ถอนทั่วตัวหงส์แล้ว

ชนหงส์
อยู่แล้ว
ใจต่อ
ฉลาดสิ้นเลื่อมทอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๒๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๗ แม่น้ำคั่งคดเคี้ยว
เหล็กคดทำเคียวรอน
ไม้กระทศกระทำทอน
คนคดตั้งคูหน้

ควรจร
ไร่เข้า
ทุกที่ กงนา
ป่ต้องการงาน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

แม่น้ำ	นิยะดา (๒๕๓๘), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ แม่น้ำ
รอน	ดัด เกี้ยว
ไม้กระทศ	ไม้คด
ทอน	ดัด ทำให้สั้น
ทุก	นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ถูก
กง	ไม้รูปโค้งใช้ทำสิ่งต่างๆ เช่น ล้อรถ (หรือล้อเกวียน) โครงเรือ และไม้ติดฝ้าย

๒๒๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ปราชนูโตเรื่องรูยั้ง	วิทยา
กล่าวมธุรรรมา	ห่อนปลั่ง
น้ำจิตอัสตยา	ยลยาก
คือตั้งดวงแก้วตั้ง	แต่งไว้เรื่อนโจร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๒๕.

อปฺภูโจ ปณฺธิโต เภรี	ปชฺชุนโน โหติ ปุจฺฉิโต
พาโล ปุญฺโจ อปฺภูโจปิ	พหุํปิ ภณฺเต สทา"

โลกนิต

๑ ไปถามปราชญ์บ่พร้อง	พาตี
เกริชคนบตี	ไปครั้น
ใสอรรถจุเมฆมี	ศัพท์เมื่อ ถามแฮ
ถามบ่ถามฝ่าฟัน	อวดไอ้เหลือถาม

สำนวนเก่า

มธุรรรมา วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้
มธุรสรรรมา

๑ คาถาหมายเลข ๒๒๕ ตรงกับในโลคนิต ร. ส่วน ธรรมนิต ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้
“ปณฺธิโต อปฺภูโจ เภรี ปชฺชุนโน โหติ ปุจฺฉิโต
พาโล ปุญฺโจ อปฺภูโจปิ พหุํ วิกตฺถโก สทา”

สทา วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ ตทา

ศัพท์ เสียงพูด

๑ ปราชญ์เปรมไต่บ่ได้
นึ่งนึ่งดจเกร์
อรรธอ้างดจเมชี
ถามบ่ถามพาลปลี่ยน

พาที
ไปซ้อ้น
ศัพท่เมื่อ ถามนา
เปล้าเพื่อสญผล

สำนวนเก่า

๑ ไปถามปราชญ์บ่พร้อง
เปรียบดั่งเกร์ตี
คนพาลพวกอวดดี
ถามบ่ถามมันพื้น

พาที
จึ่งครั้น
จักกล่าว
เฟื่องถ้อยเกินถาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๒๖.

นิธินว ปวดตาร
นิกคยหาที เมธาวี

ย๋ ปสเส วชชทสลิน
ดาหิส ปณทิต ภาเซ

กรมบท

^๑ คดาหมายเลข ๒๒๖ นิยะดา (๒๕๓๘) อ้างที่มาจาก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท บัณทิตวารค ส่วนพระธรรมบท ร. มีคดาท่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“นิธินว ปวดตาร ย๋ ปสเส วชชทสลิน
นิกคยหาที เมธาวี ดาหิส ปณทิต ภาเซ
ดาหิส ภชมานส เสยโย โหติ น ปาปิโย”

๑) ร่วมรักนักรบราชนัเชื้อ
เราผิดชอบชั่วดี
เอาเยี่ยงอย่างอย่ามี
ปรากฏกลท่านแก้ง

ชาตรี
ท่านแจ้ง
จิตโกรธ
แนะให้ขุมทอง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๒๗.

อุทกั หิ นยนิติ เนตติกา
ทาร์ นมยนิติ ตจุลกา

อุสุการา นมยนิติ เตชนั
อตตานัน ทมยนิติ ปณฺทิตา^๑

ธรรมบท

๓) น้ำบมิจิตรู
ไม้คดเขาทำศร
บัณฑิตทราบสุนทร
สอนสั่งอาตมให้

ไหลจร
ชื่อได้
โอวาท
อ่อนด้วยใจเอง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ คถาหมายเลข ๒๒๗ ตรงกับในพระธรรมบท ร. ซึ่งมีคาถา ๒ บท บทที่ ๘๐ มีเนื้อความตรงกับคาถาข้างต้น ส่วนบทที่ ๑๔๖ บาทที่ ๔ ใช้ อุตฺตณฺ ทมยนิติ สุพฺพตา; นิยะดา (๒๕๓๘) อ้างคาถาบทนี้จาก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท บัณฑิตวรรค

บ) สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ไป

๒๒๘.

มา จ ทุซซนสัศคค์
กร ปุณญ มโหรรตต์

ภชสาธู สมาคมม
สร นิตยมนิตยตม^๖

ไม่ปรากฏที่มา

๖ อย่าคบคนหมูร้าย

ทรชน

คบแต่บัณฑิตดล

ชอบแท้

วันคืนจำเริญผล

บุญเร่ง ทำนา

เห็นอนิจนิตยแล้

ล่วงพันสงสาร

สำนวนเก่า

๗ อย่าคบคนหมูร้าย

ทรชน

คบแต่บัณฑิตคน

ปราชญ์แปล้

วันคืนรวดเร็วล

บุญเร่ง ทำนา

เห็นอนิจนนั้นแล้

ล่วงพันสงสาร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๖ คาทาหมายเลข ๒๒๘ ตรงกับในโลกนีติ ร. และธรรมนีติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“จข ทุซซนสัศคค์

ภช สาธูสมาคม

กร ปุณญมโหรรตต์

สร นิจุจมนิจจุต”

โคลงหมายเลข ๒๒๘ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๐

ทรชน

สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ทรชน

๒๒๙.

อดุดานเมว ปจัม
อดณณมนุสาเสย

๑ พิงอวยโอวาทไว้
จึงสั่งสอนสาธชน
แต่แรกเร่งผจญ
สัตว์อื่นหมิ่นแสนอ้า

๒๓๐.

น ภิชุเชตุ กุมภกาโร
น ชีเปตุ อปาเยสุ

ปฏิรูปะ นิเวสเย
น กิลิสเสย ปณฺธิโต^๑

ธรรมบท

ในตน ก่อนนา
ทั่วหล้า
จิตอาต มาแฮ
อาจแท้ทรมาน

สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๓

โสภณ กุมภ กษัตริ
สิสฺสานํ วุฑฺฒิการณา^๒

โลกนิติ

^๑ คานาหมายเลข ๒๒๙ ตรงกับในพระธรรมบท ร. ส่วน นิยะดา (๒๕๓๔) อ้าง
คานาบทนี้จากพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท อัดตวรรค

^๒ คานาหมายเลข ๒๓๐ ตรงกับในโลกนิติ ร.

ภิชุเชตุ โลกนิติปกรณ์ ส. ไซ ภณเชตุ

๑ ข้างหม้อตีหม้อไช
ตีแต่งเองมงาน
ดุจศิษย์กับอาจารย์
ตีไชตีเลือกหน้า

ตีฉาน แดกนา
เมื่อค้า
ตีสั่ง สอนแฮ
สู่เบื้องอบาย

สำนวนเก่า

๒ ข้างหม้อดินตันป็น
หวังเจดไชจักมวด
ครูสอนใครศิษย์ผาด
ไชชักจักให้ห้าว

ปวงภาชน
ม่งร้าย
ผุดเฟื่อง พูนา
เหตุเบื้องอบาย

สำนวนเก่า

๓ ข้างหม้อตีหม้อไช
ตีแต่งเองมงาน
ดุจศิษย์กับอาจารย์
ตีไชตีจักให้

ตีฉาน แดกนา
ชอบไช
ตีสั่ง สอนแฮ
สู่ห้องอบาย

สมเด็จพระยามะรัตนราชูปถัมภ์

ฉาน

แดก

อบาย

ที่ซึ่งปราศจากความเจริญ ความฉิบหาย อบายภูมิ อบายมุข

คุณแม่นานาหนักเพ็ญ

พสุธา

๒๓๑. (ยังไม่พบคาถา)

๗	คุณแม่นาหนักเพียง	พสุธา
	คุณบิตรจุอา	ภาคกว้าง
	คุณพี่ฟ้างศิรา	เมรุมาศ
	คุณพระอาจารย์อึ้ง	อาจสู้อาคร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๓๒. (ยังไม่พบคาถา)

๗	เมื่อร้อนน้ำท่านให้	เย็นใจ
	เมื่อเอือกเย็นได้ไฟ	อุ่นเนื้อ
	เมื่อทุกข์ท่านแก้ไข	ชูช่วย
	เมื่อยากจนท่านเกื้อ	ก่อให้เกิดทำ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ฟ้าง เท่ากับ เสมอ

สู เทียบได้กับ เปรียบได้กับ (สู คือ เอาชนะ)

๑ โคลงหมายเลข ๒๓๒ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๘๗

๒๓๓.

สุข รุกขสุต ฉายา ว
ตโต อาจารย์โย ฌณโณ

ตโต ฌาติมาตาปิตุ
ตโต พุทธสุต เนกธา^๑

โลกนิติ

๑๑. เย็นกายรอบร้อมไม้
เย็นฌาติบิดูมารดา
ร้อมครุ้อมพระยา
ร้อมพระเจ้าจอมหัน

ไบหนา
กว่านั้น
เย็นยิ่ง ยิ่งพอ
แห่งห้องนฤพาน

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๒๓๓ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วน ธรรมนิติ ร. มีคาทาที่มีความหมายตรงกันแต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“สุข รุกขสุต ฉายา ว ตโต ฌาติมาตาปิตุ
ตโต อาจารย์โย ฌณโณ ตโต ชันสุต สาสน์”

ฌาติมาตาปิตุ

โลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ ฌาติ มาตาปิตา

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร(๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้
ฌาติ มาตาปิตุ

หัน

บัน

๐ เียนเงาพฤษภมิงไม้
เย็นญาติทุกข์สำราย
เย็นครุยังพันฉาย
เย็นร่มพระเจ้าให้

สุขสบาย
กว่าไม้
กษัตริย์ยิ่ง ครุณา
ร่มฟ้าดินบน

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๒๓๔. (ยังไม่พบคาถา)

๐ ทองกวาวหงอนไก่แสง
งามแต่กลิ่นฤมี
นักเรียนบอกบาลี
งามผาดผลเท่าก้อย

สดสี
หนึ่งน้อย
ลบหลู่ ธรรมนา
กอบน้นฤมี

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

เย็นญาติทุกข์สำรายกว่าไม้

ญาติให้ความสุขสบาย ร่มเย็นมากกว่า
(ร่มเงาของ) ต้นไม้ (สำราย คือ สำราญ
สุขสบาย)

เย็นครุยังพันฉาย

ครุให้ความร่มเย็นยิ่งกว่าร่มเงาของต้นไม้
ถึงพันต้น (ฉาย คือ ฉายา เงา ที่ร่ม)

บอกบาลี

กรมศิลปากร (๒๕๔๐, ๒๕๓๙) ใช้
บอกบาลี

๒๓๕.

น ปุบุณฺณโร
เอเตสํ คนฺธชาตานิ

ปฏิวาตเมติฯ
สีลคนฺธโร อนุตฺตโร^๑

ธรรมบท

๑๑ หอมกลิ่นดอกไม้นี้
หอมแต่ตามลมฤา
หอมแห่งกลิ่นกล่าวคือ
หอมสุดหอมสะท้อน

นับถือ
กลับย้อน
ศีลสั่ง นีนา
ทั่วไกลไกลถึง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ พระธรรมบท ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้
“น ปุบุณฺณโร ปฏิวาตเมติ น จุนฺทน์ ตตรมลฺลิกา วา
สตะจ คนฺธโร ปฏิวาตเมติ สพฺพา ทิสสา สปุปรุโส ปวายติ”

พระธรรมบท ร. บทที่ ๕๔

“จันฺทนํ ตครํ วาปี อุปลํ อถ วสุลิกิ
เอเตสํ คนฺธชาตานิ สีลคนฺธโร อนุตฺตโร”

พระธรรมบท ร. บทที่ ๕๕

555NL17

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

พระธรรมบท ร. บทที่ ๑

พระธรรมบท ร. บทที่ ๒

โคลงหมายเลข ๒๓๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๓๖
จักรเกวียน ล้อเกวียน

๒๓๗.

สุกริ สาธุนา สาธุ
ปาป ปาเปน สุกริ

สาธุ ปาเปน ทุกกริ
ปาปมริเยหิ ทุกกริ^๑

ธรรมบท

๑๑ ใจบุญบุญนักรู้
ใจบาปทำบาปกรรม
ใจบุญก่อบาปล่า
ใจบาปทำบุญแล้ว

เร็วทำ
ง่ายแท้
บากยาก จิตนา
ยั้งนั้นแสนทวี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๓๘.

ทุนนิกุคหสฺส ลหุโน
จิตฺตสฺส ทมโธ สาธุ

ยตถกามนิปาติโน
จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหิ^๒

ธรรมบท

^๑ คำาหมายเลข ๒๓๗ ไม่มีในพระธรรมบท ร. แต่มีในพระธรรมบท อรรถกถา ยมกวรรค ส่วน นียะดา (๒๕๓๘) อ้างที่มาของคำาจากพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน โสณเถรวรรค

^๒ คำาหมายเลข ๒๓๘ ตรงกับในพระธรรมบท ร. ส่วน นียะดา (๒๕๓๘) อ้างที่มาของคำาจาก พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท จิตตวรรค

๑๑ ใจเร็วใจห้ามยาก
ใจเกิดอาทรพลัน
ใจสำเหนียกนิกธรรม
ใจดังนี้เลิศแล้

๑๒ ใจเร็วใจห้ามยาก
ใจคิดอารมณ์พลัน
ใจใครสำเหนียกอัน
ใจดังนี้ดีแล้

๑๓ ใจเบาใจห้ามยาก
ใจเกิดเวรอาจรรจ์
ใจใดคิดผ่อนผัน
ใจดังนี้ยิ่งแล้

ใจฉันท
เทียวแท้
หนาวหนาว ใจนา
ชีพม้วยเมื่อสวรรค

สำนวนเก่า

ใจฉันท
เชียวแท้
ชอบใส่ ตัวนา
เลิศให้สุขเกษม

สำนวนเก่า

ใจฉันท
กาจแท้
ชอบใส่ ตัวนา
เลิศให้สุขเกษม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๓๙.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ ศาสตร์ใดจะล้ำเท่า
ทรัพย์สิ่งใดไกรทาน
รักใดจักปูนปาน
สุขสิ่งใดจักได้

ธรรมาน
ที่ให้
รักสัจ สีลนา
สุขเพียงนฤพาน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๔๐.

นตฺถิ สิตํ นตฺถิ อุนฺหํ
นตฺถิ โสภํ มรณํ นตฺถิ

นตฺถิ พยาธิ ปรปฺปิตํ
นิพฺพานํ นาม อิทํ

ไม่ปรากฏที่มา

ก
๑ พันเย็นพันเดือนร้อน
พ้นจากทุกขเวทนา
พ้นตายแก่เกิดมา
สุขตั้งนี้พระเจ้า

โรคา
โศกเศร้า
ในโลก
ว่าเนื่อนฤพาน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๔๑.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ มุลบาปคือโลกล้น
สรรพรสเป็นมุลพา
มุลทุกซ์เกิดเพราะรา
มุลนิพพานนั้นได้

แสวงหา
พยาธิไซรั
คะเลศ
เพราะด้วยสัจจา

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๔๒.

อาบ ปิวนติ โน นชโช
วสุสนติ กุจิ โน เมฆา

รูกุชา ขาทุติ โน ผล
ปรตถาย สติ ธน^๑

โลกนิติ

ก คางคางน้ำหอน
ไม้หอนหวงผลศรี
หวงฝนฝายเมฆี
ปราชญ์หอนหวงทรัพย์ได้

จักมี
สดไว้
เห็นหอน มีฮา
เด็ดด้วยทานทำ

สำนวนเก่า

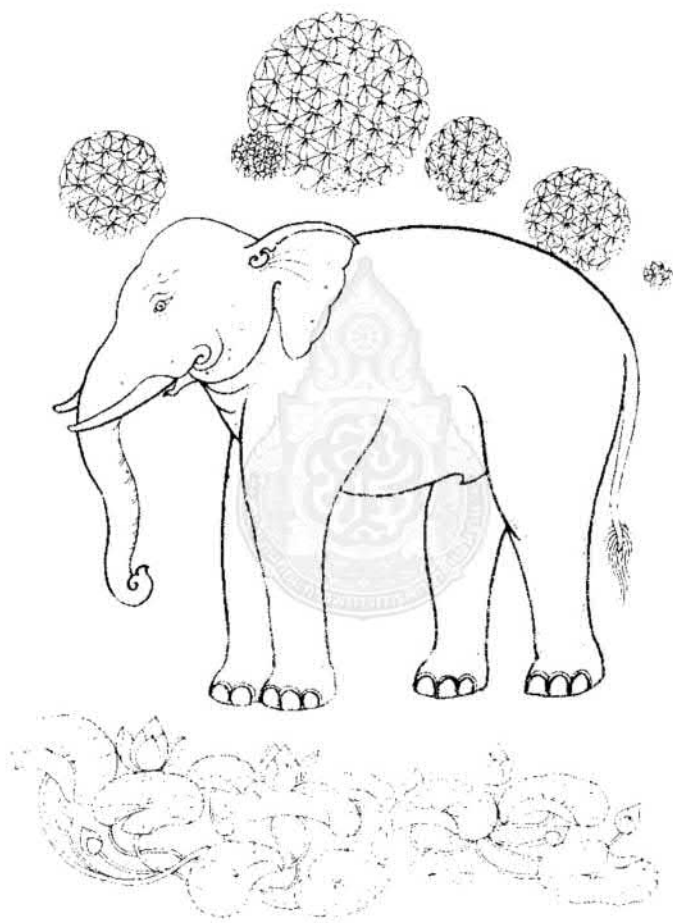
ข น่านน้ำฤาหอนกล้า
พฤกษชาติหอนหวงผล
จอมเมฆไปหวงฝน
ปราชญ์หอนหวงทรัพย์ป้อ

กลั่นชล เองแฮ
เสพล้าง
ภักษ์เสพล เสียนา
เปิดให้เป็นทาน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๑ คาทาหมายเลข ๒๔๒ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วน ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อมพุ ปิวนติ โน นชโช รูกุชา ขาทุติ โน ผล
เมโฆ กทาจิ โน สสุส ปรตถาย สติ ธน”

ช้างเผือกเกิดในพนม

ไพรพฤกษ์

๒๔๓.

อุบลอุบัติเบื้อง
แก้วเกิดแต่ผ้านิยม
ข้างเผือกเกิดในพนม
ปราชญ์ประยูรยากไร้

เปือกตม
ชอบใช้
ไพร่พฤษ
ท้วนหน้าบถือ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๔๔.

ชเวน อสุธิ ชานนติ
ทุเหน ธนุ ชานนติ

พลัพทญจ วาหิเย
ภาสมานน ปนุฑิต^๑

โลกนิต

เปือกตม เลนตมที่ละเอียด

^๑ คาถาหมายเลข ๒๔๔ ตรงกับใน *โลกนิตี ร.*, *ธรรมนิตี ร.* และพระสูตรต้นตปิฎก
ขุททกนิกาย ดิงสตันนิบาตชาดก สัมภวาชาดก แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“ชเวน ภทฺร ชานนติ	พลัพทญจ วาหนา
โทเหน ธนุ ชานนติ	ภาสมานนญจ ปณฺฑิต”

โลกนิตี ร.

“ชเวน ภทฺร ชานนติ	วเหน จ พลัพทฺ
ทุเหน ธนุ ชานนติ	ภาสมานน ปณฺฑิต”

ธรรมนิตี ร.

“ชเวน ภทฺร ชานนติ	พลัพทญจ วาเหน
ทุเหน ธนุ ชานนติ	ภาสมานนญจ ปณฺฑิต”

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย
ดิงสตันนิบาตชาดก สัมภวาชาดก
(อ้างใน นิยะดา ๒๕๓๘)

๙๙ รู้ดีอัสตรด้วย
รู้ว่าโคงานแข็ง
โคนมเกษียรแสดง
รู้ว่าปราชญ์ปรีชาใส่

รณแรง รวดแฮ
เมื่อใช้
ดีเมื่อ รุดนา
เมื่อถ้อยคำขาน

สำนวนเก่า

๑๐๐ รู้เร็วมา้มด้วย
โคเห็นการะรับ
โคนมน่านนมจับ
ถ้อยกล่าวจริงรู้ผู้

ควบขับ
รุดรู้
รสก่อน รู้แฮ
ปราชญ์เชื้อปรีชา

สำนวนเก่า

๑๐๑ รู้ดีตรงคด้วย
รู้ว่าโคงานแข็ง
โคนมเกษียรแสดง
รู้ว่าปราชญ์เปรี๊ยะไร

รณแรง รวดแฮ
เมื่อใช้
ดีเมื่อ รุดนา
เมื่อถ้อยคำถลาง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๕๕. (ยังไม่พบคาถา)

๑๐๒ นักแสกสกุณโทษเค้า
ทิ้งทูตอูฐอีกลา
เสียงประทุษฐ์ภาษา
ฟังบ่เพราะหูรื่อง

กู่กา
ล่อรื่อง
หินโหด
ดุดถ้อยทรชน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๔๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ แยกเต้าดูเหว่าแก้ว
หงส์วิหคมยุรา
เจกนรชาติวาจา
ฟังเสนาะเพราะพร้อง

โกญจา
ร่ำร้อง
เอมโอส
มฤตยูยวาทิ^๑

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๔๗.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๐ สกุนกากระเหว่าไซรั
ไขต่อไขสำคัญ
ออกลูกจิ้งแปรผัน
กากระเหว่านั้นแล

เหมือนกัน
เท่าแท้
ตามเพศ
ท้าวผู้เล็งเห็น

สมเด็จพระยาเดชาติศร

โกญจา นกกระเรียน

มยุรา นกยูง

มฤตยู น้ำผึ้ง น้ำหวาน มฤตยูย คือ ถ้อยคำไพเราะ

^๑ โคลงหมายเลข ๒๔๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๕๙

สำคัญ เข้าใจ(ว่า) คะเน(ว่า) สังเกต(ว่า)

เพศ ในที่นี้หมายถึง ชนิด ชาตีกำเนิด

สิ่ง ๕ สิ่ง (ที่มีค่าเทียบเท่าแก้วมณี) คือวิชาความรู้ ภรรยาที่ซื่อตรง
มิตรที่ซื่อสัตย์ และข้าวเปลือก

๑. ความสามสิ่งเพียง
เป็นที่เจริญศรีสวัสดิ์
คือคุณมิตรรัตน์
ครั้นก่อนสนใจแล้ว

มณีนรตน
กว่าแก้ว
ข้าวเปลือก
เท่านั้นฤาแคลน

สำนวนเก่า

๒. ควรแสงสี่สิ่งแท้
พึงจักจำเรณูสวัสดิ์
ความรู้มิตรเมียสัตย์
อย่าเสียใจได้แล้ว

มณีนรตน
แว่นแก้ว
ข้าวเปลือก มีนา
เท่านั้นฤาแคลน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๕๐.

ขุทโธติ นาทิมนุญชัย
เอกมปิ ปรีโยทนต์

วิชชุ วา สิปปมถวา
ชีวิตกุปการณ^๑

โลกนิติ

สามสิ่ง ๓ สิ่ง(ที่มีค่าเทียบเท่าแก้วมณี) คือคุณ (สิ่งที่ตั้งตาม วิชา
ความรู้) มิตรแท้ และข้าวเปลือก

แว่นแก้ว ใส่ผูกผ่องดั่งแก้วมณี, เครื่องชี้ส่องให้เห็นความสว่าง

^๑ คาถาหมายเลข ๒๕๐ ตรงกับในโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร.

แสดงผล

ว่าน้อย

สิ้นสุด

ปีเลี้ยงอาตมา

สำนวนเก่า

นักฮา

ชอบแล้ว

อาจช่วย ตนแฮ

ผ่องด้วยผดุงผล

สำนวนเก่า

ภาษา

ว่าน้อย

22-2

ข้าวหล่อเหลาแสนหวาน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

หล่อ

คือ ลี้อ หมายถึง ลูกของเหลน (หลือ เป็นคำโทโทษ);
วชิรญาณ (๒๔๖๐), ไตรพากย์ (๒๔๖๑), กรมศิลปากร
(๒๔๙๐, ๒๔๙๙) และ วัดพระเชตุพน (๒๔๘๗) ใช้ ลี้อ

เหล่านหลาน

วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ หลานเหลน

๒๕๑. (ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ พายเกิดพ่อยำร้าง
จวนตะวันจักสาย
ของสดสิ่งควรขาย
ตลาดเล็กแล้วอ้า

รอพาย
ส่องฟ้า
จักขาด คำแฮ
บันอั้นเอาใคร

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๕๒.

สินเน ลิปปุ สินเน ธน
สินเน กามสุส โกรสุส

สินเน ปุพพตมารุห
อิม ปญจ สินเน สินเน^๑

โลกนิตติ

๑ เรียนศิลปศาสตร์แสงทรัพย์ด้อม
สามสิ่งอย่าใจไว
กามเสพก็ดีไซ
สองประการนี้ถ้า

เดินไส
ชอบช้า
ดาลโกรธ ก็ดี
ผ่อนน้อยเป็นคุณ

สำนวนเก่า

อื่น เอื้อน พุด; สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร
(๒๔๙๐, ๒๕๓๙), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ อี้

๑ คาถาหมายเลข ๒๕๒ ตรงกับในโลกนิตติ ร. และ ธรรมนิตติ ร. แต่เขียนต่าง
ไปบ้าง ดังนี้

“สินเน ลิปปุ สินเน ธน สินเน ปุพพตมารุห
สินเน กาโม จ โกรโห จ อิม ปญจ สินเน สินเน”

อย่าใจไวชอบช้า อย่าใจร้อนแต่ชอบที่จะ(ควรที่จะ) มีความสุขุมรอบคอบ

๖ เรียนศิลป์แสงทรัพย์ข้า
ไศลลาดค้อยทรงตน
กามเสพอย่าแรงรน
ห้าสิ่งใดหยุดเย้า

ชมผล
ใต้เต้า
ราญโกรธ ข้าพ้อ
ยังข้าเฉลิมคุณ

สำนวนเก่า

๗ เรียนศิลป์แสงทรัพย์ด้อม
สามสิ่งอย่าเร็วไว
เสพกามหนึ่งคือใจ
สองประการนี้ถ้า

เดินไศล
ชอบข้า
มักโกรธ
ผ่อนน้อยเป็นคุณ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๕๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๘ มักได้ให้คิดได้
ได้ช้วนได้การ
ให้ได้สะตวกดาล
ได้ตั้งนี้เอกอ้า

สองสถาน
ช้วน้า
โดยชอบ
กุ่มน้ำใจตน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๕๕.

จตุธา วิภเช โภเค
เอเคน โภค ภูณเชย
จตุตถณจ นิธาเปย

ปณฺธิโต มรมาวส
ทวิหิ กมฺม ปโยชเย
อาปทาสุ ภวิสสตี^๑

สุตวักคณนิตี ร.

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค

๑ ทรัพย์มีสี่ส่วนไซ้
ภาคหนึ่งพึงเกียดกัน
สองส่วนเบ็ดเสร็จสรรพ
ยังอีกส่วนควรให้

ปูนปัน
เก็บไว้
การกิจ ใช้นา
จ่ายเลี้ยงตัวตน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๒๕๕.

รูปโยพพณสมฺปนฺนา
วิชาหีนา น โสภนฺติ

วิสาลกุลสมฺภวา
นิคฺคณฺธา อิว กีสฺสา^๒

โสภนิตี

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามสุตวักคณนิตี ร. ส่วน นิยะดา (๒๕๓๔) อ้างคาถาเดียวกันจากพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค

เกียดกัน แยกออกไปเก็บไว้ต่างหาก
การกิจ นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ การกิจ

^๒ คาถาหมายเลข ๒๕๕ ตรงกับในโลภนิตี ร. และ ธรรมนิตี ร.

๖ เยาวรูปหนุ่มเนาเนื้อ
แม่ปราศวิทยาทรง
ดุจดวงทองกวาวดง
เสี้ยกลืนรินรสเร้า

ในวงศ์ ตระกูลแฮ
เลื่อมเศร้า
แดงป่า
ดั่งนี้ใครชม

สำนวนเก่า

๗ หนุ่มแน่นทรงทรวดพริง
สูงศักดิ์ตระกูลชาติ
บุริศิลป์ศาสตร์
ดุจดอกทองกวาวจำ

เพราะอาตม
แซมหน้า
ดูไป งามพอ
แจ่มไรรสหอม

สำนวนเก่า

๘ เยาวรูปหน้าหนุ่มเนื้อ
แม่ปราศวิทยาทรง
ทองกวาวดอกดาซดง
เสี้ยกลืนรินรสเร้า

ในวงศ์ ตระกูลแฮ
เลื่อมเศร้า
แดงป่า
ดั่งนี้ใครชม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

หนุ่มเนา คือ หนุ่มหน้า (เนา ในที่นี้เป็นคำเอกโทษ)
เสี้ย ไร้ ทั้ง ไม่มี ปราศจาก เช่น เสี้ยกลืน หมายถึง ไม่มีกลิ่นหอม
แม่ ไตรพากย์ (๒๕๖๑) ใช้ แม่น

๒๕๖.

อลลสฺส กุโต ลิปป์
อธนสฺส กุโต มิตฺตํ

อสิปปสฺส กุโต ธนํ
อมิตฺตสฺส กุโต สุขํ^ก

โลกนิตติ

๑ คร้านครอบโตจักได้
แม่นับมีศิลปฉินท์
เสื่อมทรัพย์ค้ำยิน
เดียวเด็ดปองไปได้

เสพศิลป์
ทรัพย์ไซ้ไร
เยียมิตร โฉนพ้อ
สุขสร้อยสุดแสง

สำนวนเก่า

๒ มักคร้านถารอบรู้
ศิลปศาสตร์เสื่อมสินหา
ไร้ทรัพย์อับผู้มา
เว้นจากมิตรนั้นไซ้ไร

วิทยา
ไปได้
เป็นเพื่อน
สุขร้างแรมโรย^ข

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^ก คาทาหมายเลข ๒๕๖ ตรงกับในโลกนิตติ ร., ธรรมนิตติ ร. และตรงกับคาทาหมายเลข ๔๓๔

สร้อย คือ ช่อ (สร้อย เป็นคำโทโทษ) หมายถึง ที่ชุมนุม ที่ประชุม
ที่รวม

^ข โคลงหมายเลข ๒๕๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๓๔

๒๕๗.

อสาทุ ยทิวา สาทุ
วิสุสฺสโ จยตถ ภูณฺเชยฺย

ก
๑ คั้นเคยคนคบค้า
คดแต่ข้าวแกงจาน
มีรสรสใดปาน
ชมชื่นกลิ่นคล่องได้

อปปุ วา ยทิวา พหุ
วิสสาสปรมา รสา^๑

ไม่ปรากฏที่มา

มานาน
ส่งให้
เพราะรัก นั้หนา
ยังชื่นปลาดี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จตุกกนิบาตชาดก เกสวชาดก (อ้างใน
นิยะดา ๒๕๓๘) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“สาธุ วา ยทิวาสาธุ อปปุ วา ยทิวา พหุ
วิสุสฺสโ จยตถ ภูณฺเชยฺย วิสสาสปรมา รสา”

คด ตัก (กริยา)

จาน เจือปน

๒๕๘.

(คาถา)^๖

๑๑ คราวดีมีเพื่อนพ้อง
ยืนนั่งไต่ตอมถาม
คราวทุกข์จุกเงินความ
เพื่อนเล่นเจรจาน้อย

พรูตาม
ถ้อย
มีโทษ
หนึ่งนั้นฤมี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๕๙.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ คนใดเดิมแน่นว่า
หลายคาบแค้นเคี้ยวขับ
ภายหลังมาตรม้นกลับ
จงประหยัดอย่าหวั่น

เวรกับ ตณนา
คิดร้าย
เป็นมิตร ก็ดี
คำเข้าคอยเชิง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๖ หิโตปเทศ ตอน มิตรลาภ (อ้างในนิยตะดา ๒๕๓๘) มีคาถาที่มีแนวคิดทำนองเดียวกับบทนี้ ดังนี้

“ศตฺรณํ นหิ สนฺทถฺยาดสุสฺสฺสึญฺณา ปิ สนฺธินา
สฺตปฺตมปิ ปานีโย สมนฺยตฺเตว ปาวกมฺ”

๒๖๐.

น หิ เวเรน เวรานี
อเวเรน จ สมมุนติ

สมมุนตีธ กุทาจัน
เอส ธมฺโม สมนฺตโน^๑

ธรรมบท

ก น้ำเห่มนมล้างสิ่งเหน้า
มล้างอุทกบริสุทธ์
คนเวรต่อเวรประทุษฐ์
เอาอเวระจับพ้าย

โจนหยุด
เลื่อมร้าย
ทวิโทษ
อาจสิ้นสุญเวร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๖๑.

(ยังไม่พบคาถา)

ก ช่อนเงื่อนจ่าน้ำชุ่ม
ภายนอกทำแจ่มใส
ดุจหินบ่เห็นไฟ
ต่อประหารจึงจำ

ชังใน
สดหน้า
ฝังอยู่
จับใหม่เป็นจุน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๑ คาถาหมายเลข ๒๖๐ ตรงกับใน พระธรรมบท ร.

คน วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ คน

๒๖๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ จักทำโทษแก่ผู้
ใจจุ่มเมตตามัน
ให้คิดจิตสำคัญ
ความคิดน้อยจึงได้

ผิดฉกรรจ์ นั้นนา
มากไว
เขาโหด
อยู่เฝ้ามือตน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๖๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๒ ตัดต้นก่นรากแล้ว
หนามหันหอนไว้แขนง
เพลิงพิษชนิดหนึ่งแรง
ดับแต่ต้นไว้เชื้อ

ปลูกแปลง
หน่อเนื้อ
เรื่องโรจน์
นั่งชำเพลิงโพลง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๖๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๓ คว้างพิษบ่คว่างพัน
ไปสบพบรังแตน
ร้ายมนตร์ปลูกเสื่อแสน
ไม้ชันรันสิ่งเหน้า

พันแขน ดนนา
แห่เย้า
องอาจ
แน่ต้องตนเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ก่นราก ชูดราก
คว่าง คือ ขว้าง

๒๖๕.

ปุตต์ ภาตริ ทุฏจ^๑
ก็ นุ เจชช หตฺถปาทำ

๑๑ ลูกเมียเหมือนผ้าไอ้
ขาดฉีกฉัวแล้วหา
พี่น้องเลิกเช่นขา
ขาดประจากจักให้

อนุสาเสยฺย โน ชเห
ลิตฺต อสุจินา สียา^๑

ธรรมนัฏี ร.

อัครา
ไหมได้
แขนติด ดนแฮ
ต่อเข้าฤคิน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เต็มไม่มีคาถา

ประจาก พรากไป จากไป หลุดไป

๒๖๖.

(คาถา)^๑

๑๑ มีบุตรบได้ตั้ง
คุณแห่งไม้เท้าถือ
ทางเมื่อเผื่อพบคือ
ไม้ประเสริฐเลิศแล้

ตีนมือ
เลิศแท้
สิ่งสัสต์ว์ ก็ดี
อาจคุ้มกันภัย

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๒๖๗.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๒ ธรรมดาผลม่วงไม้
เมื่ออ่อนรสเผือดพาน
ครันสุกรสสวยหวาน
หมากม่วงนั้นฤาเปรี้ยว

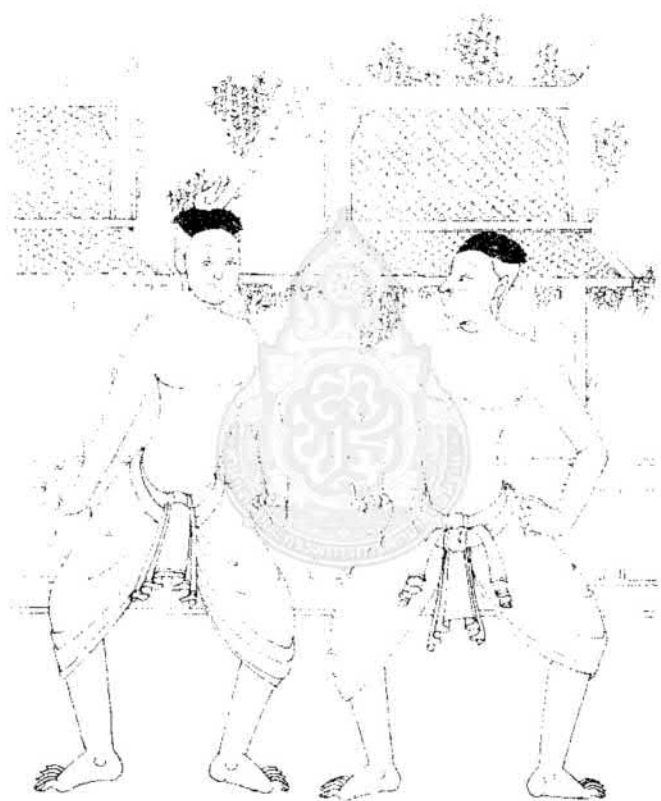
ตระการ
ยากเคี้ยว
เอมโอช
เปรียบด้วยหมากขาม

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๑ พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย พราหมณสังยุต อุปาสกวรรค มหาศาลสูตร
(อ้างในนิยะดา ๒๕๓๘) มีคาถาที่มีแนวคิดทำนองเดียวกับบทนี้ ดังนี้

“อสุโสว ชินฺโน นิพฺโภโค	ชาทนา อปนียติ
พาลานมฺปิ ปิตา เถโร	ปราคารesu ภิกฺขติ
ทณฺโท ว กิเร เม เสยฺโย	ยณฺจ ปุตฺตา อนสุสฺวา
จณฺทมฺปิ โคณฺ วาเรติ	อโธ จณฺทมฺปิ กุกฺกัรํ
อนฺธกาเร ปุเร โหติ	คมฺภีเร คารเมธติ
ทณฺทสฺส อานุภาเวน	ชลิตฺวา ปฏฺฐิตฺฐสฺติ”

ทางเมื่อ ทางที่ใช้สำหรับเดินไปมา

มือเปล่าสู่สงคราม

ขงยุทธ์ ไฉนนา

๒๖๘.

กลุณณมิตตํ กนุตารํ
อสตถา คนฺตุมิจฺจนฺติ

๙ บุรุษสุดไร้รัก
ไร้เพื่อนไปไกลคาม
มือเปล่าสู่สงคราม
รู้ไปทันแก่ก้าน

๒๖๙.

วินา สตุถํ น คจฺเจยฺย
ปณฺธิตฺวทฺธคฺ วาณิโช

ยฺหุํ สภาย ภาสิตุํ
มฺเหหเต จตุโร ชนา^๑

ธรรมนิติ ร.

เมียงาม ชอบฤา
เขตบ้าน
ยงยุทธ ใจนา
กล่าวถ้อยกลางสนาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สุโร สงฺคามภุมิยํ
วิทฺสคมโน ตถา^๒

โลกนิติ ร.

ธรรมนิติ ร.

^๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา

คนฺตุมิจฺจนฺติ กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๔๓๙) ใช้ อคนฺตุมิจฺจนฺติ

ก้าน คือ ก้าน, กล้า (ก้าน คือ แก้ว กล้า)

^๒ เดิมไม่ปรากฏที่มา

ก
๑ โยธาทั้งสาตร์รู้
ปราชญ์มละคัมภีร์ความ
เดินหนเพื่อนบ่ตาม
พาณิชเสียพวกพ้อง

สงคราม ชอบฤา
อย่าพริ้ง
อย่าไต่ ทางแส
ต่างด้าวเดินไฉน^๑

สมเด็จพระบรมราชาธิราช

๒๗๐. (ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ รักเจ้าจงรักให้
ท่านเคียดอย่าควรประทุษ
จจะมีภักดีดู
มันบ่จัดจากเจ้า

เป็นยุติ ธรรมนา
เท่าเผ้า
โสนัช นันนา
จิตนั่นคงตรง

สมเด็จพระบรมราชาธิราช

๒๗๑. (ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ อาสาเจ้าต่อต้าน
ชั้นรับอาสานาย
อาสาศึกแม่ยาย
สามสิ่งแท้ถือหมั้น

ตัวตาย
หย่อนนั้น
อย่าย่อ ท่อนา
ชั่วฟ้าดินชม

สมเด็จพระบรมราชาธิราช

^๑ โคลงหมายเลข ๒๖๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๖๒ ก โดยที่
ใช้คำตรงกันเกือบทั้งหมด

ตาม นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ งาม

ต่างด้าว (ไป) ต่างถิ่น

ศึก งานหรือธุระ เช่น ศึกแม่ยาย หมายถึงงานหรือธุระของแม่ภรรยา

ชั่ว สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ทั่ว

๒๗๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ อาสาตีกู้ไป
ตนจักตายเอาอาน
จึงนับว่าเป็นทหาร
ฉลองพระคุณเจ้าไท้

เสร็จงาน
ปิดไว้
หายาก
ท่านเลี้ยงบำรุง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๗๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ เจ้านายใช้ชูป้าย
สินทรัพย์เมียมีงาม
บ่าวไพร่พรังพรุดตาม
สมบัติบุญส่งให้

คนขาม
ง่ายได้
ไหลหลั่ง มานา
แปลกหน้าตาเดิม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

เอาอานปิดไว้

(พูดอย่างเปรียบเทียบ) หมายถึง ให้ออสู้อย่างสุดชีวิต
จิตใจในสนามรบ หากตัวตายก็ถือว่ามิเกียติและ
สมศักดิ์ศรีที่เป็นทหาร (อาน คือ เครื่องรอนั่งบน
หลังสัตว์พาหนะหรือยานพาหนะ)

๒๗๔.

วเห อมิตต์ ขนุเณ
ตเมว อาคเต กาเล

ยาว กาล์ อนาคต
เสเล ภินุเท มฏฺ อิว^๑

โลกนิติ

ก
๐ หมั่นลอดสอดสืบถ้อย
ไปชอบทำทำดี
คาบใดชอบเชิงที่
ต้อยตั้งต้อยม่อให้

เวรี
นึ่งไว้
หาญหัก
แตกด้วยศิลา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา โคลงหมายเลข ๔๙๔ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน อ้างคาถาบทเดียวกันนี้จาก โลกนิติ ส่วน ธรรมนิติ ร. และราชนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“วเห อมิตต ขนุเณ ยาว กาลเ อนาคต
ตเมว อาคเต กาเล ภินุเท กุมภว สัลย”

ธรรมนิติ ร.

“วเหมิตร สุกนุเณ ยาวตุ กาลวิปยุยะ
ตไถวมาคเต กาเล ภินุทยาทุ มฏฺมีวาคุมมิ

ราชนิติ ร.

เวรี คือ ไพร หมายถึง ศัตรู

๒๗๕.

อตตนา ว กตา ลกฺขี
น หิ ลกฺขี อลฺกขิณฺญจ

อลกฺขี อตตนา กตา
อนฺโณ อณฺณสฺส การิโต^๖

ธรรมแต่ ร.

ก
๖ ยศศักดิ์จักเกิดด้วย
ภัยเกิดเพื่อผลกรรม
ติเตียนเลาของจำ
ใครจักเว้นแะได้

บุญทำ
ก่อนให้
กรรมก่อน เองนา
ทั่วทั้งโลกา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๗๖.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๖ กฤตยามนตร์เคราะห์ให้
ทำสิ่งใดลุล
ครันบุญแห่งบุคคล
มนตร์กฤตยานั้นชั้น

เห็นผล
สิ่งนั้น
จักถ้อย แล้วนา
เสื่อมสิ้นทุกอัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๖ เดิมไม่มีคาถา

กฤตยามนตร์ เวทมนตร์คาถา เสน่ห์ อาถรรพณ์
อัน วัชรญาณ (๒๔๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร
(๒๕๓๙) ใช้ วัน

ปฐมนิเทศน์	โลกนิติปริกษา ส. ไซ ปฐมนิเทศน์
พหุ	โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. ไซ มุหุ
ปลูกขึ้น	ในที่นี้หมายถึง ทำให้เกิดขึ้น; สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), ไตรพากย์ (๒๔๖๑), นิยะดา (๒๕๓๔)
	ไซ ปลูกขึ้น

๒๗๘.

ชลุปมาณ กุมุทนาฬ
พยุตติปมาณ กถิตวาทุกย

กุลุปมาณ วินโย ปธาน
ปรวีปมาณ ตินมิลลาต

โลกนัต

ก นำบัวบอกลิคตัน
มารยาทส่อสันดาน
โจดฉลาดฟังคำชาน
หญ้าเขียวเขียวแห้งเรื้อ

ชลธาร เทียงแฮ
ชาติเชื้อ
บอกแน่
บอกร้ายตีดิน

สำนวนเก่า

ข ประมาณชลขอบชัวก้าน
มารยาทกอบกุลบุตร
วาจาตอบต่อยุทธ์
หญ้าชุ่มชื้นเขียวแห้ง

โกมุท
บอกแจ้ง
ยกโจด ฉลาดแฮ
ชั่วชั้ตีดิน

สำนวนเก่า

๑ คาถาหมายเลข ๒๗๘ ตรงกับในโลกนัตติ ร. และธรรมนัตติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“ชลุปมาณ กุมุทนาฬ
ปยุตติปมาณ กถิตวาทุกย
กุมุทนาฬ

กุลุปมาณ กรณกมุ
ภูมิปมาณ ตินมิลลาต”

กุลุปมาณ

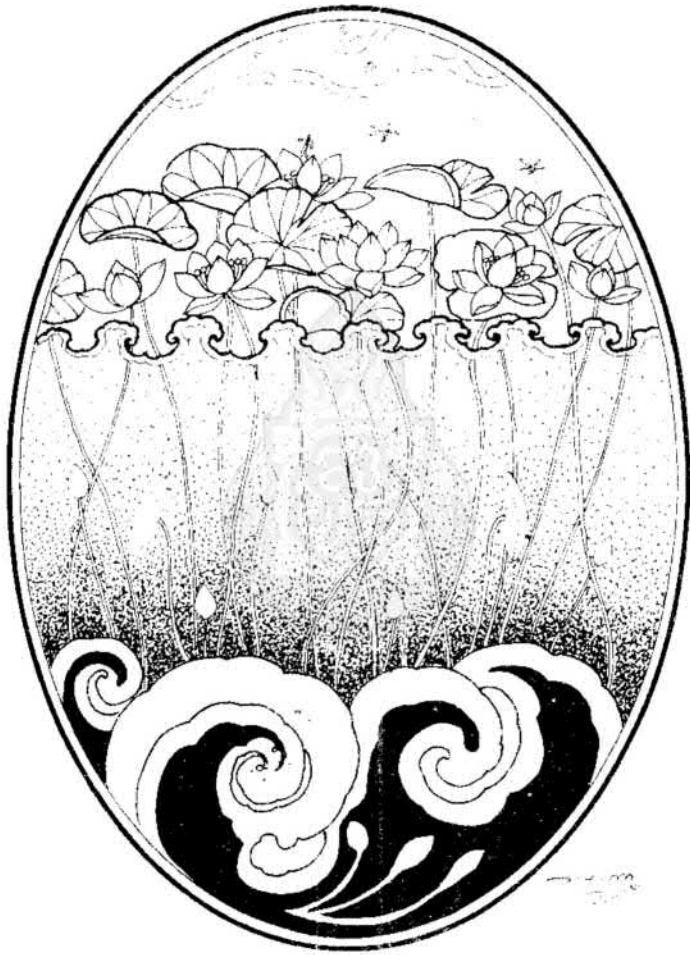
วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้ กุมุทมาล

ปรวีปมาณ ตินมิลลาต

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้ กุลุปมาณ

ชัว

วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ ปรวีปมาณ ตินมิลลาต
กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้ ปรวีปมาณ
ตลอด (เช่น ชัวก้านโกมุท คือ ตลอดความยาว
ของก้านบัว)

ก้านบัวออกเล็กต้น

ชลธาร

๙ ก้านบัวบอกลิกติน
มารยาทส่อสันดาน
โฉดฉลาดเพราะคำชาน
หย่อมหญ้าเหี่ยวแห้งเรื้อ

ชลธาร
ชาติเชื้อ
ควรทราบ
บอกร้ายแสงดิน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๗๙.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ ทรัพย์มากหากถ้อยแท้
ชนไปชอบหุดา
น้อยทรัพย์อภัยศลา
แต่เพราะถ้อยคำพร้อง

วาจา
ติดต้อง
ทรมารูป
เพริศสิ้นทั้งมวล

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๘๐.

ธมฺมปฺมปิ สาธุนํ
พหุ อปิ อสาธุนํ

กุเป วาริว นิสุสโย
น จ วาริว อณฺเฏเว^๑

โลกนิติ ร.

ก
๑ ทรัพย์สินบุรุษน้อย
สัตว์พึงดูจวารี
มีมั่งคั่งโกศ
จักพึงฤาเท่าก้อย

หนึ่งมี
บ่อน้อย
พาลพวก นั้นนา
ดูจน้ำในชล

สำนวนเก่า

๕ ๑ น้อยทรัพย์สับุรุษได้
พอพึงดูจวารี
สินทรัพย์พวกพาลมี
ถ้อยกล่าวจริงรู้ผู้

โดยมี
บ่อน้อย
มากเปล่า อยู่แฮ
ปราชญ์เชื่อปรีชา

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๒๘๐ วชิรญาณ (๒๔๖๐) และกรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) อ้างโลกนิติ แต่วรรคที่ ๓ และที่ ๔ ใช้น่า

“ทุเหณ ถณฺณํ ชานนฺติ ภาสฺมาเนน ปณฺทิตํ” แปลว่า “จะรู้ว่าเป็นแมโคตกึในยามให้ม จะรู้ว่าเป็นบัณฑิตกึในยามพูด” ซึ่งไม่ตรงกับความหมายของโคลงหมายเลขนี้ แต่ไปตรงกับคทาและโคลงหมายเลข ๒๔๔

คาถาบทนี้ตรงกับในธรรมนิติ ร. ซึ่งเขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“อปฺมปิ สาธุนํ ธนํ

กุปาวริ ว นิสุสโย

พหุมุปิ อสาธุนํ

น จ วาริว อณฺเฏเว”

๙ มีสินทรัพย์น้อยหลัง
คือบ่อน้อยนรกิน
ทรัพย์มากหม่อมพ
คือสมุทรฤาให้

ไหลริน
อาบได้
มีมั่ง ก็ดี
ช่วยอ้างอาศัย

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๘๑. (ยังไม่พบคาถา)

๙ แม่โถมเจดเจกไท้
อีกอิสริยยศดา
บุรุษน้อยทูลจว
นับว่าผู้นั้นม้วย

เทพา
กอบด้วย
จาพากย์
หมดสิ้นสิ่งงาม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๘๒.

สาสปสุส ปริตุตสุส
ธเนน ธนสยุดเต

โยชนสุส นิสิตยติ
ทุเร ปุสสนติ เต ชนา

ไม่ปรากฏที่มา

ก สีน้อยพ่างเพียงผัก
ไกลโยชน์นับไกลคง
ครันมีสิ่งสินยง
ไกลเท่าไกลผู้นั้น

กาดผง
กิดกั้น
ยคยั้ง
อาจให้คนเห็น

สำนวนเก่า

ก แม้นตนตัวเล็กเพียง
ไกลนับโยชน์ตอนดง
คั่งคับทรรพย์สินพงศ์
สุดขอบฟ้าเขี้ยวชั้น

ผุยผง
อยู่นั้น
พันธุ์ถ้อย กิด
ทัวแท้เล็งเห็น

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๔๓.

ศิริ มหนดิโยปี โข
สุรยจนทุกเล ชาเต

สตุตตาลมเท ตเล
นฤทธนสุส น ปสุตติ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ก มีตนเติบเพียงภู
สูงโสดเจ็ดลำตาล
สุรยจันทรสัสนันดาน
ลั่นสิ่งสินตกไร่

เขาปาน
เปรียบได้
โดยกล่าว
ร่อนหน้าฤาเห็น

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๒๔๓ เดิมมีโคลงย่อย ๓ บท โดยที่โคลงแรกเป็นบทซ้ำกับ
โคลงหมายเลข ๑๓๗ ก ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงตัดโคลงซ้ำออก

๑๑ แม่นตโตเตบเพียง
สูงเจ็ดลำตาลเกิน
ไร้ทรัพย์อัปผอญ
ตั้งปลวกเตี้ยต่ำซ้ำ

เขาเขิน
กิ่งฟ้า
แลเล็ก ลงแฮ
ชาวผู้เล็งเห็น

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๘๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ ^กตนน้อยแลไฟให้
ว่าตระกูลใหญ่นัก
คือแมลงเม่ามันมก
โถมถาบฉาบเพลิงไหม้

เกินศักดิ์
แทบไ้
บินวู่วามา
มอดม้วยตัวเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

อัน กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ดับ

อาบ อาจเป็นคำเดียวกับ ตราบ (ถิ่นพ่ายไฟ ใช้ อาบ ในความหมายเดียวกับ
ภาคกลางว่า ตราบ)

๒๘๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ ดักขลาแล้วไปขึ้น
เบ็ดบ่เกี่ยวเหยื่อรา
ไปสอตสบเสื่อมา
ปลาต่อผุดโพล่งไกล

คอยขลา
ล่อไว้
หมายก่ง ได้ฤ
เกี่ยวทิ้งฤทัน

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๒๘๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ อย่าเอื้อมเด็ดดอกฟ้า
สูงสูดมีอมักตรอม
เด็ดแต่ดอกพะยอม
สูงก็สอยด้วยไม้

มาถนอม
อกไข
ยามยาก ชมนา
อาจเอื้อมเอาถึง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๒๘๗.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ เจียมใจจักเท่าด้วย
รู้เท่าท่านทำกลัว
อย่ามีนมีดเมามัว
สูงนักรักเหมือนไม้

เจียมตัว
ซ่อนไว้
โมหะ
หักด้วยลมแรง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

แล้ว

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐)
ใช้ แล้ว ; แล้วเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งสำหรับดักสัตว์ มีวงติดกับ
ปลายไม้ เอาโคนปักไว้ที่ต้น

๒๘๘.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ ถึงจนทนสู้กัด
อย่าเทียวแลเนื้อเถื่อ
อดอยากเยี่ยงอย่างเสื่อ
โซกีสะสั่ท้อง

กินเกลื่อ
พวกพ้อง
สงวนศักดิ์
จับเนื้อกินเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๘๙.

สีโห นาม ชิมจุฉาบ
สีโห นาม กิโส จาปี

ปณณาทิน น ขาติ
นาคมัส น ขาติ^๑

โลกนิติ

๐ ไกรสรมาตรแม้อยาก
ฟางหญ้าใบไม้ตาล
ชุกกายกำลังราญ
เนื้อช้างไปปองสร้อง

อาหาร
ไปตอง
โรยร่วง
แต่เบื่องบรรพมา

สำนวนเก่า

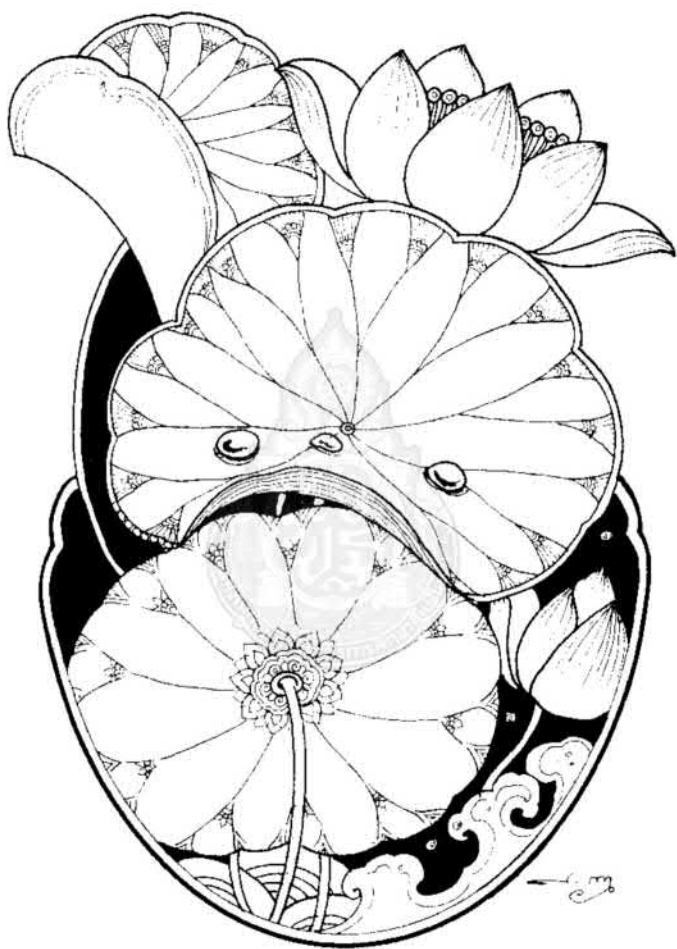
๐ ไกรสรเสบท้องแทบ
บักขัผลไม่มี
ไกรสรชูปอินทรีย์
บักขัรสเนื้อช้าง

เสยชี วิตแฮ
ปากกว้าง
สมเพช ก็ดี
ตั้งนัธรรมดา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ คาถาหมายเลข ๒๘๙ ตรงกับใน โลกนิติ ร.

เนื้อช้าง วิจารณ์ (๒๕๖๐) ใช้ เนื้ออีก ; อีก คือ ช้าง

ใบบัวฝนตกน้ำ

ชาดช้าง

๒๙๐.

(ยังไม่พบคาถา)

๐๑ ใบบัวฝนตกน้ำ
ลูกช่างวางบนหลัง
เสาหลักปักอยู่ยัง
คนบ่แม่นถ้อยอ้า

ขาดข้ง
มึงม้า
กองกลบ นาพ่อ
พูดแล้วโอนเอน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๙๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๐๑ กล่าวภัยในน้ำแก
แสดงพิลึกดงดอน
เอาพร้าวใส่เรือคอน
ยกศัพท์แปลอรรถอ้าง

มังกร
อวดข้าง
ขายพวก สวนแฮ
อวดผู้เพียรเรียน^๑

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๒๙๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๐๑ เอน้ำชุ่มจะเซ
เอาป่าไปข่มเสื่อ
เอาหมากเล่นลงเรือ
เอากาพย์โคลงกระทู

ขันเหลื่อ
ขู้
ไปจ่าย สวนแฮ
เที่ยวอ้างอวดกระวี

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ โคลงหมายเลข ๒๙๑ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๙๒

๒๙๓. (ยังไม่พบคาถา)

๑ กล่าวจริงบ่พริ้งเพราะ	โสดสตั๊บ
เอาเท็จปนคนนับ	เนตรหน้า
ไม่เหลื่อมเยี่ยงอย่างกลับ	ตัวยาก
กลมกล่อมสืบอ้อมอ้า	อาจกลิ้งปลิ้นทัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๙๔. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ทำมกลางกล่าวถ้อยแต่	พอดควร
เห็นท่านสรวลอย่าสรวล	ตอบแต่
ใช้คำแต่น้ำนวล	นฤโทษ
เห็นท่านเศร้าทำเศร้า	โศกหน้าตาตาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๙๕. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ว่าเดื่อมีดอกให้	ฟังฟัง
เล่าว่ากาขายยัง	เชื่อได้
รินเทียมเท่าเขาห้วย	ฟังเถิด นะพ่อ
เล่าว่าหญิงจริงไซ้	อย่าได้ควรฟัง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ว่า จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙)
ใช้แล้ว
ฟังเถิดนะพ่อ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา
(๒๕๓๔) ใช้ ฟังเถิด (ไม่มีคำสร้อย)

๒๔๖. (ยังไม่พบคาถา)

๐ อย่าชุดชอดท่านด้วย	วาจา
อย่าถากท่านด้วยตา	ตาค้อน
ฟังคำกล่าวมฤชา	โสดหนึ่ง นะพ่อ
หยาบศัพท์กลับย้อน	โทษให้กับตน

สมเด็จพระญาณสังวร

๒๔๗. (ยังไม่พบคาถา)

๐ อย่าชักนํ้าเข้า	คลองคู
อย่าแคะเค็กศัตรู	สู่เหย้า
ไฟในอย่าเช็ดชู	นำออก
ไฟนอกอย่านำเข้า	หมั่นไหม้มัวหมอง

สมเด็จพระญาณสังวร

มฤชา	มสา ไม่จริง เท็จ
หยาบศัพท์	ฟังไม่ได้ศัพท์ ไม่ได้ความแจ่มชัด แล้วเอาไปปฏิบัติจึง ผิดพลาด
นํ้าเข้า	เขตทางน้ำ ร่องน้ำ (นํ้า คือ ย่าน เขต)
ไฟนอก	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๔, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๔๓๔) ใช้ เพลิงนอก

๒๙๘.

อิตถิมิสฺโส กุโต สิตํ
สุราปาโน กุโต สจฺจํ
มหาตมุโท กุโต สิปป์

มฺสภกฺโข กุโต ทย์
มหาโลโก กุโต ลขุข์
มหาโกโร กุโต ธนํ^๑

โลกนิติ

๑๐ คนโลกฤาห่อนได้
คนมักมัจจะมั่งสกิน
มักเมาฤาห่อนยิน
คนมักมากเล่นซู้

ครองศัล
บาปสู้
คำเที่ยง
ห่อนรู้ความตาย

สำนวนเก่า

๑๑ โลกทรัพย์ครองห่อนได้
คนมักมั่งสากิน
มักเมาเล่าฤายิน
คนมักมากเล่นซู้

โดยถวิล
บาปสู้
ดีสั่ง คีลนา
ห่อนรู้กลัวอาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๒๒ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาบทนี้ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อิตถิมิสฺโส กุโต สิลํ มฺสภกฺโข กุโต ทย์
สุราปาโน กุโต สจฺจํ มหาโกโร กุโต ตปป์”

๒๙๙.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ เกิดตระกูลมุนมากทั้ง เงินทอง
ทรัพย์ท่านนิกตริกปอง ใครได้
ทรัพย์ตนไม่ครอบครอง แจกจ่าย เสียแะ
จักลืบหายวายไร้ แรงไร้เร็วพลัน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๐๐.

ผล เว กทลี หนุตติ
สกุภาโร กาปฐิส หนุตติ

ผล เวฬุ ผล นพ
คพโก อสุสตรียถา

ธรรมนิติ ร.

๐ ชันชนชยุมาไม้
คิดฟางผลกทลี
ลูกม้าฆ่าชนนี
ลาภฆ่าคนโลกม้วย

หนามมี
ฆ่ากล้วย
ลาเกิด ตมนา
ดุจไม้มีหนาม

สมเด็จพระยาเดชาติศร

มุน สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ มูล
ไม่ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐,
๒๕๓๙), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ไป

๑ เดิมอ้างคาถาต่อไปนี้ แต่ไม่ระบุที่มา ดังนี้
“ผล เว กทลี หนุตติ เวฬุ หนุตติ ผล นพ
ลาโก ต กปฐิส หนุตติ อธิ โลเก ปรตเถ วา”
ธรรมนิติ ร. มีคาถาซึ่งตรงกับโคลงในภาษาไทยมากกว่า ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้
จึงอ้างคาถาตาม ธรรมนิติ ร.

บั้งทรัพย์สี่ส่วนถ้วน

บาทสิ้นเสียดาย

๓๐๑. (ยังไม่พบคาถา)

๑ เบิกทรัพย์วันละบาทซื้อ	มังสา
นายหนึ่งเลี้ยงพยัคฆมา	ไปอ้วน
สองสามสี่นายมา	กำกับ กันแฮ
บังทรัพย์สี่ส่วนถ้วน	บาทสิ้นเสื่อตาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๐๒. (ยังไม่พบคาถา)

๑ กาน้ำดำดั่งตัน	เอาปลา
กากกคิดใคร่หา	เสพบ้าง
ลงดำสามัจฉา	ชลชาติ
สวะปะค่อค่าง	ครึ่งน้ำจ๋าตาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๐๓. (ยังไม่พบคาถา)

๑ หยกหยกนกได้ไม้	พอแกง
กินบ่เกิดเป็นแรง	เรี่ยวได้
ห้อยหย้อยค้อยจัดแจง	ตามติด ไปนา
พรว์เหน็บเก็บได้ใช้	เชือดชั้นกินพอ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๐๔.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๐ คนมีมักเหี่ยวแห้ง

หวานแทน

กินอยู่สู่ขาดแคลน

พร่องท้อง

คนกากยากไร้แกน

โกยกอบ กินแฮ

เป็นวิบัติขัดข้อง

คิดแล้วหลากเหลือ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๓๐๕.

อจิริ วตย์ กาโย

ปจวี อธิเสสสติ

จุฑุไท อเปตวิญญาโณ

นิรตุถว กลิงคร^๑

ธรรมบท

ก
๐ ไม่ตรงคดชอบใช้

โดยปอง

เศษเล็กเลื่อยเขียงรอง

ตั้งได้

โดยต่ำแต่สะเก็ดกอง

สุมใส่ เพลิงแฮ

กายบ่ต้องการใช้

ชั่วแท้ถมดิน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

วิบัติ ความคลาดเคลื่อน ผิดไปจากที่ควรจะเป็น

หลาก แปลก ประหลาด

^๑ คาถาหมายเลข ๓๐๕ ตรงกับใน พระธรรมบท ร.

เพลิงแฮ วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ เพลิงนา

^๒ เดิมไม่มีศาลา ได้อ้างตามนิตยดา (๒๕๓๘)

๕๕ เหวลัดหน่อขึ้น

สาหัสตัดแทงปลาย

ลำใหญ่รุ่มรอนราย

ตั้งแก่หนุ่มเด็กจ้อย

ลำหลาย

หน่อน้อย

ถาว้าง เว้นแฮ

จักพันตายโนน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๐๘.

สรีรสส คุณานนุจ

สรีร ชณวิทุสสี

ทรมจจนตมนตร์

กบปณตฎรายโน คุณา^๑

ธรรมนิติ ร.

๕๖ โคควายวายชีฟได้

เป็นสิ่งเป็นอันยัง

คนเต็ดดับสูญสัง

เป็นชื่อเป็นเสียงได้

เขาหน้ง

อยู่ไซ้

ขาร่าง

แต่ร้ายกับดี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

เหว

คือ ไม้ไผ่ : สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ เหว

ลัดหน่อ

ผลิหน่อ (ลัด คือ ผลีออก แดกออก)

รุ่ม

กิ่ง(ไม้) ที่แตกออกมาใหม่ อ้วน งาม เรียกว่า รุ่มไม้

รอนราย

เรียงแถวเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่องกัน

^๑ เดิมไม่มีคำ

๓๑๐.

(ยังไม่พบคาถา)

^ก

๑ ฝนแล้งรุกชาติเศร้า

โศกสลด

ฝนชุ่มเขยไอบสด

สร้างเศร้า

ไม้ล้มเฟื่องลมกรด

ตรงพิศ

ตายแต่ยังหนุ่มหน้า

แน่แท้กรรมหลัง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๑๑.

จเช จชนุตม์ สีนหาภิรียา

อเปมจิตฺเตน น สมุทฺตเชยฺย

ทิโช ทุม ชีณผลว ฅตฺวา

อณฺเณ อเปกฺขะยฺย มหา ทิ โลโก^๑

ธรรมนิติ ร

^ก

๑ พฤษไธสสร้างลูก

เหลือหลาย

ฝูงวิหคกลุ้มกราย

แกสไกล

ยามผลหล่นกระจาย

กำจัด

นกบ่มาจับไม้

ที่ต้นสักตัว

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

พิศ คือ ปะทะแบบเหวี่ยงสะบัดไปมา; สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) กรมศิลปากร (๒๔๙๐), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ พัด

^๑ เดิมไม่มีคาถา

แกส ไกล เกือบ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

หรือตามยาวจากตำบลหนึ่งไปยังอีกตำบลหนึ่ง

(๒๕๑๗) ใช้ ไพร์ททอง

กักขังผู้กระทำผิด

๓๑๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ พฤกษ์ผลตันดกเบื่อง

ปลายวาย

อ้อยกัณฑ์สับปลาย

สุดพัน

การกิดคิดสบาย

ภายภาค หน้านา

ตั้งกัณฑ์สับตัน

รสอ้อยเอมใจ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๑๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ ป่าป่งดงไซร์ไคร่

ยินดี

บ้านถิ่นทิ้งทอดหนี

เร็ดร้าง

สัตว์ไพรไคร่เปรมปรีดี

นคเรศ

เป็นพิกลลลอ้าง

ตั้งนี้ดูจน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

เบื่องปลาย

ตอนหลัง

อ้อยกัณฑ์สับปลายสุดพัน,

การกินอ้อยซึ่งเริ่มจากโคนที่มีรสหวานไปหาปลาย

กัณฑ์สับตัน

อ้อยที่มีรสจืด เปรียบเหมือนการเริ่มต้นด้วย

ความสบาย แล้วประสบความยากลำบากภายหลัง

แต่ถ้าต้องการให้สบายในภายหลัง ก็จะต้องทน

ลำบากไปก่อน เปรียบเหมือนการกินอ้อยโดย

เริ่มกินจากปลายไปหาโคน

ป่าป่ง

ป่าที่พื้นดินมีเกลือสินเธาว์ผุดเกราะกรังอยู่ (ป่ง

คือ ปิง)

เร็ดร้าง

จากหรือพรางไปกลางคัน

ไคร่เปรมปรีดี

วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙)

ใช้ เปรมปรีดี

๓๓๖.

ยี่ อุตฺตฤกกา สงฺฆรณฺติ
สิปฺปนฺโต อสิปฺปา วา

มีศิลปศาสตรรัฐ
บุญบ่ทำไว้ใน
ได้สมสิ่งพึงใจ
สมบัติย่อมหลีก

๓๓๗.

รตฺติวินา น จนฺทิมมา
หฺสวินา ปอกฺขรณฺ

อลกฺขิกา พหุ ฌนํ
ลกฺขิกา ตานิ ภูณฺชเร^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

ติกนิบาตชาดก สิริชาดก

ใดใด ก็ดี
ชาติก็
จักเสพ
เพิ่มผู้มีบุญ

สมเด็จพระพุทธเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

วิจิวินา จ อณฺณวา
ปติวินา กณฺณวา โสภเต^๒

โลกนิติ ร.

^๑ เดิมไม่ปรากฏที่มา ได้อ้างตาม นิยะดา (๒๕๓๘)

ชาติก็ ชาติก่อน (ก็ คือ เวลาที่ล่วงไปหยกๆ) ในที่นี้หมายถึง แต่ก่อน
หรือ ที่ผ่านมา

^๒ เดิมไม่มีคาถาและคาถาหมายเลข ๓๓๗ ตรงกับใน ธรรมนิติ ร. แต่เขียน
ต่างไปบ้าง ดังนี้

“รตฺติหิโน น จนฺทโร อุมิหิโน น สาครโร
หฺสหิโน น สฺมุโล อิตฺติหิโน น ปุริโส”

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

โลกนี้ดี

ส่วนนกแก้ว

“กิสา โสภา ตปสฺสี จ อุลา โสภา จตูปปทา
 วิชา โสภา มนุสฺสา จ อิตถิ โสภา จ สามิกา”

๕ บรรพชิตกายชูบไซร์
จตุบาทอันรูปงาม
ชายชาญวิฆาณ
หญิงสู่สามีเคียง

ทรงงาม
รักเลื่อง
เป็นสง่า
คู่ด้วยดูงาม

สำนวนเก่า

๕ ฤาษีโสภาคด้วย
สัตว์สี่เท้างามยง
บุรุษรอบรู้คง
หญิงจกงามล้นล้น

ชูบทรง
ใหญ่อ้วน
งามเพื่อ รู้แะ
เลิศด้วยสามี

สมเด็จพระยาเดชาติศร

เคียงคู่

ยง

คงงามเพื่อรู้

คือ เคียงคู่ หมายถึง อยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน

แข็งแรง มั่นคง กล้าหาญ

มีความสง่างามเพราะวิชาความรู้

สูงสารสีเท้าย่าง

เหยียบยัน

๓๑๙.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ สูงสารสี่เท้า
บางคาบเขี้ยวไปพลัน
นักรูร่ำเรียนธรรม
กล่าวดั่งน้ำผึ้งผลัง

เหยียบยัน
พลวกพลั่ง
ถึงมาก ก็ดี
พลาดถ้อยทางความ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๓๒๐.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๒ เรือนเหยียดนอนอยู่นั้น
เรือนชะตาแผ่นทอง
เรือนผมอย่างหย็อง
สามประการนี้ให้

อย่าหมอง
วาดไว้
หวิหยัง ไวนา
หมั่นสู้สงวนงาม

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

เขี้ยว

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕). นิยะดา (๒๕๓๘)

ใช้ เขี้ยว หมายความว่า รับประทาน รับประทาน

พลวกพลั่ง

พลาดพลั่ง (พลวก คือ ไม่แน่นอน) : สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕). นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ พลวกพลั่ง

นักรู

ผู้รู้ ผู้มีปัญญา นักปราชญ์

กล่าวดั่งน้ำ

พูดคล่องราวกับน้ำไหล

ผลังผลัง

หลังไหลพรั่งพรูออกมาอย่างไม่ขาดสาย

เรือนชะตา

ดวงชะตา

แผ่นทอง

แผ่นทองคำสำหรับใช้จารึกดวงชะตา

หวิหยัง

หวิผมให้เป็นทรงสูงขึ้น ในที่นี้หมายถึง หวีให้เป็นรูปทรงเรียบร้อย

๓๒๑. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ^๗ ฆ่าควายหมายแล้ลัม	ตัวแพง
กลัวแต่เสียเครื่องแกง	ห่อนได้
แจกเช่นจกจัดแจง	การใหญ่ หย้าแฮ
เกรงแต่มีกหมดไม้	ห่อนได้เรือนงาม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๒๒. (ยังไม่พบคาถา)

๑ ^๗ สูเรื่อนท่านอย่าหน้ง	เนานาน
พูดพลอดเพียงพอการ	กลับหย้า
ขวยชวนกลการงาน	แห่งอาต มานา
กลัวยากเชิญเป็นเค้า	ยากแล้วคนฉิน

สำนวนเก่า

แล้ลัม	ฆ่ากิน (แล คือ ใช้มีตเคื่อนให้เป็นแผ่นบางๆ; ลัม คือ ฆ่า)
มีก	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ จัก
หมดไม้	คือ หมดเปลืองไม้
ขวยชวนกลการงาน	กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ขวนขวยกิจการงาน
เป็นเค้า	เป็นทุน

๖ ไปเรือนท่านไซร้ออย่า
พูดแต่พอควรการ
ริ้วเรียนการงาน
ยากเท่ายากอย่าเศร้า

เนนาน
กลับเหยา
เรือนอาต มานา
เลื่อมล้นความเพียร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๒๓.

ทฤษีตา วิษั วิทยา
วิษั โคษฐ์ ทริทุรสย

อชิรุณ โภชน วิษมุ
วฤทุรสย ตรุณิ วิษมุ^๖

จณักยศดกะ

วยาการศดกะ

เรียน สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖. ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ เริ่ม

^๖ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามนิยะดา (๒๕๓๔) คาถาบทนี้ครอบคลุมความหมาย
ของโคลงหมายเลข ๓๒๓-๓๒๔

๑๑ สิกขาบทยิ่งล้ำ
เป็นพิษแก่อัสซี
คุณธรรมสั่งสรรพดี
เป็นพิษแก่พาลแล

คัมภีร์
โศดแท้
ในโลก
ห่อนได้สดับจำ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๒๔. (คาถา)^๑

๑๑ เชียรโรคเป็นพิษด้วย
หญิงตรุนอันพาล
เป็นพิษแก่พฤตกาล
ฤากล่อมกลมกันเข้า

อาหาร
หนุ่มหน้า
บุรุษ
ดุน้ำกับเปรียง

สมเด็จพระยาเดชาติศร

สิกขาบท	ข้อศีล ข้อวินัย
คัมภีร์	หนังสือหรือตำราที่สำคัญทางศาสนา ในที่นี้หมายถึง พระธรรมคาสอน
อัสซี	นักพรตนอกกรีต พระภิกษุผู้มักประพฤติดะเมิดพุท บัญญัติ
คุณธรรมสั่งสรรพดี	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คุณธรรมสั่งสรรพดี
แล	แท้ จจริง ฉะนี้
^๑ ดูเชิงอรธโคลงหมายเลข ๓๒๓	
เชียรโรค	โรคของคนแก่ (เชียร คือ แก่, คร่ำคร่า, ชำรุด)
อันพาล	อ่อน, เด็ก, รุ่น ; คำ อันพาล นี้ กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ อันธพาล ซึ่งความหมายต่างออกไป
พฤตกาล	ยามแก่เฒ่า
เปรียง	น้ำมัน

๓๒๕.

(ยังไม่พบคาถา)

ก. ๑. อาหารเป็นที่ตั้ง

เกิดแรง

ปลูกพืชผักฟักแฟง

พื้งน้ำ

แวนกล้องส่องสำแดง

อาโลก

แม่ย่อมเป็นที่ล้ำ

เลิศเลียงบุตรตน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๒๖.

(ยังไม่พบคาถา)

ก. ๑. อาหารเยียหยิบให้

กากิน ก่อนนา

ตีบตีดาลถวิล

ลอบรู้

ครั้นแผ่นภพภูมินทร์

ยินโศลก สารนา

แบ่งกิ่งเมืองให้ผู้

กล่าวเกลี้ยงบูชา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ตั้ง

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๔๓๘) ใช้ให้

แวนกล้อง

กระจกหรือกล้องสำหรับส่องดู (แวน คือ กระจกเงา กระจกส่องหน้า)

อาโลก

แสงสว่าง ความสว่าง : การดู การเห็น สิ่งที่เห็น

เยียหยิบ

จงหยิบ (เยีย เป็นคำเน้น)

ดาลถวิล

ทำให้รู้ได้ (ดาล คือ เกิดขึ้น เป็นขึ้น มีขึ้น; ถวิล คือ คิด คิดถึง)

ภูมินทร์

พระเจ้าแผ่นดิน

โศลกสาร

ถ้อยความที่แต่งเป็นคำประพันธ์อันไพเราะเพื่อขับร้องสรรเสริญ (โศลก คือ คำประพันธ์ในภาษาสันสกฤต ๔ บาท เป็น ๑ บท เรียกว่า โศลกหนึ่ง, คำขับร้องสรรเสริญ)

๓๒๗. (ยังไม่พบคาถา)

๙ ล่อปลาเหยื่อชอบน้ำ	ใจปลา
ล่อท่วยโรคด้วยยา	ยื่นให้
ล่อคชพวกพังพา	เดินปก ไปแส
ล่อชาติเชื้อไพรได้	แต่ด้วยของกิน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๒๘. (ยังไม่พบคาถา)

๙ มีม้าบขี่ให้	อาจิณ พยศแส
ป็นไปยิงมลทิน	ท่อมกล้อง
เข้าโบทใช้ชิน	มันม็ก หน่ายนา
เมียไปหมั้นร่วมห้อง	ม็กร้ายราศี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ชอบน้ำใจ	ถูกใจ พอใจ
ท่วยโรค	เหล่าโรค (ท่วย คือ หมู เหล่า)
ปก	คือ ปกป้อง : วชิรญาณ (๒๔๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗) ใช้ บก
มลทิน	สนิม สิ่งสกปรก
เข้าโท	คนรับใช้ที่ไม่ใช่ทาส
ไป	กรมศิลปากร (๒๔๓๔) ใช้ ไม่

๓๒๙.

(ยังไม่พบคาถา)

ก มีเรือร้ววดน้ำ

ถวาย

มีเจงดาบอดพलय

ก้อมก้อ

มีโคกระบือควาย

ปละเปลี่ยว

มีแต่เกวียนขาดล้อ

ลากใช้ปางใด

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๓๐.

(ยังไม่พบคาถา)

ก สารซั่มนร่ายชี

ขาดขอ

โคกระบือขาดปอ

ปานร้อย

เรือค้าขาดสมอ

จักทอด ไฉนนา

ข้าทาสขาดนายน้อย

หนึ่งปล่อนไปมา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

เจงดาบอด

ช้างดาบอด (เจง เป็นคำแผลงจากภาษามอญ แปลว่า ช้าง)

พलयก้อมก้อ

ช้างตัวผู้ที่ค่อมเตี้ย (ก้อมก้อ คือ ค่อม เตี้ย)

ก้อม

วชิรญาณ (๒๔๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ก้อม

ปละเปลี่ยว

ปล่อยจนไม่เชื่อง (ปละ คือ ปล่อย ละทิ้ง ละเลย เช่น ควายปละ คือควายที่เจ้าของปล่อยให้เที่ยวไปตามลำพัง)

สารซั่มน

ช้างตกมัน (ซั่มน คือ อาการที่ช้างพลายเมื่อถึงฤดูผสมพันธุ์ จะมีความกำหนัดแรงกล้า มีน้ำมนตกย้อยที่บริเวณอวัยวะ)

น้อยหนึ่ง

ช่วงเวลาสั้นๆ

๓๓๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ แคะไค้ไปแค้นคัน
แขวะควักดีที่หนู
ลิและแคะกำปู
แสวงสัตย์ยามยุทธไชร

ดินงู
ยากได้
หาเลือด
สิ้นสุดแสวง

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๓๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ จักเจียนจอมปลวกเตี้ย
ดีแต่แล่นือหนู
เบียนเบียดเจียดพิษงู
อุตรรอน้ำค้าง

เต็มภู เขาแฮ
เพิ่มช้าง
เพิ่มพิษ นาคนา
ใส่ข้าสาคร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

ลิ	ทำให้บิน
และ	เชือด หรือแล่นือที่ติดกระดูกออกเป็นแผ่นบางๆ หรือเป็นชิ้นเล็ก ชิ้นน้อย หรือในที่นี้หมายถึง แคะ
ข้า	วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ น้ำ

๓๓๓.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ จนไก้ใช้เปิดแขน
นอกรีดมิดแทนชวาน
เคี้ยวอ้อต่างอ้อยหวาน
ขาดขัดดอกไม้อใช้

ชั้นชาน
ถากไม้
เป็นรส ฤพ้อ
ดอกหญ้ายามจน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๓๔.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ น้ำอ้อยหรือจักป่อง
เกลี้ยงอ่อนห่อนโคลด
นารูปช้อยชด
ใครจักนึ่งดูได้

ปากมด
ละไว้
แซะเจียด ชายนา
ห่อนเว้นตัวตน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๓๕.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ โคแก่กัถหญ้อ่อน
แม่หญิงยินตีใน
พินหักมักพึงใจ
บุรุษอายุร้อย

กินใบ อ่อนนา
หนุ่มน้อย
ของอ่อน
รักชู้เมียสาว

สมเด็จพระยาเดชาติศร

ชั้น คือ แค้น หมายถึง ฟัน

หรือ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐),
นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ฤ

เกลี้ยง หญ้า

๓๓๖.

น ติตติ ราชา ธนมหิ
จกขุปี ปิยทสฺสเน

ปณฺฑิตโฑปี สุภาสิตะ
ชล สาคโร น ติตติ^๑

โลกนิติ ร.

ก นารีหรืออ้อมเล่า
อรณพนิจฤายาย
ของทิพย์เทพห่อนหาย
มนุषย์สมบัติล้ำ

โลมชาย
อ้อมน้ำ
เอนอ้อม
เลิศท้าวไฉลิม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“น ติตติ ราชา ธนเนน ปณฺฑิตโฑปี สุภาสิตะ
จกขุปี ปิยทสฺสเน สาคโรปี มหาชล”

โคลงหมายเลข ๓๓๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๔๓

หรือ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร
(๒๔๙๐, ๒๕๓๙), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ฤ

นิจ จารึกวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ นิต ; สอนอ่าน
(ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐,
๒๕๓๙) ใช้ นิจ (คือ ต่ำ หรือ เสมอไป)

นิจฤายายอ้อมน้ำ หรือจะอ้อมน้ำแม่แต่นิต หมายความว่า ห่วงน้ำหรือ
มหาสมุทรย่อมไม่อ้อมน้ำ

๓๓๗. (ยังไม่พบคาถา)

๖ เรือแพพังขึ้นข้าม

ยาหยูกย้อมรักษา

อาวุธเหตุให้ปรา

มนตร์เวทวิเศษไซ้

คงคา

โรคไข้

กฎแก่ คีตแฮ

ร่ายรู้ฤาสัม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๓๘.

สพพา นที วงกนที

สพพิศุติโย กเร ปาป

สพเพ กฎจรมยา วนา

ลภมาเน นิवादเก^๑

โสภนิตี

๖ ลำลาดดาชด้วยเหล่า

แดนวนาดอนดง

หญิงอยู่สัจคง

สามประการกล่าวไว้

บุษบง กชแฮ

ตื่นไม้

เป็นเหตุ

เที่ยงแท้ธรรมดา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

เหตุให้ปรากฏ เป็นคำมูลบอกให้รู้

ร่ายรู้ฤาสัม ท่องมนตร์บ่อย ๆ ก็จะไม่ลืม

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๕๐๙ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน

ลำลาด ที่ลุ่มมีน้ำขัง บางทีเรียกว่า ลำลอบ

ตื่น มีมากมายทั่วไป

๓๓๙.

ศีตภีตาศ จ เย วิปฺรา
อคนิภีตาศ จ ยานารี

รณภีตาศ จ กุษตริยะ
ตฺรยะ สุวรุคฺ น ยานูติ หิ^๑

ราชันตี ร.

ก พราหมณ์พฤตเกลียดน้ำย่อม
เมืองหวนประจามิตร
ชายใดมักให้สิทธิ์
สามประการนี้แคล้ว

เสียกิจ
แก้วนแก้ว
แก่แม่ เรือนนา
ฉลาดผู้สรรเสริญ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๔๐.

มนุตริวรคสย สาโร' ยัม
มุเข วหติ มารูรย์

ทุติ นิตยัม ปฺรสนฺนตา
หุทุเท การุณิศจยม^๒

ราชันตี ร.

^๑ เดิมไม่มีคาถา

พราหมณ์พฤต
ประจามิตร

พราหมณ์อาวุโสผู้ทรงคุณวุฒิ

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕). กรมศิลปากร
(๒๔๙๐) ใช้ ปัจจุบันมิตร

^๒ เดิมไม่มีคาถา

๓. ตื่นนอนหน้าเข็มช้อย
 เกรจาโอษฐ์อ่อนหวาน
 บังคับสรรพการงาน
 เผื่อแผ่เผื่อพี่น้อง

ขึ้นบาน
 เพราะพร้อง
 รอบคอบ
 รักด้วยไมตรี

สำนวนเก่า

๔. ตื่นนอนหน้าขึ้นช้อย
 คำกล่าวฉ่ำเฉื่อยหวาน
 เมื่อจักสั่งการงาน
 สามประการนี้ต้อง

ับบาน
 เพราะพร้อง
 ดุจโกรธ
 ที่ให้สุขชู

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๕๑. (ยังไม่พบคาถา)

๕. หวันหวันว่าวอยู่ใกล้
 ผมงกับหวิยฮวน
 วัดชีชิตบ้านชวน
 สามประการนี้เข้า

ลมกวน
 หย่งเกล้า
 ชีบาป
 ยั่วแท็ธรรมเนียม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ขึ้น	กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ แหม่ม
ดุจโกรธ	ราวกับโกรธ คือ ชิงชัง เอาจริงเอาจัง
ต้องที่ให้สุขชู	เหมาะสมกับการที่ผู้ใหญ่ หรือพระเจ้าแผ่นดินชุบเลี้ยง
	โปรดปราน
หวันหวัน	ปลิวสะบัดไปมา
ลมกวน	ลมตี ลมพัด
ฮิฮวน	ชวนให้พอใจ
เข้ายั่ว	ชักนำ

เรื่อดั่งลมพัดล้า

ไล่เนื้อทันแทง

๓๔๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ ^ก ชาวชเลจลาดแล่นไ้
 ชานีชานาญปลา
 ชาวตอนชีม้าชา
 เรื่อดั่งลมพัดล้า

นาวา
 ว่ายน้ำ
 เคยควบ กันแฮ
 โล่เนื้อทันทาง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๓๔๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ ^ก แผ่นดินดินชาติไร่
 มีพฤกษ์มีปักษี
 น้ำมีหมูปลาสิ
 มีทาสมีข้าวให้

ฤมี
 จับไม้
 ลาหลีก ฤพ้อ
 เพื่อด้วยแรงมัน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

ชาวชเล

ชาวเรือ ชาวทะเล คนที่อาศัยอยู่กับน้ำ หรือ ทะเล

ชาวตอน

คนที่อาศัยอยู่บนที่ดอนหรือที่สูง

๓๔๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๖ ไปถอยทวนส่องไขว้
ไปถอดถอยเจรจา
ไปคืบอีกคืออา
ไปกลับคืบชีพแคล้ว

สุริยา
สิ้นแล้ว
ยูล่วง
รอดป้อมปางตาย

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๓๔๕.

อุเทติ ภาณุ ปจฺฉิเม
สีตลํ ยถิ นรยคุติ
วิกเส น วิปริตํ

เมรุราชาปี นมตี
ปพฺพตคุเค จ อุปฺปลํ
สาธฺวจา กุทาจน์^๖

โลกนิติ

-
- ถอย สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้
ถ้อย
- ชีพแคล้ว ชีวิตที่ล่วงไป ตาย
- ป้อม เกือบ จวน แทบ
- ตาย สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้
ไต่
- ^๖ คาถาหมายเลข ๓๔๔ ตรงกับในโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ
- นรยคุติ โลกนิติ ร. ใช้ นรยคุติ

ก. ปรารจณทศเทียรภาส
เมรุวิจลฤทธิร
บรรพตกระลับบุษบ
คำสาธุนันล้ำ

กรอุทัย
ตั้งน้ำ
บานแบ่ง
เลิศแล้พึงพึง

สำนวนเก่า

ข. บางอาทิตยขึ้นแจ่ม
เมรุอ่อนเพลิงนรก
ยอดผาอุบลตก
อื่นกลับวากย้างเส้น

ตะวันตก
กลับเย็น
บานดอก สลับแฮ
ปราชญ์ไว้หวังเฉลิม

สำนวนเก่า

เทียร	ย้อม ล้วนไปด้วย
ภาสกรอุทัย	ภาสกรอุทัย คือ การขึ้นของดวงอาทิตย์ พระอาทิตย์แรกขึ้น
วิจล	อาการที่เคลื่อนที่ไปมา อาการส่ายไปมา
ฤทธิร	รุนแรงน่ากลัว (ฤทธิ คือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ แรงอำนาจ; รุทธ คือ น่ากลัวยิ่งนัก)
กระลับ	กลับ
อ่อน	น่าจะหมายถึง อ่อนโยน โอนเอน
วากย้างเส้น	สัจวาจา

ค. บางคาบภาณูมาศขึ้น

บางคาบเมรุบ่ตรง
ไฟยมดับเย็นบง
ยืนสัตย์สาธุชนแท้

ทางลง กิติ

อ่อนแอ
กชงอก ผานา
ห่อนเพี้ยนสักปาง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๕๖.

ปัจจุเกษ ครโว สเส
กมุมนุต ทาสกจุเจ จ

ปโรเกษ มิตตพนุเว
ปุตตทาเร สเส มเต^๑

ธรรมนิติ ร.

ก. ขอย้ายขอเมื่อแล้ว

ยอยกครูยอสินท
ยอญาติประยูรมิตร
คนยั้งแบกยศบำ

การกิจ
ซึ่งหน้า
เมื่อลับ หลังแฮ
อย่ายังยอควร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

บางคาบ

บางครั้ง (คาบ คือ ครั้ง)

ทางลง

ทางที่พระอาทิตย์ตก คือ ทิศตะวันตก

กิติ

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) กรมศิลปากร
(๒๔๙๐) ใช้ ก็มี

ไฟยม

ไฟนรก (ยม คือ ยมโลก นรก)

^๑ เดิมไม่มีคาถา

แบกยศบำ

เห่อเหิมในยศศักดิ์

๓๔๗.

(ยังไม่พบคาถา)

ก. กลยอกันยากล้ำ
 ยอค่อยหย่อยยอใคร
 ยอย่อมเกิดลาภใน
 ชอบเนตรชอบหน้าผู้

เหลือใจ
 ห่อนรู้
 ตนอาต มานา
 เพื่อยุ้ยคน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๓๔๘.

ลทุธิ์ อดุเถน คณุเหยุย
 จนุทานุตุติยา มุพหิ

ลทุธิ์ อดุชลิคมุมนา
 ยถาญเตน ปนุทิต^๑

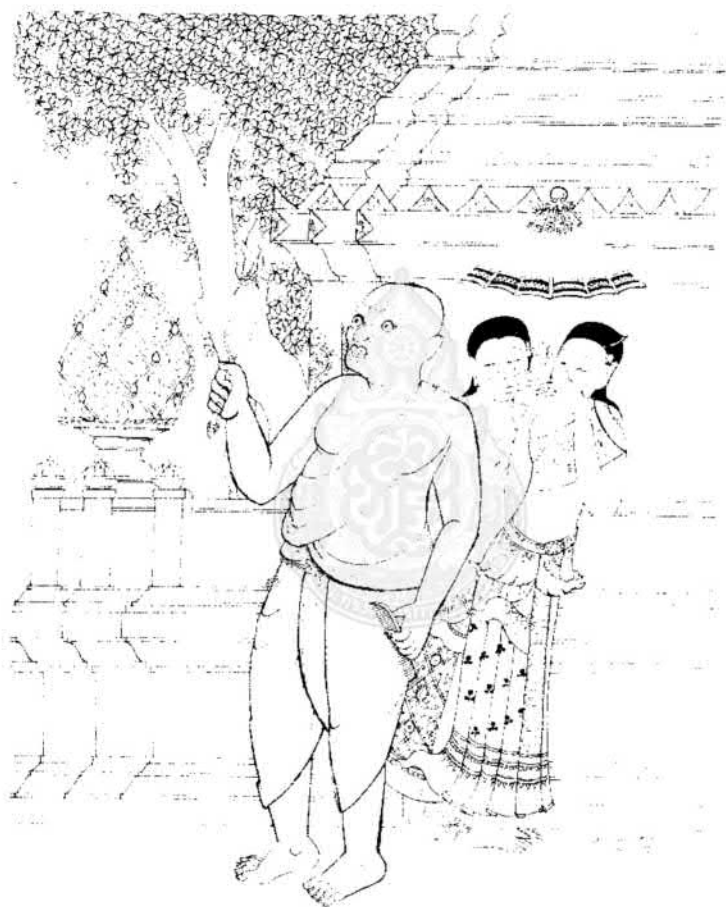
โลกนิติ

ก. จักเข้าหาบ้ายศ
 คนโลกค่าน้ำงาม
 คนมกนักเลงกาม
 เข้าสู่หมู่ปราชญ์แปล้

ยอตาม
 ง่ายแท้
 การเล่นที่ ยอนา
 ชอบถ้อยทางธรรม

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

กลยอ วิธียกยอปอปั้น
 กัน ในที่นี้คือ ป้องกัน
 หย่อย เรื่อยๆ บ่อยๆ ทีละน้อยๆ
^๑ คาถาหมายเลข ๓๔๘ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร.
 คำนัล คือ *ก้านัล* หมายถึง มอบสิ่งของให้ด้วยความนับถือ

หัวล้านไปรู้มั่ง

มองกระเจก

๓๕๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ใครใดและอยู่เหยา
เว้นสุภาชิตสาร
เจรจาบ่เป็นการ
คือตั้งปากเว้นกล้า

เคหฐาน
สัวส์ดีล้ำ
สูญเปล่า
แก่ล้เหมี้ยงหมากพลู

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๕๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ เรือนไดยำคำเข้า
ปราศจากไฟชวลา
เรือนนั้นดั่งมรณา
อันตรายจักหุ้ม

สนธยา
มืดลุ่ม
นฤชีพ
ห่อนได้จำเริญ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

เหมี้ยง	คือ เหมียง หมายถึง ใบชาอ่อนหมักห่อเกลือใช้อม หรือของกิน ใช้ใบผักห่อเครื่องปรุงรสต่างๆ
กลุ่ม	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ กลุ่ม
นฤชีพ	ตาย ไม่มีชีวิต (นฤ คือ ไม่ ปราศจาก)
ห่อนได้	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ห่อนให้

๓๕๓. (ยังไม่พบคาถา)

๑๑ เทศใดดอยไร่รวด
เห็นแต่จอมปลวกอัน
ดุงเมืองไม่มีธรรม
ชมขึ้นแต่แปลร้อย

อรัญ
หนึ่งน้อย
นักปราชญ์
ว่ารู้สูงสุด

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

เทศ	ประเทศ ถิ่นที่
รวด	ตลอด
ไม่	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ไป, วชิรญาณ (๒๔๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๕) ใช้ ไม่
แปลร้อย	แปลเอาความหมายจากภาษาอื่นๆ เช่น แปลจากภาษาบาลี มาเป็นภาษาไทย โดยยกศัพท์ภาษานั้นๆไว้ก่อน แล้วถอดความ เป็นภาษาไทยในลำดับต่อมาจนหมดความหมายของศัพท์นั้นๆ สลับกันไปเช่นนี้จนจบเรื่อง

๓๕๔. (ยังไม่พบคาถา)

๙ เป็นคนคิดแล้วจึง	เจรจา
อย่ามลนหลับตา	แต่ได้
เลือกสรรหมั่นปัญญา	ตรองตรึก
สติรอบให้	ถูกแล้วจึงทำ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๕๕. (ยังไม่พบคาถา)

๙ เป็นคนควรคิดถึง	กันภัย
ทรัพย์มากหมั่นระไว	แวดล้อม
เคลิ้มคลับหลับลืมไหล	เป็นเหตุ
ร่วมนกันห้องหอม	ห่อแก้วเงินทอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

มลน	ลนลาน
หลับตาแต่ได้	หลับหูหลับตาพูดไป
หมั่นปัญญา	ฝึกใช้ปัญญา
จึง	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ จง
ถึง	คือ กัน
กัน	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ กัน

๓๕๖. (ยังไม่พบคาถา)

๑) น้อยทรัพย์ยาก่อล่อ	เสียนความ
ให้น้อยยาต่อตาม	ตอบแต่
ผู้ใหญ่ย่อมเกรงขาม	การวะ
รู้ประจบโลมเล้า	เลือกใช้โดยควร

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๓๕๗. (ยังไม่พบคาถา)

๑) เข้าเถื่อนอย่าหมิ่นพรา	มีไป
เข้าศึกอย่าอนใจ	เฉื่อยช้า
อาวุธอย่าวางไกล	ขุกค้ำ คืบแอ
นอนแต่ยามหนึ่งอ้า	อาจป้องกัน

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

อย่าก่อล่อเสียนความ

ยอม

นอนแต่ยามหนึ่ง

อย่าหาเรื่องให้ต้องขึ้นโรงขึ้นศาล

สมควร

นอนแต่เพียง ๓ ชั่วโมง

๓๕๘. (ยังไม่พบคาถา)

๗	ด่ำซลเชือกยุดหมั้น	อย่าคลาย
	คุณพระมันไม่ตาย	ต่อสู
	ลูกขุนมันกฎหมาย	เป็นแบบ
	สินทรัพย์ให้ท่านกู้	ยัดหมั้นเป็นกรม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ยุดหมั้น	ยัดมันไว้ จับไว้
เป็นกรม	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๔๙๙) ใช้ มีกรรม: นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ มีกรรม
กรม	คือ กรรมกรรม หมายถึง เลกสารซึ่งลกหนีทำให้ไว้แก่เจ้าหนี้

๓๔๙.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ ดินฝังแยกอย่าได้

ลมจัดประหัดเลี้ยว

ไฟแรงแสงน้ำเดียว

น้ำแก่งแรงเชี้ยวกว้าง

ยาเหี่ยว

แล่นบ้าง

ถารด ดับนา

อย่าเร่งเรือขวาง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ดินฝังแยกอย่าได้ยาเหี่ยว

ฝังน้ำถล่มแผ่นดินแยกออกไม่ควรเอาดินไป
ถม เพราะอาจมีอันตราย โบราณถือว่า ต้อง
ธรณีสาร

ยาเหี่ยว

มาจาก เหี่ยวยา หมายถึง แก่ไข

ลมจัดประหัดเลี้ยวแล่นบ้าง

ลมพัดจัดควรระมัดระวังไม้ที่ชิงใบเรือและ
สายเลี้ยวไม้ให้ชิงเต็มที เลี้ยว คือ ไม้ที่ชิงใบ
เรือทั้งข้างล่างและข้างบน รวมทั้งสายเชือกที่
ผูกปลายเลี้ยว สำหรับรั้งใบเรือให้กินลม

แล่ง

ชื่อมาตราดวงแบบโบราณ ๒ แล่ง เป็น ๑
ทะนาน

๓๖๐. (ยังไม่พบคาถา)

เสนาหาอย่าปล่อยสิ้น	สุดสัจ
ยังหยิ่งฟุ้งหิสร	จึงพร้อง
คนนิ่งจึงเอาอรอด	อันลับ แสดงนา
คนกากปากเป็นห้อย	อย่าไถลกลัวมัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๖๑. (ยังไม่พบคาถา)

ที่สุขจักเสฟไซร์	ควรถวิล
เมียมิ่งยุอย่ายิน	ที่ถ้อย
อยากข้าวคดออกกิน	เอมอ้ม ใจนา
นอนจุ่นนอนแต่น้อย	เน้นข้าววันตาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ยังหยิ่ง	วชิรญาณ (๒๔๖๐). วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗) กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ ยังทั้ง
หิสร	เหตุลับ ความลับ ข้อความลับที่เขารหัส ในที่นี้หมายถึง ทำที่
คนนิ่ง	คนเงียบๆ คนที่ไม่พูดมาก คนที่ไม่แพร่กระจายเรื่องของผู้อื่น; นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ คนหนึ่ง
คนกาก	คนไม่ดี คนเลวโง่

๓๖๒.

ชตุติโย อรุโค อคฺคิ
ทหโรติ น อุณฺณตพฺโพ

ภิกฺขุ โช มหาราช
ทหโรติ น ปรีโณตพฺโพ

สุตฺตํทณฺหาเนติ. ร.

ก
๐ อย่าหมิ่นของเล็กน้อย
เล็กพริกพระกุมาร
งูเล็กเท่าสายพาน
ไฟเล็กเท่าหิ้งห้อย

สี่สถาน
จิตจ้อย
พิษยิ่ง
อย่าได้ดูแคลน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๖๓.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๐ จักจับจับให้มัน
อย่าเก็บความเท็จปน
จักค้นอย่าค้นคน
ควรที่จางจิงจาง

กับตน
แอบอ้าง
ดูหมิ่น
อย่าไ้เมรุ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๐ เติมไม่มีคาถา

เล็กพริก คือ เล็กพริกขี้หนู หมายถึง พริกเม็ดเล็กแต่มีรสเผ็ดร้อน, เล็ก
แต่เก่งกล้าสามารถ
จิตจ้อย จิตจ้อย ยังเด็กยังเล็ก เด็กตัวน้อยนิด
สายพาน เส้นด้ายที่คล้องโยงในเครื่องปั่นด้ายด้วยมือ (หรือในลูก)
ค้น กลับค้น อ้อนซื้อ
ไ้ คัดจาง จัดไปข้างๆ ไ้
เมรุ คือ เขาพระสุเมรุ ในที่นี้หมายถึง ภูเขา (ทั่วไป)

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

วชิรญาณ (๒๔๖๐), วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗) ใช้ มั่น

ปลูกไม้หนักรดน้ำ

จำเรณู

๓๖๗.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ปลุกผักปึกยอดอ้อย
เลี้ยงลูกบ่าวชาวพล
แล้วนอย่านิ่งทน
เลี้ยงลูกเปิดไก่อีไร

เอาผล
เพื่อใช้
ทำไร ด้วยแฮ
อย่าได้เสียร้าง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๓๖๘.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ถึงรือย่าอวดให้
ฟ้าคะนองต้องคร้ามกลัว
ผ่อนพักรักษาดัว
อย่าเชื่อมเขาควายให้

คนหวั
เกลือกใกล้
ตามภาค ภูมิแฮ
เสี้ยวสู้ชนกัน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

ชาวพล

ทหาร ผู้ใช้กำลัง ผู้ใช้แรงงาน

แล้วนอย่านิ่งทนทำไร
เสียร้าง

เมื่อทำนาเสร็จแล้วอย่าอยู่นิ่งเฉย ให้ทำไรต่อไป
ทิ้งร้าง หมายถึง เล้าเปิดเล้าไก่ อย่าปล่อยทิ้งไว้
เปล่าๆ

หวั

หวัเราะเยาะ

รักษาดัวตามภาคภูมิ

ระวังตัวไม่ว่าจะอยู่ในถิ่นที่ใด (ภาค คือ ส่วน
ข้าง ฝ่าย คราว; ภูมิ คือ แผ่นดิน ที่ดิน)

ตาม

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๓๙).

วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ งาม

เชื่อม

คือ เสื่อม ทำให้แหลม

เสี้ยว

เจี้ยว ขวิด

[illegible]

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ชื่อน สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ ชื่อน

อิทธิ วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗), กรมศิลปากร (๒๔๓๙) ใช้ ฤทธิ์

ค่าคน คือ ค่าคน หมายถึง บ่าวไพร่ คนรับใช้

จิ๊ป วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๕) และวัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ได้

๓๗๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ ไก่ขันยามบอกได้
น้ำชอบใช้สาธารณ
ชวานรู้แต่ถากกระดาน
เพรียงไพรได้แต่จ้าง

โดยกาล
ทัวล่าง
หัวหนัก อยู่นา
จ่ายใช้การพล

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๓๗๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ รู้คิดคำที่ม้วย
รู้รอบเรือนถาจน
หลับตาปายกระสุน
หมากรุกรู้แปดด้าน

หมดทุน
ซื้อค่าน
อวดแม่น
ไปแจ้งตาจน

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

๓๗๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๑๑ หมูเขาเขมมัดไว้
งานใช้งานคนตาม
ชู้เขาจักกอดกาม
สังเขววงวิ้งเข้า

จักหาม
สอดเหล้า
สังวาส กันนา
กิดหนานอนกลาง

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

เพรียง

คือ พร้อม ปัจจุบันใช้ พร้อมเพรียง

ปายกระสุน

ปาย คือ เหวียง หรือ พาด; กระสุน คือ เครื่องยิงมีคันใช้
สายโก่ง ยิงด้วยลูกดินปืนกลม; ปาย วชิรญาณ (๒๔๖๐),
วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้
หน่วย

หมูเข้เข้มัดไว้

จักหาม

๓๗๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ หนีเสือขึ้นไม้รอด

ปากเสือ

พบต่อแดนดุเหสือ

ต้อยต่อง

หนีแรดร่ายลงเรือ

รอดจาก แรตนา

ปะจระเข้ในท้อง

น่านน้ำหนูนเรือ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๗๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ ทางไกลไปคำคู่

ตนตาย

อดอยากลำบากกาย

เกิดไข้

อยู่กินถิ่นฐานสบาย

บ่ยาก ใจนา

การกิจคิดแล้วได้

ง่ายแท้ทุกอัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๗๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ คำใดไปเท่าคำ

คือบุญ

คำสัตย์จ้องต้องทุน

มากไว้

คำความคบลูกขุน

ชวนชอบ

คำบ่คำใดได้

ยากแท้ธรรมดา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ร้าย

รีบไป

คู่

เท่ากับ เสมอ

๓๗๗. (ยังไม่พบคาถา)

๙ ๐ พิมเสนรयरสเร้า
กลัวเกลือกเกลือกแกมกล
ทุรชาติโอดเจาจน
ตัวลึงให้ห่มเสื้อ

เสาวคนธ์
ไช้เชื้อ
ทำเทียบ ปราชญ์นา
ห่อนรู้ลวดลาย

สำนวนเก่า

๙ ๑ พิมเสนมืรสเร้า
ไปเกลือกกลัวเกลือกกล
เป็นไทไปทำงาน
คบหาสท่นจกเกื้อ

เสาวคนธ์
ไช้เชื้อ
งามชาติ ตนนา
กับหน้าตัวไฉน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๓๗๘. (ยังไม่พบคาถา)

๙ ๒ สัตว์อื่นตื่นเต็นแต่
กระต่ายตื่นตูมไป
ช้างมัวตื่นพื้นไฟ
คนตื่นชาวศึกส้า

ควรไกล
สุดหล้า
พิดฟาด หยุดแฮ
สุดห้ามมันหาย

สมเด็จพระยาเดชาติศร

มีรส สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ รयरส
ไท อีสระ ไมใช่ทาส
ทำงาน ภาระ การงาน

๓๓๙.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ ๙ ทาญห้าวดาวบได้

จวนพิน

แหลนและทวนไปทัน

ต่อต่าง

พลคชจรดฝัน

จาประ จาแฮ

ปิ่นไปทันนั่งจ่าง

นกจ้องใจเกรง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๔๐.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ ๙ รังแกกำปั่นต้อย

ตีดิน

ไข่กระทบหินหิน

ห่อนสิ้น

แมลงเมาโอบเพลิงบิน

บังอาจ

คนเคอะคืดตื่นตื่น

ลบเหล้นคมดาว

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ต่อต่าง	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖. ๒๔๖๕. ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ ติดตั้ง
จวนพิน	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖. ๒๔๖๕. ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ แต่งทำ

๓๘๑.

ขเร ทุฏโจ จ มุสิโก
สกุณ จ ทุฏโจ กาโก

วเน ทุฏโจ จ วานโร
นเร ทุฏโจ จ พุราหมโณ^๑

โลกนิตติ

ก
๑๑ ขาติหนอยุ่เย้าแล้ว
พานรอยไม่หมาย
กากับนกกฏาย
พราหมณ์พวกใจกระต่าง

ทำลาย
มุงล้าง
จับจิก กันนา
เดือดร้ายนรชน

สำนวนเก่า

๑๒ หนูร้ายแรงโทษแท้
ลึงถ่อยจันทาลราน
กาโหดชาติอันธพาล
พราหมณ์โหดโทษทั้งให้

เรือนผลาญ
ป่าไม้
เบียนหมู่ นกนา
เบียดเบียนนรชน

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๑ คาทาหมายเลข ๓๘๑ ตรงกับในโลกนิตติ ร. ส่วน ธรรมนิตติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“กาโก ทุฏโจ สกุณสุ ขเร ทุฏโจ จ มุสิโก
วานโร จ วเน ทุฏโจ มนุสเสสุ จ พุราหมโณ”
ร้าย ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ กัย

อารักษ์มีท้าวไม้

รุกขมูล

๓๘๒.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๐ อารักษ์มีทัวไม้
ที่ศักดิ์สิทธิ์บริบูรณ์
ที่ไปศักดิ์สิทธิ์สูง
ดุจดั่งเสวกวัน

รุกขมุล
เครื่องเส้น
สัถลากล
ว่าถ้อยความเมือง

สมเด็จพระมหาพรยาเดชาดิศร

๓๘๓.

น เสเว ผรุส สามิ
ตโต อปคห สามิ

น จ เสเวยุ มจจรี
เนว นิคคหิต ตโต^๑

โลกนิติ

ก
๐ นายหนึ่งแรงโกรธร้าย
นายหนึ่งบ่เจือจาน
นายหนึ่งเมื่อเอางาน
นายหนึ่งข่มคุณมล้าง

คำขาน
ทรัพย์บ้าง
บ่ย่อง ยกนา
สิ้นเสพโฉน

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๓๘๓ ตรงกับโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง
ดังนี้

“น เสเว ผรุส สามิ ตปิ เสเว น มจจรี
ตโต นิค คณหิก เนวาปคณหิก ตโต”

ธรรมนิติ ร.

อปคห โลกนิติ ร. ใช้ อปคณหิ

๕ นายหนึ่งหยาบหยิ่งถ้อย
นายหนึ่งตระหนี่สม
นายหนึ่งบ่นิยม
นายหนึ่งข่มคุณให้

คำคม
ทรัพย์ไว้
ยกชอบ
เสื่อมสิ้นฤสมาน

สำนวนเก่า

๖ นายหนึ่งแรงโกรธร้าย
นายหนึ่งบ่เจือจาน
นายหนึ่งเมื่อเอางาน
นายหนึ่งข่มคุณมล้าง

เรียกขาน
ทรัพย์บ้าง
บ่ย่อง ยกนา
สิ้นเสียโฉน^๑

สมเด็จพระยามหาวชิราวุฒ

๓๘๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๗ ผัวฆ่านางนาฏถ้วน
ฆ่าพฤติพราหมณ์พรตกรรม
ฆ่าโคอุสุภสรพร
บาบ่เปรียบปรับถ้อย

ถึงพัน
เกือบร้อย
แสนโกฏิ ก็ดี
ท่านให้ลำเอียง

สมเด็จพระยามหาวชิราวุฒ

สม คือ สะสม

^๑ โคลงหมายเลข ๓๘๓ ค สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) และ
วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ว่าเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระยามหาวชิราวุฒ ส่วน
กรมศิลปากร (๒๕๓๕) ว่าเป็นสำนวนเก่า

๓๘๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ ทำผิดลึกลับได้
ทำชอบเสมอภูผา
อย่าคิดจิตสัญญา
ผิดชอบที่ทำนั้น

พันวา กิติ
เขตชั้น
หลีกกลับ อยู่หนา
หากให้คนเห็น

สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงเทศนา

๓๘๖.

ขโล สาสปมุตตานี
อดุดโน หตุมิตตานี

ปรโธส น ปสฺสติ
ปสฺสนฺโตนิ น ปสฺสติ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ติสมตต์ ปเรส ว
นาฬิเกรมปิ สโธส

อปปิโธสมญ ปสฺสติ
ชลชาโต น ปสฺสติ

ไม่ปรากฏที่มา

๙ พวกพ้องผิดเท่าช้าง
พวกอื่นโทษเท่าเหา
โทษตนเท่าภูเขา
โทษท่านเท่าก้อยสุ

จำเริญ
หากรู้
คิดปิด ไว้แสร
สั่งให้เห็นสูง

สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงเทศนา

^๑ โคลงหมายเลข ๓๘๖ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๕๑ และ ๑๗๒ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน

๓๘๗.

นตุตโทส ปเร ชญา
คุยเห กุมมาว องคานิ

ชญา โทส ปรสฺส ตุ
ปรโทสญจ ลกุชเย^๑

โลกนิติ

๑ โทษตนชนซ่อนแท้
โทษท่านหวังเอาผิด
ดูเงาเสื้อเท้ามืด
สัตว์อื่นกายเกลากล้ง

กลปิด
ออกแจ้ง
เคียดซ่อน ไว้อะ
แต่เตี้ยตริชา

สำนวนเก่า

๒ โทษตนงำเงื่อนไว้
โทษท่านเก็บมาแจง
ตัวแต่สีตีนแฝง
หยิบกล่าวแต่โทษเหี้ย

ห่อนแถลง
ดูเบื้อ
หัวหนึ่ง ช้อนนา
มุขเท่ารุ่งรัง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

^๑ คาทาหมายเลข ๓๘๗ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิติ ร. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“นตุตโทส ปเร ชญา ชญา โทส ปรสฺส ตุ
กุมโม คุยหา อังคานิ ปรภาวญจ ลกุชเย”

ตริชา คิดร้าย (ตริ คือ คิด : ทา คือ ชั่วร้าย ร้าย)

๓๘๘. (ยังไม่พบคาถา)

๑๑ น้ำใช้ใส่ตุ้มตั้ง

เต็มดี

น้ำอบอำอินทรี

อย่าพริ้ง

น้ำปูนใส่เต้ามี

อย่าขาด

น้ำจิตอย่าให้ช้อง

ชดน้ำใจใคร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๘๙. (ยังไม่พบคาถา)

๑๒ น้ำเงินน้ำนากแม่

มัวแสง

น้ำซ่มต้มย้อมแปลง

ผ่องได้

น้ำจิตวิปริตแห่ง

มัวหม่น

น้ำอื่นเอาลูบไล่

ห่อนล้างใจเคือง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

อำอินทรี	ประดับ ลูบไล่ แต่งตัว (อำ คือ ประดับ แต่ง)
เต้า	ภาชนะที่ใส่ปูนรูปทรงกระบอก เรียก เต้าปูน
น้ำเงิน	ความแวววาวของโลหะเงิน

๓๙๐.

โรคาตุเร จ ทุพฺภิกุเข
ราชทวาร เสฺสานเ จ

พฺยสเน จ สตุตฺตคเห
สขา ติญฺจรา สุมิตฺตกา^๑

โลกนิติ

๑ ปางไข่ปางขาดข้าว
วิบัติบรจงบเบียน
ปางต้องปรับไหมเตียน
ปางมิตรได้ทุกซัดว้ย

แพงเกวียน ละซ้งแซ
จักม้วย
ตนมอด ก็ดี
มิตรนั้นไหนเสมอ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๙๙ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาบทนี้ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วน ธรรมนิติ ร. และราชนิติ ร. มีคาถาที่มี
ความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“อาตุเร พยสเน เจว ทุพฺภิกุเข จ ปรีคฺคเห
ราชทวาร เสฺสานเ จ สงฺเขปํ มิตฺตลฺกฺขณํ” (ธรรมนิติ ร.)

“อาตุเร พยสเน ปุราปุเต ทุพฺภิกุเข สตุตฺตลฺกฺกเ
ราชทวาร สมฺตานเ จ ยสฺส ตฺธิษจตี ส พานฺธะระ” (ราชนิติ ร.)

แพง ไตรพาทย์ (๒๔๖๑) ใช้ เพียง
บร ขำศึก คัดรู
จงบ จงบเร แก้วแคน จงบ้างจงบพลาญ
เบียน สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๔๙๐,
๒๕๓๙), นิยะดา (๒๕๓๔) ใช้ เขียน
ปรับไหม ให้ผู้กระทำความผิดหรือกระทำความผิดชำระเงินค่าสินไหมทดแทน
หรือหมายถึง ค่าปรับ
เตียน หมดไป หมดตัว

๓๙๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ หมาเฮยสุเหน้อยแท้
ไปไล่เนื้อไล่ทัน
เจ้ามันแม่นห้อมัน
แมวบ่ทำได้ให้

ทุกวัน
ท่านได้
กินแต่ ข้าวนา
หมาเข้ากับปลา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๙๒.

กุรกกุญ น สีเร กาทุย
กุกกุญ น ธเน ปาเตร

สุรโป ปาทา น คจฺฉติ
ปุรุเปย น สมณฺณติ^๑

ไม่ปรากฏที่มา

สู้
หื้อ

ท่าน
ให้

กับ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ ปน

^๑ คาถาหมายเลข ๓๙๒ ตรงกับในธรรมนิตี ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“กกุฏโฏ อสีโส ยาคี สบุโปปโท ว คจฺฉติ
อดนี กุกกุฏี ปุตตา ปุริเส นาวมณฺณเร”

๑ ปูเปี้ยวหัวเปล่าไซรั
งูบมีตีนตรัง
นมโก๋บมีหวัง
ชายตกเชิญใจไว้

ตีนยัง
โตไม้
เลี้ยงลูก เป็นแฮ
อย่าได้ดูแลน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๓๙๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ อา สาสุตสิ้นเรียว
ภัพ และผลพังหาย
เหมือน เพลิงตกลินธุ์สาย
ปูน ต่อขาดขอเด้า

ร่างกาย
โหดเศร้า
สูญดับ ไปนา
จึ่งรู้คุณปูน

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

ปูเปี้ยว	ปูขนาดเล็กชนิดหนึ่ง ตัวผู้มีก้ามข้างหนึ่งใหญ่เท่าลำตัว และอีกข้างหนึ่งเล็กมาก ส่วนตัวเมียมีก้ามเท่ากันทั้ง ๒ ข้าง ปูเปี้ยวบางครั้งเรียกว่า ปูก้ามดาบ หรืออาจหมายถึง ปูโดยทั่วๆ ไปก็ได้
หัวเปล่า	ไร้หัว ไม่มีหัว
ตรัง	ติดอยู่
เศร้า	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕). นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้
ต่อ	คือ ต่อเมื้อ
ขอ	ขุดออกมา

๓๙๔.

(ยังไม่พบคาถา)

เนื้อ ในโตต้บต้ม
ไม่ ประสบลักคำ
ได้ ยากลากโครงทำ
กิน แต่เข้าเราขึ้น

แกงยำ
ที่ล้น
เสียเปล่า
หนึ่งได้ไปมี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๙๕.

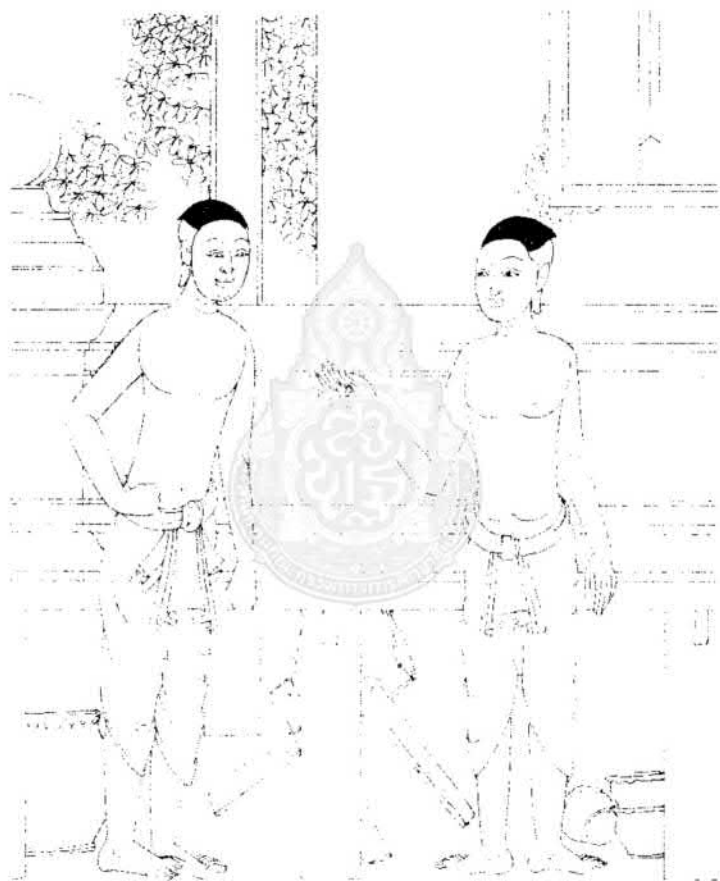
(ยังไม่พบคาถา)

หนัง เนื้อเถื่อท่นไว้
ไม่ แบ่งปันชั้นชาย
ได้ ทุกข์แทบตัวตาย
นั่ง แต่ลำแพนไม้

รองกาย
เชือดไว้
เสียเปล่า
ตอกสู้สานเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ใน	เครื่องใน
ลากโครง	คือ ลากซี่โครง หมายถึง ทำด้วยความยากลำบาก
เข้า	คือ ข้าว กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ เขา
ปัน	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ บั้น
ชั้นชาย	ส่วนริมหรือส่วนปลาย
ลำแพนไม้ตอก	เลื้อยลำแพนที่สานด้วยตอกไม้ไผ่ (ลำแพน คือ เครื่อง จักสานชนิดหนึ่ง มักสานด้วยตอกไม้ไผ่เส้นใหญ่ๆ แบบๆ ทำด้วยหวายหรือเส้นใยเปลือกไม้ก็มี ใช้สำหรับปูนั่ง หรือ ทำเป็นแผงกันหรือเป็นฝาเรือน, ตอก คือ ไม้ไผ่ที่จัก บางๆ สำหรับผูกมัดหรือสานสิ่งต่างๆ)

แหวน จะสอดสวมก้อย

กุดลิ้นใส่ฉม

๓๙๖. (ยังไม่พบคาถา)

มือ ช้ายขวาชาตินี้ ฤา มี
 ตัวน เต็ดตุใดดี หนึ่งน้อย
 ได้ ทองเท่าต่อมตี แหวนประดับ
 แหวน จะสอดสวมก้อย กุดสิ้นใส่ใจ

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๓๙๗. (คาถา)^๑

ตา มัวมืดคู่เข้า คูหา
 บอด บ่ทราบสุริยา ยาม้อง
 ได้ สมสิ่งเสริมตา จักใส่
 แว่น แต่หีบจ้างจ้าง จับแล้วเวียนวาง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

เด็ด ขาด
 ต่อม เม็ดเล็กๆ

^๑ จาณักยศตกะ (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๘) มีคาถาที่มีแนวคิดในทำนองเดียวกัน
 ดังนี้

“ยสย นาสติ สว้ย ปุราชญา ศาสตุรฺร ตสฺย กโรติ กิมุ
 โลจนากฺยา วิหีนสฺย ทรูปณ กิ กิริยติ”

จ้างจ้าง คือ จด ๆ จ้อง ๆ
 จับแล้วเวียนวาง คือ จับ ๆ วาง ๆ

๓๕๘.

(ยังไม่พบคาถา)

หิว หูดข้าวข้า
ล้าน เลื่อมแลเงาใส
ได้ ส่องกระจกใจ
หิว แต่จับจ้องแล้ว

โลไล
เกือบแก้ว
เจียนขาด
ลูปโอ้อายเอง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๓๕๙.

(ยังไม่พบคาถา)

รูป ชั่วแต่ชอบแล้ว
รส รักผักว่าหวาน
กลิ่น อบจบดินดาล
เสียง ก็จับใจหล่ม

โคปาน
หล่อนดัม
บ่ดจ เจ้านา
โลกแล้วฤมี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ข้าวข้า

สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), นิยะดา (๒๕๓๘)
ใช้ ใช้ข้าว ซึ่งหากใช้คำนี้ก็อาจมาจาก ใช้ คือ ไม่ใช่, ข้าว คือ
ข้าว ข้าว จึงหมายความว่า ไม่ใช่ข้าว คือ ดี

จบดินดาล

จนถึงใต้บาดาล (บาลี ตามตำนานเชื่อกันว่าเป็น นาค
พิภพ ซึ่งเฝ้าที่อยู่ของพญานาค)

๔๐๐. (ยังไม่พบคาถา)

ก. น้ำ ฝนหม่นเมฆตั้ง	ตกตะบึง
ไหล หลังถึงชรทิง	ท่วมเหี้ย
ไฟ ติดนิตหนึ่งฟิง	จักก่อ
ดับ ระทมถ่านถ้ำ	หึ่งห้อยไปมี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

ถ้ง ไหลอย่างเท ไป ถึง
 ชรทิง คือ แม่น้ำ ; วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐),
 วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ชลทิง ส่วน กรมศิลปากร
 (๒๕๓๙) ใช้ ชลถึง

๔๐๑.

(คาถา)^๑

ก
© รู้หลบ พบเด็กเลียน

กลัวไกล

เป็นปีก ป้องกันภัย

ผ่อนซ้ำ

รู้หลัก เล็ดลอดไป

สุดเนตร

เป็นหาง ไกลกลัวกลัว

ต่อด้วยดัสกร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ โลกนิติ ร. มีคาถาที่มีแนวคิดทำนองเดียวกัน ดังนี้

“อนาคต์ ภัย ที่สุวา

ทรวโต ปวิวิชเย

อาคตญจ ภัย ที่สุวา

อภิตโต โหติ ปณฺธิโต”

ดัสกร

ศัตรุ

๔๐๒.

(คาถา)^๑

ข้าสสาร หกศอกไซ้
งูเห่า กลายเป็นปลา
ข้าเก่า เกิดแต่ดา
เมียรัก อยู่ร่วมห้อง

เสียนา
อย่าต้อง
ตนปู่ ก็ดี
อย่าไว้วางใจ^๒

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ ธรรมเนียม ร. และพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อสัณนิบาต กุณาสชาดก มี
คาถาที่มีแนวคิดทำนองเดียวกับบทนี้ ดังนี้

“อคุติ อาโป อิตฺติ มุโนฺห สุปโป ราชกุลานิ จ
ปยตนาปคณฺตพฺพา สชฺช ปาณหฺรานิตี”

ธรรมนที ร.

“ฆตาสนํ กุณฺธํ กณฺหสฺสโป มุทุธากิสิตฺตํ ปมฺทา จ สพฺพา
เอเต นโร นิจฺจยโต ภเชถ เตสํ หเวว ทุพฺพิทุ สจฺจภาโว”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

อสัณนิบาต กุณาสชาดก

(อ้างใน นิยุตดา ๒๕๓๘)

^๒ โคลงหมายเลข ๔๐๒ เดิมปรากฏอยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งวางรูปแบบเป็นโคลง
ธรรมดา อีกแห่งหนึ่งวางรูปแบบเป็นโคลงกระทู้ ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ดัดบท
ที่เป็นโคลงธรรมดาออกไป

กัถิ วิริญาณ (๒๕๖๐) โคลงหนึ่งใช้ กัถิ อีกโคลงหนึ่งใช้ กัถิ : สอนอ่าน
(ร.ศ.๑๒๖, ๒๕๖๕, ๒๕๗๕), กรมศิลปากร (๒๕๙๐, ๒๕๓๙),
วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ กัถิ ทั้ง ๒ โคลง

อยู่ วิริญาณ (๒๕๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๙๐, ๒๕๓๙), วัดพระเชตุพน
(๒๕๑๗) โคลงหนึ่งใช้ อยู่ อีกโคลงหนึ่งใช้ นอน

๔๐๓. (ยังไม่พบคาถา)

ก	เพื่อนกิน สิ้นทรัพย์แล้ว	แทงหนี
๕	หาง่าย หลายหมื่นมี	มากได้
	เพื่อนตาย ถ้ายแทนชี	วาอาตม์
	หายาก ผากผีไข	ยากแท้จักหา

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๔๐๔. (ยังไม่พบคาถา)

ก	ไปเห็นน้ำ หน้าด่วน	ชวนกัน
๕	ตัดกระบอก แบ่งปัน	ส่วนไซ้
	ไปเห็นรอก อวดขัน	มือแม่น
	ขึ้นน้ำไม้ ไว้ให้	หย่อนแท่เสียสาย

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

ไป ยังไม่
 น้ำไม้ คือ หน้าไม้ เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่มีคันจับทำเป็นราง ยังด้วยลูกธนู
 แท่ นิยะดา (๒๕๓๘) ใช้ แท้

๕๐๕.

ปตินา ชนิต์ โกค
ปฺริโส ว หิ ปฏฺจาโน

อิตฺติยา ว สุกตฺตนํ
อิตฺติ สฺวิสุตฺตํ ยถา^๑

โลกนิตติ

๑ ชายเจกเท้าหน้าช
หญิงเล่ห์เชิงหลังตาม
การกิจคิดงามตาม
เมี่ยมิ่งเหมือนด้ายร้อย

เคียงความ เทียบแฮ
คลาดคล้อย
สุดแต่ ฝัวนา
สอดเกล้าตามเข็ม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๕๐๔ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาบทนี้ตรงกับใน *โลกนิตติ* ร.

เล่ห์	คล้าย เปรียบ เช่น เหมือน
เชิงหลัง	คือ เท้าหลัง หรือผู้ตาม
ตาม	สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) : กรมศิลปากร (๒๔๙๐) ใช้ ทราม
สอดเกล้า	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สดคล้าย

๔๐๖.

วิวาทสีลี จ อุตสฤษฎาณีนี
อคคณนฤตตี ประเคหวาสินี

ปสุสนตัตถนี พหุปากตฤกีนี
นารี จตฺตา ปุตตสตาปี ปุมา^๑

โลกนิตติ

๑๑ เมียใดใจตุร้าย
กิบเติบโตใช้เชิงตา
มักเที่ยวสู่ศฤหา
แม้ว่ามีบุตรร้อย

ริษยา
เฉิดช้อย
แห่งท่าน นะพ้อ
หนึ่งไข่มลละเสย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคำตา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๕๑๐ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาบทนี้ตรงกับใน โลกนิตติ ร. ส่วน ธรรมนิตติ ร. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้
“วิวาทสีลี สุตสฤษฎา ปสุสนตัตถนิกา คตา
อมิตา ภุณฺชนา นิททา สัตถ์ ปุตต ปัตถ์ ชเห”

เจ็ด สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖. ๒๔๖๕. ๒๔๗๕) ใช้ เขียด
ร้อยหนึ่ง คิล ๑๐๐ คน

๔๐๗.

ตุลฺ สลฺลหฺกํ โลก
ตโต วุฑฺฒานโมวาทอ

ตโต จปฺลชาติโก
ปมาโท พุทฺธสาสนे

โลกนํตี ร.

๕ ปยุณฺนฺเบาซังเพียน
คนที่เบาความเบา
หนักหินมั่นคงเขา
ไปเท่าหนักแน่นกลั่น

ทำเนา นะพ้อ
กว่านั้น
ควรรับ หนักหนา
อดถ้อยทรชน

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ส่วน ธรรมนํตี ร. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

ปมาโท พุทฺธสาสนे	ธรรมนํตี ร. ใช้ ยดธมฺเม ปมาทโก
เบาซัง	เบาตซัง น้ำหนักน้อย
เพียน	คลาดเคลื่อน: สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ เพียน ซึ่งน่าจะมาจาก เพียร หมายถึง ย่อม ประหนึ่ง
เบาความ	เชื่อง่ายโดยไม่ไตร่ตรอง

๕๐๘.

กุเทศณฺจ กุมิตฺตณฺจ
กุกฺการณฺจ กุกาสณฺจ

กุกุสณฺจ กุกุพนฺธวํ
ทฺูรโต ปรีวชฺชเย^๑

โลกนิตติ

ก
๕๐ ลามกประเทศทั้ง
อีกตระกูลเผ่าชิต
ภรรยาทาสทุจริต
ควรบุคคลพึงฝ้าย

ทรมิตร
ชั่วร้าย
จำพวก นี้อพ่อ
ผอนลีหลีกหนี

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๙๘ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาบทนี้ตรงกับโลกนิตติ ร. ส่วน ธรรมนิตติ ร. และ ราชนิตติ ร. มีคาถาที่มีความ
หมายใกล้เคียง ดังนี้

“กุเทศณฺจ กุมิตฺตณฺจ
กุกฺการณฺจ กุราชานํ

กุกุสมพนฺธํ กุกุพนฺธวํ
ทฺูรโต ปรีวชฺชเย

ธรรมนิตติ ร.

“กุการุญฺญํ จ กุเทหํ จ
กุกุพนฺธํ จ กุมิตฺตํ จ

กุราชานํ กุเสาหุตฺตม
ทฺูรตะ ปรีวชฺชเยตฺถ”

ราชนิตติ ร.

৫০৫.

ทิวติรปตินารี

สกุโณ ทิวติรปาสณฺจ

วิหารทิวติธิกข จ

กตมา ยา พหุตร^๑

โลกนิติ

ก
๕) นกหลุดหลุดบ้างแล้ว

ชีหลักหลายอาราม

สูตรเต๋รจัตตาม

อย่าประมาทใช้เหล้า

ราวสาม คาบนา

เร่เร้น

ชายสี่ สามแฮ

มากด้วยมายา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๖) เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๕๐๕ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาบทนี้ตรงกับในโลกันต์ ร.

โคลงหมายเลข ๔๐๕ ก นี้ ไม่มีในสวนอ้อ (ร.ศ.๑๒๖, ๑๒๖๕, ๑๒๗๔) ส่วนที่รวมพิมพ์พระนิพนธ์สมเด็จพระปรมหาราชวดีศรีนครบาล สมุดไทย แต่มีในสวนท้ายที่รวบรวมเพิ่มจากศิลาจารึกวัดพระเชตุพน ซึ่ง *วชิรญาณ* (๒๔๖๐) และ *กรมศิลปากร* (๒๔๗๕) ระบุว่าเป็นพระนิพนธ์ ดูเชิงอรชรโคลงหมายเลข ๔๐๕ เพิ่มเติม

๔๑๐.

สกี ทุสฺสติ โย มิตฺยา
โส มจฺจุ อูปคณฺหาติ

ปุน สนฺธิตุมิจฺจติ
คพฺภา อสฺสตรยา ธา^๑

โลกนิติ

๑ ทวยโคมิตรล่อล้าง
ขึ้นจิกก่อไมตรี
ผู้นั้นนับว่ามี
เหมือนแม้อัสตรทอง

หลายที แล้วพอ
เสพล้าง
ชนม์ชีพ โฉนนา
แก้ไถ่ความตาย

สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงประดิษฐ์

จารึกศิลา

^๑ เดิมมีคาถาแต่ไม่ระบุที่มา ได้อ้างที่มาตามโคลงหมายเลข ๔๙๓ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน และโคลงย่อยบทหนึ่งของโคลงหมายเลข ๔๙๓ ซึ่งระบุว่า เป็นจารึกศิลา เป็นบทซ้ำกับโคลงหมายเลข ๔๑๐ นี้ ซึ่งว่าเป็นพระนิพนธ์ สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงประดิษฐ์ ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงได้ตัดโคลงย่อยในโคลงหมายเลข ๔๙๓ ออกบทหนึ่งแล้วใส่ที่มาของโคลงไว้ทั้ง ๒ อย่าง

สกี ทุสฺสติ โย มิตฺยา	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้ สกี ทุสฺสติ โย มิตฺยา
อัสสตรา	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ใช้ อัสสตร
ล่อล้าง	ใช้อุบายทำลายล้าง ใช้อุบายชักนำเพื่อทำลาย
เหมือนแม้อัสตรทอง	เหมือนแม่ม้าอัสตรทองแก้ไถ่ความตาย
แก้ไถ่ความตาย	(มาจากตำนานที่ว่า) แม่ม้าอัสตรเมื่อตกถูก ลูกม้าจะถีบออกมาจากท้อง ทำให้แม่ม้าท้องแตกตาย
แก้	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ แก่

๔๑๑.

สีตวาโจ พหุमितโต
อุปมา เอตถ กาดพัพ

ผรุโส อปุมิตตโก
สุริยจันทราชุน^๑

โลกะนัตติ

^๑ อ่อนหวานมานมิตรล้น
หยาบบ่มีเกลอกราย
ดุดดวงศศิฉาย
สุริยะส่องดาราไร

เหลือหลาย
เกลื่อนไกล
ดาวดาษ ประดับนา
เพื่อร้อนแรงแสง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๐๐ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาหมายเลข ๔๑๑ ตรงกับในธรรมนัตติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้
“สีตวาโจ พหุमितโต ผรุโส ตู อุมิตตโก
อุปมา เอตถ กาดพัพ จันทสุริยราชุน”

ศศิ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ศศิน
สุริยะ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สุริย์
เพื่อ วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗), กรมศิลปากร (๒๔๓๙) ใช้ เมื่อ

๔๑๒.

นฤโจ ยติ อสนตุญโจ
นฤจา ลชชา จ คณิกา

๗ ภิษุมักมากแล้ว
กระษัตริย์สันโดษจน
แพศยายิ่งอายุชน
กุลธิดาฤดีดี

สนตุญโจ จ มหีปติ
นิลชชา กุลธิดโร^๑

โลกนิติ

ลับลผล
ทรัพย์สิ้น
ชายเสพ เสื่อมนา
มากชู้ฉิบหาย

สำนวนเก่า

^๑ คากาหมายเลข ๔๑๒ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนธรรมনীติ ร. และ จาณักยศตกะ (อ้างในนิยะดา ๒๕๓๘) มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อสนตุญโจ ยติ นฤโจ สนตุญโจป มหีปติ
ลชชชา คณิกา นฤจา นิลลชชา สุกุลจนา”

กรรรมনীติ ร.

“อสนตุญจา จ ทวีชา นขุจา สนตุญโจว ปารุถิวา
ลชชชา คณิกา นขุจา นิลลชชาศจ กุลสุตริยะ”

จาณักยศตกะ

ลับลผล ไม่มีดี ไม่มีเจริญ
แพศยา หญิงโสเภณี

๗ นักบวชบ่มักน้อย
กษัตริย์สันโดษขาด
งามเมืองผิวยายาตม์
หญิงเฝ้าเว้นอายไซ้

พินาศ คีลนา
ที่ไท้
อัครทรัพย์ สิ้นแฮ
สุดร้ายฤงาม

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

๔๑๓.

ทุซุณ ปหารา ทนุติ
อิตุณิน พุยสนา ทนุติ

มิตต์ ทนุติ อภินิกา
ราศิน อปปโกชน

โลกนิติ

๗๖ ทรมานมิตรด้วยไป
ผจญหมู่โจรจำขับ
ดัดเมียบ่มอบทรัพย์
ร่อนราคจริตให้

พุดกับ เขานา
เสียนไซ้
สมบัติ ให้แฮ
โกชนน้อยพึงภุณซ์^๑

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

^๑ โคลงหมายเลข ๔๑๓ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๐๖

ขาดที่ไท้	ขาดจากความเป็นใหญ่
หญิงเฝ้า	หญิงดีมีสกุล
จำ	คือ จองจำ
โกชนน้อย	อาหารจำนวนน้อย
ภุณซ์	กิน (อาหาร)

๔๑๔.

(ยังไม่พบคาถา)

เรือนไร่บุตรสืบชั้น
บ่อบ่มีฝนขอ
พฤษชาติปราศจากยอด
ปากไปมีสัจจ

ทรัพย์มอด หมดแฮ
ค่นน้ำ
ยืนอยู่ เณนา
เสื่อมสิ้นแก่นสาร

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๔๑๕.

เทส โสซซ คจุนนติ
ตตุเถว นิธน์ ยนติ

สีโท สปปริโส คโซ
กาโก กาปริโส มิโค^๖

โลกนิติ ร.

สืบชั้น คือ สืบชั้น หรือสืบทอดต่อกันไป

ค่น คือ ช้น ในที่นี้หมายถึง แห่งขอจดจนชั้นชั้น

^๖ เดิมไม่มีคาถา คาถาบทนี้ตรงกับในธรรมনীติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“เทสโมสุ สซซ คจุนนติ สีทา สปปริสา คชา

ตตุเถว นิธน์ ยนติ กกา กาปริสา มิคา”

๑๑ เทศใดภัยพ้องพาร
สัปบุรุษสืพรราชัน
กาโนตทุรชนฉกรรจ์
มันมกส์เทศร้าย

พาสรร- พัสต์วัน
อื่นย้าย
กาจจิต นีพื่อ
อยู่ได้โดยวิสัย

สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร

๕๑๖.

อนาคต์ ภัย ทิสวา
อาคตญจ ภัย ทิสวา

ทูรโต ปริวชเย
อภิต โหติ ปณฺทิต^๑

โลกนฺตี

ภัยพ้องพาร ประสบทุกข์ภัยมาเบียดเบียน (พาร คือ ความเบียดเบียน, ความทุกข์)

สัปบุรุษ สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ใช้ สัตบุรุษ

กาจจิต คือ จกาจจิต หรือใจร้ายมาก

^๑ คำาหมายเลข ๕๑๖ ตรงกับในโลกนฺตี ร. และธรรมนฺตี ร. โคลงหมายเลข ๕๑๖ นี้ เดิมปรากฏซ้ำกัน ๒ แห่ง แห่งหนึ่งระบุว่าเป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร อีกแห่งหนึ่งว่าเป็นสำนวนเก่า ในการพิมพ์ ครั้งนี้ได้ตัดโคลงที่ซ้ำออกไป แล้วระบุที่มาไว้ทั้ง ๒ อย่าง

เห็นภัยใหญ่แต่เช้า
 ปราชญ์ยอมผันผ่นพืง
 ภัยใดตัวนโดนตริง
 ใจปราชญ์ปราศแสงซี่

จักถึง ตนแะ
 หลบลิ
 ตราติด ตัวนา
 เช่นหล้าและไศล

สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร

สำนวนเก่า

๔๑๗.

ธนา สุติโย ราชา
 ปญจ ยตุณ วิชฺชนุตติ

นที เวชฺโซ ตถา อิเม
 น ตตุถ ทิวสํ วเส^๑

โลกนิตี

ผ่นผ่น ไตรพากย์ ไซ ผ่นผ่น
 โดน สำนวนเก่า ไซ โดย
 ปราศแสง ไม่มีคววมหวาดเกรง
 แล สำนวนเก่า ไซ แล

^๑ คาถาหมายเลข ๔๑๗ เดิมไม่ระบุที่มา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๑๗ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน คาถาบทนี้ตรงกับในโลกนิตี ร. และธรรมนิตี ร.

สุติโย ธรรมนิตี ร. ไซ โสตุติโย กรมศิลปากร (๒๔๙๐, ๒๕๓๙) ไซ
 ไซติโย

๖ เมืองใดไร้ราชทั
อีกตระกูลมีทรัพย์
หนึ่งไร้นักกับ
ภัยมากเมืองนั้นไซ้

ปราชญ์สดับ กิติ
สิ่งให้
ขุนแพทย์
ท่านห้ามอย่าเนา

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๔๑๘.

มาตา เวิร์ ปิตา สตรุ
สภามชฌ น โสภติ

เกน พาเลน ลิกขิตา
หัมมชฌน พโก ยถา^๖

โลกนิติ

๗ พ่อแม่ผูกเคียดแค้น
สอนไปสอนให้ดี
ยามใหญ่อยู่กลางซี
ถ้วนกยงย่างค้อย

ไฟรี บุตรโจน
เมื่อน้อย
คฤหัสถ์ กิติ
แข่งเข้าฝูงหงส์

สวนวนภา

ตระกูล ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ไซ้ สกุส

^๖ คาถาหมายเลข ๔๑๘ ตรงกับในโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. แต่เขียนต่าง
ไปบ้าง ดังนี้

“มาตา เวิร์ ปิตา สตรุ
น โสภติ สภามชฌ

พาลกาเลน ลิกขิตา
หัมมชฌน พโก ยถา”

๕ พ่อแม่เมื่อหน่อน้อย
 ยามใหญ่โจดเฉาซอน
 เข้าประชุมแจกยางหยอน
 พ่อแม่แม่เยียนี

ถาสอน
 ชุกลี
 หงส์รอบ ล้อมนา
 นับเสียนศัตรู

สำนวนเก่า

๖ แม่เหมือนข้าศึกทั้ง
 เหตุบ่สอนบุตรสอน
 ครั้นใหญ่ไปงามอร
 เยียเยียงยางเจ้าจ้อย

บิตร ด้วยแฮ
 เมื่อน้อย
 ออกที่ ประชุมนา
 จับหมั่วหมู่หงส์

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๗ รักบตรลืไปให้
 ปราศจากวิทยาเรียน
 พ่อเหมือนศัตรูเบียน
 แม่ตั้งไพร้มล้าง

พากเพียร
 เร็ดร้าง
 บุตรอีก เล่านา
 ลูกให้เสียสกัน^๑

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

หยอน ขยาด หวาดกลัว ขาดความเชื่อมั่น แหยง
 อร กรมศิลปากร (๒๔๙๐) ใช้ จร
 หมั่ว วิจารณ์ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๓๙) ใช้ จัก
 เสียสกัน^๑ สูญเสียความเป็นคน

^๑ โคลงหมายเลข ๔๑๘ บท ก ข ค และ ง นี้ ประชุมโคลงโลกนิติทั้งวิจารณ์ (๒๔๖๐) และกรมศิลปากร (๒๔๓๙) รวมพิมพ์ไว้ในชุดเดียวกันเป็นบทที่ ๔๔๘ แต่สกนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) พิมพ์โคลงหมายเลข ๔๑๘ ค และ ๔๑๘ ง ไว้ที่ส่วนท้ายของหนังสือคือเป็นบทที่รวบรวมเพิ่มจากศิลาจารึก วัดพระเชตุพน ส่วนฉบับกรมวิชาการ (๒๔๕๓) พิมพ์ไว้เป็นลำดับที่ ๔๓๐

ปราศจากปูน
กรรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ลิน
สันนิษฐานว่า คือ ฝูยาก (จน)
คือ อลงกต หมายถึง ตกแต่ง ประดิ
รูปร่างไม่สวยงาม
ไม่วีรส (ฝ่าย คือ ฝ่าย เดี่ยวไป)

ก สารทกาลใหญ่ล้ำ
หญิกรูปเน่งนงพาน
บุตรใหญ่ยิ่งประธาน
ทิศทั่วยกใหญ่ต้อง

ฤดูกาล
ใหญ่ยิ่ง
บุตรอื่น
แต่เบื้องอุดร

สำนวนเก่า

ข ชุมนุมฤดูสี่ไซ้
เมียรที่งามเป็นประธาน
บุตรชายเชษฐกุมาร
ล้ำโลกสี่ทิศอ้า

สร้ทกาล ใหญ่นา
ทั่วหน้า
นับใหญ่ ยิ่งแฮ
เอกเบื้องอุดร

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

สารทกาล	ฤดูสารท, เทศกาลทำบุญในวันสิ้นเดือน ๑๐ ไทย
เน่งนงพาน	นางร่นสาว (เน่ง, เน่ง คือ นาง)
ย่อง	งาม สวย
บุตรใหญ่	บุตรชายคนโต บุตรหัวปี
สร้ทกาล	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สารทกาล
นับใหญ่	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ บุตรอื่น

๔๒๑.

มาตา ปุตตกร์ ปาปี
ราชา รฏฺฐกร์ ปาปี

สิสฺสปาปี ครุ ตตา
ราชปาปี ปุโรหิต^๑

โลกนิติ

๑ บุตรใดครุ่นครุ่นสร้าง
ชื่อว่ามาตาทำ
สำคัญบ่เกรงยำ
โดยโลกย์ไวยาหารร้อง

กองกรรม
เที่ยงพร้อง
เยียบาป
เรียกแท้ครทำ

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๔๒๑ เดิมปรากฏซ้ำกัน ๒ แห่ง แห่งหนึ่งระบุว่า เป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศร อีกแห่งหนึ่งว่าเป็นสำนวนเก่าในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ตัดโคลงที่ซ้ำออกไป แล้วระบุที่มาไว้ทั้ง ๒ อย่างและคาถาบทนี้ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“ปุตโต ปาปี กโต มาตา สิสฺส ปาปี กโต ครุ
นาคเร หิ กโต ราชา ราชา ปาปี ปุโรหิต”

บุตรใด สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖. ๒๔๖๕, ๒๔๗๕), กรมศิลปากร
(๒๔๙๐) ใช้ บุตรใคร
ครุ่นครุ่น บ่อยๆ ร่ำไป
เที่ยงพร้อง พุดถูกต้อง (พร้อง คือ พุด, กล่าว)
โดยโลกย์ไวยาหาร ตามคำกล่าวของคนทั่วไป

๔๒๒.

อติมิสโส กุโต สิล
สุราปาโน กุโต สจจุ
มหาตโนโท กุโต สิปป์

มัสกกุโข กุโต ทย์
มหาโลโก กุโต ลชช
มหาโกโร กุโต ธน^๑

โลกนิตติ

๑๑ มัคเมฆาหมตสังถ้อย
แรงโลกละอายหา
มักเนื้อหน่ายกรุณา
บรรพชิตหญิงอยู่ใกล้

เจรจา
ท่อนได้
เป็นเพียง
เกล่สันศีลแสวง

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๒๒ ตรงกับใน *โลกนิตติ ร.* และโคลงบทนี้เดิมปรากฏซ้ำกัน ๒ แห่ง แห่งหนึ่งว่าเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศร อีกแห่งหนึ่งว่าเป็นสำนวนเก่า ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ตัดโคลงที่ซ้ำออกไป แล้วระบุที่มาของโคลงไว้ทั้ง ๒ อย่าง และโคลงบทนี้มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๙๘

มักเนื้อ ชอบกินอาหารประเภทเนื้อสัตว์

๔๒๓.

อนนสุส รส ขาหา

อพลสุส หตา นรา

อปญฺณสุส วากุยกถา

อุมุตตกสมา อิเม^๑

โลกนิติ

ก
๑ คนยากอยากภักษ์เคี้ยว

ของแพง

คนโรคบาราศแรง

ร้านปล้ำ

คนโหดอดสำแดง

ธรรมเทศ- นานา

สามเหล่าเขาน้ำกำ

กึ่งน้ำกลั่น

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ คำาหมายเลข ๔๒๓ ตรงกับคำาหมายเลข ๔๖๕ และโคลงก็มีความหมายใกล้เคียงกัน คำาบาทนี้ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วน ธรรมนิติ ร. และโลกนิติปกรณ์ ส. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“อนนสุส รส ขาหา

อพลสุส หตา นรา

อปญฺณสุส กถาวากุยา

ติวธิ์ หีนลกฺขณั”

ธรรมนิติ ร.

“อนนสุสรส ขาหา

อพลสุสฺหตา นรา

อปญฺณสุสฺวากุยา กถา

อุมุตตกสมา อิเม”

โลกนิติปกรณ์ ส.

ก้ำกึ่งน้ำกลั่น

ใกล้น้ำเหมือน ๆ กัน (กล คือ เช่น อย่าง เหมือน)

๔๒๔.

ภตุเตสุ มณฺเฑสุ ชนินิว กนฺตินิ คุเยหฺสุ จาเนสุ ภคินิว อาหิรี
 กมุเมสุ ปตฺเตสุ กิรินิว ทาสินิ ภเยสุ มนฺติ สยเนสุ รามณิ
 รูปฺเปสุ ลิกฺขิ กุปฺปนฺเนสุ ขมนิ สานาริ เสฏฺฐิตี วทนฺติ ปณฺธิตา
 กายสฺส เกทา ติทิเว ภเวยฺย สา^๑

โลกนิตติ ร.

๑ เมียดีดูจหาสุรู้
 อยายแก่สามีเหมือน
 เป็นที่ปรึกษาเตือน
 ยามเมื่อผิวเคืองข้อง

การเรือน รอบแะ
 ดั่งน้อง
 ดัดจุม มตายนา
 อดกลั่นกลัวเกรง

สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑๖

^๑ เดิมไม่มีคาถา โคลงหมายเลข ๔๒๔ มีเนื้อหาใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๑๑-๔๑๒ และ ๔๗๐-๔๗๑
 มตาย แม่ (เป็นคำภาษาเขมร)

๔๒๕.

สุนไช สุนขี ทิสวา
ทุซุโน ทุซุสนิ ทิสวา

ทนต์ ทสเสติ หีสติ
โรสยิ หีสมิจติ^๑

โลกนิติ

๑๑ สุนัขเห็นกันกัน
กรรโชกยิงฟันรัน
พาลพบพวกพาลชน
โกรธต่อโกรธอดเจ้า

ตะกุกกัน
แร่แร่
แข่งต่อ
หึกห้าวหากัน

สำนวนเก่า

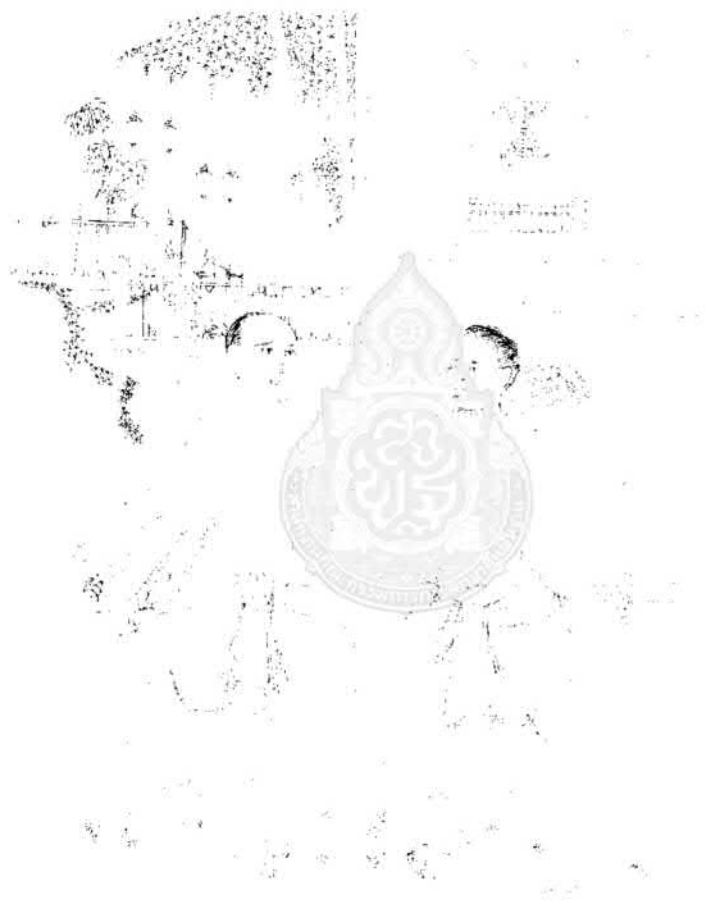
๑๒ สุนัขสบสุนัขให้
เขี้ยวแยกยิงทันตา
พาลยลพวกพาลมา
จองจิตเวรผูกผู้

โกรธา
ต่อสู้
มากเร่ง พิโรธแธ
พวกล่างลุยละลาย

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๒๕ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. และ *ธรรมนิติ* ร.

แร่แร่	รีเข้าใส่ กรากเข้าใส่
ชนแข่งต่อ	ต่อสู้ ตีรันกันอย่างดุเดือด อย่าไม่ยอมลดราวาศอก
หึกห้าว	<i>กรรมศิลปากร</i> (๒๕๓๔) ใช้ ฮึกห้าว
ทันตา	คือ ทันต์ คือ ฟัน

สุนัขสบสุนัขให้

โกธธา

๖ โสนขสนขพ้อง
มันย่อมแสบะยังฟัน
เจกเช่นหมู่พาลฝัน
ร้ายต่อร้ายร้ายแต่

พบกัน
ปากแท้
พะพวก พาลนา
ต่างกล้าวอดแข็ง

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

๔๒๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๗ คับอกออมอยู่ได้
คับแคบเคียงคนชัง
คับจิตเจ็บประนัง
แค้นคับเชญใจล้ำ

โดยหวัง
อยู่ช้า
เนายาก ยิ่งแฮ
เร่งร้อนฤาเสวย

สมเด็จพระยาเดชาติศรี

รำ	เต็มที่ : สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๔, ๒๔๗๔), วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ รำ
อยู่ช้า	อยู่ด้วยความเจ็บช้ำน้ำใจ อยู่ด้วยความทุกข์
ประนัง	รุมเข้ามา ประตังกันเข้ามา

๔๒๗.

อปตฺเตยฺยํ น ปตฺเตยฺย
สภาวเมว จินฺตเตยฺย

อจินฺตเตยฺยํ น จินฺตเต
การํ โหมมฺ อนิจฺจนเย^๑

โลกนิตติ

ก ิ อย่าปองสิ่งแก้วไป
เขาปตฺริโกอย่าตรอง
เร่ํงคิตคิตแต่ของ
การที่สูญเปล่าอ้า

ควรปอง
ตริบ้า
ควรคิต นะพ้อ
อย่าได้ควรปอง

สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๔๒๗ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๘๓ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน และโคลงย่อยบทหนึ่งของหมายเลข ๔๘๓ ซึ่งระบุว่า เป็นสำนวนเก่า เป็นบทซ้ำกับโคลงหมายเลข ๔๒๗ ซึ่งระบุว่า เป็นพระนิพนธ์ สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงได้ตัดโคลงที่ซ้ำออกไป แล้วใส่ที่มาของโคลงไว้ทั้ง ๒ อย่าง

คาถาบทนี้ตรงกับใน *โลกนิตติ* ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“อปตฺเตยฺยํ น ปตฺเตยฺย อจินฺตเตยฺยํ น จินฺตเต
ธมฺมเมว สุจินฺตเตยฺย การํ โหมมฺ น อจฺจนเย”

แก้ว สิ่งที่มีค่ามาก สิ่งที่ติเยียม

ตริกก ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ จารึก

๔๒๗.

อุตุจ อุตตนิ วาเตน
นิจ อูปุกทาเนน

สุร เกเทน นิชฺชเย
วิธเมน สมฺ ชเย^๑

โลกนิติ

๑๑ ผจญคนมีศักดิ์ด้วย
ผจญทวยทรพลทาน
เสมออาตมจักทรมาน
ผจญหมู่ข้าศึกไซ้

หมอบกราบ
แจกให้
ชอบอด ออมแะ
ล่อเลี้ยวลงประหาร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๔๑ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อุตุตมุตตนิวาเตน สุร เกเทน นิชฺชเย

นิจ อูปุกทาเนน วิธเมน สมฺ ชเย”

โลกนิติ ร.

“อุตุตม ปณฺปาเตน สุร เกเทน วัชเย

หีน มนุปุกทาเนน วิกกฺกเมน สมฺ ชเย”

ธรรมนิติ ร.

นิชฺชเย โลกนิติปกรณ์ ส. ไซ้ วิชฺชโย

ชเย โลกนิติปกรณ์ ส. ไซ้ ชโย

ทรพล คนยากจน

เสมออาตม์ เสมอกับตน คนฐานะเสมอกัน

๔๒๔.

โย สิสฺโส สิปฺปโลเภ
มุโคว สุปฺนํ ปสฺสํ

พหุ คณฺหาติ ตํ สิปฺปํ
กเถตุมฺปิ น อสฺสเห^๑

โลกนิตติ

๑ โลกฺวเรียนมากลัน
ยามจักปองไปอาจ
ผู้นั้นบวปราชญ์
กล่าวบ่จานแจกไป

ศิลปศาสตร์
กล่าวได้
ภาชีอ โฉนนา
บอกข้อความฝัน

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๔๒๔ เดิมมีคาถาแต่ไม่ระบุที่มา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๒๐ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน โคลงย่อยบทหนึ่งของโคลงหมายเลข ๔๒๐ ซึ่งระบุว่าเป็น สำนวนเก่า ซ้ำกับโคลงหมายเลข ๔๒๔ ซึ่งระบุว่าเป็น พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาเดชาดิศร ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงได้ตัดโคลงที่ซ้ำในโคลงหมายเลข ๔๒๐ ออกบทหนึ่ง แล้วระบุที่มาของโคลงไว้ทั้ง ๒ อย่าง

คาถาบทนี้ตรงกับในโลกนิตติ ร. ส่วน ธรรมนิตติ ร. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“โย สิสฺโส สิปฺปโลเภ พหุ พหุ ว คณฺหาติ
มุโคว สุปฺนํ ปสฺสํ น สกฺกา กถิตุ ปรี”

ฉาน กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ให้ ขาน

๔๓๐.

โย พาโล มณฺณตี พาลย์
พาโล จ ปณฺทิตมานิ

ปณฺทิตโต วาปี เตน โส
ส เว พาโลติ วุจฺจติ^๑

ธรรมบท

๑๑ คนพาลพวกหนึ่งน้ำ
รู้ว่าตนเป็นพาล
พวกนี้ว้จนอาจารย์
นับว่าปราชญ์ได้บ้าง

ใจหาญ
กระด้าง
จัดใช้ พาลพ้อ
เพื่อรู้สีกสกันธ

สมเด็จพระยาเดชาติศร

จารึกศิลา

^๑ โคลงหมายเลข ๔๓๐ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๓๙ และ
อ้างคาถาบทเดียวกัน โคลงย่อยบทหนึ่งของโคลงหมายเลข ๔๓๙ ซึ่งระบุที่มา
จาก จารึกศิลา เข้ากับโคลงหมายเลข ๔๓๐ ซึ่งระบุว่าเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระ
กรมพระยาเดชาติศร ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ตัดโคลงที่ซ้ำออกไป แล้วระบุที่มา
ของโคลงไว้ทั้ง ๒ อย่าง ดูเชิงอรรถโคลงหมายเลข ๔๓๙ เพิ่มเติม
คาถาบทนี้ตรงกับในพระธรรมบท ร. และโลกนิติ ร.

พาโล จ ปณฺทิตมานิ โลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ พาโลว ปณฺทิตมานิ ; วชิรญาณ
(๒๔๖๐), ไตรพากย์ (๒๔๖๑), กรมศิลปากร
(๒๔๓๙) ใช้ พาโล ปณฺทิตมานิ ว

ส เว โลกนิติ ร. ใช้ โสเว

ว้จนอาจารย์ ท่านผู้รู้ (ว้จนะ คือ คำพูด ถ้อยคำ; อาจารย์ คือ
ผัว ผ้อบรมสั่งสอน)

๔๓๑.

โส พนธุ โย หิตะ ยุตุโต
ตัม มิตุตัม ยตุถ วิสุสาโส

๑๖ ใครรักย่อมว่าเพียง

ใครชอบชิดชมฉัน

ใครเล็งรักษาครรรค์

ใครดับตำถุณณ์ได้

ปิตโร โหติ โปสโก

สา ภริยา จ นิพพุติ^๑

โลกนิตี

พงศ์พันธุ์

เพื่อนไร่

คือแม่ ตนนนา

ชื่อชูเมยสม

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๔๓๒.

ปพฺเพ ปพฺเพ ภเมนจฺจุ
ตถา สุมตฺติโก สาธุ

วิเสสรวาคคโต

วิปริโต จ พุชฺชน^๒

โลกนิตี ร.

ธรรมนิตี ร.

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๔๔๑ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน
คาถาหมายเลข ๔๓๑ ตรงกับในโลกนิตี ร. ส่วน ธรรมนิตี ร. เขียนต่างไปบ้าง
ดังนี้

“โส พนธุ โย หิตะ ยุตุโต

ตัม มิตุตัม ยตุถ วิสุสาโส

โส ปิตา โย จ โปสโก

ภริยา ยตุถ นิพพุติ”

^๒ เดิมไม่มีคาถา

๖ คบปราชน์เปรียบเสพอ้อย
กินแต่ปล้องปลายไป
คบคนโหดหินโหล
แห่งหนึ่งอ้อยกัตรัน

เอมใจ
ตราบตัน
เหลวจิต จางแฮ
แต่ตันตลอดปลาย

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๘๓๓.

ทาน์ สีนทเกสซุช
ทาน์ ยสสสิเกสซุช

มจุเฌร์ โทสโนสอ์
มจุเฌร์ กบุปโนสอ์^๖

โสภณัติ ร.

ธรรมนันต์ ร.

๗ เมตดาเตือนจิตให้
แรงเคียดคนหน่ายชัง
ทานเป็นยอดยายัง
ตระหนี่กลกำพรว้า

คนหวัง พึงนา
ท้าวหน้า
เกียรติยศ ยิ่งแฮ
พรากผู้สมาคม^๗

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

แต่ปล้องปลายไปตราบตัน

จากปลายไปหาโคน

แห่งหนึ่ง

เสมือนหนึ่ง

แต่ตันตลอดปลาย

จากโคนไปหาปลาย

^๖ เดิมไม่มีคาถา

แรงเคียด

กำลังแห่งความโกรธแค้น

พรากผู้สมาคม

ไม่มีใครคบค้า

^๗ โคลงโลกนิติ เฉพาะพระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศรและโคลงจาก
จารึกศิลา ที่รวมอยู่ในเล่ม พระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศร
(ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๔) หมวดจับใจเพียงเท่านี้

๔๓๔.

อลสสุส กุโต ลิปป
อรุณสุส กุโต มิตต์

อลิปปสุส กุโต ธน
อมิตตสุส กุโต สุข^๑

โลกนิติ

๑ เสียเพียรหอนธารู้
เสียศิลปปัทมัทรรพหา
เสียทรัพย์มิตรสมา
เสียมิตรแม่ชุกไช

วิทยา ศิลปแธ
ยากได้
คมเสพ ฤณี
ยากแท้สุขเสวย

สำนวนเก่า

๑ เกียจคร้านธารู้
คนถ้อยรู้ทรัพย์หา
น้อยทรัพย์น้อยญาติกา
ญาติมิตรไปมิไสร

วิชา
หอนได้
มิตรเพื่อน
สุขร้างแรมโรย

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๔๓๔ และ ๔๓๕ ในโลกนิติ ร. เป็นคาถาที่ต่อเนื่องเป็นบทเดียวกัน และโคลงทั้ง ๒ หมายเลขนี้ ก็มีความต่อเนื่องด้วย โคลงหมายเลข ๔๓๕ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๕๖

หอนธารู้ กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ธาหอนรู้
ศิลป วัชรญาณ (๒๕๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ สิน
คณะกรรมกรฯ เห็นว่าควรเป็น ศิลป เพื่อให้ได้ความหมาย
ตรงตามคาถา
ชุกไช เจ็บป่วยอย่างจับปล้นทันที

ค^๑ มักครันการอบรู้
ความรู้ถ้อยสินหา
ไร้ทรัพย์อับผู้มา
เว้นจากมิตรนั้นไซ้

วิทยา
ไปได้
เป็นเพื่อน
สุขร้างแรมโรย^๒

สมเด็จพระยาเดชาติศร

๔๓๕.

อสุขสส กุโต ปุณณ

อปุณณสส กุโต นิพพาน^๓

โลกนิติ

ก^๑ เสียสุขจะก่อเกื้อ
มีแต่ทุกข์ทนใจ
เสียบุญบรรเพ็ญใน
แลฤาควรแกสไกล

บุญโจน พ่อฮา
หม่นไหม้
ศีลจาค กิติ
แห่งห้องนฤพาน

สำนวนเก่า

ไปได้

วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ ห่อนได้

เว้นจากมิตรนั้นไซ้

วัดพระเชตุพน (๒๔๑๗) ใช้ ญาติมิตรไม่มีไซ้

^๑ โคลงหมายเลข ๔๓๔ ค ซ้ำกับโคลงหมายเลข ๒๕๖ ข ยกเว้นบาทที่ ๒ ซึ่งใช้คำต่างกัน และโคลงบทนี้ไม่ปรากฏในฉบับสอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาติศร

^๒ คาถาหมายเลข ๔๓๕ ต่อเนื่องจาก ๔๓๔ ดูที่เชิงอรรถบท ๔๓๔ เพิ่มเติม

เกื้อ

กรมศิลปากร (๒๔๓๙) ใช้ เผื่อ

บรรเพ็ญ

บำเพ็ญ

ห้อง

ห้วง ชั้น

๖ ทุกข์เสวยวายสุขสัน
บุญห่อนสืบศีลทาน
เสพบาบปมีบาน
โฉนนิกนิพพานด้วย

สันดาน
ทอดม้วย
จิตต่อ บุญแฮ
เด็ดแท้ทรชน

สำนวนเก่า

๔๓๖.

มณฺฑุเก ปิ อุเฏร สีเห
พิลาเร สทิสเส พุคฺคเม

สูกเร ปิ อุเห ทิปเป
สพฺพธีเร สิปปสม^๑

โลกนิติ

๗ มณฑกทำเทียบท้าว
แมวว่าอุพยัคฆะ
นกกระจอกมีมานะ
เชิญใจมีข้าเกื้อ

สีหะ
คาบเนื่อ
ว่ายิ่ง ครุหนา
หยิ่งหยิ่งแสนทวี

สมเด็จพระยาเดชาดิศร

^๑ คำาหมายเลข ๔๓๖ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. มีคำาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“มณฺฑุโกปิ นุกโก สีโห สูกโรปิ นุกโก ทิปปี
พิฬารโ สทิสเส พุคฺคโม ทปฺปณฺโณปิ น ปญฺณา”

โคลงหมายเลข ๔๓๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๖๑ และโคลงบทนี้ไม่ปรากฏในฉบับสอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาเดชาดิศร

๔๓๗.

อสุนตสฺส ปิโย โหติ
อสตฺ ธมฺมํ โรเจติ

๑ ผู้ใดไวเสน่ห์ห็น้อม
ไปร่วมรักในसानต
พึงใจใฝ่ในการ
สามสิ่งนี้เป็นกระทุ

๒ แร่รักพาลพวกข้า
ไปรักสัปบุรุษผล
พึงใจร่วมเรียนมนต์
สามสิ่งนี้ว่าไว้

สนฺเต น กฺรุเต ปิโย
ตํ ปราภวโต มุขี^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

สุตตนิบาต ปราภาวสูตร

ในพาล
ปราชญ์ผู้
พาลพวก นั้นนา
บอกเบื่องฉิบหาย

สำนวนเก่า

ทรชน
แผ่ให้
พาลกักดี
ชั่วฉิบหาย^๒

สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร

^๑ คาถาหมายเลข ๔๓๗ วิจารณ์ (๒๔๖๐) อ้างจาก ขุททกนิกาย; กรมศิลปากร (๒๕๓๔) อ้างจาก ปราภาวสูตร; นิยะดา (๒๕๓๔) อ้างจาก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ปราภาวสูตร ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นคัมภีร์ฉบับเดียวกัน และคาถาบทนี้ตรงกับในโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

สนฺเต โลกนิติ ร. ใช้ “สนุด”

เสน่ห์ห็น้อม นิยมชมชอบ

กระทุ ทาง เป็นคำเจื่อนให้รู้ ในที่นี้หมายถึงข้อบ่งชี้

พาลกักดี กักดีกับคนพาล

^๒ โคลงบทนี้ไม่ปรากฏในฉบับสอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร

๔๓๘.

ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ
อตุฏฺฐาภิสมยา อีโร

๙ ประโยชน์ใดในชั่วนี้
อีกทั้งผลในกาล
พระพุทธรองค์ศรีอารีย์
ใจตั้งนี้แลอ้า

๑๐ ได้ผลในชั่วนี้
ทั้งฝ่ายผลในปักษ์
ทั้งสองอย่างใครรัก
พระตรัสบัณฑิตอร่า

โย จตฺโถ สมฺปราชิโก
ปณฺธิโตติ ปวฺจุจติ^๑

ธรรมนิตติ ร.

โอฬาร
ชั่วหน้า
ธ ย่อม ยอนา
เรียกผู้บัณฑิต

สำนวนเก่า

ปรตยักษ์
ชั่วหน้า
ผลดัง นีนา
ท่านนั้นทรงญาณ

สำนวนเก่า

^๑ เดิมมีคาถา แต่ไม่อ้างที่มา

ชั่วนี้
ชั่วหน้า
ปรตยักษ์ (ปรต-ตะ-ยัก)
พระ
บัณฑิต

ชั่วชีวิตนี้
ชั่วชีวิตหน้า เวลาข้างหน้า
ประจักษ์ ปรากฏชัดทางตาหรือทางใจ
ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า
คำสั่ง

๔๓๙.

โย พาโล มณฺเฑตี พาลยั
พาโล จ ปณฺทิตมานี

ปณฺทิตโต วาปี เตน โส
ส เว พาโลติ วุจฺจติ^๑

ธรรมบท

๑ พาลใดเดียวยใจแจ้ง
นับว่าปราชญ์ในบาณ
พาลโดยกตัตวาน
ชี้เช่นพาลนั้นแท้

ตนพาล
ทิตแท้
เทียมปราชญ์
ถ้อยแท้คนพาล

สำนวนเก่า

๔๔๐.

อาตุมพุทฺธ สุขณฺ จาปี
ปรพุทฺธ วินาสณฺจ

คุรุพุทฺธ วิเสสโต
สตรึพุทฺธปลยํ คตฺ

ไม่ปรากฏที่มา

^๑ โคลงหมายเลข ๔๓๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๓๐ และ
เดิมมี ๒ โคลงย่อย โคลงย่อยบทหนึ่งระบุที่มาจาก จาริกศิลา นั้นซ้ำกับโคลง
หมายเลข ๔๓๐ ที่ระบุว่าไปพระนิพนธ์สมเด็จพระ กรมพระยาเดชาดิศร
ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ตัดโคลงที่ซ้ำในบทนี้ออกไป อยู่เชิงอรรถโคลงหมายเลข
๔๓๐ เพิ่มเติม

คาถาบทนี้ตรงกับในพระธรรมบท ร. และโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้างคือ

พาโล จ ปณฺทิตมานี

วชิรญาณ (๒๔๖๐). กรมศิลปากร (๒๔๓๙) ใช้

พาโล ปณฺทิตมานี

ส เว

โลกนิติ ร. ใช้ โส เว

เดียง

รู้

๗ ยืนอาตม์พุทธไชรั
พุทธแห่งครุฑทุกข์
ปรพุทธนาศเฉาจุก
พุทธแห่งสตรีแล

เป็นสุข
เลิศแท้
เงินใหญ่
พ่างม้วยประลัย^๖

สำนวนเก่า

๔๔๑.

สตรมสุลอมมิตรพยอม
ปรภูคคสส สานนาม

กูปเป ชลมิวากรเย
ทรพยอม จ สิวราณณเว

ไม่ปรากฏที่มา

ยืนอาตม์พุทธไชรัเป็นสุข
พุทธแห่งครุฑทุกข์เลิศแท้

ปรพุทธนาศเฉาจุกเงินใหญ่

พุทธแห่งสตรีแลพ่างม้วยประลัย

ผู้ดำรงตนอยู่ในความรู้งังง่อมเป็นสุข
ความรู้แจ้งอย่างครุ (พระพุทธเจ้า) ย่อม
ไร้ทุกข์ นับว่าเป็นเลิศ

ผู้ดำรงตนอยู่ในความไม่รู้แจ้งง่อมได้รับ
ความพินาศใหญ่หลวง

ความไม่รู้แจ้ง ความหมกมุ่นในสตรียอม
ทำให้ย่อยยับ

^๖ โคลงหมายเลข ๔๔๐ ก บาทที่ ๔ วรรคหน้า ในฉบับวชิรญาณ (๒๔๖๐) และ
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ พุทธแห่งนี้แล คณะกรรมการฯ วรรคนี้น่าจะเป็น
พุทธแห่งสตรีแล

ก
๑ สิ้นสัดชนน้อยแต่
คือบ่อใสวนลวน
ทรชนมั่งมีมवल
คือสมุทรฤาให้

พอควร
เล่าได้
ทรัพย์มาก
อันอ้างอาศัย

สำนวนเก่า

๔๔๒.

สตรวุตสูตรานิ
จณฑาลสุส สภามเทย

โจรวตรมิตฺรพานุธ
อโห ทุรพฺยทลิตฺเร

ไม่ปรากฏที่มา

ก
๑ เป็นเสี้ยนเมียลูกเต้า
ญาติว่าโจรมิตรดาล
ไปสนามตั้งจณฑาล
เพราะเพื่อตกไร่ได้

เหลนหลาน
เกลียดเกลียด
ไทยหน่าย ดนนา
ยากเข็รทรพล

สำนวนเก่า

สัดชน	คนดี (สัด คือ ดี)
เล่าได้	พินฺลาง
เสี้ยน	ศัตรู
ไปสนาม	ในที่นี้หมายถึง ไปสู่ที่สมาคม
ไทย	คือ ไท ในที่นี้หมายถึง คนอิสระ คนที่พึ่งตัวเองได้
เข็ร	ประหนึ่ง

๔๔๓.

ราชวตรปุตรทารานี
ปณทิตสภามเจย

เทวตยมิตรพานธ
อโห ทุรพยวิเศษตะ

ไม่ปรากฏที่มา

ก ลูกเมียเกรงกราบเพียง
มิตรว่าเทพพงศา
กลางสนามกล่าววาจา
ทรัพย์ช่างแต่งตัวให้

ราชา
เพื่อนใกล้ชิด
เอมโอส
แปลกโอ้อัจฉรย์

สำนวนเก่า

๔๔๔.

ชีวหาคุเคร ลกเต สกษิ
ชีวหาคุเคร พนุณั ปราเชต

ชีวหาคุเคร มิตร พนุเว
ชีวหาคุเคร มรณมุกเวต^๑

ไม่ปรากฏที่มา

ก ลั่นลมคำกล่าวได้
มิตรเพื่อนพวงศารัก
ลั่นตัวเองกล่าวจก
ถึงชีพวายตายดิน

สินศักดิ์
เพื่อลั่น
ถึงโทษ ภัยนา
เพื่อลั่นลมเอง

สำนวนเก่า

^๑ ราชนิติ ร. มีคำถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“ชีวหาเคร วสเด ลกษมีรุ

ชีวหาเคร มิตรพานธวา

ชีวหาเคร พนุณั จาปี

ชีวหาเคร มรณ ธูรม”

เพื่อลั่น

เพราะการพูดจา

๕ ลั่นลมคำกล่าวได้
มิตรเพื่อนพวงศารัก
ลั่นลมกล่าวตัวจัก
ให้ชีพวยลายสิ้น

สินคักดี
เพื่อลั่น
ถึงโทษ ภัยนา
เพื่อลั่นลมเอง^๖

สำนวนเก่า

๔๔๕.

พาลากูกเปรตทุมณจ
ปรุภาเค ไมอุณนิทุรา

วฤฒสตุรี ตรูณี ทิ
สโทษปามปรุหาริก

ไม่ปรากฏที่มา

๖ อัสตงคัจจุตตอง
ดินน้ำสระบ่มี
เลี้ยงเมียเฒ่าสรุงศรี
เนื้อเหี่ยวหนังโหดให้

ควันผี
ซังไว้
อัประภาค ยิงนา
รูปแห่งพลันชรา

สำนวนเก่า

ลาย คือ มลาย ดาย ทำลาย

^๖ บาทที่ ๔ วรรคณ (๒๔๖๐) และกรมศิลปากร (๒๕๓๔) เพิ่มข้อความว่า
(จักฉิบหายวายสิ้น เพราะลั่นตนเอง)

ควันผี ควันไฟจากการเผาศพ

สรุง อำนาจ เดช

อัประภาค คือ อัปภาคย์ หมายถึง ปราศจากโชค วาสนาน้อย

รูปแห่ง ร่างกายเหี่ยวแห้ง

๖ แด่เช้าวันกลุ้มแล
เมื่อยแก่กับท้อ
ยามเช้าเสพลัตรี
ผลาญชีวิตพลันล้ม

ไฟผ
ไปส้ม
เยาวโยค
เกลไกลเมืองมรณ

สำนวนเก่า

๔๔๖.

น กุลมุน จ วิทยานม
ตสุมา สกลียุเค ปราเขต

น ศีล น ปรากุมม
อนมเมว วิเขตตม

ไม่ปรากฏที่มา

๗ แม่ตระกูลถ้อยแท้ปัญ-
มารยาทเพียรพยายาม
มาถึงกลีสตาม
ครันมีมูลทรัพย์แล้ว

ญาทราม ก็ดี
ถ้อยแท้
ยุคติแก่ น้า
ท้าวหล้าสรรเสริญ

สำนวนเก่า

ควันกลุ้มแลไฟผ
เมื่อยแก่กับท้อไปส้ม
กลีสตามยุคติ

ควันและไฟจากการเผาศพ
เมื่อยแก่เปรียบได้กับนมเปรี้ยวที่ไม่เปรี้ยว
กลียุค ยุคร้าย ยุคแห่งความเลวร้าย

๔๔๗.

อถวานุรุ สกุติโทสิ
ศศิทาดสุส วุโสปี

ก
๐ คนผู้หินชาติข้า
ครั้นมั่งมีสินสรรพ์
แม่ผู้เฒ่าสุริยจันทร์
ครันทรพิโยธยแรงร้าง

โลโก สมบุชิตะ นร
นฤธนม ปริภุญเต

ไม่ปรากฏที่มา

พงศ์พันธุ์
อวดอ้าง
สูงศักดิ์ ก็ดี
หมู่วัยดูแคลน^๑

สำนวนเก่า

หินชาติ

มีชาติกำเนิดต่ำ

ข้า

ต่ำข้า

ทรพิโยธยแรงร้าง

ยากจนลง และไม่มีแรงกาย(ที่จะทำมาหากิน)

^๑ โคลงหมายเลข ๔๔๗ ก ซ้ำกับโคลงหมายเลข ๑๓๘ ก ยกเว้นบาทที่ ๔ วรรค
หน้า ซึ่งต่างกันเพียงเล็กน้อย ดูที่บท ๑๓๘ เพิ่มเติม

๕ พงศาด้อยแท้มั่ง
ในโลกนี้คนนับ
พงศามีศรีอัป
คนบ่เกรงเลยบ้าง

มีทรัพย์
อ่านอ้าง
สินด้อย
กล่าวถ้อยคำแคลน

สำนวนเก่า

๖ พงศาต่ำซ้ำซ้ำ
มารยาทบมิงาม
ถึงกลียุคตาม
ครั้นว่ามีทรัพย์แก้

ทรุดทรม
ถ้อยแท้
ขณะ นี้นา
ทั่วหน้าสรรเสริญ^๗

สำนวนเก่า

๔๔๘.

ศิริมยุเร สมตเน มยุโร
เทวลกษณโสโคหมกมโทมณนาม

รชานุดเร ภาณู ชเลสุ ปุทมม
เสนเหน จนุทยจ ปทาจรนิติ

ไม่ปรากฏที่มา

คนนับ คนนับหน้าถือตา
อัป ปราศจาก ไร

^๗ โคลงหมายเลข ๔๔๗ ค นี้ มีความหมายใกล้เคียงกับคาถาและโคลงใน
หมายเลข ๔๔๖ มากกว่าในหมายเลขเดียวกัน

ก
ยงยลยังเมฆห่อง
สุริยะเสด็จผยอง
โกมุทศีส่อง
จรดศศิณล้ำ

หาวคล่อง
อยู่น้ำ
สถิตต่าง ไกลนา
แต่ฟ้าลงดิน

สำนวนเก่า

๔๔๙.

ชาติ วุฑโฒ วโย วุฑโฒ
ภาริกิจนา ตรยานาสติ

วิทยา วุฑโฒ ธโน วุฑโฒ
ธนี ทวาเร ปฺรติภูจิตม

ไม่ปรากฏที่มา

ยงยลยังเมฆห่องหาวคล่อง
สุริยะเสด็จผยองอยู่น้ำ
โกมุทศีส่องสถิตต่างไกลนา
จรดศศิณล้ำแต่ฟ้าลงดิน

นกยงก็ยังมีมองไปยังหมู่เมฆบนท้องฟ้า
พระอาทิตย์แม้จะสูงก็ยังไม่ส่องแสงสู่พื้นน้ำ
พระจันทร์ก็ยังส่องแสงมาดังดอกบัวซึ่ง
อยู่ห่างไกล
พระจันทร์แม้จะอยู่ไกลถึงบนฟ้าก็ยังส่อง
แสงมาสู่พื้นดิน

๗ แก่ด้วยพงศาชาติผู้
แก่ทรัพย์แก่คุณมี
อาศัยบมีที่
จักอยู่ทวารบ้านผู้

เดือนปี
มากรู้
กิจเกิด ทุกข์นา
แก่ด้วยเงินทอง

สำนวนเก่า

๔๕๐.

น วินา ปรวาทน
สุวาน สุรวโสภกษา

รมนนเด ทุชชนา ชล
วินาเปเตน ตุสสติ

ไม่ปรากฏที่มา

๘ พาลชนแน่นเว้นกล่าว
ความสนุกสุหา
คือรสสมสมา
แน่นว่าว่างเว้นไว้

นินทา
ห่อนได้
คมเสพ
ห่อนรื้อยนิติ

สำนวนเก่า

แก่
อาศัยบมีที่กิจเกิดทุกข์
จักอยู่ทวารบ้านผู้แก่ด้วยเงินทอง
ไว้

มาก
(คน ๓ จำพวกนี้) ผู้มีกิจหรือมีทุกข์จะไม่
ไปพึ่งพา หรือ (คน ๓ จำพวกนี้) เมื่อมี
กิจหรือมีทุกข์ก็ไม่มีที่พึ่งพา
(คนเหล่านี้) จะไปรวมกันอยู่ที่ประตูบ้าน
ของคนมั่งมี
กรมศิลปากร (๒๕๓๔) เขียน ไซร์

๔๔๑.

ขโล สาสปมตตานี
อดตโน หตถิมตตานี

ปรโทส น ปสฺสติ
ปสฺสนฺโตนิ น ปสฺสติ

ไม่ปรากฏที่มา

ก
๐ นรชนโทษท่านเพียง
เพียงผกกาตเห็นงาน
โทษตัวคู่ชสาร
เห็นเท่าใดใดแก่

วิจารณ์
ใหญ่แท้
ปูนเปรียบ
กล่าวแก้งฤเห็น^๑

สำนวนเก่า

๔๔๒.

ขลุ ปรีติ นกตตณฺจ
สิรสา รุญหมาโนปิ

อทุฒา วาริมญฺเฐ ยถา
ขเล ขลขลายเต^๒

ไม่ปรากฏที่มา

นรชน คนทั่วไป
เพียงผกกาต เล็กน้อยราวกับเมล็ดผกกาต
แก่ แก่ตัว

^๑ โคลงหมายเลข ๔๔๑ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๗๒ และ ๓๘๖

^๒ คำาหมายเลข ๔๔๒ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“อดิปิโย น กาดทุโพ ขโล โกตุหล กโร
สิรสา รุญหมาโน ปิ อทุ ฒปุโร มญฺเฐ ยถา”

ก. อย่าทำความเสหน้ด้วย
น้ำครึ่งกะละออมกล
ชแม้นแบกทูนบน
กลับกลายไปมาชั้น

ทรชน
ดุนั้น
ศิระะ เเดินนา
ช่านร้ายฤๅตี^๑

สำนวนเก่า

๔๕๓.

สิปุปสมิ ธนํ นตฺถิ
อิธ โลเก สิปปํ มิตฺตํ

สิปปํ โจรา น คณฺหติ
ปรโลเก สุขาวหิ^๒

โลกนิตี

๑. รูัฒิปคาสตรียัง
โจรห่อนหาญปล้นปลิด
ในโลกศิลป์คือมิตร
ปรโลกพระท่านอ้า

ธนพิตร พ้อฮา
ลอบล้าง
เสมออาต มานา
เที่ยงแท้สุขเสวย

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๔๕๒ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๕๕ แต่อ้างคาถาต่างบทกัน

ชแม้น เหมือน

ชั้นช่าน ช่านกระเซ็น

^๒ คาถาหมายเลข ๔๕๓ ตรงกับใน โลกนิตี ร. และธรรมนิตี ร.

ธนพิตร ทรัพย์สิน

๕ ทรัพย์สมบูรณ์ได้
 ไจรห่อนหมายมุ่งภินท์
 ศิลป์คือมิ่งมิตรยิน
 เขมรสุขสวัสดิ์สร้าง

เสมอศิลป์
 พอกล่าง
 ดินัก นะพ้อ
 ภพหน้าสนอง

สำนวนเก่า

๔๔๔.

อุปการ นาดิณญะย
 วมมิโกทกพิณู ว

จิตเต สุต นิธายเ
 จิเรน ปริปรดิ^๑

โลกนิตี

๖ อย่างมากมักเรียนรู้
 วันละน้อยศึกษา
 จอมปลวกสูงเพียงตา
 อาบซาบชลชุ่มชื้น

วิทยา
 ใฝ่ฝัน
 ตนแท่ง เดียวแ
 หยาดย่อยโสบโง

สำนวนเก่า

ภินท์	แตก ทำลาย
พอกล่าง	สะสม เพิ่มพูนไว้ กลับคืน (ภาษาถิ่นล้านนา)
เขมร	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ เขมร
^๑	คำถาหมายเลข ๔๔๔ ตรงกับใน โลกนิตี ร. และธรรมนิตี ร.
มากมัก	คือ มักมาก โสภ
ใฝ่ฝัน	ในที่นี้หมายถึง หมั่นทบทวน
โสบ	คือ สบ หมายถึง ทัว
โง	ที่ว่าง ที่โล่ง

มหากรรมคือปากร (๒๕๓๙) ใช้ หา

๔๔๖.

ปณฺธิโต สุตสมปนฺโน
มหุสฺสาเห น ตํ จานํ

ยตถ อตฺถิติ เจ สุตโต
คนฺตพฺพํ ว สุตเตสินา^๑

โลกนิติ

ก. สถานใดยินชาวเจ้า
จงอุตสาหะจิต
ไม่ควรเกลียดควรคิด
ดลอำเภอกำนัน

บัณฑิต อยู่แฮ
แห่งนั้น
เสียแม้ง เด็นแฮ
เสพส่องแสงคุณ

สำนวนเก่า

ข. บัณฑิตจิตแจ่มแจ้ง
คำข่าวสัมคฤหา
ผู้แสวงสวัสดิ์บุญญา
เร่งสืบสบที่โน้น

ธรรมา
แห่งโพ้น
ใหญ่ยิ่ง นะพ่อ
นั้นรู้ธรรม

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๔๖ ตรงกับใน โลกนิติ ร. และธรรมনীติ ร.

เสียแม้ง เสียเวลาเดิน (แม้ง คือ แข้ง)

อำเภอ ในที่นี้หมายถึง ที่อยู่

สัมคฤหา ที่อยู่ของผู้ประพฤติชอบ (สัม, สัมมา คือ ชอบ, ดียิ่ง; คฤหา คือ บ้าน, ที่อยู่)

๔๔๗.

ไปฏฺเฐสุ จ ยํ สิปปํ
ยถา กิจฺเจ สมฺปฺปนฺเน

๑ บำจความรู้ไว้
ทรัพย์ฝากท่านสาธารณะ
คาบใดกิจบังตาล
ทรัพย์แลความรู้นี้

๒ ความรู้เรียนรอบไว้
ทรัพย์ต่อก่อนสาธารณะ
เกิดกิจบ่ก่อปรการ
ชั่วเช่นอย่าเยียดอง

ปรหตุเถสุ ยํ ธนํ
น ตํ สิปปํ น ตํ ธนํ^๑

โลกนิติ

โบลาน
ปนปี
ดลเกิด บ้างแฮ
ห่อนได้เป็นคุณ

สำนวนเก่า

โบลาน
ทัวพร้อม
กายเปล่า อยู่แฮ
บพหำมณัดการ

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๔๗ ตรงกับใน โลกนิติ ร. และธรรมนิตี ร.

ปรหตุเถสุ ยํ ธนํ

โบลาน

เกิดกิจบ่ก่อปรการ
กายเปล่า
กอป

ต้องบพหำมณัดการ

โลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ ปรหตุเถ จ ญธนํ

ในสมัยก่อนไม่มีหนังสือและสมุดเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้นความรู้ต่างๆ จะถูกจดบันทึกหรือจารลงในโบลานเก็บไว้เป็นผูกๆ

เมื่อมีงานที่ต้องทำ ก็ไม่มีทั้งความรู้และทรัพย์
วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ กอป ; กรมศิลปากร
(๒๕๓๔) ใช้ กอบ

ตรงตามข้อห้ามที่ไม่ให้ชวนกันมาทำ

โลกนี้ดี

สำนักงาน

จำนวนเก่า

ค้นคว้า สะสมไว้ (อัน คือ อัน, อัดเข้าไว้)

๔๔๕.

กณฺฑกาคิริ โก ติกฺขติ โก อญฺชนํ มิคกฺขยิ
อุปฺพลํ ปุลฺลเส โก สฺคนธิ กุลปฺตฺตฺรูป โก ปวตฺตติ สมติภาโว^๑

โลกนิติ

๗ หนามผ่าใครเสียมเล่า แหลมเอง
ตาย่อมดำเหมาะเหม็ง ใครแต้ม
ใครเขากลิ่นหอมละเวง ในดอก บัวนา
กุลบุตรปัญญาแย้ม ขาดิแล้วหลมเอง

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๔๔๕ ตรงกับใน โลกนิติ ร. ส่วนโลกนิติปกรณ์ ส. เขียน
แยกเป็น ๔ ววรรค ดังนี้

“กณฺฑกาคิริ โก ติกฺขติ โก อญฺชนา มิคกฺขาย
อุปฺลสฺส ปุลฺลเส โก สฺคนธิ กุลปฺตฺตฺรูป
โก ปวตฺตติ สมติ สภาโว”

ผ่า ทำให้แยกออก ในที่นี้หมายถึง ทำให้หลม
ละเวง ฟุ้งเฟื่อง ฟุ้งไป
ปัญญาแย้ม ปัญญามาก

ผู้ถูกรับจับเสียม
มฤคเนตรดำโตตาม
ฟุ้งกลิ่นอบลงาม
กุกุตรบุญเยี้ยแย้ม

ผ่าหนาม
แต่งแต้ม
ไดอบ เล้าพ่อ
ยั้งล้าเจสียวเอง

สำนวนเก่า

๔๖๐.

สุสุสุสา สุตสมปนโน
ปณณาย อตุถิ ชานาติ

สุตปณณาย วฑฒติ
อตฺโถ ณาโต สุขาวโ

โลกนิติ

ผู้ถู
รับจับเสียม

ผู้ใด
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ รับเสียม

^๖ คำาหมายเลข ๔๖๐ ตรงกับใน โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. แต่เขียนต่างไป
บ้าง ดังนี้

“สุสุสุสา สุตวฑฒนา
ปณณาย อตุถิ ชานาติ

สุต ปณณาย วฑฒติ
ณาโต อตุโถ สุขาวโ

โลกนิติ ร.

“สุสุสุสา สุตวฑฒนา
ปณณาย อตุถิ ชานนุติ

ปณณาย วฑฒน สุต
ณาโต อตุโถ สุขาวโ

ธรรมนิติ ร.

ก หนึ่งหมื่นดับฟังท่านพร้อม
เฉลิมฉลองปัญญางาม
ไตรตรีกอรรธอันความ
รู้เข็บจบเสร็จสิ้นแล้ว

แปลความ
ยิ่งแก้ว
เพียรถ่อง
แต่ตั้งสุขเสวย

สำนวนเก่า

ข สุตรสดับด้วยวัตร
จรงโรจน์เปรมปรีชา
รองเรื่องอรรถปัญหา
แจ้งจัดอรรถเรียบร้อย

จรรยา
ใช้น้อย
เห็นแจ่ม
สุขสร้างถาม

สำนวนเก่า

เฉลิมฉลอง	สลักเสลาให้เป็นเลิศ สร้างความเป็นเลิศ ในที่นี้หมายถึง รู้แจ้ง รู้อย่างทะลุปรุโปร่ง (เฉลิม คือ เลิศ ยอด ; ฉลฺ คือ ปรุ สลัก)
ไตรตรีก	คิดใคร่ครวญ (ไตร คือ ตรวจ กำหนด นับ ; ตรีก คือ นึก คิด)
ถ่อง	ชัด แน่ แท้ เทียง จะแจ้ง
รู้เข็บจบ	รู้สิ้นทั้งกระบวนการ ความรู้อย่างถ่องแท้
สูตร	ข้อความที่แต่งขึ้นเป็นแบบ, ชื่อเรียกธรรมเนียมในสุดต้นตอปัญหา

๔๖๑.

โกชน เมณฺ์ นิททา
วิชา วิเสโส โปสสุส

โคณ โปเสปิ วิชฺชติ
หิโน โคณสโม ภเว^๖

โลกนิติ

กิ กิณนอนหนึ่งเสพส้อง
มีแก่ชายโลกา
สิ่งเดียวทรงวิทยา
แม้เสื่อมศิลปศาสตร์รู้

ตฤณฯ กิติ
ท้าวผู้
เป็นแปลก โคธ
เปรียบด้วยฝูงโค

สำนวนเก่า

^๖ คำาหมายเลข ๔๖๑ ตรงกับใน โลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิติ ร. เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“โกชน เมณฺ์ นิททา คาเว โปเส จ วิชฺชติ
วิชา วิเสโส โปสสุส ต่ หิโน โคณสโม ภเว”

ตฤณฯ	ค้นหา ความปรารถนา
แก่ชาย	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ให้ ทายแก่
โลกา	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ โคณา
วิทยา	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ วิชา
เป็นแปลกโค	ต่างจากโค ในที่นี้หมายถึงมีสิ่งเดียวคือวิชาความรู้ที่ทำให้คนต่างจากสัตว์

๕ อาหารการหลับแล้
มีแก่ชายโคนาม
ชายไววิทยางาม
แม้มีศิลป์รู้

เสพงาม
นับผู้
เห็นแปลก ไตแฮ
เสื่อมร้ายราวโค

สำนวนเก่า

๔๖๒.

วินา สดถ์ น คจเจย
ปณฺฑิตวทุทศ วาณิโซ

สุโร สงฺคามภูมิย์
วิเทศมนโน ตถา^๑

โลกนิติ

ก โยอาทิงสาตร์สู
ปราชญ์ละคัมภีร์ความ
เดินหนเพื่อนบ่ตาม
พาณิชเสียพวกพ้อง

สงคราม บ่ควร
อย่าพ้อง
อย่าไต่ ทางแฮ
ต่างด้าวอย่าไป

สำนวนเก่า

มีแก่ชายโคนามนับผู้ มีทั้งในคนและสัตว์ทั้งปวง : กรมศิลปากร (๒๕๓๙)
ใช้ มีชายแก่โคนามนับผู้

^๑ คำาหมายเลข ๔๖๒ ตรงกับในโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. และอ้างคาาบาท
เดียวกันกับโคลงหมายเลข ๒๖๙ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข
๔๖๒ ก

ละ กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ และ
เดินหน เดินทาง

๖ โยธาล้ำลึกรู้
อาวุธวางอย่ารัก
ปราชญ์หลงคัมภีร์พัก
วณิชเดินทางถ้ำ

ปรปักษ์
รบร้าว
พูดอย่า เพื่อพ่อ
เพื่อนแคล้วฤๅไคล

สำนวนเก่า

๔๖๓.

ธนาสั มโนตาป
วณจนญจ อวมาน

ฆเร ทุจจรีตานิ จ
ปณฺหิโต น ปกาสเย^๑

โลกนิติ

๗ เสียทรัพย์หนึ่งเคยดเค้น
ความชั่วลูกเมียใน
ท่านลงท่านโยไฟ
ควรสงวนในอกอ้าว

เคื่องใจ ก็ดี
เนื่องหย้าว
เมินหมิ่น ก็ดี
อื่นผู้อย่าเคลง

สำนวนเก่า

รู้ กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ สู้
รบร้าว รบรา ต่อสู้
เพื่อนแคล้ว ไม่มีเพื่อน (แคล้ว คือ พ้นไป) ; กรมศิลปากร (๒๕๓๔)
ใช้ เพื่อนแล้ว

^๑ คำาหมายเลข ๔๖๓ ตรงกับใบโลกนิติ ร.

ในเนื่องหย้าว เรื่องภายในครอบครัว (หย้าว คือ หย้า)
ในอกอ้าว ในใจรู้มร้อน

๖ สุธรรพ์กับขุนช้าง
การชั่วเกิดการใน
ท่านลวงล่อคำไข
ปราชญ์บ่สมใจเศร้า

เคืองใจ
เนื่องเหยา
กลกล่าว หมิ่นนา
นึ่งสุญแคลน

สำนวนเก่า

๔๖๔.

อดตานรูปกำ วากุญ
อดตานรูปกำ โกรธ

สภาวรูปกำ ปิย
โย ชานาติ สปณฺทิต๑

โลกนิตี

๗ ฐัพุดพอสมพันธ์
รักท่านอย่าเมาเมว
ดาลโกรธที่คนกลัว
รู้สิ่งสามนี้เอื้อ

พงศ์ตัว พ้อสา
พันธ์เพื่อ
คนโกรธ
ท่านแท้เมธี

สำนวนเก่า

นึ่งสุญแคลน

สัณฺฑิโวไมเปตฺเตยฺกัจจะไมมีครตฺตฺหมีนฺตฺตฺแคลนได้

๑ โลกนิตี ร. มีคาถาที่มีความใกล้เคียงกัน แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“ปตฺตาวสทิส วากุญ

สภาวสทิส ปิย

อดตสตุตฺตสม โกรธ

โย ชานาติ สปณฺทิต๑”

โย ชานาติ สปณฺทิต
สมพันธ์พงศ์ตัว

โลกนิตีปกรณ์ ส. ไซ โย โส ชานาติ ปณฺทิต
สมชาติสกุลของตน

ดาล

บังเกิด เกิดขึ้น มีขึ้น เป็นขึ้น

สำนวนเก่า

โลกนี้ดี

อภิญญสส วาทยกถา โสภณติปกรณํ ส. ใช้ อภิญญสสุวาทุยา ถา

๙๙ เชื้อทรพย์สันโลกล้ำ
โรยแรงแข่งขันคนอง
รูน้อยแข่งคำสนอง
สามจำพวกนี้กำ

กลืนของ ตนแฮ
อวดปล้ำ
ชิงพูด
กึ่งบำเสมอกัน

สำนวนเก่า

๑๐๐ เชื้อใจใครเสพเข้า
ร้ายร่างแรงไปมี
งานโง่งองวาทิ
สามจำพวกนี้กำ

ของดี
มุงปล้ำ
ทำหยัง
กึ่งบำเสมอกัน

สำนวนเก่า

๔๖๖.

อุปปฐโป พหุภาโส
อุปปฐโป มโฏ โขเก

อุปปณโณ ปกาลิโต
อุปปชีรา คาวี จเล^๑

โลกนิติ

เชื้อทรพย์สัน

ไม่มีทรพย์

โลกล้ำกลืนของตน

ในที่นี้หมายถึง กินของแพง

งานโง่งองวาทิ

โง่เขลาในการทำงานแต่พูดจาอวดรู้

^๑ คาลาหมายเลข ๔๖๖ ตรงกับโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดูที่คาลา
หมายเลข ๔๔ เพิ่มเติม

อุปปฐโป

โลกนิติ ร. ใช้ อุปปฐโป

รูปร้ายมักโอ้อำ
รู้ต่ำกล่าวเกินตน
กะละออมบกเบาชล
เรณูแน่นมน้อย

แต่งสกันธี
เต็บถ้อย
มักกระฉอก
ลูกนั้นถืบทอ

สำนวนเก่า

รูปร่างร้ายอวดอ้างรูป
งุนใจไม่เจียมอง
กะละออมพร่องขอบลง
โคแม่น่านมน้อย

สมทรง
อาจถ้อย
ชลฉอก ฉานนา
บุตรทั้งถืบทอ^๑

สำนวนเก่า

๔๖๗.

มณฑุเกปี อุเกร สีเห
อปณฺธิ ปิ ปณฺธิ หุตฺวา

กากคฺคเห ปิเย ปิเย
อิโร ปุจฺเจ ญเย ญเย^๒

โลกนิติ

^๑ โคลงหมายเลข ๔๖๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๕

เรณู แม่โคนม
งุนใจ ใจเขลา
น่านนม น่านม
ทั้ง กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ทั้ง

^๒ คาทาหมายเลข ๔๖๗ ตรงกับในโลกนิติ ร. สำนักรรณนิติ ร. เขียนต่างไปบ้าง
ดังนี้

“มณฑุปี สีโห วิเย กากโก คณฺเห ปิณฺณเห ปิณฺณเ
พาโล จ ปณฺธิโต วิเย อิโร ปุจฺเจ ญเย ญเย”

งเย ญเย โลกนิติปกรณ์ ส. ไข อญเย อญเย ; วชิรญาณ (๒๔๖๐),
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ กเย อเย

๓ มณฑกอกแอ่นหลัง
กาเฉียวชูคำดี
ใช้ปราชญ์ท่งที่ทำ
ครั้นปราชญ์ถามเสียมล้อม

เทียมสีห์ ราชแฮ
โอบอ้อม
เทียมปราชญ์
เกลื่อนกล่ำกลับถาม

สำนวนเก่า

๕ มณฑกอกอาจเอื้อม
ปอดปอดกาจิกดี
ใช้ปราชญ์ทำปราชญ์ปรี
ออดออดบ่นบ่ต้อง

ราชสีห์
ร่ำร้อง
ชาแค้น คำแฮ
แต่ถ้อยปราชญ์ถาม

สำนวนเก่า

กาเฉียวชูคำดีโอบอ้อม

เมื่อถูกกาเฉียวไป(กบ)ก็กล่าวถ้อยคำดีเพื่อ
เอาใจกา

เสียม

แอบเข้าไป เสียบเคียง ในที่นี้หมายถึง พุด
อ้อมๆ

เกลื่อนกล่ำกลับถาม

เล่าไปเรื่องอื่น หรือถามกลับไป (เกลื่อน คือ
เสความ)

ปอดปอด

เสียงร้องของกบ

ออดออด

พดพรั่วรำพัน

ถาม

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ชาน

๔๖๘.

น ติตติ ราชา ธนมहि
จกขุปี ปยทสฺสเน

ปณฺธิโตปิ สุภาสิตา
ชเล สาคโร น ติตฺติ^๑

โลกนิติ

ก
๑ ทวยราชบร้งอิม
ปราชญ์ฤาอิมกองธรรม
จักขุฤาอิมอัน
สมุทรฤาอิมแอ

ไอศวรรย์
เที่ยงแท้
เล็งรูป
น่านน้ำนองไหล

สำนวนเก่า

ข
๑ ฤทัยท้าวบ่เทียบพื้น
ปราชญ์อิมมรรตสุภาชิต
เนตรมยุรूपพิณิจ
สาครอิมธารทอง

วรพิตร
อย่าพร้อง
ฤาอิม นะพ้อ
ที่นั่นฤามี

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๔๖๘ ตรงกับโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

สุภาสิตา	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ สุภาสิต
ชเล สาคโร น ติตฺติ	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ชเล น ติตฺติ สาคโร
วรพิตร	ทรัพย์ที่ประเสริฐ

๔๖๙.

หินปุดโต ราชมจโจ
อธนสุส ธน มุหุ

พาลปุดโต จ ปณฺธิโต
ปฺริสํ น มณฺณณ

โลกนิตติ

๑ เชื้อไฟรบุญจุดขึ้น
พาลบุตรรู้มลักหลาย
โจดไรเพียรชวนชวย
สามเหล่านี่พึงรู้

เป็นนาย
เลิศผู้
ทรัพย์มั่ง มีแฮ
อย่าได้ดูเบา

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๔๖๙ ตรงกับในโลกนิตติ ร. และธรรมนิตติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

มุหุ	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ พุ
ปฺริสํ น มณฺณณ	โลกนิตติปกรณ์ ส. ใช้ ปฺริโส นามณฺณณ
และโคลงหมายเลข ๔๖๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๗๗	
จุด	ไตรพากย์ (๒๔๖๑), ใช้ ปลุก, วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ ปลุก
มลัก	มาก
โจด	ไตรพากย์ (๒๔๖๑), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ โหด
เพียร	ไตรพากย์ (๒๔๖๑), วัดพระเชตุพน (๒๕๑๗) ใช้ พฺร่า

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒.

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒
 ๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕๖๒ ๕๖๒

๕ ศิษย์เสพศิลป์มากล้น
ครไลหลงจื๋มจ่า
บ่อจตอตอบคำ
ตุตุจไปลันลัน

เหลือจ่า
อ้ออัน
นานนึ่ง นึ่งสา
ไปแก้สับิน

สำนวนเก่า

๕๗๑.

สพุกิเรว สมาเสด
สตั สพุธุมมณณาย

สพุกิ กุพุเพด สนุดว
เสยโย โหติ น ปาปิโย^๑

โลกนิติ

๖ ยืนเดินนอนนั่งด้วย
คบปราชญ์ฝากไมตรี
เบญจศีลของอาจารย์
บิบาปบานบุญเกื้อ

เมธี
ชิดเชื้อ
เรียนจบ
ก่อสร้างสืบไสย

สำนวนเก่า

ครไลหลง

หลงไป

นึ่งสา

กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ไม่มีคำสร้อยนี้

^๑ คาถาหมายเลข ๕๗๑ ตรงกับใน โลกนิติ ร.

อาจารย์

อาจารย์ ผู้มีความรู้

บิบาป

คือ บิบาป หมายถึงทำลายบาป ทำให้บาปหมดไป ;
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ มีบาป

๕ ฟังเสพลับบุรุษแท้
มิตรมนัสนอย้ายหนี
เบญจศีลประเวณี
สืบสวัสดิ์ถาวรอ้าง

เมธี
นิกร้าง
โลกเร่ง รู้พอ
บาปเว้นบังวาย

สำนวนเก่า

๔๗๒.

กุลชาโต กุลปุตโต
อดตนา ทุกษปุตโตปิ

กุลวัสสุรกุชิต
หีนกम्म น การเย^๑

โลกนิติ

๖ กุลบุตรกุลชาติเชื้อ
สวางสืบวงศ์ประยูร
แม่ทุกข์ฟางเพียงสูญ
บ่เวียกงานคนไร่

ในตระกูล ใหญ่แยะ
ยึดไว้
เสียชีพ ก็ดี
ต่ำต้อเสียวศ์

สำนวนเก่า

สัปบุรุษ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สัตบุรุษ

ประเวณี ประเพณี ความประพฤติ

^๑ คำาหมายเลข ๔๗๒ ตรงกับใน โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร.

ยึด กรมศิลปากร (๒๔๓๔) ใช้ กิด

ต่ำต้อ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ต่ำต้อย

๖ ฤๅลบุตรกอบชาติเชื้อ
แรงรักงามสงวนวงศ์
มาตรมีทุกข์ทเวชลง
บ่ละยศเยียรการไ้

สูงพงศ์
สืบไว้
ลดศักดิ์ เสื่อมนา
ผ่อนร้นรมเจย

สำนวนเก่า

๔๗๓.

จนุทน สัตถ์ โลเก
จนุทนจนุทสีตมหา

ตโต จนุท ว สัตถ์
สาธวากุญ์ สุภาสิต^๑

โลกนิตติ

๖ รัตจันทนในโลกนี้
เย็นแสงจันทรโดยเห็น
คำปราชญ์ภาษิตเป็น
เย็นกว่าสองแห่งหัน

ยาเย็น ยิ่งแฮ
กว่านั้น
ฉบับโลก
ว่าไว้จึงเห็น

สำนวนเก่า

ผ่อนร้นรมเจย สามารถผ่อนละไปได้

^๑ คาทาหมายเลข ๔๗๓ ตรงกับใน *โลกนิตติ* ร. และ*ธรรมนิตติ* ร.

รัตจันทน ไม้แก่นสีแดงเข้ม ใช้ทำยาโดยนำมาบดให้เป็นผง
เรียกว่า ผงไม้จันทน

ยาเย็น ยาที่ใช้แล้วทำให้เย็น

เป็นฉบับโลก เป็นแบบฉบับของคนทั้งโลก เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป
หัน นั้น

๕ จุณจันทน์เจิมอุบไล้
จันทรส่องแสงเย็นเห็น
ผู้ปราศรัยกล่าวคำเป็น
เย็นยิ่งสองสิ่งชั้น

ชโลมเย็น
กว่านั้น
แบบระบอบ โลกพ่อ
เชิดไว้วางเฉลิม

สำนวนเก่า

๔๗๔.

มาตาหีนสุส ทุพฺพาสา
อุโฆ มาตาปิตา หีนา

ปิตาหีนสุส ทุกฺกรียา
ทุพฺพาสานุจทุกฺกรียา^ก

โลกนิติ

โลกนิติ ร.

ธรรมนิติ ร.

๖ มารดาหฤโหดห้วน
พ่อชั่วมักหึงสา
บิดามารดาชา
ใจซื่อสัจคำพร้อง

วาจา
พวกพ้อง
ตรีเฝ้า สุทธินา
เพราะพร้องเอาใจ^๗

สำนวนเก่า

จุณ พงละเอียต

^๖ คำาหมายเลข ๔๗๔ ตรงกับในโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. แต่ใช้ต่างไปบ้างคือ
ทุพฺพาสา วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ทุพฺพาสา
ทุพฺพาสานุจทุกฺกรียา ธรรมนิติ ร., วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙)
ใช้ ทุพฺพาสา จ ทุกฺกรียา

^๗ เฉพาะโคลงย่อยหมายเลข ๔๗๔ ก บาทที่ ๓ และ ๔ ไม่ตรงกับความหมาย
ของคำา

๕ พงศ์แม่ตำต้อบุตร
พ่อชั่วบุตรกิริยา
พ่อแม่สำพงศา
ฝ่ายบุตรไขคำร้าย

วาจา ชั่วแฮ
หยาบย้าย
ส่องชั่ว
อีกร้ายกิริยา

สำนวนเก่า

๖ แม่ตำบุตรเบิกถ้อย
พ่อตำบุตรกิริยา
พ่อตำแม่พงศา
บุตรถ้อยถ้อยหยาบย้าย

หยาบนา
ชั่วร้าย
เสมอจูง กันนา
ยับทั้งกิริยา

สำนวนเก่า

๔๗๕.

มาตาเสฏฐสส สุภาสา
อุโก มาตาปิตา เสฏฐา

ปิตาเสฏฐสส สุภุริยา
สุภาสา จ สุภุริยา^๑

โลกนิติ

หยาบย้าย หยาบช้า เลวทรม

สำ น่าจะมาจากสำเสีย คือ เสียหาย ไม่ดี

เบิกถ้อย พุด กล่าว

^๑ คาถาหมายเลข ๔๗๕ ตรงกับใน โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร.

ก. มารดายศหยิ่งลูก
ยศพ่อยิ่งบุตรมาร
พ่อแม่ศักดิ์สมาน
ลูกเหล้ากล่ำคำเกลี้ย

คำหวาน
ยาทเยื้อง
เสมอสำ กัณหา
อ่อนน้อมกิริยา

สำนวนเก่า

ข. บุตรต่ำอ่อนอ้างเพราะ
พ่อผิดบุตรอากร
มารดาบิดาฝัน
บุตรถ่อมถ้อยอ่อนอ้อย

พงศ์พันธุ์ แม่ฮา
เรียบร้อย
สูงเผ่า
อ้อมพร้อมกิริยา

สำนวนเก่า

๔๗๖.

มาจ เวเคน กิจจานิ
สหสา การิตุ กมัม

การะลี การาเปสิวา
มนุโท ปจฺจานุตฺตปฺติ^๑

โลกนิติ ร.

ยศพ่อยิ่งบุตร วชิรญาณ (๒๔๖๐). กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ยศพ่อ
บุตร
เสมอสำ คนเสมอกัน เท่าเทียมกัน (สำ คือ หมู)
แม่ฮา กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ไม่มีคำสร้อยนี้
ผิด ผิดผ้อง
อากร คือ อาการ

^๑ คาถาหมายเลข ๔๗๖ ตรงกับในโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“มา จ เวเคน กิจจานิ การะลี การะเยสิ วา
เวชสา หิ กตฺ กมัม มนุโท ปจฺจานุตฺตปฺติ”

๗ ทำเองก็ดีใช้
งานอย่าเร่งเร็วจำ
เยียดโดยพลันพลา
งานเร่งเสียงานหนา

อื่นทำ ก็ดี
ชอบช้า
มักพลาด
เตือนร้อนหนหลัง

สำนวนเก่า

๔๗๗.

โกธ วิหิตวา น กทาจิ โสจติ มกุชปหาน อัสโย วณณยหุติ
สพเพส วุตต ผรุสส ขเมถ เอตติ ขนุตติ อุตตม มาหุ สนโต^๑

โลกนิตติ

พลา พลาด ดลา (พลา คือ พลา)
หน ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ภาย

^๑ คาลาปหนัวิหิตวาณ (๒๔๖๐) และกรมศิลปากร (๒๔๕๐) อ้างจากโลกนิตติ
ซึ่งตรงกับโลกนิตติ ร. เฉพาะ ๒ วรรคแรก แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้
“โกธ วิหิตวา น กทาจิ โสจติ มกุชปหาน อัสโย วณณยหุติ”

ก. ลำรายไฟเคียดสิ้น
คุณท่านแทนนักรรรม์
กระษมาอดคำหั้น
สรพชญ์แสงสารพร้อง

ไฟศัลย์ โศกนา
สาธุส้อง
หยาบยั้ง
เลิศล้ำอดใจ

สำนวนเก่า

ข. ได้ล้าลงพิไรได้
จิตแจ่มฤาโศกศัลย์
ละลบลู่ท่านอัน
องค์อริยะเจ้าตั้ง

โดยธรรม์
สักครั้ง
มีมาก นะพ้อ
แต่สร้องสรรเสริญ

สำนวนเก่า

๔๗๘.

โกธ วิติวา น กทาจิ โสจติ
สพเพสสิ วุตตํ ผรุสํ ขเมถ

มกุชุปุพานัน อิสโย วนุณยหติ
เอตํ ขนติ อุตตมมาหุ สนฺโต^๑

โลกนิติ ร.

ไฟเคียด	ความโกรธ ; วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ไฟเคียด คือ ความเกลียด ความริษยา
ไฟศัลย์โศก	ความทุกข์เดือดร้อน เหมือนดังถูกศรแทง (ศัลย์ คือ ลูกศร)
กระษมา	คือ กษมา หมายถึง ความอดกลั้น ความอดโทษ

^๑ คาถาหมายเลข ๔๗๘ ตรงกับโลกนิติ ร. แต่ ๒ วรรคหลังโลกนิติ ร. ใช้ต่างไป
บ้างดังนี้

“สพเพสสิ ผรุสวณัน ขเมถ เอตํ ขนติ อุตตมมาหุสนฺโต”

๑๑ คนชั่วหยาบยิ่งถ้อย
ไดอดเอาตนหนี
เอกองค้ออินทร์ชั้นดี
สัปบุรุษเกื้อคำกั

ทับทวิ
ไปสู่
เต็มเปี่ยม
เกียรติก้องเชยชม

สำนวนเก่า

๔๗๙.

ทุกโซ นิวาโส สมพาโธ
ดโต อริมฺหิ อปิเย

จาเน อสุจิ สงฺกเต
ตโตปิ อกตญฺญา^๑

โลกนิติ

๑๑ ทุกข์โชนเพราะอยู่ยัง
ปนแปดอามจมาน
ไพรร่วมเรือนดาล
ทุกข์ยิ่งทุกข์โทษพุง

ในสถาน
กลืนคลุ้ง
ทุกข์ยิ่ง กว่าแฮ
อยู่ด้วยเนียรคุณ

สำนวนเก่า

อด อตทน อตกสัน
สัปบุรุษ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สัตบุรุษ
^๑ คำาหมายเลข ๔๗๙ ตรงกับในโลกนิติ ร.
อามจมาน เต็มไปด้วยความสกปรก
เนียรคุณ คือ เนรคุณ

๕ นิเวศน์ว่างที่ไว้
 ฟุ้งกลิ่นอสุจิตับ
 อยู่แก่ล้าตีกิรับ
 ทุกข์ยิ่งทุกข์เพราะใกล้

แคบคับ
 ทุกข์ได้
 ทุกข์ยิ่ง นั้นนา
 กับผู้เนียรคุณ

สำนวนเก่า

๔๘๐.

โอวาทะยานุสาเสยย
 สัต หิ โส ปิโย โหติ

ปาปกา จ นิวารเย
 อสโต โหติ อပ္ปิโย^๑

โลกนิติ

นิเวศน์	ที่อยู่
อสุจิ	ไม่สะอาด ไม่บริสุทธิ์
ทุกข์เพราะ	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ เพราะทุกข์
^๑ คำถาพหมายเลข ๔๘๐ ตรงกับโลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้	
“โอวาทะยานุสาเสยย	อสพภา จ นิวารเย
สัต หิ โส ปิโย โหติ	อสโต โหติ อပ္ปิโย”
	โลกนิติ ร.
“โอวาทะยานุสาเสยย	อสพภา จ นิวารเย
ทนต์ หิ โส ปิโย โหติ	อทนต์ โหติ อပ္ปิโย”
	ธรรมนิติ ร.

๗ ผู้ปกป้องประโยชน์ให้
สอนแสงบุญเขียนบอน
พึงใจสาธุนิกร
บ่ชอบคุณเลยนี้

คำสอน สัณหา
บาปนี้
คุณชอบ
แต่ผู้อารรม

สำนวนเก่า

๔๘๑.

อุจจํ อุตุนิ วาเตน
นิจํ อุปุกทาเนน

สุริ เกเทน นิชชเย
วิธเมน สัม ชเย^๑

โลกนิติ

เขียนบอนบาป เบียดเบียนบาป คือ ไม่ทำบาป ไม่ทำชั่ว

^๑ คาถาหมายเลข ๔๘๑ ตรงกับในโลกนิติ ร. และธรรมนิตี ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“อุตตมตตนิวาเตน สุริ เกเทน นิชชเย
นิจํ อุปุกทาเนน วิธเมน สัม ชเย”

โลกนิติ ร.

“อุตตมํ ปณิปาเตน สุริ เกเทน วิชเย
หีน มนุปปทาเนน วิภุกเมนุ สัม ชเย”

ธรรมนิตี ร.

โคลงหมายเลข ๔๘๑ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๒๘

ก
๑ สูงศักดิ์ต้านต่อด้วย
สูงล้ำขอบยศผจญ
เข็ญใจชอบอวยธน
ออมอดต่างค่ายตั้ง

ถ่อมตน ชนะแฮ
จ่อจ้ง
ทรัพย์แผ่ ผจญนา
ต่อสู้เสมอตัว

สำนวนเก่า

๔๘๒.

น วิส วิสมิจาหุ
วิส เอกิ ว หนติ

อนั สงมสฺส อฺจุจเต
สพฺพิ สงมสฺส หนติ^๑

โลกนิติ

ก
๑ ยาพิษอ่านอ้างว่า
ทรัพย์แห่งสงฆ์พิษแรง
ยาพิษพิษดาลแผลง
ทรัพย์แห่งสงฆ์ฆ่าเค้า

พิษแสลง
รวดเร็ว
ผลาญชีพ เดียวแฮ
โคตรพ้องคนกิน

สำนวนเก่า

สูงล้ำขอบยศผจญจ่อจ้ง

พึงเอาชนะคนเพื่อเพิ่มโทษด้วยการอยู่
ใกล้ชิด

อมมอดต่างค่ายตั้งต่อสู้เสมอตัว

พึงต่อสู้กับคนที่เสมอกันด้วยความอดทน
อดกลั้น

^๑ คำาหมายเลข ๔๘๒ ตรงกับในโลกนิติ ร.

อ่าน

นับ

รวดเร็ว

รวดเร็ว อย่างร้ายแรง อย่างมาก

เค้าโคตร

คือ โคตรเค้า พวกพ้อง

พ้อง

พวกพ้อง

ยาพิษปราษฎ์หอนรื่อง
สงฆทรัพย์สิ่งร้ายฤทธิ์
สูญสิ้นเพราะยาพิษ
ได้ลักทรัพย์สงฆ์แล้ว

ว่าพิษ
พิษแท้
เดียวชาติ
พิษร้อนเสมออบาย

สำนวนเก่า

๔๘๓.

อปตฺเตยฺยํ น ปตฺเตยฺย
สภาวะเมว จินฺตฺเตยฺย

อจินฺตฺเตยฺยํ น จินฺตฺเตย
การํ โมหํ อนิจฺฉเย^๑

โลกนิติ

ร้าย ไตรพิกย์ (๒๕๖๑) เขียน กัย

อบาย คือ อบายมุข ทางแห่งความฉิบหาย

^๑ คำาหมายเลข ๔๘๓ ตรงกับในโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

สภาวะเมว จินฺตฺเตยฺย โลกนิติ ร. ใช้ ธมฺมเมว สุจินฺตฺเตยฺย

การํ โมหํ อนิจฺฉเย โลกนิติ ร. ใช้ กาลํ โมหํ น อจฺฉเย

โคลงหมายเลข ๔๘๓ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๒๗ และที่บท
นี้เดิมมีโคลงย่อย ๓ บท โคลงย่อยบทที่ ๓ ซึ่งระบุว่าเป็นสำนวนเก่าเป็นบทซ้ำกับ
โคลงหมายเลข ๔๒๗ ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงตัดบทที่ซ้ำออกไป ดูเชิงอรรถโคลง
หมายเลข ๔๒๗ เพิ่มเติม

ก ธิปองอย่าอาจเอื้อม
 ริดิตอย่าคิดจง
 สวภาพฟางเพียงพุง
 วันและวันไขว่คว้า

ปองสูง
 จิตกล้ำ
 ดนคิด เทอญพ่อ
 ทรัพย์สร้างอย่าสูญ

สำนวนเก่า

ข สิ่งใดควรบได้
 บ่คู่คิดอย่าฟัง
 เร่งคิดที่ควรจ้ง
 อย่าปรารณาการเศร้า

อย่าหวัง
 จิตเล่า
 จิตแน่ นะพ่อ
 เปลาสิ้นสูญผล

สำนวนเก่า

๔๘๔.

อจินติตมฺปิ ภาวติ
 นหิ จินฺตามยา โภคา

จินติตมฺปิ วินสฺสติ
 อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา^๑

โลกนิติ

สวภาพ สภาพความเป็นอยู่ของตนเอง
 วันและวัน วันเวลาที่ผ่านไป
 ไขว่ ท้าวน (ภาษาถิ่นพายัพ)

^๑ คาทาหมายเลข ๔๘๔ ตรงกับในโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

จินฺตามยาโภคา วัชรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๔๓๙) ใช้ จินฺตา
 มหาโภคา

ก บัดสิ่งใดนั้น
คิดสิ่งใดกลับวี
สรรพสรรพสิ่งโกศ
บุญแบ่งแจกแจกให้

กลับมี เล่านา
นาศไชวี
กลใช้ คิดแฮ
รุ่งหน้าหญิงชาย

สำนวนเก่า

ข ทรัพย์สิ่งใดไปได้คิด
ที่คิดกลายเป็นบุญ
สมบัติจักไพบูลย์
หญิงบุรุษลอบเกียจด้วย

กลับมูล
เสื่อมม้วย
เพราะคิด ไยพ้อ
ยากแท้ทางเชิญ

สำนวนเก่า

โกศ
แจก
มูล
หญิงบุรุษลอบเกียจด้วย
ยากแท้ทางเชิญ

ทรัพย์สมบัติ
กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ แบก
มี
ชายหญิงที่เกียจคร้านย่อมจะยากจนเชิญใจ

๔๘๕.

อดิปิโย น กาทพุโพ
สิรสา วุฑฺฒาโน ปิ

ชล โกตุหลํ กโร
อหฺมปุโร มโหฺย ญา^๑

โลกนิติ

๑ อย่าผูกเสนหัดด้วย
มักก่อกุลาหล
ดูจน้ำพร่องทะนคน
เดินชกชย่อนก้าว

ทรชน ยิ่งแฮ
วุ่นราว
แบกบำ
วุ่นน้ำในทะน

สำนวนเก่า

๒ อย่าปองรักร่วมด้วย
ก่อกุลาหลหาญ
ดูจหม้อพร่องชลฉาน
เดินยิ่งเร็วยิ่งช้า

นรพาล
หึกห้า
ฉอกรต เคียรแฮ
ชุดน้ำในทะน

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๔๘๕ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๕๒ แต่อ้างคาถาต่างบทกัน คาถาบทนี้ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนโลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ต่างไปบ้าง คือ

วุฑฺฒาโน ปิ
ทะน

โลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ วุฑฺฒาโน ปิ

หึกห้า
ชุดน้ำ

หม้อดินขนาดใหญ่ชนิดหนึ่งมีสวดลายเป็นรอยขีดโดยรอบสำหรับใส่น้ำตาลโตนด หรือน้ำดื่ม
อีกเหิม กำเรบด้วยใจทะนง (ห้า คือ เข้าทำร้าย)
น้ำลดน้อยลงไป

๔๘๖.

สบโป ทฏโจ ชโล ทฏโจ
มนุโตสเอหิ โส สบโป

สบปา ทฏจตรโร ชโล
ชโล เกนุปสมมติ^๑

โลกนิติ

๑ เจ็บโจนเพราะงูเงี้ยว
เจ็บยิ่งทุรชน
เจ็บงูเคี้ยวยามนต์
เจ็บเขี้ยวคนร้ายป้าย

ขบสกนธ์
ปักขร่าย
พิษผ่อน พ่ายแฮ
แบ่งแก้กลโจน

สำนวนเก่า

๕ เจี้ยวจ่านกอดพิษร้าย
พาลพิษเจ็บสุดใจ
พิษงูเล็กปิดไป
ยาเวทห่อนทานตัน

ราวใด
ยิ่งลำน
ยากอบ แก้นา
ต่อด้วยพิษชน

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๔๘๖ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วน ธรรมนิติ ร. และโลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ต่างไปบ้าง คือ

มนุโตสเอหิ	ธรรมนิติ ร., โลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ มนุโตสเอหิ
ปักข	ฝ่าย ข้าง ; ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ผัก
เคี้ยวยามนต์	ปรุ้งยาหม้อโดยการเคี้ยวยา และใช้มนตร์กำกับ
ป้าย	คือ ป้าย ในที่นี้หมายถึง ใส่ร้ายป้ายสี
แบ่งแก้	คือ แบ่งเบาแก้ไข
พิษชน	พิษของคน (ชั่ว) ความเลวร้ายของคน (ชั่ว)

๔๘๗.

มธุว มณฺณดี พาลो
ยทา จ ปจฺจติ ปาป

ยาว ปาป น ปจฺจติ
อด ทุกข์ นิคฺจุจติ^๑

โลกนิติ

๑ ติราปใดบาปเบื่องนี้
พาลเสพบาปนั้นเหมือน
ปางใดบาปมาเยือน
ทนวิบากตรากตรึง

ไปเตือน
เสพผึ่ง
ยังอาด มาณา
คานนั้นเห็นผล

สำนวนเก่า

๒ พาลเผ่าเสพบาปให้
ผลบาปยังไปราญ
ปางใดบาปเบียดดาล
ทนทเวษเหตุพาลผู้

เห็นหวาน
ห่อนรู้
แดทราบ
เพิ่มไว้ในตน

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๘๗ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนพระธรรมบท ร. ใช้ต่างไปบ้าง คือ

มธุว
อด ทุกข์ นิคฺจุจติ
บาปเบื่องนี้
ไปเตือน
ตรากตรึง
เห็นหวาน
ดาลแด

พระธรรมบท ร. ใช้ มธุวา
พระธรรมบท ร. ใช้ อด (พาล) ทุกข์ นิคฺจุจติ
บาปที่มีอยู่
ยังไม่ส่งผลให้รู้
คือ ตรากตรึง
มองเห็นเป็นช่องที่มีรสหวาน
แดดาล ดลใจ เกิดขึ้นในใจ

๔๘๘.

น สาธุ พลวา พาโล
กายสุส เกทา ทุปฺปญฺโณ

สหสา วินฺทเต ธนํ
นिरยํ โส อุปปชฺชติ^๑

โลกนิตติ

ก พาลมโหิตฺรเรวํ
ปองฺทรพฺยปรเปยฺนคน
ชนฺธณฺณชฺชิตฺตล
ทนทุกขียาวินยํ

ยศพล
ชนฺชํ
ปรโลก
ตํไถนฺรกา

สำนวนเก่า

ข พาลชื้อลือยศเบื่อง
สมทฺรพฺยไคโดยหยาบ
ทําลายละรูปนาม
ปฏิสนฺธินฺรกลล

ไปงาม
หยาบแท้
นฤชีพ
ทุกข์ล้นเหลือแสน

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๔๘๘ ตรงกับในโลกนิตติ ร. ส่วนพระธรรมบท ร. ใช้ต่างไปบ้าง ดังนี้

“อฉวาสุส อคารานิ อคฺคิ ทหติ ปาวโก
กายสุส เกทา ทุปฺปญฺโณ นิริยํ โส อุปปชฺชติ”

อิสร วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ อิศร หมายถึงความเป็นใหญ่
ชนฺชํ คือ ชนฺดํ
สม ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สพ
นฤชีพ ตาย ; ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ นิริชีพ

๔๘๔.

ปณฺทิตสฺส ปสํสาย
ปณฺทิตฺโต ปณฺทิตฺเตเนว

ทณฺโท พาเลน ทิยฺยเต
วณฺณิตฺโต ว สุวณฺณิตฺติ

โลกนิติ

ก
๐ พาลชนเพียรส้องสร
คือหนึ่งให้หลงทัณฑ์
บัณฑิตสรรเสริญกัน
นับว่าพรณิตแล

เสริญบัณฑิต
ท่านแท้
คำท่าน นั้นนา
ถ่องแท้สรรเสริญ

สำนวนเก่า

^๖ คาดาหมายเลข ๔๘๔ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วน ธรรมนิติ ร. และโลกนิติปกรณ์ ส. ใช้อย่างไปบ้าง คือ

ทิยฺยเต	โลกนิติปกรณ์ ส. ไซ้ ทิยเต
ปณฺทิตฺโต	โลกนิติปกรณ์ ไซ้ ปณฺทิตฺ
สุวณฺณิตฺติ	ธรรมนิติ ร. ไซ้ สุวณฺณิตฺ
เพียร	กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ไซ้ เพียง
คือหนึ่งให้หลงทัณฑ์	ประหนึ่งว่าให้หลงไหลในค่ายย่องสรรเสริญซึ่งข้อม
ท่านแท้	เป็นโทษ ; กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ไซ้ คือ หนึ่งใน
	ลงทัณฑ์ ท่านแท้
พรณิต	มาจากคำ สุพรรณ หมายถึง ทองคำ
ถ่องแท้	จงดงามแท้

๔๙๐.

ลัทธิ อุตฺเถน คณฺเหยฺย
ฉนฺทานุตฺติยา มุฬฺหิ

ถฑฺธิ อณฺชลิกมฺมฺนา
ยถาญฺเตน ปณฺทิตฺ^๑

โลกนิตฺติ

ก ผู้โลกโลมจิตได้
ผู้หยาบยิ่งค่านับ
ผู้หลงสั่งเร่งรับ
ผู้ปราชญ์เปรมใจอ้า

โดยทรัพย์
ชอบหน้า
ฉลาด ใจแสบ
เพราะอ้างสัตย์สนอง

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๔๙๐ ตรงกับในโลคนิตฺติ ร. ส่วนธรรมนิตฺติ ร. และราชนิตฺติ ร. มีคำาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“ลัทธมฺคฺเถน คณฺเหยฺย ถฑฺธมณฺชลิกมฺมฺนา
ฉนฺทานุตฺติยา มุฬฺหิ ยถาญฺเตน ปณฺทิตฺ”

ธรรมนิตฺติ ร.

“ลัทธมฺคฺเถน คณฺเหยฺย สดฺฑมณฺชลิกมฺมฺนา
มุขํ ฉนฺโท นุวตฺเตน ยถาญฺเตน จ ปณฺทิตฺมฺ”

ราชนิตฺติ ร.

โคลงบทนี้มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๓๔๔

โลมจิต ผูกใจ
ฉลาด มีหรือที่จะไปขัดใจ

๕. เยียไตคุณกอบแก้ว
ไตเล่าเลี้ยงสมชาติ
ไตคุณคู่สังวาส
หญิงดับราคร้อนแก้

ชอบญาติ
พ่อแท้
นับมิ่ง มิตรพ่อ
ชื่อแก้วชាយา

สำนวนเก่า

๔๙๒.

น วิสุสเส อมิตตสส
กทาจิ กุปปีเต มิตเต

มิตตตยาปิ นวิสุสเส
สพฺพโทส ปกาสติ^๑

โลกนิตี

๓. ศัตรูอย่าสนิทคุ่น
แม้่นว่าเป็นมิตรอย่า
ทรชนเมื่อโกรธา
โทษสิ่งใดฤไว้

เจรจา
ใคร่ใกล้
กลางคาบ
กล่าวแกลังแสดงธรรม

สำนวนเก่า

ชอบญาติ

เรียกว่าญาติพี่น้อง

คู่สังวาส

ผู้อยู่ร่วมกันเป็นสามีภรรยา

^๑ คาถาหมายเลข ๔๙๒ ตรงกับในโลกนิตี ร. ส่วน ธรรมนิตี ร. ใช้ต่างไปบ้าง
คือ

สพฺพโทส ปกาสติ

ธรรมนิตี ร. ใช้ สพฺพโทสปกาสติโก

แม้่นว่า

แม้ว่า

โทษสิ่งใดฤไว้

เรื่องใดที่ไม่ดีมีหรือจะเก็บไว้

๕ ข้าศึกฤๅควรไว้
มิตรบ่ควรความไข
ปางใดมิตรพุนไฟ
เทียรย่อมรู้เซ็ดซั

วางใจ
ลับลั
ตั้งเคียด
โทษแท้ถึงตาย

สำนวนเก่า

๖ อย่าพึงเยี่ยคู่คู้
มาตรมิตรความอันลึก
บางคาบโกรธไหมฮึก
ความลับกลบกลายแกล้ง

ข้าศึก
อย่าแจ้ง
ฤๅคิด มิตรแฮ
โทษร้ายล่ำเคียด

สำนวนเก่า

๔๔๓.

สกี หุสสติ โย มิตฺยา
โส มจฺจุ อูปคณฺหาติ

ปุน สนฺธิตุมิจฺจติ
คพฺภา อสฺสตรา ยถา^๑

โลกนิติ

ความไข บอกกล่าวเรื่องราว
พุนไฟ โกรธ, เป็นพินเป็นไฟ
เทียร ย่อม
คู่คู้ คนคู่กันเคยกัน ไว้วางใจ

^๑ คาถาหมายเลข ๔๔๓ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนโลกนิติปกรณ์ ส. ใช้คำต่างไปบ้างคือ

อสุสตรา โลกนิติปกรณ์ ส. ใช้ อสุสตริ

โคลงหมายเลข ๔๔๓ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๑๐ และที่โคลงนี้ เดิมมีโคลงย่อย ๓ บท โคลงย่อยบทหนึ่งซึ่งระบุว่าเป็นจาริกศิลา เป็นบทซ้ำกับโคลงหมายเลข ๔๑๐ ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงตัดโคลงที่ซ้ำออกไป ดูเชิงอรรถโคลงหมายเลข ๔๑๐ เพิ่มเติม

๖ ผู้ใดแตกร้างเพื่อน
สืบทัดใครอย่าเขี้ยว
ผู้นั้นเที่ยวกึ่งเกลียว
ดจแม่ลาอุ้มท้อง

๗ มิตรแม่ทำโทษให้
ใดบ่เจ็บสืบสาว
ผู้นั้นชีพโฉนยาว
ดจอัสตรถีบท้อง

ปางเดียว
อีกพร้อม
มฤตยูราช
มิงม้อัสตร

สำนวนเก่า

เดียวคราว
มิตรส้อง
จิกย้อย ทรัพย์นา
แม่ให้ลอยลาญ

สำนวนเก่า

ปางเดียว
เขี้ยว
ผู้นั้นเที่ยวกึ่งเกลียวมฤตยูราช
สืบสาวมิตรส้อง
ลอยลาญ

ครั้งเดียว
รักษา
พาตัวเข้าไปใกล้ความตายถึงถึงเส้นตาย
ยังคงคบหากับเพื่อนผู้นั้น
ตาย

๔๔๔.

วเห อมิตต์ ขนุเรน
ตเมว อาคเต กาเล

ยาว กาล์ อนาคต์
เสเล ภินุเท ฆฏั อิว^๑

โลกนิติ

¹¹ ปรปักษ์แบกบ่าไว้
กาลบ่ควรต่อตี
คาบไคชอบเชิงที่
ต้อยดุดต้อยม่อให้

ก่อนตี
นั่งไว้
หาญหัก เอาแฮ
แตกด้วยศิลา

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๔๔ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนธรรมนัตติ ร. และราชนัตติ ร. เขียนต่างไปบ้างดังนี้

“วเห อมิตต ขนุเรน ยาว กาลเ อนาคต
ตเมว อาคเต กาเล ภินุเท กุมภัว สีสย์”

ธรรมนัตติ ร.

“วเหอมิตร์ สุกนุเรน ยาวตุ กาลวิปรุยยะ
ตไธวมาคเต กาเล ภินุทุยาทุ ฆฏุมิวาตุมนั”

ราชนัตติ ร.

โคลงหมายเลข ๔๔๔ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๗๔
แบกบ่าไว้ก่อน ให้ชื้อค่อไปก่อน ขอมทนไปก่อน

๖ ไครยกข้าศึกขึ้น
กาลบ่ควรราญรอน
ได้ทีค้อยตีฟอน
ตุงคอม่อดินตั้ง

คอจร
นึ่งรัง
ฟันฟาด
แตกด้วยศิลา

สำนวนเก่า

๔๔๕.

อินเสโส อคฺคิเสโส
ปุนปฺปุน วิวฑฺณติ

สตฺตุเสโส ตเถว จ
ตสฺมา เสสนํ การเย

โลกนิติ

๗ เศษเพลิงเสนนั้น
อีกเศษศัตรูมัก
ยามร่วมจำเรญหัก
เห็นเหตุอย่าเขียบบ้าย

ช้วนัก
เริ่มร้าย
หาญฉิบ หายแฮ
แบ่งไว้เศษสม

สำนวนเก่า

คอ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ค้อย

ม่อ คือ หม้อ

๘ คาถาหมายเลข ๔๔๕ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิติ ร. เขียนต่างไปบ้าง
คือ

สตฺตุเสโส	ธรรมนิติ ร. ใช้ สตฺตุเสโส
ปุนปฺปุน วิวฑฺณติ	ธรรมนิติ ร. ใช้ ปุนปฺปุนมุปี วิวฑฺณติ
เสนนี้	คือ เศษนี้
ยามร่วมจำเรญ	เมื่อพอกพูนมากขึ้นเรื่อยๆ
อย่าเขียบบ้ายแบ่งไว้เศษสม	อย่าทิ้งให้สิ่งเหล่านี้สะสมพอกพูนขึ้น

๕ เศษหนี้เศษไฟไว้
เศษศัตถ์รู้งย็น
จักเจริญสืบวันคืน
สามสิ่งอย่าร้างเรื้อ

เหลือเฟือ
เช่นเชื้อ
ใหญ่ยิ่ง
เศษน้อยจงสูญ

สำนวนเก่า

๔๕๖.

ปทุม วั มุข ียสุส
ตาหัล โนปเสเวยย

วาจา จนุทนสดีล
หทยสุ หลาหล^๑

โลกนิติ

ก ๖ มุขมาศผาดเพียงสร้อย
รศกล่าวเย็นเทียมจันท์
บ่ควรเสพมิตรฉัน
เพราะจิตเขาคดค้อม

บัวพรรณ
แก่นยอม
ดังกล่าว
ตรึกร้ายภายหลัง

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๕๖ ตรงกับใน โลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิตี ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“ปทุม วั มุข ียสุส	วาจา จนุทนสดีล
มธุ ติฏฐติ ชิวหุเค	หทยสุ หลาหล
ตาหัล โนปเสเวยย	ต้ มิตต์ ปรัวชฺชเย”

โคลงหมายเลข ๔๕๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๔๔
คดค้อม คือ คดเคี้ยว ลดเลี้ยว ไม่ซื่อตรง

๕๑ ใตผู้ผุดพักร์เพีย
เียนพจน้อย่างแก่นจันทน์
จิตประเสริฐบุเทียมทัน
ชั่วเช่นอย่าคำถ้อย

สัตบรรณ
แจ่มถ้อย
กับพักร์ นะพื่อ
คบเข้ามิตรสมาน

สำนวนเก่า

๔๔๗.

สิงคิ ปญญาสเหตุเถน
หตุถิ ทนติ สหสฺเสน

สเถน วาชนิ วเช
เทสจาเคน ทุชชนิ^๑

โลกนิตติ

๗ ไกลห้าสิบศอกไซริ
ร้อยศอกหนืออัสตรปริง
ข้างสารเก้งงาถึง
หนิทรชนชอบทั้ง

หนิสึงห์ สัตว์แฮ
เป็รื่องหวั้ง
พันศอก หนินา
เทศร้างเรือนหนิ

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๔๔๗ ตรงกับใน *โลกนิตติ* ร. ส่วน*ธรรมนิตติ* ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“สิงคินิ ปญฺจเหตุเถน สเถน วาชนิ วเช
หตุถินนตฺ สหสฺเสน เทสจฺเชน ทุชชนิ”

โคลงหมายเลข ๔๔๗ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๔๔

สิงคิ โลกนิตติปกรณ์ ส. ใช้ สิงคานิ
ไกล กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ ไกล
สิงห์สัตว์ คือ สิงห์สัตว์, สัตว์ร้าย
ปริง อย่างเร้งรับเต็มที
เป็รื่อง เป็รื่องปราด แลลวคล่องว่องไว
ทั้งเทศ ทั้งถิ่นที่อยู่

๗ หนีโคมหิงส์ห่างห้า
ขลาห่างร้อยศอกบอก
หนีช้างห่างพันศอก
หนีเผ่าพาลไกลเกล้ง

สิบศอก
จูงแจ้ง
เทอยุ่พ่อ
ที่ทิ้งเรือนหนี

สำนวนเก่า

๔๔๘.

กุเทศณจ กุมิตตณจ
กุกการณจ กุทาสณจ

กุกกุลณจ กุพนธวั
ทรวโต ปรีวชชเย^๑

โลกนิติ

มหิงส์ ควาย
ขลา เสือ

^๑ คำาหมายเลข ๔๔๘ ตรงกับใน**โลกนิติ** ร. ส่วน**ธรรมนิติ** ร. และ**ราชนิติ** ร.
มีคำาที่มความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“กุเทศณจ กุมิตตณจ กุสมพณั กุพนธวั
กุกการณจ กุธาชาน ทรวโต ปรีวชชเย”

ธรรมนิติ ร.

“กุการุยา จ กุเทค จ กุราชาน กุเสาเหตุทมุ
กุพนธั จ กุมิตร์ จ ทรวตะ ปรีวชชเยต์

ราชนิติ ร.

โคลงหมายเลข ๔๔๘ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๐๘

๗ ตัวโตมิตรโหดร้าย

พันธุ์เผ่าพงศ์ประยูร

เมียร้ายโทษทารุณ

หกพวกนี้พึงผ้าย

หนึ่งตระกูล ร้ายแสบ

ยิ่งร้าย

แรงโทษ

ผ่อนเว้นแต่ไกล

สำนวนเก่า

๘ ที่อยู่แลมิตรแม่

ตระกูลเผ่าพันธุ์ดก

ภรรยาทาสโกหก

หกสิ่งนี้อ่าใกล้

ลามก

ชั่วไซ้

เห็นແผກ

เกลียดเว้นบังวาย^๑

สำนวนเก่า

ตัว

ที่อยู่

ตระกูล

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สกุล

พันธุ์เผ่าพงศ์ประยูร

หมุ่ญาติ ญาติพี่น้อง

โทษ

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ทาส

ไซ้

วชิรญาณ (๒๔๖๐) ใช้ ไร่

บังวาย

เสื่อมเสีย เสียหาย

^๑ โคลงหมายเลข ๔๙๘ มีความหมายใกล้เคียงกับบทที่ ๔๐๘

๔๕๕.

โรคาตุเร จ ทพภิกข
ราชทวารเร สุสานะ จ

พยุสเน น สดตุคเห
สขา ตัญญา สุมิตตกา

โลกนิติ

๑ ปางไข่ปางเข็ญข้าว
ปางนาศัตตรูตริง
ปางราชทัณฑ์ถึง
ปางหกมิตรร่วมไร่

แพงตึง กิติ
ตรางไว้
ปางมอด กิติ
มิตรนั้นใครเสมอ

สำนวนเก่า

๒ ยามโรคร้อนคำข้าว
ยามร่อยศัตรราย
อิกราชอาชญาวาย
มิตรช่วยชูช่วยห้อม

แพงตาย
รอบล้อม
ชีพป่า ช้าแฮ
ชื่อแท้มิตรธรรม^๑

สำนวนเก่า

ปางมอด	ยามตาย เมื่อตาย
ปางหก	ทั้ง ๖ ยามนี้
มิตรร่วมไร่	มิตรร่วมทุกข์ยาก มิตรในยามยาก ; ภูมิศิลปากร (๒๕๓๕) ไข่ มิตรร่วมไร่
ร้อน	ยามทุกข์ร้อน

^๑ โคลงหมายเลข ๔๕๕ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๓๕๐

๕๐๐.

สืตวาโจ พหุमितโต
อุปมา เอตถ กาทพุพ

ผรุโส อปุมิตตโก
สุริยจุนทรานุ

โลกนิตติ

โลกนิตติ ร.

ก ผู้ใดใครเพราะเอื้อน
มากมิตรเมื่อเอางาน
หยามหยาบกล่าวสาธารณ
ตจสุริยะจันทรแจ่มจ้า

คำหวาน
เกลื่อนหน้า
มิตรเกลียด ไกลนา
โลกนี้อุปประมา

สำนวนเก่า

ข ได้อ่อนอมฤตถ้อย
ใดหยาบคำสำราก
แสงอาทิตย์จันทรียาก
กษัตริย์ร้ายเรียบร้อย

มิตรมาก
มิตรน้อย
เย็นและ ร้อนแสบ
รอบรู้อุปมา

สำนวนเก่า

๑ คาถาหมายเลข ๕๐๐ ตรงกับในธรรมนิตติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง ดังนี้

“สืตวา โจ พหุमितโต ผรุโส ตุ อมิตตโก
อุปมา เอตถ กาทพุพ จุนทรสุริยานุ”

โคลงหมายเลข ๕๐๐ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๑๑

เกลียด กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ เกลื่อน

อ่อน อ่อนหวาน

ยาก ไตรพากย์ (๒๕๖๑) ใช้ หาก

กษัตริย์ร้ายเรียบร้อย กษัตริย์ควรรอบรู้ทั้งในเรื่องร้ายและเรื่องดี โดยพิจารณา
รอบรู้อุปมา ตามอุปมานี้

๕๐๑.

อิตถินญจ ธนํ รูปิ
ภิกขุณญจ ธนํ สีลํ

ปฺริสาณํ วิชฺชา ธนํ
ราชูณญจ ธนํ พลํ^๑

โลกนิติ

ก นารีเสาวภาครูป
ชายมีความรู้สรรพ
พราหมณ์รู้เวทยานับ
ภิกษุเกิดทรัพย์ไซ้

เป็นทรัพย์
ทรัพย์ได้
ว่าทรัพย์ พราหมณ์นา
เพื่อรู้ธรรมา

สํานวนเก่า

ข นารีนาริขรูป
วิทเศชายนับ
ทรงศีลพุทธบังคับ
ม้ามั่งร้พลช้าง

เป็นทรัพย์
ทรัพย์สร้าง
ทรัพย์ภิก ขุนา
ทรัพย์ท้าวทรงเมือง

สํานวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๕๐๑ ตรงกับใน โลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“อิตถินญจ ธนํ รูปิ	ปฺริสาณํ ธนํ กุลํ
อฺรคานํ ธนํ วิสํ	กุปาลานํ ธนํ พลํ
ภิกขุณญจ ธนํ สีลํ	พฺราหฺมณานํ ธนํ วิชา”

โคลงหมายเลข ๕๐๑ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๘๒

นาริข คือ นารี ผู้หญิง

๙ นารูปเอี่ยมอำ
ชายชินวิทยานับ
ศีลทรงสำรวมรับ
พาลกลั่นขันศึกแล้ว

เป็นทรัพย์สิน
ทรัพย์สินแท้
ภิกษุ ทรัพย์สินพอ
ทรัพย์สินให้ผดุงเมือง

สำนวนเก่า

๕ สตรีรูปได้
ชายมีวิชาสรรพ
พราหมณ์รู้อยู่เพน্থน
ภิกษุเกิดลาภได้

เป็นทรัพย์
ทอนไร
ประเสริฐ พราหมณ์นา
เพราะด้วยแสดงธรรม

สำนวนเก่า

৫০৬.

ปณฺจรตฺยา สุกนฺธพฺพา
เอกมาสา สุมรียา

สตฺตฺรตฺยา อนุคฺคหา
อหฺตฺมาสา สิสฺสา มลา^๑

โลกนี้ดี

ชั้นศึก

กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ชำศึก

ไตรเทพ

คัมภีร์ ๓ หมวดของพราหมณ์ ได้แก่ คัมภีร์ฤคเวท ยชุรเวท และสามเวท

๑) คำาหมายเลข ๕๐๒ ตรงกับใน โลกนิติ ร. และธรรมนิติ ร.

๙ ห้าววันเว้นหัดซ่อม
 เจ็ดวันเสียศิลป
 เดือนหนึ่งจากเมียผิน
 ครุจากกึ่งเดือนได้

เสียผิน พาทย์เฮ
 นำไม้
 พักตร์อื่น ไปนา
 ศิษย์นั้นโลเล

สำนวนเก่า

๑๐ ห้าววันเว้นดัดพอน
 เจ็ดรัตติกาลหนึ
 เดือนหนึ่งจากเมียมี
 กิ่งมาสราศครูสร้อง

ดนตรี เสียนา
 ที่ต้อง
 ใจอื่น นะพ้อ
 ศิษย์เศร้าวิทยา^๑

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๐๒ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๘

ซ่อม กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ ท้อม ซึ่งน่าจะเป็น ท้อม
 (อ่านว่า ซ้อม)

เสียผินพาทย์ สิมเลือนทำนองเพลง

ศิลปนำไม้ คือ ธนศิลป์ หมายถึง อาวุธ (นำไม้ คือ หน้าไม้)

เจ็ดรัตติกาล เจ็ดคืน เจ็ดวัน

กิ่งมาส ครึ่งเดือน

ราศครูสร้อง จากครู ไม่พบปะครู (สร้อง คือ ซ่อง หมายถึง ที่ประชุม
 ที่พบปะ)

๕๐๓.

หิ รมติ ปุ

ถิ รมติ ปุ

หิ รมติ โป

ชุ รมติ อ^๑

โลกนิติ

ก กาสรปองเือกกลัว

หงส์ทากยินดีปอง

หญิงเหิมทั้นใจคนอง

ภิกษุปองใจกว้าง

ตมหนอง

สระกว้าง

ปองรส ชายนา

สู่ห้องธรรเมนทร์

สำนวนเก่า

ข กาสรโสมนัสกลัว

หงส์ขึ้นภริมย์สม

หญิงแยมฤดีชม

ภิกษุปริดีเปรมห้อง

เกลือกตม

สระส้อง

ชายขึ้น

ทศฉวนธรรมา

สำนวนเก่า

^๑ โลกนิติ ร. มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“ถิ รมติ ปุ

ชุ รมติ อ

หิ รมติ ปุ

หิ รมติ โปกุ”

โคลงหมายเลข ๕๐๓ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๐๐ และโคลง
บาทที่ ๔ นี้ วิจารณ์ (๒๔๖๐) และกรมศิลปากร (๒๕๓๔) เพิ่มข้อความว่า
(ภิกษุปองใจอ้าง แต่ด้วยคุณศีล)

ทศฉวนธรรมา

ทศธรรม, ธรรม ๑๐ ประการ ในที่นี้หมายถึง หลักธรรม
ของพระพุทธเจ้า

๕๐๔.

ชินุณมนัน ปัสเสยย

รณปรตดาคม สุริ

ทารณจ คตโยพุพน

สสุสณจ เคหมาคต^๑

โลกนิติ

๑) อาหารข่อยรสสอ

เมียแก่เกิดจำเรญ

ผู้แก่ลัวศึกชัยเชญ

ข้าวเปลือกนํ้าถึงห้อง

สรเรสิญ

ยกหย้อง

ชมทัว ทิศสา

แห่งย้งสรเรสิญ

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๕๐๔ ตรงกับในโลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

รณปรตดาคม โลกนิติ ร. ให้ รณปุกาคต

ส่วน ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกันดังนี้

“ชินเน อาคต สุริ ธนญจ เคหมาคต

ชินุณ อนัน ปัสเสยย ทารณจ คตโยพุพน”

อาหารข่อย อาหารเมื่อยแล้ว

รสสอสรเรสิญ คนต่างชมว่ารสอร่อย (สอ คือ รสอร่อย)

๕๐๕.

ทวิตริปตินารีโย

สกุโณ ทวิตริปาสณฺจ

วิหารทวิตรีกิภู จ

กตมาชา พหุตริ^๑

โลกนิตติ

ภิกษุญายัยผัวเสฟไซรี

ภิกษุญายอาราม

นกลหุตบ่วงบ๋ยาม

สามพวกมารยากัน

สองสาม

ร่ายนั้น

สามคาบ หินินา

กอบไว้มากมาย

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๕๐๕ ตรงกับในโลกนิตติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ

ทวิตริปตินารีโย โลกนิตติ ร. ใช้ ทวิตริปตินารี จ

โคลงหมายเลข ๕๐๕ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๐๙

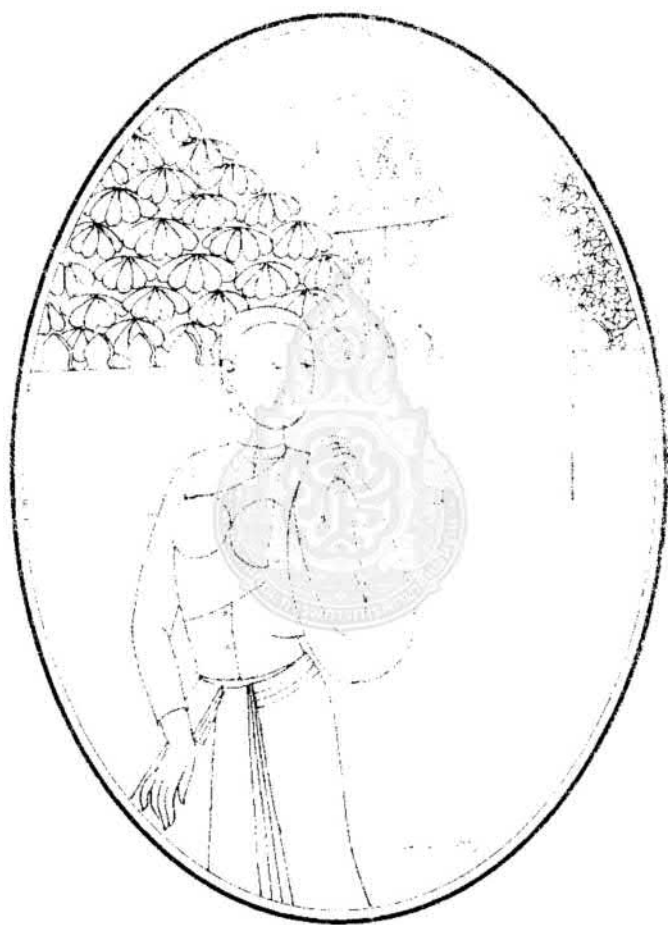
โคลงหมายเลข ๕๐๕ ข วชิรญาณ (๒๔๖๐) ระบุว่าเป็น จารึกศิลา. กรมศิลปากร (๒๔๓๙) ว่าเป็น สำนวนเก่า, สอนอ่าน (ร.ศ.๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕) จัดไว้ในภาคท้ายส่วนที่มิแปลกอยู่แต่ในแผ่นศิลาจารึกในวัดพระเชตุพน เนื้อความของโคลงเกือบทั้งหมดตรงกับโคลงหมายเลข ๕๐๙ ดูเชิงอรรถโคลงหมายเลข ๕๐๙ เพิ่มเติม

ร่าย

ย่าย

บ๋ยาม

ไม่อยู่

ชีหสิกลายอาราม

เร็น

หักมานะ ตัดความมีหิฐมานะ, ตัดความอวดดีถือดี , ไตรพากย์
(๒๔๖๑) ใช้ ทรมาน
นึ่งหนั่ง วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ นึ่งหนั่ง
ยายี เบียดเบียน รบถวน
เพื่อน่อยอาหาร ควรต้องจำกัดอาหาร รับประทานอาหารน้อยๆ

๕๐๗.

รตติวินา น จนุทิมา
หส์วินา โปกษรณี

วิจิวินา จ อณฺณวา
ปติวินา กณฺณวา โสภเต

โลกนิติ

ก จันทรแจ่มคืนล่วงแล้ว
สาครราบระลอกทราวม
สระบัวปริ่มราม
นาเรศราศผัวสิ้น

ลดงาม
สง่าสิ้น
เพราะห่าง หงส์แฮ
ดังรื้อดูงาม

สำนวนเก่า

๕๐๘.

ปตินา ชนิต์ โภค์
ปรีโส ว หิ ปฏฺจาโน

อิตฺติยา ว สุกฺคตฺนํ
อิตฺติ สุกฺสิตฺตํ ยลา^๑

โลกนิติ

ปริ่มราม

ไม่สดชื่นงดงาม (ราม คือ งาม)

นาเรศ

นาง, ผู้หญิง

^๑ คาถาหมายเลข ๕๐๘ ตรงกับในโลกนิติ ร. สำนวนอื่นๆ ใช้ต่างไปบ้างคือ

ปรีโส ว หิ ปฏฺจาโน

วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้

ปรีโสว หิ ปาโน

ก. ฝัวแสวงสมบัติได้
เมี่ยมิ่งคู่สมสอง
ชายเป็นประธานกอง
หญิงเก็บกลสับได้

โดยปอง
เก็บไว้
กอบทรัพย์ นะแม่
สอดร้อยรุเข็ม

สำนวนเก่า

๕๐๙.

สพพา นที วงกนที
สพพิติโย กร เปาปี

สพเพ วนา ฏฐจามยา
ลภมานะ นีวาทเก^๒

โลกนิติ

ค. คงคาชลเชียวทอง
ไพโรสนทสรพรากฏ
หญิงใดที่ลัลล
เยยยังยินดีได้

ทางคด
หมู่ไม้
ละอายบาป
รสด้วยเสพกาม

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๐๘ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๐๕

ได้ คือ ด้าย

^๒ คาถาหมายเลข ๕๐๙ ตรงกับใน โลกนิติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้างคือ

สพเพ วนา ฏฐจามยา โลกนิติ ร. ใช้ สพเพ ฏฐจามยา วนา

ไพโรสนท ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ไพโรชญ

โคลงหมายเลข ๕๐๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๓๓๘

๕๑๐.

วิวาทสัสลี จ อุตสฤษฐภานิ
อคคณนฤตตี ประเควาสินี

ปัสสนตติณทึ พหุปากตกทินี
นารี จตุตา ปุตตสตาปิ ปุมา^๑

โลกนิติ

ก หนึ่งพาลเพื่อกล่าวร้าย
กรมกอกละตันทา
ภักตรกินก่อนภรรดา
มาตรบุตรมีร้อยผู้

ริษยา
เหิมชู
ยาตรเย้า อื่นแซ
แพกเชื้อชายไกล

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๕๑๐ ตรงกับ โลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“วิวาทสัสลี สุตสฤษฐา ปัสสนตติณทิกา คตา
อมิตา ภุณฺหา นินฺหา สัตถ์ ปุตตํ ปิตํ ชเห”

โคลงหมายเลข ๕๑๐ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๐๖

กรมกอก	น่าจะเป็น กรมก่อ, ตรมก่อ หมายถึง ก่อให้เกิดความตรม
	ตรอมใจ ออกกลัดหนอง
กละตันทา	คือ ตะกละไนตันทา
เหิมชู	กล้าในทางชั่วสาว เจ้าชู
ภรรดา	สามี
ผู้แพกเชื้อ	ผู้ที่ผิดแปลกจากคนทั่วๆ ไป (แพก คือ แปลก)

๕๑๑.

ภตุเตสุ มณฺเฑสุ ชนินิว กนฺตินี
กมุเมสุ ปตุเตสุ กิรินิว ทาสินี

คุเยหฺสุ จาเนสุ ภคินิว อาหิริ
ภเยสุ มนฺติ สยเนสุ รัมณิ^๑

โลกนิติ

ก หนึ่งใดร่วมรักส้อง
ยามภักษ์ยามแต่งศรี
กอบกิจเฉกชนนี
ที่ลี้บละอายเปื้อง

สามี
โอเอื้อง
คณิงรัก บุตรแฮ
ระบอบเพียงภคินี

สำนวนเก่า

^๑ คำาหมายเลข ๕๑๑ และ ๕๑๒ ตรงกับใน*โลกนิติ* ร. ซึ่งต่อกันเป็นคำาบาทเดียว (แต่*โลกนิติ* ร. ไม่มีคำาถาวรรรคแรกของคำาหมายเลข ๕๑๒) นอกจากนี้โคลงหมายเลข ๕๑๑ ยังมีเนื้อหาต่อเนื่องกับโคลงหมายเลข ๕๑๒ และมีความหมายทำนองเดียวกับโคลงหมายเลข ๔๒๔, ๕๗๐-๕๗๑

ยามภักษ์	ยามกิน
ยามแต่งศรี	ยามแต่งกาย
เบื่องระบอบ	รู้แบบแผนธรรมเนียม

๕๑๒.

สงคานีวา ว นจจคิตวาทีนี รูปเปสุ ลิกขี กุปฺปนฺนํ ขมณี
สา นาริ เสฏฺฐิรติ วทนฺติ ปณฺทิตา กายสุส เกหา ติทิเว ภเวยฺย สา^๑

โลกนิติ

๗ หนึ่งใจไปไม่ร้อง

รำเพลง

ยามโกรธสวามีเกรง

อดสู

นาเรคร่วมดีเอง

ปราชญ์ขึ้น ชมแม่

วายชีพชอบช่วยกู้

อาตม์ขึ้นยังสรวง

สำนวนเก่า

^๑ ดูเชิงอรรถโคลงหมายเลข ๕๑๑

หนึ่งใจ	ใจเดียว ชื่อสัตย์ (ต่อสามี)
ไม่ร้องรำเพลง	ไม่ฝึกฝนแต่ความสนุกสนานเฮฮา [รำ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ คำ]
อดสู	สู้อดกลั้นไว้ อดใจไว้
ร่วม	คือร่วมทุกข์ ร่วมสุข
ดีเอง	มีความดีอยู่ในตัวเอง
วาย	ไตรพากย์ (๒๔๖๑), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ วา
ยัง	ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สู

๕๑๓.

สามา มิคกุชี่ ตนมุชฌมคตฺตา
คมุภีรนาภี ยวตี สูลีล

สุรุ สุเกสี สมปนฺติ ทนฺตี
หีนกุลสุ ชาตีปี จ สา วิวาเห^๑

โลกนิต

ก ๐ นุชใดผิวดุตเพียง
เนตรผ่องเนตรมฤคา
เกษดําดุจภมรา
หัตถ์เรียบระเบียบแก้ว

สุพรรณา
คู่แฝ
บินร่อน
กอบไววายแสง

สำนวนเก่า

๕๑๔.

ยา อิจฺเญ ปุริสํ นาริ
สามิกํ อปจาเยยฺย

ชาติ ชาติ ปุณฺปุณฺ
อินฺทวํ ปรีจาริกา^๒

โลกนิต

^๑ คาถาหมายเลข ๕๑๓ ตรงกับใน *โลกนิตี* ร. ส่วน *ธรรมนิตี* ร. มีคาถาตรงที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“สามา มิคกุชี่ สุเกสี ตนมุชฌิมทฺทว
ทสฺสนียา มุชฌณฺณา คมุภีรนาภี วาจกา
สุลิลลา วายมตี จ หีนกุลเลปี วิวาหเย”

กอบ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ กอปร

^๒ คาถาหมายเลข ๕๑๔ ตรงกับใน *โลกนิตี* ร.

ก
๕. หญิงปองแปรชาติเชื่อ
ปฏิบัติผ้าบ้าย
ดุจเทพธิดาราย
จักเสร็จสมใจแคล้ว

เป็นชาย
ว่างแล้ว
อินทร์รอบ จรุงแม่
คลาดพ้นเพศหญิง

สำนวนเก่า

๕๑๕.

โย อิจฺเญ ปุริสํ โปโส
ปรทาร์ วิชเชยฺย

ชาติ ชาติ ปุนปฺปุนํ
โธตปาโทว กทฺทมํ^๑

โลกนิติ

ก
๕ ชายใดปองจักได้
ทุกชาติบ่ให้กลาย
ภรรยาท่านอย่าหมาย
ดุจเที่ยวแล้วเท้าล้าง

เป็นชาย
กลับบ้าง
มั่วเสพ เลยพ่อ
หลีกเปื้อนเปือกตม

สำนวนเก่า

รายอินทร์รอบ

อยู่รอบข้างพระอินทร์

เสร็จ

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ไข่ สำเร็จ

^๑ คำาหมายเลข ๕๑๕ ตรงกับใน โลกนิติ ร.

๕๑๖.

อติมหลลโก โปโส
ตสุสา วสนุสนหาติ

อาเนติ ติมุพุดถนี
ตัม ปราภาโต มุขิ^๑

โลกนิตติ

ก ขายเฉาหญิงเด็กเลี้ยง
นมเท่าลูกพลับเเยย
दनแก่หญิงเด็กเสย
มันเอาใจออกได้

เป็นเมีย
ขึ้นไว้
ความรัก หญิงนา
อ้างว่างฉิบหาย

สำนวนเก่า

๕๑๗.

ธนวา สุตติโย ราชา
ปญจ ยตถ น วิชฺชนติ

นที เวชฺโซ ตถา อิเม
น ตตฺถ ทิวสํ วเส^๒

โลกนิตติ

ก ผู้เพ็ญพิตรผู้ปราชญ์
กระษัตริย์แพทยา
หาลิงบัสสธ
ห้องที่นั่นชั่วช้า

ปรีชา
แม่น้ำ
วรที่ ไตแฮ
ชอบย่ายอย่าเนา

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๕๑๖ ตรงกับใน โลกนิตติ ร. แต่เขียนต่างไปบ้าง คือ
วสนุสนหาติ โลกนิตติ ร. ใช้ อีสสา น สุปติ

^๒ คาถาหมายเลข ๕๑๗ ตรงกับในโลกนิตติ ร. และธรรมนิตติ ร. แต่ใช้ต่างไปบ้าง
คือ

สุตติโย ธรรมนิตติ ร. ใช้ สุตตติโย

โคลงบทนี้มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๑๗

ผู้เพ็ญพิตร ผู้อุตมด้วยทรัพย์ เศรษฐี (เพ็ญ คือ เต็ม , พิตร คือ ทรัพย์)
บัสสธาวรที่ใด หากห้องที่ใดไม่มี (๕ สิ่งนี้) ตั้งมันอยู่

๕๑๘.

ยสุมี ปเทเสน มาโน
น จ วิชาคโม โกจิ

น เปมี น จ พนธวา
น ตตร ทิวส วเส^๑

โลกนิติ

๑ ตัวโตชนนับหน้า
มิตรรักญาติอารี
วิชาชาติกระวี
ที่นั่นอย่าอยู่ด้วย

ถามี
หม่ม้วย
วายเสื่อม สันนา
แต่สิ้นสักวัน

สำนวนเก่า

๕๑๙.

อปุตตก มรฺ สุณณ
อลิปปสฺส มุขฺ สุณณ

รฏฺจ สุณณ อราชิก
สพฺพสุณณ ทลิตฺทุก^๒

โลกนิติ

^๑ คาทาหมายเลข ๕๑๘ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“ยตุต เทเสน สมมาโน น ปิติน จ พนธโว
น จ วิชาคโม โกจิ น ตตถ ทิวส วเส”

^๒ คาทาหมายเลข ๕๑๙ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. ส่วน *ธรรมนิติ* ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“อปุตตก มรฺ สุณณ เทสฺ สุณณ อราชิก
กปณสฺส มุขฺ สุณณ สพฺพสุณณ ทลิตฺทุกา”

๓ เรือนหรือมีบุตรแล้ว
เวียงใหญ่ไธญาติประยูร
ศิลป์เสื้อมบจำรูญ
เครื่องชุ่นเชิญใจแล้ว

ลับสูญ
ย่อยแท้
จรงโษษฐ์ สูญแย
ยั้งล้ำสรรพสูญ

สำนวนเก่า

๕๒๐.

ขมา ชาคริยุฎฐาน
นายกสส คุณา เอเต

สัวิภาโค ทยิกขนา
อิจุจิตพพา สต์ คุณา^๑

โลกนิติ

๓ อดโตเต็มต้นด้วย
เพ็ญเพิ่มทำพุนผล
เมตตาการุญยล
นายกยอดกอบไว้

กุศล
แผ่ให้
เย็นสัตว์ ยิงพ่อ
ชอบผู้พึงแสวง

สำนวนเก่า

หรือมี คือ ฤา มี ไม่มี

จรงโษษฐ์ จำติดปาก

^๑ คำาหมายเลข ๕๒๐ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิติ ร. เขียนต่างไปบ้างคือ

สต์ คุณา ธรรมนิติ ร. ใช้ หิตตุลโน

อดโต กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ อดใจ

เย็นสัตว์ ช่วยให้สัตว์พ้นจากความทุกข์ร้อน

นายก ผู้นำ

กอบ ประกอบ มี ทำ ; ไตรพากย์ (๒๕๖๑) ใช้ กอปร

๕๑๑.

สกี วทนติ ราชาโน
สกี สปุริสา โลเก

สกี สมณพราหมณา
เอส อมุโม สนนุตโน^๑

โลกนิติ

ก คำแน่นับถึงได้
สมณพราหมณ์พึงแสดง
สัปปุรุษเสพแสง
อย่าเยี่ยงกอปรก่อนหัน

พึงแสวง
ตั้งนั้น
วรวากย์ หนึ่งพ่อ
แม่นล้ำโลกเฉลิม

สำนวนเก่า

๕๑๒.

อลโส คิหิ กามโกติ น สาธุ อสณฺณโต ปพฺพชิตो น สาธุ
ราชา น สาธุ อนิสฺมการี ปณฺทิตो โภโณ ตํ น สาธุ^๒

โลกนิติ

^๑ คาถาหมายเลข ๕๑๑ ตรงกับใน โลกนิติ ร.

คำแน่นับ

คำพูดที่แน่นอน พุดคำไหนเป็นคำนั้น

ถึง

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ หนึ่ง

สัปปุรุษ

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ สัตบุรุษ

วรวากย์

คำพูดที่ยิ่งใหญ่ คำกล่าวที่ยิ่งใหญ่ : ไตรพากย์
(๒๔๖๑) ใช้ วรพากย์

อย่าเยี่ยงกอปรก่อนหัน

ตามเยี่ยงอย่างที่มีมาแต่ก่อนนั้น

^๒ คาถาหมายเลข ๕๑๒ ตรงกับใน โลกนิติ ร.

คฤหัสถ์ครองเฝ้าคร้าน
 ซี่ไปสำรวมทรม
 ราชไปตริตรองความ
 ปราษฎ์เพิ่มพิโรธแล้

ไคร้งาม นะพ้อ
 เสื่อมแท้
 ดูก่อน ตีญา
 หลู่สิ้นสรรเสริญ

สำนวนเก่า

๕๒๓.

อายวयी ชณฺณ ราช
 นิคฺคเห นิคฺคหารหํ

สยํ ชณฺณ กตาคถํ
 ปคฺคเห ปคฺคหารหํ^๑

โลกนิตติ

ครองเฝ้า	ครองเรือน (เฝ้า คือ เหย้า)
ไคร้งาม	ไม่งาม (ไทยอาหม ไคร์ คือ ไซ้ ซึ่งใช้ในความหมายปฏิเสธว่า ไม่ใช่)
หลู่	ไม่นับถือ

^๑ คำาหมายเลข ๕๒๓ โลกนิตติ ร. และธรรมนิตติ ร. มีคำาที่ที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“ภาวํ ขยํ สยํ ชณฺณ	สยํ ชณฺณ กตาคถํ
นิคฺคเห นิคฺคหารหํ	ปคฺคเห ปคฺคหารหํ”

โลกนิตติ ร.

“สยํ อายํ วयी ชณฺณ	สยํ ชณฺณ กตาคถํ
นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหํ	ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหํ”

ธรรมนิตติ ร.

ก. นรินทร์พึงรอบรู้
การก่อนบ่กอบหัน
ชาติทุรพลพันธุ์
ควรยกยอ่งผู้

สรรพสรรพ
เท่ารู้
ควรข่ม ข่มพ้อ
ชอบให้รางวัล

สำนวนเก่า

๕๒๔.

ปฏิจโตกั นิเสเวยย
สามิกั สพฺพภาเคน

กุจฺฉิยา ว หุตาสัน
ปฺรโลกั อโมหาว^๑

โสภณนิติ

ก. เสพแสงอาทิตย์ด้วย
เพลิงเสพเปลวประนัง
เจ้าเสพรอบระวัง
ปฺรโลกเสพสติด้อง

โดยหลัง
เนื่องทอง
ภาคทั่ว นะพ้อ
ตอตั้งสรณา

สำนวนเก่า

นรินทร์

พระราช

การก่อนบ่กอบ

รู้เท่าทันการงานใด ๆ ที่ทำแล้ว หรือที่ยังไม่ได้ทำ

หันเท่ารู้

กอบ

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ กอปร

^๑ คาถาหมายเลข ๕๒๔ ตรงกับใน โลกนิติ ร.

โดยหลัง

โดยหันหลังให้

ประนังเนื่องทอง

ทั่วส่วนกายด้านหน้า

เจ้าเสพรอบระวังภาคทั่ว

การจะพึงพาเจ้าให้ระวังรอบด้าน

ปฺรโลกเสพสติด้องตอตั้งสรณา

การจะพึงโลกหน้าต้องยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

๕๑๕.

ทูลจกรียสว่าโส
สสเป เป จ มเร วาโส

โทสจรีดทาสโก
มจุจุ เอว น สัสโย^๑

โลกนิตี

ก
๑ สมสังวาสชาชาติ

โทษจิตลงทาสา
เนานิเวศน์กอบอา
สามสิ่งห่มหั้นให้

ชាយ
สบใช้
สรพิษ นะพ้อ
ชีพมล้างฤาเคลง

สำนวนเก่า

๕๑๖.

มุพฺหสิสุโสเปทเสน
อสตํ สมบุโยเคน

กุมาริกรณน จ
ปณฺธิโต อวสีทิตี^๒

โลกนิตี

^๑ คำาหมายเลข ๕๑๕ ตรงกับใน โลกนิตี ร.

ข้า ชั่ว
โทษจิตลงทาสาสบใช้ การมีคนรับใช้เป็นคนเจ้าโทษะ (ลวง คือ
ทาง, ด้าน)

^๒ คำาหมายเลข ๕๑๖ ตรงกับในโลกนิตี ร. ส่วนธรรมนิตี ร. มีคำาถาที่ม
ความหมายใกล้เคียงกัน ดังนี้

“มุพฺหสิสุโสเปทเสน กุนาริสรณน จ
ขพสตุตฺตฺหิ สัสโยคา ปณฺธิโตปยุวสีทิตี”
กุนาริกรณน จ โลกนิตี ร. ใช้ กุนาริ กรณน จ
ปณฺธิโต อวสีทิตี โลกนิตี ร. ใช้ ปณฺธิโตปยุวสีทิตี

ก สอนศิษย์หลงเลศให้
คบชั่วกรรยาลา-
เสพพาลพวกมฤจฺฉา
ปราชญ์กอบสามสิ่งเถียง

ศึกษา
มกเสียง
ชาติชั่ว
จอมแท้ทางจม

สำนวนเก่า

๕๒๗.

อหนุตฺต ทมฺนํ ทานํ
ทเนน ปิยวาจาย

ทานํ สพฺพตฺถ สาทกํ
อนุมนนฺติ นมนฺติ จ^๑

โลกนิติ

ก ทานทำหักพศให้
แลส่งสมบัติราย
วาจาต่อตอบชาย
ใจอ่อนนอบน้อมให้

สูญหาย
รอบไว้
หญิงรัก รสพ้อ
เพราะด้วยทานทำ

สำนวนเก่า

หลงเลศ
มฤจฺฉา
กอบ
จอม

โง่เขลา
ผิด ; ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ มิจฺฉา
ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ กอปร
จม หย่อนลง ในที่นี้หมายถึงไม่เจริญ
ก้าวหน้า เสื่อมเสีย

^๑ คำาหมายเลข ๕๒๗ ตรงกับใน โลกนิติ ร.

ทานทำหักพศให้สูญหาย
พศให้
ใจอ่อนนอบน้อมให้
เพราะด้วยทานทำ

การให้ทานทำให้ลดความตระหนี่ถือตัว
ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ พศได้
การให้ทานทำให้จิตใจอ่อนโยน

๕๑๘.

ทำน ลินทสฤษดิ์
ทำน จ ยสสุติสฤษดิ์

มจเรท โทสนธ
มจเรท กปโนธ^๑

โลกนิตี

ก ทานแทยารักเรื่อ
ตระหนียาพิษพุน
ทานยายคยี่มุล
ตระหนียาซุ่นซ้อง

จาร์ญ
โทษพ้อง
มากสุข เสวยพ้อ
คัปปันเชยใจ

สำนวนเก่า

๕๑๙.

พหุณมปุปสาราน
ติณณ วฏฏเต โยตุต

สามคคิยา ซย ซเย
เตน นาโคปิ พนุติ^๒

โลกนิตี

^๑ คาถาหมายเลข ๔๒๘ ตรงกับในโลกนิตี ร. ธรรมนิตี ร. และฉบับอื่นๆ ซึ่งใช้ต่างไปบ้างคือ

กปโนธ ธรรมนิตี ร. วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙)
ใช้ กปโนธ

ยา วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ ยา

^๒ คาถาหมายเลข ๕๒๙ ตรงกับใน โลกนิตี ร. ส่วนธรรมนิตี ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“พหุณ อปุปสาราน สามคคิยาติทุชชโย
ติณณ วฏฏเต รชช เตน นาโคปิ พนุติ”

ก
๕๒๐. พิงประจัญชนไปสร้อย
สามัคคีรสพัน
ดุษฎีพวงกุญแจ
เสียเลื่อมพศให้

สารธารณ
ผูกได้
สารชัย มั่นแฮ
ชี้เข้าชุมชน

สำนวนเก่า

๕๓๐.

สหาโย อสมตฺโถปี
นิวาเต ชลิตฺ อคฺคิ

เดชสา กิ กริสฺสติ
สยเมวูปสมุมติ^๑

โลกนิติ

ก
๕๓๐. พลขลาดไปอาจสู้
ดาชดัสกรฤชา
ดุษฎีพวงกุญแจ
น่านนึ่งปดิดไหม้

สงคราม
เดชให้
เหตุลับ ลมแฮ
มอดม้วยดับเอง

สำนวนเก่า

พวน เชือกเกลียวขนาดใหญ่
สารชัยมัน ช้างตกมัน

๑ คำาหมายเลข ๕๓๐ ตรงกับในโลกนิติ ร. ส่วนธรรมนิติ ร. มีคำาที่ความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“อสหาโย สมตฺโถปี เดชสี กิ กริสฺสติ
นิวาตสญฺจิโต อคฺคิ สยเมวูปสมุมติ”

ลมแฮ ไตรพากย์ (๒๔๖๑). กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ สมแล
ไหม้ ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ไม่

๕๓๑.

น รณณา สมถ์ ฤณเช
อากปป์ สรกุตตีว

กามโกคฺ กุทางน
มาลาคนฺธวิเลปน^๑

โลกนิตติ

๙ เสวกพุมเฝ้าทุก
กามอิมฺมอาภรณา
อากปฺกอบกิริยา
อย่าหยิ่งยศเพิ่มไท้

ทิวา
ลูปไล้
เสียงส่ง
ที่แพภัยตน

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๕๓๑ โลกนิตติ ร., และ ธรรมนิตติ ร. มีคทาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“น รณณา สมถ์ ฤณเช
อากปป์ สรกุตตี วา
วตถิ สพุพมลงการิ

กามโกคฺ กุทางน
มาลาคนฺธวิเลปน
น รณณา สทิสฺส กระ”

โลกนิตติ ร.

“น รณฺเณ สมถ์ ฤณเช
สพุพุดต ปจฺจุโต คจฺเจ

กามโกเค กุทางน
ส ราชวสตี วเส”

ธรรมนิตติ ร.

“น รณฺเณ สทิสฺส วตถิ
อากปป์ สรกุตติณฺจ
อนฺเณ การเยยฺย อากปป์

นา มาลํ น วิเลปน
น รณฺเณ สทิสฺสมาจเร
ส ราชวสตี วเส”

ธรรมนิตติ ร.

กอบ
อย่าหยิ่งยศเพิ่มไท้
หยิ่ง

ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ กอปร
อ้ายกตนเสมอพระราช
ไตรพากย์ (๒๔๖๑) ใช้ ยิ่ง

๕๓๒.

น เม ราชา สขา โหติ
เอโส สามิโก มยุหนฺติ

เสวกาวางจิตไว้
ท้าวไปเป็นสหาย
ท้าวบ่คู่เคยหมาย
จงรักภักดีตั้งหน้า

น ราชา โหติ เมอุโน
จิตฺเต นิฏฺฐํ สุราปเย^๑

โสภณินฺดี

ฤาวย
แห่งข้า
มากหมั่น ควรฤา
นอบให้ทูลละออง

สำนวนเก่า

^๑ คาทาหมายเลข ๕๓๒ ตรงกับใน *โลกนิติ* ร. *สำนัธรรมนิติ* ร. มีคาทาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“น เม ราชา สขา โหติ น ราชา โหติ เมอุโน
ชิบุโป กุชฺชนนฺติ ราชานो สุเกณนุชิว มญฺญิตฺ”

เสวกา เสวก คือ ข้าราชการในราชสำนัก

ฤาวย อย่าลืม

คู่เคย เสมอกัน เท่าเทียมกัน

๕๓๓.

นาติ ทูเร ภเช รณโณ
อุชุกะ นาทินินเน จ
ฉ โทเส วชเช เสวโก

นัจจาสนุนะ ปาวตเก
น ภเช อุจจมาสนะ
อคุคิวิส ยโส ตัญโจ^๑

โลกนิตติ

๑ เฝ้าท้าวแห่แหงวัน
ไกลนักรักรักรักร
สูงนักรักรักร
รอบระวังตาอยู่ไกล

หกดง
พักรักรักร
ลมพัด เหนือนา
ที่ร้อนแห่แหงเพลิง

สำนวนเก่า

^๑ คาถาหมายเลข ๕๓๓ ตรงกับในโลกนิตติ ร., พระธรรมมบท ร. และฉบับอื่นๆ ใช้ต่างไปบ้าง คือ

นัจจาสนุนะ	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ นัจจาสนุนะ
อคุคิวิส ยโส	วชิรญาณ (๒๔๖๐), กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ อคุคิวิ สณณโต
วันหกดง	ละวัน ๖ ประการ (คง คือ ดำรง)
สิกร	ต่ำลงไป ที่ต่ำ
ลมพัดเหนือ	ที่เหนือลม

๕๓๔.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ ผู้สอนสิ่งชอบไว้
พึงประพุดติยาปน
จิตกายหน้ายอกุศล
จึงสอนนรชนหย้าย

หวังผล
ชั่วร้าย
สละเสลช
ศิษย์ซ้องสรรเสริญ

สำนวนเก่า

๕๓๕.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ โยคีมีจิตแผ้ว
คำพรหมประมุข
วโรคุณจำรูญ
จรสู่มรรคญาณได้

ไพบูลย์
มากไซ้
เรื่องโรจน์
ดับสิ้นอกุศล

สำนวนเก่า

๕๓๖.

มนสา เจ ปสนุนน
ตโต น สุมเนวติ
มนสา เจ ปทุจน
ตโต น ทุขมเนวติ

ภาสติ วา กรติ วา
ฉายาว อนุปายนี
ภาสติ วา กรติ วา
วักกิว วหโต ปท^๑

ธรรมบท

ก บัญกรรมก่อเกิดด้วย
ผลเพิ่มเพื่อเชื่อไตร
บุญบาปมากน้อยใน
ดั่งจักรเกวียนเวียนแล้ว

ดวงใจ
รัตน์แก้ว
จะติด ตนนา
ไล่เลี้ยวตื่นโค

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๓๖ เติมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๒๓๖ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน และพระธรรมบท ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ๒ บท ดังนี้

“มโนปุพพคมา ธมมา
มนสา จ ปสนุนน
ตโต น สุมเนวติ

มโนเสฏฐา มโนมยา
ภาสติ วา กรติ วา
ฉายาว อนุปายนี” และ

“มโนปุพพคมา ธมมา
มนสา เจ ปทุจน
ตโต น ทุขมเนวติ

มโนเสฏฐา มโนมยา
ภาสติ วา กรติ วา
จกัถว วหโต ปท^๑”

๕๓๗.

โย พราหมณ์ สมณ วา
มุสาวาทน วณเจติ

อณฺธว ปิ วณิพุก
ตํ ปราภวโต มุขํ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

ก
๐ คนใดกล่าวถ้อยเท็จ
ลวงล่อสงฆ์พราหมณา
อำพรางผู้นาถา
โทษที่เท็จจักได้

มฤชา
ยากไร้
ยาก
ทุกข์แล้วถึงตัว

สำนวนเก่า

๕๓๘.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๐ อย่าพะวงหลงเล่ห์ลวน
ไปแปะสุราบาน
บ่เป็นสื่งแก่นสาร
พลั้งจิตคิดกลับเกลี้ย

เหล่าพาล
บ่อนเบี้ย
เสียประโยชน์
กล่อมให้ใจตื่น

สำนวนเก่า

มฤชา

มุสา

โปแปะ

เครื่องเล่นการพนันของจีนอย่างหนึ่ง มีลักษณะเป็นกล่อง
ทองเหลืองรูปสี่เหลี่ยมจำนวน ๒ ชั้น ชั้นในมีลีสสีแดงขาว
สำหรับใช้ปั่น, โป หรือ โปปั่น ก็เรียก

๕๓๙.

เสหิ ทาเรหย สนฺตญฺโจ
ทุสฺสติ ปฺรทาเรสุ

๙ ชายไปสันโดษด้วย
มักคบหญิงแพศยา
สังวาสบาทบริจา
มีแต่ทุกข์โทษภัย

เวลียาสุ ปทุสฺสติ
ตํ ปฺราภวโต มุขิ

พระสุตตันตปิฎก จุททกนิกาย

ภรรยา
หยาบร้าย
ชายอื่น
บาปเบื้องนรกนาค

สำนวนเก่า

๕๔๐.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ ชายใดใจใคร่เหล่าน
ริว่าทำปรพาร
ตรงตริกนิกในการ
สิ่งประหลัดจักให้

เป็นพาล
ท่านไซ้
ลามก มากแสบ
โทษแท้ฉิบหาย

สำนวนเก่า

บาทบริจา	เมีย
ปรพาร	เมียผู้อื่น (ปร คือ อื่น; พาร คือ เมีย)
ประหลัด	ปลัด จมปลัด ไม่ก้าวหน้า

๕๔๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ หึงไฉนจ่ายทรัพย์ซื้อ

สาธารณ

ชายเช่นเห็นดูปาน

ดังนั้น

หวังไว้ให้ภัก

สมบัติ

พลันฉิบหายทรัพย์หมั้น

แม่นแท้แลนา

สำนวนเก่า

๕๔๒.

ทริโต ปพพตาโต วา

รุกขโต ปติโต นโร

จุโต ปติฏฐํ ลภติ

โย มิตตานํ น ทพภติ^๑

กรรมนิติ ร.

๙ เพื่อนมิตรมียาได้

ทำลาย

พลาดตกเหวแลปลาย

ยอดไม้

หอนเปล่าเปลื้องปลตตาย

ที่ยึด หนองนา

แม้มาตรม้วยจักได้

สุขเบื้องเมืองสวรรค์

สำนวนเก่า

สาธารณ ทั่วไป

ชายเช่น ชายรู้เช่น คือ ชายรู้นิสัยใจคอ

^๑ โคลงหมายเลข ๕๔๒ เดิมไม่มีคาถา

หอนเปล่าเปลื้องปลตตาย จะไม่ถึงแก่ความตายโดยง่ายเพราะมีที่พึ่ง

ที่ยึดหนอง ยึดเหนี่ยว

๕๔๓.

วิรุฬหมูลสถานัน
อมิตดา นปฺปสาหนติ

นิโครธมिव มาลुโต
โย มิตฺตานัน น ทฺพฺภติ^๑

ธรรมนิตี ร.

ก เว้นประทุษฐ์เพื่อนมิตรทั้ง
แม่ศัตรูปองผลาญ
ดั่งร่มบังสุริยฉาน
ศัตรุหมู่ใหญ่น้อย

อาจารย์
นักร้อย
แสงแดด
บ่ออ่างอันตราย

สำนวนเก่า

๕๔๔.

สกกตฺวา สกฺกโต โหติ
วณฺณกิตฺติโกโต โหติ

ครุ โหติ สคารโว
โย มิตฺตานัน น ทฺพฺภติ

ธรรมนิตี ร.

ปฺชโก ลกฺเต ปฺช
ยโส กิตฺติณฺจ ปปฺโปติ

วนฺทโก ปฏฺวิวนฺท
โย มิตฺตานัน น ทฺพฺภติ^๒

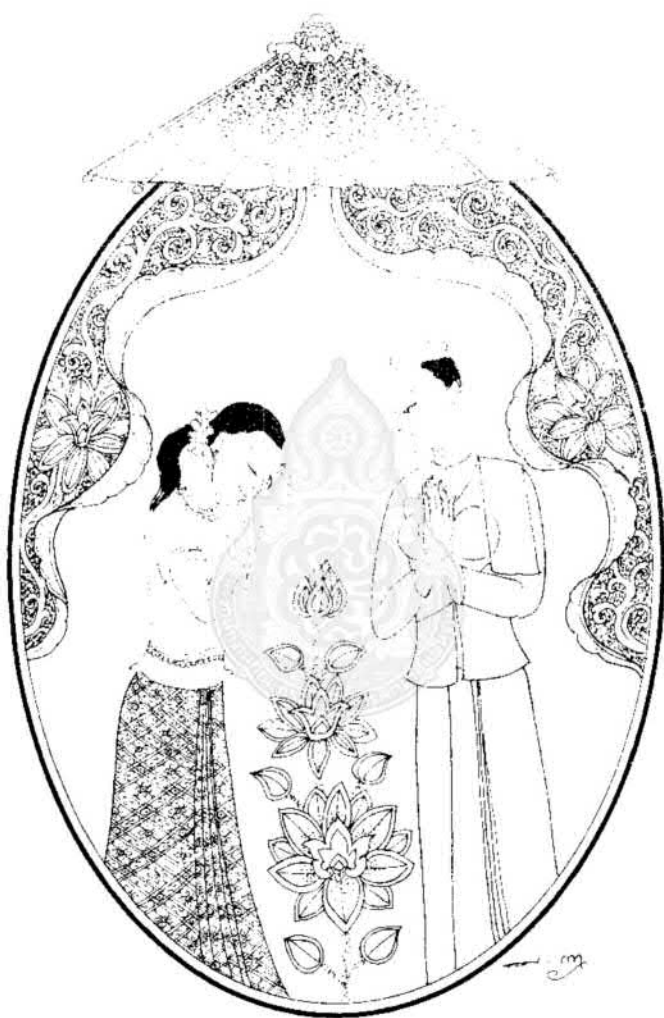
ธรรมนิตี ร.

^๑ เดิมไม่มีคาถา

บ่ออ่างอันตราย

ทำอันตรายไม่ได้

^๒ เดิมไม่มีคาถา

นบท่านท่านจิกปอง

นอบไหว้

ก ให้ท่านท่านจักให้
นบท่านท่านจักปอง
เกียรติยศรุ่งเรืองรอง
ไม่ทำร้ายมิตรไซ้

ตอบสนอง
นอบไหว้
ในโลก
เทพสร้องสรรเสริญ^๑

สำนวนเก่า

๕๔๕.

โย ชโย พาลสมาคโม
ปณฺธิตา จ สทา สุขา

สุขปฺปตฺโต น สํลียา
พาลา ทุกฺขสมาคมา^๒

ไม่ปรากฏที่มา

ก คบปราชญ์ชาติเชื้อ
จักสุญไปสวรรค
คบบาลประทุษร้าย
จักได้ทนทุกข์แล

ชาญธรรม
สวัสดีแท้
หินชาติ
เพี้ยกพลั้งเสียตน

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๔๔ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๔๙

^๒ โคลงหมายเลข ๕๔๕ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามโคลงหมายเลข ๑๘ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน

หินชาติ คนเลวทราม
เพี้ยกพลั้ง พลังพลาด เพี้ยงพล้า

๕๔๖.

(ยังไม่พบคาถา)

ก. พระธรรมดุดุจแก้ว

จินดา

ให้เกิดเขาวนัปัญญา

เลิศด้วย

ให้ตระกูลยศลา

ใหญ่ยิ่ง

เกิดสวัสดิ์เท่าม้วย

มั่งฟ้าส่วยสวรรค์

สำนวนเก่า

๕๔๗.

(ยังไม่พบคาถา)

ก. สิ่งสินทรัพย์แต่ล้วน

ของรัก

ปรารถนาหายศศักดิ์

ทั่วผู้

เสนหาฝ่าฝายนั้ก

แต่มีง เมียนา

แม่เมียดายวายสู้

รักบุตรหญิงสนอง

สำนวนเก่า

เขาวนัปัญญา

มีสติปัญญาพร้อมด้วยไหวพริบปฏิภาณ

เท่าม้วย

ตราบสิ้นชีวิต

ฝ่าฝาย

ฝึกฝน ใจผูกพัน

๕๔๘.

(ยังไม่พบคาถา)

ก มีฤทธิ์ล้ำโลกหล้า
ผ่านแผ่นภพนาคิ
เบื้องบนจนอัสัญญี
ฤชุม์จจราชได้

อาตริ
ต่ำไต่
พรหมโลก
หลีกพ้นเพียงนิพพาน^๑

สำนวนเก่า

๕๔๙.

(ยังไม่พบคาถา)

ก กำลังเลิศโลกล้ำ
หักพระสุเมรุคีรี
หยิบยกภพไตรตรี
เทียรย่อมจะพ่ายแพ้

โกฏิทวี
ทบแท้
ชุกลอก วัณนา
แก้ท้าวมัจจรา^๒

สำนวนเก่า

อัสัญญีพรหม พรหมจำพวกหนึ่ง มีเพียงรูปร่าง แต่ไม่มีสัญญา (การจำได้
หมายรู้)

^๑ โคลงหมายเลข ๕๔๘ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๔๑

^๒ โคลงหมายเลข ๕๔๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๔๐

๕๕๐.

อุภูจนวโต สติมโต
สณฺณตสฺส จ ธมฺมชีวนิ

สุจิกมฺมสฺส นิสฺมมการิโน
อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิตฺตผลิ^๑

พระธรรมบท ร.

ก ผู้มีเพียรภาพยิ่ง
คิดกิจทำงาน
อดสาหะค้อยพยายาม
จักจำเริญขึ้นได้

เป็นประมาณ
สรรพไซร้
อย่าละ เลยนา
สุขด้วยความเพียร

สำนวนเก่า

๕๕๑.

(ยังไม่พบคาถา)

ก พหูสูตแม่พูด
ยกบทพจนะคาถา
ชักนำทำนุกมา
ชนิดพหูสูตแท้

ปุจฉา
กล่าวแก้
ปรายเปรียบ
ชาติเชื้อกระวี

สำนวนเก่า

^๑ เดิมไม่มีคาถา

พหูสูต ผู้มีความรู้มาก ผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก สดับตรับฟังมาก
พจนะคาถา คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองในภาษาบาลี ในที่นี้หมายถึง คำพูด
ที่สละสลวย มีคติ
ทำนุก คือ ทุก หมายถึง ทุกอย่าง

๕๕๒. (ยังไม่พบคาถา)

๐ งามสงฆ์ทรงสร้างสุทธิ	สังวร
เสี้ยมสงบจิตใจจร	แช่มช้อย
ธุดงค์วัตรภาพร	หมองมิด ก็ดี
งามดั่งหงส์ทรงสร้อย	สู่ถ้ำมูจลินท์

สำหรับแก้ว

๕๕๓. (ยังไม่พบคาถา)

๐ คนใดมกน้อยโลก	โลโก
ระงับดับโกรธ	แช่มช้ำ
พยาบาทวิหิงโส	สุญดับ ได้แสบ
พักตร์เพียงจันทร์แจ่มฟ้า	เพริศแพร้วไพบุลย์

สำหรับแก้ว

สุทธิ	หมดจด สะอาด
สังวร	สำรวม ระวัง
ธุดงค์วัตร	เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติที่ธุดงคภิกขุพึงปฏิบัติ
วิหิงโส	คือ วิหิงสา หมายถึง ความเบียดเบียน การทำร้าย

๕๕๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ คนได้น้อมเข้าสู่
ดุจสุรินทร์คล้ายจันทร์
ผู้ใดไม่สดับอัน
เอาอันธการก่อตัน

โรงธรรม
ออกพัน
ปราชญ์กล่าว
มิดมั่นแสนทวี

สำนวนเก่า

๕๕๕.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ ทำผิดรำลึกได้
บังเนตรนระนรา
ทำขอบศิริมหา
ผิดชอบทำทั้งนี้

พันรา
ลับลี
ใหญ่ทับ แสนฤ
กลับได้สืบสนอง

สำนวนเก่า

๕๕๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๑ น้าล็กนับยังร่อย
สายดั่งทิ้งทอดมา
เขาสูงสุดสายตา
จิตมนุษย์นี้ไซ้

พันวา
หยั่งได้
ยังอาจ
ยากรู้หยั่งถึง

สำนวนเก่า

สุรินทร์	ในที่นี้หมายถึง อสุรินทร์ คือ ราหู หรือ อสุ
อันธการ	ความมิดมน ความเขลา
รา	ครั้ง ครา

๕๓๗. น้ำล็กพานเชียวซั้ง
หยั่งได้แต่โดยสาย
น้ำใจจกบรยาย
ยกแต่ผู้เฒ่าปั้ง

สุดพาย
ดั่งทิ้ง
เหลือยาก
เกลศแห่งหากเห็น^๑

สำนวนเก่า

๕๕๗. (ยังไม่พบคาถา)

๕๕๗. ท่านมีย่าเคลิบเคลิ้ม
เรายากหากใจงาม
อุตส่าห์พยายาม
เอาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าน

ใจตาม
อย่าคร้าน
การกิจ
อย่าทอดทำกิน^๒

สำนวนเก่า

จก กรมศิลปากร (๒๕๓๙) ใช้ จะ

เกลศ กิเลส ความโลภ โกรธ หลง

^๑ โคลงหมายเลข ๕๕๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๗๗

^๒ โคลงหมายเลข ๕๕๗ มีความหมายตรงกับโคลงหมายเลข ๑๔๗ ที่เป็น
พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร ต่างกันเพียงเล็กน้อยในบาทที่ ๑

๕๕๘. (ยังไม่พบคาถา)

ก ๐ พลังปากเพลินพลาดผล้อย	พลอยที่
เสียสินยับอัปรีย	ต่ำช้า
พลังจิตตามินหนี	ดูเหตุ นันนา
ตกไม้พลาคว่าหน้า	นาศแล้วฤคิน

สำนวนเก่า

๕๕๙. (ยังไม่พบคาถา)

ก ๐ ดูเหว่าโนเรศแก้ว	โกญจา
มยุเรศหงสา	จ้ำร้อง
เจกเช่นชนวาจา	เอมโศ
ฟังเสนาะเพราะพร้อม	มธุรถ้อยคำดี ^๑

สำนวนเก่า

๕๖๐. (ยังไม่พบคาถา)

ก ๐ ผู้มีวิริยะรู้	วิทยา
พยายามตามวิชา	เช่นรู้
ชวนชวายเลี้ยงอาตมา	โดยชอบ ธรรมแฮ
คนผู้นั้นเลิศผู้	ปราชญ์ซ้องสรรเสริญ

สำนวนเก่า

พลา พลาด ถลา

โนเรศ โนรี, นกชนิดหนึ่งมีปากเป็นขอคล้ายนกแก้ว มีสีสวย

^๑ โคลงหมายเลข ๕๕๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๔๖

ตามวิชา เสาะแสวงหาความรู้ ชวนชวายหาความรู้

๕ คนใดถ้อยคร้านละ
ละเพียรในวิชา
เที่ยวเตร่ไร้ไปหา
จะขัดสนทนสู้

วิทยา
เช่นรู้
สู่เพื่อน พาลนา
ยากไร้อับอาย

สำนวนเก่า

๕๖๑.

(ยังไม่พบคาถา)

๖ คนใดใจซ่านฟุ้ง
รุกราศร้ายระราน
เกิดเหตุเพศภัยพาล
วิบัติเป็นเชษฐอ่อน

รานคาน
เจ้าร้อน
พิปาส หลายแฮ
ชุกไข่มลายชนม์

สำนวนเก่า

๕๖๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๗ คนใดใสสดด้วย
แผ่เผื่อเอื้อเอ็นดู
คำเสนาะเพราะไพรู
ถึงประลัยให้น้อง

มฤดู
เพื่อนพ้อง
เอมโอส
ชีพม้วยเมืองบน

สำนวนเก่า

รานคาน	รุกราน ก้าวร้าว
เชษฐอ่อน	ลำบากแสนเข็ญ
มฤดู	น้ำผึ้ง น้ำหวาน ในที่นี้หมายถึง ถ้อยคำอันไพเราะอ่อนหวาน
ไพรู	ไพร่เรา
น้อง	คือ ช้อง

๕๖๓.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ คนใดหาลาภด้วย	มารยา
อุบายกลวากา	ลูปไล่
กระสันซึ่งลาภ	เพื่อโลก
กล่าวฝ่ายดีอย่าให้	เชื่อด้อยฟังคำ

สำนวนเก่า

๕๖๔.

(ยังไม่พบคาถา)

๐ กำแพงแสงรอบรั้ว	แลหลาย
หนามขวากมากเรียงราย	เรียบไว้
เคลิ้มกลับหลับลืมกาย	ประมาท แล้วนา
มีอาจเกียจกันได้	ฝ่ายข้างศัตรู

สำนวนเก่า

กระสัน อยากได้อย่างใจจืดใจจ่อ
 แสง หินแสง คีลาแสง เป็นหินชนิดหนึ่งมีสีแดงอย่างอิฐเผา แต่ปรุเป็นรู
 เหมือนไม้ที่ถูกเฟื้องกัน ; กรมศิลปากร (๒๕๓๔) ใช้ แรง

๕ อุตสาหกิจป้องกัน
รื้อรอกขวากหนามราย
ประมาทมิ้วเมฆหมาย
ศัตรูแค่คอยต่อม

กันกาย
รอบล้อม
วามัน คงนา
ช่องได้ภัยถึง

สำนวนเก่า

๖ รื้อรอกขวากหนามราย
หนามขวากเพียงรอกการ
บ่ประมาทหมั่นกบิล
รู้รอบประกอบการได้

โดยประมาณ
ปักไว้
สมบัติ ดนนา
คิดคุ้มกันตาย

สำนวนเก่า

รื้อ	สร้าง ทำขึ้นมาใหม่ (ภาษาถิ่น รื, รื คือ ทำ)
รอก	วชิรญาณ (๒๕๖๐) ใช้ ลวก
ขวาก	ไม้หรือเหล็กปลายแหลมสำหรับปักหรือโปรย ให้ดำเข้าผู้เดิน ผ่านไปมา
เรือก	รั้วที่ทำจากไม้ซึ่งผ่าเป็นซีกๆ แล้วถักด้วยหวายก่อนนำไปปักกัน ทำเป็นรั้ว

๕๖๕.

อาวภูฏี มหามายา
สีหนุติ น วิทวาน

พุหมจรีวิโกปนา
อารกา ปวิชชเย^๑

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

ติกนิบาตชาดก จุลลปโลคนชาดก

ก
๑ เมียหลายระวังย้ายกัน

ตัวตน

ย้อมแสงเวทมนตร์ดล

เบียดบ้าย

มีดมวกลัวเกลือกมล

หินโทษ

อย่าเคลิ้มเซลามักหงาย

จักสิ้นเสียตัว

สำนวนเก่า

๕๖๖.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๑ คนหาญฮึกหักห้าว

ใจเร็ว

ดั่งขวานลุ่มบ้องเหลว

แหลกไม้

จู่จู่ไฟเปลว

วูวบ วามนา

คนดั่งนื้อยาได้

เสพย์สร้องสมาคม

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๖๕ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตามนัยะดา (๒๕๓๘) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน และโคลงบทนี้มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๕๑

ย้ายกัน ถ่ายเท ยักย้ายหลีกเสี่ยงด้วยอุบาย

เบียดบ้าย เฉลี่ยมาแห่งละเล็กละน้อย, เบียดแวง; กรมศิลปากร(๒๕๓๙)
ใช้ เบียดบ้าย

เสียตัว หมดเนื้อหมดตัว ตาย

บ้อง ปล้องไม้จำพวกไม้ไผ่ที่ซึ่งข้อ

จู่จู่ รีเข้าไปอย่างไม่รีรอ อย่างวูวบ

๕๖๗.

สหสสมปี เจ วาจา
เอก อุตตปที เสยโย

ก พุดมากนักแน่นหมื่น
คำเปล่าเอาโหนำ
คำเดียวกล่าวทางธรรม
บุญนั้นย่อมส่งผลให้

๕๖๘.

กัจฉโม มนุสสุปปุสสาโก
กัจฉโม สทุมมุตตมโน

อนตูปทสญหิตา
ย สุตวา อุปสมมต^๑

พระกรรมบท ร.

พันคำ
เนื่องได้
โอวาท
เสพข้องสุขสวรรค์

สำนวนเก่า

กัจฉโม มัจฉาน ชีวติ
กัจฉโม พุทธานมุปาโท^๒

พระธรรมบท ร.

^๑ เดิมไม่มีคาถา

คำเปล่าเอาโหนำเนื่องได้

คำพูดที่ไม่เป็นประโยชน์หรือคำพูดที่ไร้สาระ
แม้เอาคำอื่นๆ มานำอีก ๒ เท่า (ก็ยังไร้สาระ)

^๒ เดิมไม่มีคาถา

ก เป็นมนุษย์สุดยากไซ้
พบพระศาสดาจารย์
บางคาบเกิดจักรวาล
อันพระธรรมนี้แล

โตปาน
ยากแท้
อื่นอื่น
ยากได้สดับฟัง

สำนวนเก่า

๕๖๙.

(ยังไม่พบคาถา)

ก ทุกข์เกิดก่อแรกตั้ง
ภัยเกิดเพื่ออวิชา
สละกิเลสราคะ
ทุกข์โสโครกภัยนั้น

ค้นหา
บ่วงหมัน
ขาดเด็ด ได้นำ
หอนย้อนมาเขียน

สำนวนเก่า

บางคาบเกิดจักรวาลอื่นอื่น

บางครั้ง (พระพุทธเจ้า) ไปเกิดในจักรวาล
อื่นๆ

บ่วงหมัน

คือ บ่วงหมัน หมายถึง บ่วงที่รัดอย่างแน่นหนา

๕๗๐.

ภตุเตสุ มณฺเฑสุ
 คุเยหฺสุ จาเนสุ
 กมุเมสุ ปตฺเตสุ
 ภเยสุ มนฺติ
 รูเปสุ ลิกฺขี
 สา นาริ เสฏฺฐีติ
 กายสฺส เกทา ติทฺธิเว

ชนนีว กนฺตินี
 ภคินีว อาหิริ
 กิริณีว ทาสินี
 สยเนสุ รามณี
 กุปฺปนฺเนสุ ขมณี
 วทนฺติ ปณฺธิตา
 ภเวยฺย สา^๑

โลกนิติ ร.

๑ ตื่นก่อนผัวแต่เช้า
 ชนน้ำไม้สัฟน
 จัดหมากจีบพลูปล้น
 ข้าวแกงแต่งเตรียมไว้

ทุกวัน
 ยื่นให้
 ผัวกวาด เรือนนา
 ค่อยเชื่อเชิญกิน^๒

สำนวนเก่า

^๑ เดิมไม่มีคาถา

^๒ โคลงหมายเลข ๕๗๐ มีใจความต่อเนื่องกับโคลงหมายเลข ๕๗๑ และมีความหมายทำนองเดียวกับโคลงหมายเลข ๔๒๔ และ ๕๑๐-๕๑๑

๕๗๑.

(คาถา)^๑

๐ ย่ำผัวกลัวยิ่งเพียง
บิโอรซึ่งหึงสา
หญิงดีมีกิริยา
อาจารย์ท่านกล่าวไว้

ราชา
กราบไหว้
เยี่ยงอย่าง นั้นนา
ว่าแท้สัตรี

สำนวนเก่า

๕๗๒.

สุริโย ตปนํ ตโป
จบุทรํ สีตลํ โลเก
อุปมา เอตถ ฌาตพฺพา

น สนฺติ ปรีวาริตา
ตาราปรีวาริตา
สุริยจบุทรานุ^๒

ธรรมหนิติ ร.

๐ พระสุริยะแสงส่องตอง
ร้อนแรงแสงเอกา
พระจันทร์โรสภา
ดาราเรืองล้อมได้

พสุธา
เปลี่ยวไซรั
สว่างโลก เย็นแฮ
นักร้อยบริวาร

สำนวนเก่า

^๑ ดูคาถาที่โคลงหมายเลข ๕๗๐

หึงสา เบียดเบียน ทำร้าย ทำให้เป็นทุกข์

^๒ เดิมไม่มีคาถา

๕๗๓. (ยังไม่พบคาถา)

ก ยามยากไร้สินน้อย	ปัญญา
ญาติวงศ์พงศ์	เกลียดไกล
เพื่อนรักบ่ถามหา	หายห่าง
แม่พ้อพบสบไซ้	ซ่อนหน้าหน้าหนี

สำนวนเก่า

๕๗๔. (ยังไม่พบคาถา)

ก ผู้ใดใส่สุทธีสร้าง	ไมตรี
แผ่แผ่อื้ออื้อ	ทั่วหล้า
บมีเคียดเบียดเบียนบี	ทาสัตว์ ปวงนา
สิ้นชีพริบสู่ฟ้า	ฝ่ายเบื้องเมืองพรหม

สำนวนเก่า

๕๗๕.

จเซ จชนุต วนถิ น กยิรา	อเปตจิตฺเตน น สมฺภเชย
ทโช ทุม ชินผลว ฤตวา	อณฺญ สเมภเชย มหา หิ โลโก ^๑

พระสุตตันตปิฎก ชุตทกนิกาย

จตุกกนิบาตชาดก โคธชาดก

^๑ เดิมไม่มีคาถา ได้อ้างตาม นิยะดา (๒๕๓๔)

ก
๕๔๘. ใครทำโทษทั่วยรตอบ แทนทด
ใครคิดจิตคดคด ต่อบ้าง
ใครจริงจึงจริงจรด ตั้งต่อ กันนา
ใครใครร้างเร่งร้าง รักร้างแรมโรย^๑

สำนวนเก่า

๕๔๖. (ยังไม่พบคาถา)
ก
๕๔๖. จงมีจิตรักรู้ แรงสนิท
ดุจอุทรเดียวชิด ยากไซ้
เลศลับใดมีคิด สอดข่าว ถึงนา
ทราบความแล้วจึงให้ สืบถ้อยถือนอม

สำนวนเก่า

๕๔๗. (ยังไม่พบคาถา)
ก
๕๔๗. ความสัจประเสริฐแท้ ทางผล
เป็นพำนักรชน บ่แคล้ว
ความสัจเป็นมงคล ใหญ่ยิ่ง
สุดประเสริฐเลิศแล้ว เล่าล้นคำดี

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๔๕ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๕๔

๕๗๘. (ยังไม่พบคาถา)

๐ สามภพพรหมโลกพูน	ลงมา
ทุกข์เพื่อเจือตัณหา	หน่วงไว้
จิตจากราคราคะ	คืนสุข
เสียสละเกลศได้	ชื่อได้ดวงนิพพาน

สำนวนเก่า

๕๗๙. (ยังไม่พบคาถา)

๐ ชายเฉาเขลาตลาดเคลิ้ม	งุนงง
หญิงคร้านการงานตน	เกลียดใกล้
คนชั่วชาติทรชน	สองเหล่า นินา
อย่าคบควรคบได้	แต่ผู้รู้ธรรม

สำนวนเก่า

๕๘๐.

(ยังไม่พบคาถา)

ก

ราชาแรงร้ายราศ

ราญยุทธ

มนตรีครือยักข์สุด

กลั่นกล้า

บริวารครือการยุทธ

ยื้อแย่ง เอนา

มีที่เมืองได้อำ

อาจให้ฉิบหาย^๑

สำนวนเก่า

๕๘๑.

(ยังไม่พบคาถา)

ก

รูนักรักปลาดปลั่ง

พลันตาย

แหลมหลักมักฉิบหาย

มอดม้วย

นักเลงมักชวนชวย

การเล่น

ปราชญ์ประเสริฐเลิศด้วย

รอบรู้อธิบาย

สำนวนเก่า

มนตรีครือยักข์สุดกลั่นกล้า

ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ชอบใช้อำนาจ แสดง
ความเก่งกล้าเหมือนยักข์ คือทำให้ราษฎร
เดือดร้อน

ครือ

คือ พอ ๆ กัน ; วชิรญาณ (๒๔๖๐). กรม
ศิลปากร (๒๔๓๙) ใช้ ครุ

^๑ โคลงหมายเลข ๕๘๐ มีความหมายตรงข้ามกับโคลงหมายเลข ๑๗๙

นักเลง

ในที่นี้จะหมายถึง นักเลงการพนัน

๕๘๒.

(ยังไม่พบคาถา)

๖ เขาใดมีถ้ำราช
สระมีบุษบาหงสา
ต้นไม้ใบชฎีหนา
สาวหนุ่มหนีตามชู้

สีห์มา
ว่อนรู้
นกมาก ชูมนา
เพราะชู้ชอบใจ^๑

สำนวนเก่า

๕๘๓.

น ติตติ ราชธา ธนมุทิ
จกชูปิ ปิยทสฺสเน

ปณฺธิโตปิ สุภาสิตะ
ชเล สาคโร น ติตติ^๒

โลกนิติ ร.

ชฎี

หนา ทึบ รก

เพราะชู้ชอบใจ

เพราะรักใคร่คู่รัก

^๑ โคลงหมายเลข ๕๘๒ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๙๙ และมีความหมายตรงกันข้ามกับโคลงหมายเลข ๙๕

^๒ เดิมไม่มีคาถา ธรรมนิติ ร. มีคาถาที่มีความหมายใกล้เคียงกับบทนี้ ดังนี้

“น ติตติ ราชธา ธนมุทิ ปณฺธิโนปิ สุภาสิตะ
จกชูปิ ปิยทสฺสเน สาคโรปิ มหาชเล”

ก
๖ อธิบอ้มด้วย
ฤสมุทราคะโร
ราชาโลกโลโก
ไฟบอ้มไม้ช้า

ปรีโส
อมน้ำ
สมบัติ
ใสไม้ไฟผลาญ^๖

สำนวนเก่า

๕๔๔.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๖ บุญยังไปให้อย่า
อย่าตื่นตีตนตาย
คงพรวัวอยู่ยอดปลาย
ใครพร้าตักน้ำให้

ชวนชวาย
ก่อนไข
สูงสุด นันนา
หากรู้เต็มเอง^๗

สำนวนเก่า

๕๔๕.

(ยังไม่พบคาถา)

ก
๖ ต่อ ต้องทุกชโทษถ้อย
หน้า โศกเศร้าเสือกสน
ว่า วอนช่วยกังวล
ดี แต่ต่อหน้าพร้อง

ถึงตน
สู่ช่อง
วายทุกข์ แล้วพอ
พรอกร้ายภายหลัง

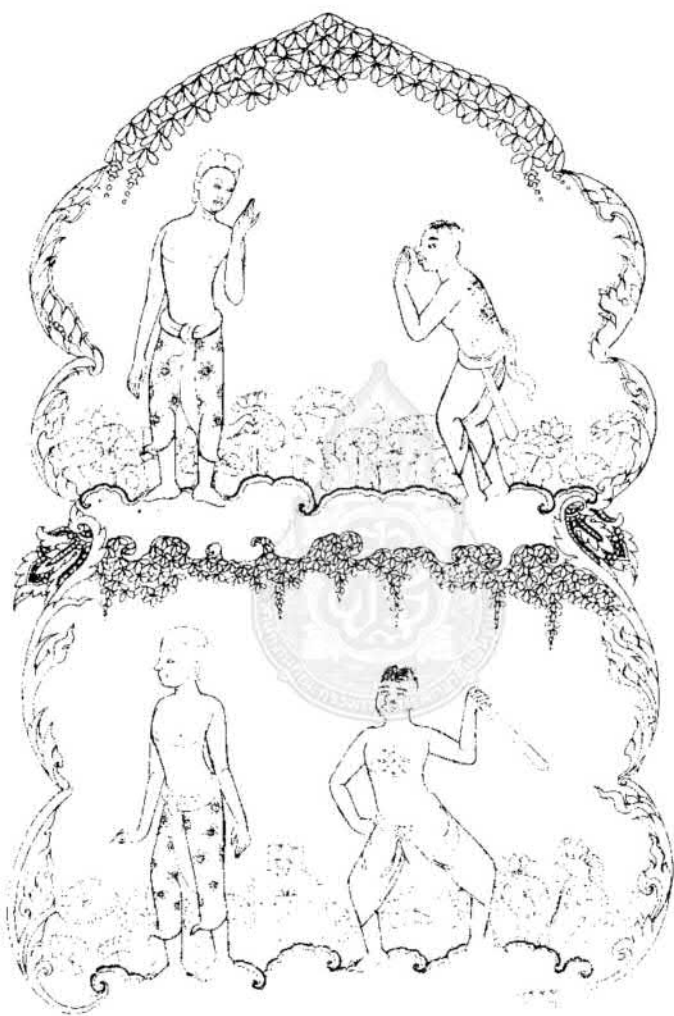
สำนวนเก่า

^๖ โคลงหมายเลข ๕๔๓ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๓๓๖

ปรีโส ผู้ชาย
สาคะโร สาคร แม่น้ำ ทะเล

^๗ โคลงหมายเลข ๕๔๔ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๔๕

พรอก บอก พูด

ดี แต่ต่อน้ำพรวง

พรอกร้ายภายหลัง

๕๕๖.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ พญาถั่วข้าศึก
 ชีบเล่าเรียนเขียน
 ขาวนาละความเพียร
 ทั้งสามสิ่งนี้ให้

เบียดเบียน
 อ่านไซ้
 คร้านเกี่ยว การนา
 โทษแท้สาธารณ์^๙

สำนวนเก่า

๕๕๗.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ รั้งชีสุเรศถ้วน
 สองทวีปทั้งสี่แผ่นดิน
 แต่ปล้องไม้ไผ่อัน
 ส่องบ่งถึงในไส้

ถึงพัน
 ทัวได้
 ชั่งคือ นันดา
 หลากล้ำกรรมโฉน

สำนวนเก่า

๕๕๘.

(ยังไม่พบคาถา)

๙ ยามสุขชมชื่นช้อย
 คดข้าวเกลือใส่จาน
 บ่มได้จะรำคาญ
 ชมชื่นกลิ่นข้าวได้

ลำราญ
 ส่งให้
 เคื่องชุ่น
 ยิ่งขึ้นปลาดี

สำนวนเก่า

^๙ โคลงหมายเลข ๕๕๖ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๑๔๐

ชั่งคือ คือ ชั่งช้อ หมายถึง ปล้องไม้ไผ่ที่มีข้อทั้งสองข้างไว้
 ยิ่งขึ้นปลาดี ยิ่งกว่าได้กินเนื้อกินปลาซึ่งเป็นอาหารดี ๆ

๕๔๙. (ยังไม่พบคาถา)

เมื่อร้อนให้น้ำด้วย	เย็นใจ
เมื่อหนาวทำนไฟ	อุ่นเนื้อ
เมื่อยากให้ทรัพย์ใส่	สว่างโศก
เมื่อทุกข์ช่วยแก้เก้อ	สุดแล้วคุณเสมอ ^๑

สำนวนเก่า

๕๕๐. (ยังไม่พบคาถา)

สรวรค์ แสงสุขได้	เสียกรรม
ในอก อัมบุณธรรม	เที่ยงได้
นรก รักบาปนำ	ไปสู่ ทุกข์แเส
ในใจ ให้สุขให้	ทุกข์ด้วยใจเอง

สำนวนเก่า

๕๕๑. (ยังไม่พบคาถา)

สุขได้ไปสุขเถ่า	นฤพาน
พ้นจากแก่งกันดาร	สืได้
คือชาติชราพยาธิกาล	มรณะ ทุกข์แเส
สร้างกุศลใดให้	มั่งมั่นเมืองเชชม

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๔๙ มีความหมายใกล้เคียงกับโคลงหมายเลข ๒๓๒

เถ่า	ในที่นี้คือ เถ่า
เมืองเชชม	เมืองที่มีแต่ความสุขในที่นี้ คือ นิพพาน
พยาธิ	โรค ความเจ็บไข้

๕๔๒. (ยังไม่พบคาถา)

๐ ชาติ เกิดรูปพร้อม	อาการ
ชรา ร้างสาธารณ์	เหี่ยวแห้ง
พยาธิ บันดาล	ต่างต่าง
มรณะ กาแรง	แย่งยื้อกันกิน ^๑

สำนวนเก่า

๕๔๓. (ยังไม่พบคาถา)

๐ สงสารจักรสีนี้	เวียนวาย
เกิดแต่โรครบรลัย	ท่อนสิ้น
เพราะเหตุบุตรองไตร	ลักษณะ ธรรมแฮ
พึงวิจารณ์ประชัน	คิดเค้าเปล่าสูญ

สำนวนเก่า

^๑ โคลงหมายเลข ๕๔๒ มีใจความต่อเนื่องกับโคลงหมายเลข ๕๔๓

สงสารจักรสี	วัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ๔ ประการ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
ไตรลักษณะ	ลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ความไม่เที่ยงแท้ ความเป็นทุกข์ ความมีใช้ตัวตน
ประชัน	คือ ประคั้น หมายถึง ประจง ค่อยๆ ทำให้เรียบร้อย

โคลงส่งท้าย^๑

๕๕๔.

ก สี่ร้อยแปดบทสิ้น
ข้ายุคลบาทแปลง
ผ่นผิตเพิ่มเติมแสดง
เพียงประพาฬพूर้อย

สุดแสง
เปลี่ยนถ้อย
ไฉชาด เขียนแฮ
เรียบได้โดยเพียร

สมเด็จพระยาเดชาติศร

ข เขียนลงคัดเลือกแล้ว
ถวายแต่สมเด็จพระติลก
ขอเอาพระเดชปก
เฉลิมพระยศอยู่ชั่ว

หลายยก
เลิศล้ำ
เปนปิ่น ปักแฮ
ชั่วร้อยพันปี

สมเด็จพระยาเดชาติศร

^๑ โคลงหมายเลข ๕๕๔ ก และ ข นี้ เป็นโคลงส่งท้าย ซึ่งมีอยู่ในสมุดไทย โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาติศร และปรากฏชื่ออยู่ในหนังสือซึ่งจัดพิมพ์ต่อมาอีกหลายครั้ง อาทิ ฉบับกรมศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งแรก ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗) พิมพ์ครั้งที่ ๒ ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐), กรมตำรา พ.ศ. ๒๔๖๕ และกรมวิชาการ พ.ศ. ๒๔๗๕ (หรือที่เรียกรวมในการพิมพ์ครั้งนี้ว่า สอนอ่าน (ร.ศ. ๑๒๖, ๒๔๖๕, ๒๔๗๕)) โดยมีข้อความพิมพ์ไว้ว่า ฉบับสมุดไทยจบเพียงนี้ ต่อไปเป็นส่วนที่มีแปลกอยู่แต่ในแผ่นศิลาจารึกในวัดพระเชตุพน ส่วนโคลงส่งท้ายหมายเลข ๕๕๔ ก และ ข เป็นโคลงลำดับที่ ๕๓๓ ในหนังสือประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หรือที่เรียกในการพิมพ์ครั้งนี้ว่า กรมศิลปากร (๒๕๓๙)

๕๙๕.

สารสืบฉบับสิน
ชำระเรื่องคงของ
ผิดเพี้ยนเปลี่ยนแปลงลอง
ส่วนโอวาทปราชญ์แท้

เสร็จสนอง
เก่าแก่
ลิขิต เดิมนา
ถืถ้วนควรอนอม

สำนวนเก่า

จำลองลักษณะแล้วเน้น
มีหมดบทสิ่งสรรพ
ไว้สำหรับผู้ปัญ
ของจงเจริญสวัสดิ์พื้น

นานครัน
เสร็จสิ้น
ญาโณต เจาแฮ
ยศหยิ่งยาวนาน

สำนวนเก่า

บรรณานุกรม

ก. บทนำเสนอประชุมโคลงโลกนิติ

คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนัก
เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.

นิยะดา เหล่าสุนทร. พินิจวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
แม่คำผาง, ๒๕๓๕.

ปรมาณูชิตชินโรส, กรมสมเด็จพระ, กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์.
พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมลล์, ๒๔๗๑.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิวพร, ๒๕๑๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. โลกนิติ-สุตวิถฒนินิติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารย์ยางกูร), พระยา. โลกนิติ ใน
หนังสือวชิรญาณ. เล่ม ๒. จ.ศ. ๑๒๔๗.

ศิลปากร, กรม. ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.
กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

_____. สวัสดิ์รักษาคำฉันท์ สุภาษิตสุนทรภู่ และสุภาษิตสอนเด็ก.
กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๐๙.

สารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) , พระ. โลกนิติ ไตรพากย์
หรือ โลกนิติคารม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๑.
แสง มนวิthur. โลกนิติปกรณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๑๗.

หอพระสมุดวชิรญาณ. นิบาตชาดก เล่ม ๑๔ วิสดีนิบาต.
พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๗๑.

ข. พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

_____. จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี
และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๖.
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุความ
ทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจารณ์ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ
: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๖.

_____. “ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม,” ใน ธรรมเนียม
ราชตระกูลในกรุงสยาม และพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ
(๑๙๘๔) จำกัด, ๒๕๓๗.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลง
พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน. กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐.

_____. พระราชพิธีสิบสองเดือน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์,
๒๔๙๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราช-
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. เล่มที่ ๑-๒.
กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓. เล่ม
๑-๒ กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.

_____. พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๔. เล่ม ๑. กรุงเทพฯ :
องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ม.ร.ว. พระราชวังและวังใน
กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๕.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ : ศิวพร, ๒๕๑๗.

พ. ณ ประมวลมารค. ประชุมนิราศคำโคลง. กรุงเทพฯ : แพร่
พิทยา, ๒๕๑๓.

พระบรมราชจักรีวงศ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามรัฐ, ๒๕๓๐.

เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย ฉบับมีพระรูป. กรุงเทพฯ : บริษัท
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
๒๕๓๘.

ศิลปากร, กรม. ชุมนุมฉันทดุขภูสิ่งเว. เล่ม ๑-๒. กรุงเทพฯ :
องค์การค้ำของครุสภา, ๒๕๐๓.

_____. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๑ จดหมายเหตุเมื่อพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต.” ใน ประชุม
พงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ. เล่ม ๑๒. กรุงเทพฯ
: ก้าวหน้า, ๒๕๑๓.

_____. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์,
๒๕๐๖.

สมมตอมรพันธุ์. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ประกาศการ
พระราชพิธี. เล่ม ๑-๒. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุ-
สภา, ๒๕๐๘.

สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง. “พระประวัติในสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ต้นราชสกุล
เดชาดิวงศ์,” ประวัติวัดราชคฤห์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑.

หอพระสมุดวชิรญาณ. จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงษานวงษ์
กรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงตลอดรัชกาลที่ ๕.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯเดลิเมสส์, ๒๕๔๗.

_____. ราชสกุลวงศ์ พระนามเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้า ใน
กรุงรัตนโกสินทร์. ฉบับชำระครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ โสมณพิพรรฒธนากร, ๒๕๗๐.

ดรชนีประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับกรมวิชาการ

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

กบกับบัวเกิดใกล้	กัณหา	๑๔ ก
กบเกิดในสระได้	บัวบาน	๑๔ ข
กบน้อยไปเห็นน้ำ	สมุทรไทย	๕๘ ก
กระบือหนึ่งห้ามอย่า	ควรครอง	๒๐๑ ก
กระษัตริย์ไสยาสน์อ้าง	เอกราช	๑๗๘ ก
กระเหว่าเสียงเพราะแท้	แก้ตัว	๙๓ ค
กฤตยามนตรีเคราะห์ให้	เห็นผล	๒๗๖ ก
กลยอกันยากล้ำ	เหลือใจ	๓๔๗ ก

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
กล่าวจริงบ่พริ้งเพราะ	โดยสดับ	๒๙๓ ก
กล่าวภัยในน้ำแก่	มังกร	๒๙๑ ก
กษณเดียวชนผู้ว่อง	ไวยญาณ ยอดแสน	๑๑ ข
กะละอมเพ็ญเพียบน้ำ	ฤาติง	๒๕ ง
กัลลอปองจ่อจั้ง	จิมบง กชแซ	๓๔ ข
กัลลอมเพ็ญเพิ่มน้ำ	ฤาติง	๒๕ ข
กัลลอมเพ็ญเพียบน้ำ	ฤาติง	๒๕ ค
กัลลอมเพ็ญเพียบน้ำ	ฤามี เสียงนา	๒๕ ก
ก้านบัวบอกลิเกต้น	ชลธาร	๒๗๘ ค
กาน้ำดำดั่งต้น	เอาปลา	๓๐๒ ก
กายเกิดพยาธิโรคร้าย	ยาหาย	๓๖ ก
กายเกิดพยาธิโรคร้าย	ยาหาย	๓๖ ข
การกิจผัดนึ่งไว้	เป็นครู	๓๖๕ ก
การใดตรงผิดไซ้	เสียถนัด	๑๘๙ ก
กาสรปองเปือกกลั้ว	ตมหนอง	๕๐๓ ก
กาสรโสมนัสกลั้ว	เกลือกตม	๕๐๓ ข
กำแพงแลงรอบรั้ว	แลหลาย	๕๖๔ ก
กำลังเลิศโลกล้ำ	โกฏิทวี	๕๔๙ ก
กินนอนหนึ่งเสฟส้อง	ตฤชณา กิติ	๔๖๑ ก
กุลบุตรกอบชาติเชื้อ	สูงพงศ์	๔๗๒ ข
กุลบุตรกุลชาติเชื้อ	ในตระกูล ใหญ่แสน	๔๗๒ ก
เกิดตระกูลมุนมากทั้ง	เงินทอง	๒๙๙ ก
เกียจคร้านฤาซ่อนรู้	วิชา	๔๓๔ ข
แก้ด้วยพงศาชาติผู้	เดือนปี	๔๔๙ ก

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
โกกิลเอาศัพทตั้ง	ต่างทรง รูปแสด	๙๓ ก
ไก๋ขันยามบอกได้	โดยกาล	๓๗๑ ก
ไกรสรมาตรแม้อยาก	อาหาร	๒๘๙ ก
ไกรสรเสบท้องแทบ	เสียชี วิตแสด	๒๘๙ ข
ไกลห้าสิบศอกไซ้	หนีสิ่งห สัตว์แสด	๔๙๗ ก
ขนุนผลภายนอกนั้น	หนามหนา	๘ ข
ขนุนสุกส้างแห่ง	สาขา	๘ ค
ขมสะเดาน้ำผึ้งทส	กรปน	๓๐ ก
ขันชนขุขฆ่าไม้	หนามมี	๓๐๐ ก
ข้าท่านคร้านหลีกเจ้า	จากเจียร	๑๘๐ ก
ข้าท้าวเอาจิตท้าว	แม่นหมาย	๘๗ ก
ข้าศึกฤควรรไ	วางใจ	๔๙๒ ข
ขึ้นสู่เรือนท่านบ่	เรียกหา ดนนา	๑๙๓ ก
ขุนเขาสูงร้อยโยชน์	คณนา	๓๗ ข
เชิญใจใคร่เสพเข้า	ของดี	๔๖๕ ข
เชิญทรัพย์สิ้นโลกล้ำ	กลืนของ ดนแสด	๔๖๕ ก
เขาได้มีถ้ำราช	สีห์มา	๕๘๒ ก
เขาได้ไร่ถ้ำราช	สีห์หมาง	๙๕ ก
เขาได้ไร่ถ้ำราช	สีห์หมาง	๙๕ ข
เขาหลวงเหลือแหล่ล้วน	ศิลา	๔๒ ข
เขาใหญ่สูงร้อยโยชน์	คณนา	๓๗ ก
เขาบ่เรียกสักหน้อยขึ้น	เคหา	๑๙๓ จ
เข้าเดือนอย่าหมิ่นพรา	มีไป	๓๔๗ ก
เขียนลงคัตเลือกแล้ว	หลายยก	๕๙๔ ข

โคลงบาทแรก		หมายเลขโคลง
แขกเต้าดูเหว่าแก้ว	โกญจา	๒๔๖ ก
คงคาชลเขี้ยวท้อง	ทางคต	๔๐๙ ก
คงคาหวนน้ำห่อน	จักมี	๒๔๒ ก
คนชั่วหยาบยิ่งถ้อย	ทับทวี	๔๗๘ ก
คนใดกล่าวถ้อยเท็จ	มณฑา	๕๓๗ ก
คนใดคนหนึ่งผู้	ใจถกรรจ	๑๐๖ ก
คนใดใจกระต้างโคตร	พระกุล	๒๑๖ ก
คนใดใจฉลาดด้วย	ปัญญา	๑๑ ก
คนใดใจฉลาดด้วย	ปัญญา	๒๑๕ ข
คนใดใจขานฟุ้ง	งานตาม	๕๖๑ ก
คนใดใจสร้างสัน	ความอาย	๒๑๐ ข
คนใดใจหมั่นเล่ห์	เหล็กजार	๓๔๙ ก
คนใดดำโคตรเค้า	ตระกูล	๒๑๖ ข
คนใดเต็มแน่นว่า	เวอร์กับ ดนนา	๒๕๙ ก
คนใดถอยจากรู้	วิชา	๒๑๘ ก
คนใดถ้อยคร้านละ	วิทยา	๕๖๐ ข
คนใดทรงสัตย์สร้าง	ศีลา	๒๑๓ ข
คนใดน้อมเข้าสู่	โรงธรรม	๕๕๔ ก
คนใดไปเสพด้วย	คนพาล	๑๘ ก
คนใดไปเสพด้วย	คนพาล	๑๘ ง
คนใดโผงพุดโอ้	อึงตัง	๑๒๗ ก
คนใดฟังกรรณแล้ว	บ่ขวย ขวนนา	๒๑๒ ก
คนใดมักน้อยโลก	โอโง	๔๔๓ ก
คนใดมากชู้คบ	พ้องพาล	๒๑๗ ก

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
คนใดมีสิ่งทั้ง	มานะ	๒๑๑ ข
คนใดมีสัตย์ตั้ง	มานะ	๒๑๑ ก
คนใดยืนเหยียบร้อย	ชาวปี	๕๒ ก
คนใดยืนอยู่ร้อย	พรรษา	๕๑ ก
คนใดไร้ทุเรศสิ้น	ความอาย	๒๑๐ ก
คนใดละพ้อทั้ง	มารดา	๒๑๕ ข
คนใดสมเสพด้วย	คนพาล	๑๘ ข
คนใดแสวงเสพด้วย	คนพาล	๑๘ ก
คนใดใสสดด้วย	มฤต	๕๖๒ ก
คนใดहाลภด้วย	มารยา	๕๖๓ ก
คนใดเฒ่าโอชด้วย	เจรจา	๒๑๕ ค
คนตื่นคืนหนึ่งซ้ำ	จริงเจียว	๑๗๖ ค
คนผู้เห็นชาติซ้ำ	พงศ์พันธุ์	๑๓๘ ก
คนผู้เห็นชาติซ้ำ	พงศ์พันธุ์	๔๔๗ ก
คนพาลผู้บาปแท้	ทุจริต	๑๐ ง
คนพาลพวกหนึ่งนำ	ใจหาญ	๔๓๐ ก
คนพาลยังไปรู้	ชาญคิด	๑๐ ก
คนมีมักเหี้ยมแห่ง	หวงแหน	๓๐๔ ก
คนยากอยากภักษ์เดียว	ของแพง	๔๒๓ ก
คนรักมีมากไซ้	ส่อผล	๑๗๓ ก
คนรักมีมากไซ้	แสดงผล	๑๗๓ ข
คนร้ายมักชอบร้าย	ราศี	๒๑๙ ก
คนโลภญาห่อนได้	ครองศีล	๒๙๘ ก
คนหาญฮึกหักหัว	ใจเร็ว	๕๖๖ ก

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
คบกาภาโหดให้	เสียพงศ์	๒๑ ก
คบกาภาโหดให้	เสียพงศ์	๒๑ ข
คบกาภาโหดให้	เสียพงศ์	๒๑ ค
คบคนผู้โหดเค็ล้ม	อับผล	๓๘ ก
คบปราชญ์ชาติเชื้อ	ชาญธรรม	๕๕๕ ก
คบปราชญ์เปรียบเสพอ้อย	เอมใจ	๔๓๒ ก
ครรโลงโลกนิตินี้	มนนาน	๒
คร้านครอบใบจกได้	เสพศิลป์	๒๕๖ ก
คราวดีมีเพื่อนพ้อง	พรุตาม	๒๕๘ ก
คฤหัสถ์ครองเย้าคร้าน	ไคร้งาม นะพ้อ	๔๒๒ ก
ควรมีสามสิ่งเพียง	มณีรัตน์	๒๔๙ ข
ควรเร็วเร็วรวดได้	จิงดี	๓๖๔ ก
ควรแสงสี่สิ่งทั้ง	มณีรัตน์	๒๔๙ ก
ควรแสงสี่สิ่งแท้	มณีรัตน์	๒๔๙ ค
คว่างพิชบคว่างพัน	พันแขน ตนนนา	๒๖๔ ก
ความเพียรเป็นอรแล้ว	เป็นมิตร	๑๑๙ ก
ความรู้ด้อยล้ำ	สินทรัพย์	๑๑๗ ก
ความรู้ผู้ปราชญ์นั้น	นักเรียน	๒๔ ก
ความรู้รู้ยังได้	สินศักดิ์	๑๒๑ ข
ความรู้เรียนเมื่อน้อย	หนังสือ	๑๑๕ ก
ความรู้เรียนรอบไว้	ไบลาน	๔๕๗ ข
ความรู้เลิศก่อเกื้อ	สินศักดิ์	๑๒๑ ก
ความลับอย่าให้ทาส	จับที่	๑๖๔ ก
ความสัจประเสริฐแท้	ทางผล	๕๗๗ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

คับอกออมอยู่ได้	โดยหวัง	๔๒๖ ก
คำใดไปเท่าคำ	คือบุญ	๓๗๖ ก
คำกล่าวกล่าวให้ส้อง	สบทน	๔๖๔ ข
คำแน้นับถึงได้	พึงแสวง	๕๒๑ ก
คุณปรีชาเปรียบด้วย	วราญาณ	๙๐ ข
คุณแม่หนาหนักเพียง	พสุธา	๒๓๑ ก
คุณเคยคนคบค้า	มานาน	๒๕๗ ก
แคะไค้ไปแค้นคัน	ตื่นงู	๓๓๑ ก
โคแก่กัฒญ์อ่อน	กินใบ อ่อนนา	๓๓๕ ก
โคควายวายชีพได้	เขาหนั่ง	๓๐๘ ก
ใครจักผูกโลกแม่	วัดจริง	๑๐๑ ก
ใครซื้อซื้อด้วยตั้ง	ใจกัน	๘๔ ข
ใครซื้อซื้อต่อตั้ง	ตามกัน	๘๔ ง
ใครซื้อสั่งซื้อตั้ง	ต่อกัน	๘๔ ค
ใครซื้อให้ซื้อตั้ง	ใจกัน	๘๔ ก
ใครใดและอยู่เหี้ย	เคหฐาน	๓๕๑ ก
ใครทำโทษทัณฑ์ตอบ	แทนทด	๕๗๕ ก
ใครทำโทษโทษนั้น	แทนทด	๘๕ ก
ใครยกข้าศึกขึ้น	คองจร	๔๙๔ ข
ใครรักยอมว่าเพียง	พงศ์พันธุ์	๔๓๑ ก
มาควายหมายแล่ล้ม	ตัวแพง	๓๒๑ ก
งาสารงอกแล้วหอน	หุดคิน	๒๖ ข
งาสารฤาหอนเหียน	หุดคิน	๒๖ ก
งาสารฤาหอนเหียน	หุดคิน	๒๖ ค

โคลงบาทแรก		หมายเลขโคลง
งามสงฆ์ทรงสร้างสุทธิ	สังวร	๕๕๒ ก
เงี้ยววันกอดพิชราย	ราวโต	๕๘๖ ข
จงเจ้าแห่งห้อง	ทูลชน พ่อฮา	๒๐ ก
จงบับสัปปุรุ	บุญกรรม	๒๐ ค
จงมีจิตรัก	แรงสนิท	๕๗๖ ก
จนไก่อื้อเปิดแขน	ชั้นชาน	๓๓๓ ก
จระเข้ด้น่านน้ำ	โจนหา ภัคษ์เฮย	๖๐ ข
จวงจันทน์แม่แห่งห่อน	โรยรส	๓๒ ข
จักเข้าหาบ้ายศ	ยอดตาม	๓๔๘ ก
จักจับจับให้มัน	กัณฑ์	๓๖๓ ก
จักเจียนจอมปลวกเตี้ย	เต็มภู เขาแส	๓๓๒ ก
จักทำโทษแก่ผู้	ผิดฉกรรจ์ นันนา	๒๖๒ ก
จักเรียนความรู้พิ	นัจคร	๑๑๘ ก
จักเรียนความรู้หาก	ปลงจิต	๑๒๒ ก
จักเรียนคุณรู้หาก	เป็นมิตร	๑๒๒ ข
จันทน์แดงแห่งห่อนสิ้น	กลืนอาย	๓๒ จ
จันทน์เผาเหือดแห่งห่อน	กลืนธาร	๓๒ ก
จันทน์แห่งกลืนห่อนได้	ดรอาน	๓๒ จ
จันทรแจ่มคืนลวงแล้ว	ลดงาม	๕๐๗ ก
จับจองทวยโลกด้วย	ปรนทริพย์ ให้แส	๔๙๐ ข
จามรีชนข้องอยู่	เปลื้องปลด	๖๗ ก
จามรีชนข้องอยู่	แปลงปลด	๖๗ ข
จามรีชนข้องอยู่	หยุดปลด	๖๗ ค
จำลองลักษณ์แล้วเนิ่น	นานครัน	๕๙๕ จ

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
จำสารสับปลอกเกี้ยว	ตื่นสาร	๑๐๒ ก
จำสารสับปลอกเกี้ยว	ตื่นสาร	๑๐๓ ข
จำสารสับปลอกเกี้ยว	ตื่นสาร	๑๐๔ ค
จุดจันทน์เจิมลูปไล่	ชโลมเย็น	๔๗๓ ข
เจ็ดวันนราศรัวง	ดนตรี	๔๘ ก
เจ็ดวันเว่นติดซ่อม	ดนตรี	๔๘ ข
เจ็บโชนเพราะงเงี้ยว	ขบสกันธ	๔๘๖ ก
เจ้านายใช้หุบเสี้ย	คนขาม	๒๗๓ ก
เจียมใดจักเท่าด้วย	เจียมตัว	๒๘๗ ก
ใจชนใจชั่วช้า	โง่งเง	๑๕ ง
ใจบุญบุญนักรู้	เร็วทำ	๒๓๗ ก
ใจเบาใจห้ามยาก	ใจจันท	๒๓๘ ค
ใจแปรใจฟุ้งชาน	โง่งเง	๑๕ ค
ใจแปรใจว่างพื้น	โง่งเง	๑๕ ข
ใจเร็วใจห้ามยาก	ใจจันท	๒๓๘ ก
ใจเร็วใจห้ามยาก	ใจจันท	๒๓๘ ข
ใจหวาดใจฟั่นเฟิ่น	โง่งเง	๑๕ ก
ฉันใดแม่น้ำและ	หนทาง	๑๔๙ ก
ชนใดเด็ดหญ้าห่อ	กฤษณา	๖ ค
ชลธีบังเกิดให้	เป็นตม	๑๔๖ ก
ช้อนปลาหาต้มแต่	เพียงพอ อิมานา	๓๖๙ ก
ช่างหม้อดินตื้นป็น	ปวงภาชน	๒๓๐ ข
ช่างหม้อตีหม้อใช้	ตีฉาน แดกนา	๒๓๐ ก
ช่างหม้อตีหม้อใช้	ตีฉาน แดกนา	๒๓๐ ค

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
ช้างมัวเมียมึงแก้ว	เงินทอง	๑๑๒ ก
ช้างสาร หกศอกไซรี	เสียวา	๔๐๒ ก
ชาติ เกิดรูปพร้อม	อาการ	๕๙๒ ก
ชาติหงส์การอบล้อม	ฤงาม	๓๓ ข
ชาติหนูอยู่เย้าแล้ว	ทำลาย	๓๘๑ ก
ชายแจกเท้าหน้าคช	เคียงความ เทียบแส	๔๐๕ ก
ชายเฉาเขลาขลาดเคลิ้ม	จนจน	๕๗๙ ก
ชายเฒ่าหญิงเด็กเลี้ยง	เป็นเมีย	๕๑๖ ก
ชายใดใจใคร่เหล่น	เป็นพาล	๕๕๐ ก
ชายใดป้องกันได้	เป็นชาย	๕๑๕ ก
ชายใดเร่คบค้า	นารี	๒๑๗ ข
ชายไปสันโดษด้วย	ภรรยา	๕๓๙ ก
ชาวขเลจลาตเล่นใช้	นาวา	๓๔๒ ก
ขุมขุมฤตสุไชร้	สรีรกาล ไหญ่	๔๒๐ ข
เขียรโรคเป็นพิษด้วย	อาหาร	๓๒๔ ก
เชื้อไพรบุญจุตขึ้น	เป็นนาย	๔๖๙ ก
เชื้อไพรบุญปลุกขึ้น	เป็นนาย	๒๗๗ ก
ใช้คนหาญต่อสู้	สงคราม	๑๐๘ ข
ซ่อนเงื่อนงำน้ำขุ่น	ขังใน	๒๖๑ ก
ตรุณบุตรมุตผาดด้วย	เพียรเพียร	๔๕๘ ข
ดวงเดือนดาวบ่ห้อม	เห็นงาม ฤพ้อ	๓๑๗ ก
ดอกบัวหนาม ณ ก้าน	คนฉิน	๑๗๔ ก
ดอยใดมีถ้ำราช	สีห์ประสงค์	๙๙ ก
ดักขลาแล้วไปขึ้น	คอยขลา	๒๘๕ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

ดั่งฤๅแม่น้ำและ	หนทาง	๑๕๙ ข
ดาราที่มีมาร้อย	ถึงพัน	๔๕ ก
ด้าวไคชนนับน้า	ฤๅมี	๕๑๘ ก
ด้าวไคมิตรโหดร้าย	หนึ่งตระกูล ร้ายแสบ	๔๙๘ ก
ดำชลเชือกยุดหมั่น	อย่าคลาย	๓๕๘ ก
ดินฝิ่งแยกกออย่าได้	ยาเยียว	๓๕๙ ก
ตื้อตันท่านไปร้อง	มาเรือน	๑๙๓ ง
ดูเหว่าโนเรศแก้ว	โกญจา	๕๕๙ ก
ดูเหว่าว่องศัพท์ตั้ง	ต่างทรง	๙๓ ข
ดูข้าดูเมื่อใช้	การหนัก	๑๖๑ ก
เดินทางต่างประเทศให้	พิจารณา	๑๙๑ ก
แดดเข้าควันกลุ่มแล	ไฟผิ	๔๔๕ ข
ได้ผู้ผูกพักรเพียง	สัตบรรณ	๔๙๖ ข
ได้อ่อนอมฤตถ้อย	มิตรมาก	๕๐๐ ข
ได้ผลในชั่วนี้	ปรดัยักษ์	๔๓๘ ข
ได้ล้างละพิโรธได้	โดยธรรม	๔๗๗ ข
ได้สินทรัพย์เพื่อค้า	ชนหงส์	๒๒๒ ก
ได้เห็นนักปราชญ์ไซ้	เป็นสุข	๑๙ ก
ตนน้อยแลเฝ้ให้	เกินศักดิ์	๒๕๔ ก
ตมเกิดแต่น้ำแล่น	เป็นกระสาย	๑๙๖ ค
ตมเกิดแต่น้ำแล่น	เป็นกระสาย	๑๙๖ ง
ตมเกิดแต่น้ำแล่น	เป็นสาย	๑๙๖ ข
ตราบไคบาปเบื่องนี้	ไปเตือน	๔๘๗ ก
ต่อ ต้องทุกขโทษถ้อย	ถึงตน	๕๘๕ ก

โคลงบาทแรก		หมายเลขโคลง
ตั้งพันไทเทพรื่อง	ฤทธิรงค์	๘๓ ก
ตัดจันทน์พินมวงไม้	จัมบก	๗๐ ค
ตัดจันทน์พินมวงไม้	จำบก	๗๐ ข
ตัดจันทน์พินมวงไม้	จำปา	๗๐ ก
ตัดต้นกันรากแล้ว	ปลูกแปลง	๒๖๓ ก
ตา มัวมืดคู่เข้า	คูหา	๓๙๗ ก
ดินงูงไชร่หาก	เห็นกัน	๔๙ ก
ดินงูงไชร่หาก	เห็นกัน	๔๙ ข
ดินก่อนผิวแต่เข้า	ทุกวัน	๕๗๐ ก
ดินนอนหน้าขึ้นซอย	บัวบาน	๓๔๐ ข
ดินนอนหน้าแซมซอย	ขึ้นบาน	๓๔๐ ก
ถวยากรกรรพุ่มเพียง	บวรมาลย์ มิ่งแฮ	๓ ข
ถ่อลอยกลางแม่น้ำ	ฤจะเอา	๑๕๘ ข
ถ่อลอยชลเชี่ยวน้ำ	ฤจะเอา	๑๕๘ ก
ถึงจันทน์ลู้กัก	กันเกลือ	๒๘๘ ก
ถึงรื้อยาอวดให้	คนหัว	๓๖๘ ก
ทรชนยากไร้อย่า	ทำคุณ	๘๐ ก
ทรชนอย่าเคียดแค้น	อย่าสนิท	๒๗ ก
ทรชนอย่าเคียดแค้น	อย่าสนิท	๒๗ ข
ทรชนอย่าเคียดแค้น	อย่าสนิท	๒๗ ค
ทรมาณชนชั่วต้อง	โบายดี	๕๐๖ ก
ทรมาณมิตรด้วยไป	พุดกับ เขานา	๔๑๓ ก
ทรัพย์มากหากถ้อยแท้	วาจา	๒๗๙ ก
ทรัพย์มีสี่ส่วนไซ้	ปูนปั้น	๒๕๔ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

ทรัพย์สมบูรณ์ได้	เสมอศิลป์	๔๕๓ ข
ทรัพย์สิ่งใดไปได้คิด	กลับมูล	๔๘๔ ข
ทรัพย์สินบุรุษน้อย	หนึ่งมี	๒๘๐ ก
ทวยใดมิตรล่อลวง	หลายที แล้วพอ	๔๑๐ ก
ทวยตื่นดินค้ำนั้น	ยลนาน	๑๗๖ ก
ทวยราชขบร้างอ้อม	ไอศวรย์	๔๖๘ ก
ทองกวาวหงอนไก่เส้ง	สดสี	๒๓๔ ก
ทองใสในเบ้าสูบ	แสนที่	๖๘ ข
ทองเหลืองเปลืองร้ายห่อน	เห็นมี	๖๔ ก
ทองเหลืองเปลืองร้ายห่อน	เห็นมี	๖๔ ข
ทศนชนอบน้อมมิ่ง	อุตมวงศ์	๓ ก
ทางไกลไปค้าคู่	दनตาย	๓๗๕ ก
ทานทำหักพศให้	สูญหาย	๔๒๗ ก
ทานแทยารักเรื่อง	จำรูญ	๕๒๘ ก
ท่านบ่เรียกฤชขึ้น	เรือนนา	๑๙๓ ค
ท่านไปเรียกเร่งขึ้น	เรือนเขา ก็ดี	๑๙๓ ข
ท่านมีย่าเคลิบเคลิ้ม	ใจตาม	๕๕๗ ก
ท่ามกลางกล่าวถ้อยแต่	พอควร	๒๙๔ ก
ทาสาย่าคิดไว้	วางใจ	๑๖๓ ก
ทำคุณคนประทุษุ์แท้	ทรชน	๘๒ ก
ทำคุณท่านห่อนรู้	คุณสนอง	๘๒ ข
ทำบุญบุญแต่งให้	เห็นผล	๒๓๖ ก
ทำผิดรำลึกได้	พันรา	๕๕๕ ก
ทำผิดลืกลับได้	พันวา ก็ดี	๓๘๕ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

ทำเองก็ดีใช้	อื่นทำ ก็ดี	๕๗๖ ก
ที่สุขจักเสพไซ้	ควรฉวีล	๓๖๑ ก
ที่อยู่แลมิตรแม่	ลามก	๕๙๘ ข
ทุกผาหาแห่งแก้ว	เห็นหา ยากแสบ	๕๕๕ ก
ทุกข์เกิดก่อแรกตั้ง	ตันทา	๕๖๙ ก
ทุกข์ไฉนเพราะอยู่ยัง	โนสถาน	๕๗๙ ก
ทุกข์เสวยวายสุขสิ้น	สันดาน	๕๓๕ ข
ทูลพลชนจุดได้	เป็นขุน	๕๖๙ ข
เทพาพันเทพเรือง	ฤทธิ์รงค์	๘๓ ข
เทศใดดอยไร่รวด	อรัญ	๓๕๓ ก
เทศใดภัยพ้องพาร	พาสรร- พัสต์วันา	๕๑๕ ก
โทษตนจำเงื่อนไข	ห่อนแกล้ง	๓๘๗ ข
โทษตนชนซ่อนแท้	กลปิต	๓๘๗ ก
โทษท่านปานหนึ่งน้อย	เม็ดงา	๑๗๒ ก
โทษท่านผู้อื่นเพียง	เม็ดงา	๑๗๒ ข
โทษท่านผู้อื่นเพียง	เม็ดงา	๑๗๒ ค
ธรรมดาผลม่วงไม้	ตระการ	๒๖๗ ก
ธรรมดา야โรคร้อน	รสชม	๑๗๑ ก
ธิดาจารย์ธรรมแม่	มากหลาย	๕๕ ก
นกน้อยขนน้อยแต่	พอดัว	๑๘๖ ก
นกเพลินฟังพุ่มไม้	ใบบัง	๓๑๒ ก
นกแร้งบินได้เพื่อ	เวหา	๕๗ ก
นกแร้งบินได้เพื่อ	เวหา	๕๗ ค
นกแร้งแร้งร่อนได้	พอเพียง ปีกนา	๒๕๘ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

นกลอดหลุดบ่วงแร้ว	ราวสาม คาบนา	๕๐๙ ก
นกลอดหลุดบ่วงแร้ว	ราวสาม คาบนา	๕๐๕ ข
นกแสกสกุณโทษเค้า	กู่กา	๒๔๕ ก
นพคุณแก่น้ำชาติ	ชาติรี	๖๘ ก
นพคุณใส่บัวสูบ	แสนที	๖๘ ค
นรชนโทษท่านเพียง	วิจารณ์	๔๕๑ ก
นรินทร์พึงรอบรู้	สรรพสรรพ	๕๒๓ ก
นอนบ่หลับซักช้า	ราตรี	๑๗๖ ข
น้อยทรัพย์สัปบุรุษได้	โดยมี	๒๘๐ ข
น้อยทรัพย์อย่าก่อล่อ	เลียนความ	๓๕๖ ก
นักบวชบ่มักน้อย	พินาศ ศีลนา	๔๑๒ ข
นาคาพิษพางเพียง	สุริโย	๒๓ ก
นาคาพิษพางเพียง	สุริโย	๒๓ ข
นาคีมีพิษเพียง	สุริโย	๒๓ ค
นาคีมีพิษเพียง	สุริโย	๒๓ ง
น่านน้ำถาห่อนกล้า	กลืนชล เองแฮ	๒๔๒ ข
นายรักไพร่ไพร่พร้อม	รักนาย	๘๖ ก
นายเรือนเป็นใหญ่หยิ่ง	เรือนตน	๑๘๑ ก
นายเรือนใหญ่อยู่เหี้ย	เรือนตน	๑๘๑ ข
นายหนึ่งแรงโกรธร้าย	คำขาน	๓๘๓ ก
นายหนึ่งแรงโกรธร้าย	เรียกขาน	๓๘๓ ค
นายหนึ่งหยาบหยิ่งถ้อย	คำคม	๓๘๓ ข
นารายณ์วายวันจาก	อาภรณ์	๙๔ ค
นารีนาริษรูป	เป็นทรัพย์	๕๐๑ ข

โคลงบาทแรก		หมายเลขโคลง
นาริรูปเอี่ยมอ่ำ	เป็นทรัพย์	๕๐๑ ค
นาริเสาวภาครูป	เป็นทรัพย์	๕๐๑ ก
นาริหรืออิมแล้	โลมชาย	๓๓๖ ก
น้ำเคียวยงว่าเสียว	ยุงตาม	๗๒ ก
น้ำเคียวยงว่าเสียว	ยุงตาม	๗๒ ข
น้ำเงินน้ำนากแม่	มัวแสง	๓๘๙ ก
น้ำใช้ใส่ตุ้มตั้ง	เต็มดี	๓๘๘ ก
น้ำบ่มจิตรู้	ไหลจร	๒๒๗ ก
น้ำบัวบอกลิกดิน	ชลธาร เทียงแฮ	๒๗๘ ก
น้ำ ฝนหม่นเมฆตั้ง	ตกตะบึง	๔๐๐ ก
น้ำลิกน้ำบึงร่อย	พันนา	๕๕๖ ก
น้ำลิกพานเขี้ยวซึ่ง	สุดพาย	๕๕๖ ข
น้ำเหม็นมล้างสิ่งเหน้า	โจนหยุด	๒๖๐ ก
น้ำอ้อยหรือจักปอง	ปากมด	๓๓๔ ก
นิติศาสตร์สอนสัตว์ล้ำ	โลกา	๔ ข
นิเวศน์ว่างที่ไว้	แคบคับ	๔๗๙ ข
นุชใดผิวผุดเพียง	สุพรรณา	๕๑๓ ก
เนื้อ ในไตดับต้ม	แกงยำ	๓๙๔ ก
เนื้อปองน้ำหญ้าบ	ปองทอง	๓๕ ก
บ่คิดสิ่งใดนั้น	กลับมี เล่านา	๔๘๔ ก
บ่จำความรู้ไว้	ใบลาน	๔๕๗ ก
บรรทมยามหนึ่งไ้	ทรงฤทธิ์	๑๗๘ ข
บรรพชิตกายชูบไซ้	ทรงงาม	๓๑๘ ข

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

บัญญัติลูกเต้าทรัพย์	สินสกล	๑๔๓ ก
บัณฑิตจิตแจ่มแจ้ง	ธรรมา	๔๕๖ ข
บางคาบภาณูมาศขึ้น	ทางลงกิติ	๓๔๕ ค
บางอาทิตย์ขึ้นแจ่ม	ตะวันตก	๓๔๕ ข
บุคคลผู้ฉลาดมาก	ปัญญา	๒๑๕ ก
บุญกรรมก่อเกิดด้วย	ดวงใจ	๕๓๖ ก
บุญยังไปให้อย่า	ชวนชวาย	๕๘๘ ก
บุตรใดครุ่นครุ่นสร้าง	กองกรรม	๔๒๑ ก
บุตรต่ำอ่อนอ้างเพราะ	พงศ์พันธุ์ แม่ฮา	๔๗๕ ข
บุรุษสุดไร้รัก	เมียงาม ชอบฤ	๒๖๘ ก
เบิกทรัพย์วันละบาทซื้อ	มังสา	๓๐๑ ก
ใบบัวฝนตกน้ำ	ขาดขัง	๒๙๐ ก
ใบพ้อคนห่อหุ้ม	กฤษณา	๖ ก
ใบพ้อพันห่อหุ้ม	กฤษณา	๖ ง
ใบไม้ชนห่อหุ้ม	กฤษณา	๖ ข
ประปีภษแบกบำไว้	ก่อนดี	๔๙๔ ก
ประมาณชลชอบชั่วก้าน	โกมุท	๒๗๘ ข
ประโยชน์ใดในชั่วนี้	โอฬาร	๔๓๘ ก
ปราจิณทิศเทียรภาส	กรอุทัย	๓๔๕ ก
ปราชญ์ใดเรื่องรู้อยู่	วิทยา	๒๒๔ ก
ปราชญ์เปรมใดบได้	พาที	๒๒๕ ข
ปลาร้าหุ้มห่อด้วย	ใบคา	๕ ก
ปลาร้าพันห่อด้วย	ใบคา	๕ ข
ปลูกผักปักกยอตอ้อย	เอาผล	๓๖๗ ก

โคลงบาทแรก		หมายเลขโคลง
ปลูกพืชในพ่างพื่น	ธรรณี	๑๓๒ ข
ปลูกไม้หมั่นรดน้ำ	จำเรณู	๓๖๖ ก
ปองมิตรพึงเพิ่มคำ	ของชาย	๑๐๙ ก
ปึกษาอากาศเกื้อ	กำลัง	๔๗ ข
ป่าไถไกลพยัคฆ์ร้าย	ราวี	๙๖ ก
ป่าไถไกลพยัคฆ์ร้าย	ราวี	๙๖ ข
ป่าปงดงล้วนเหล่า	พฤกษา	๔๓ ก
ป่าปงดงไซร์ใคร	ยินดี	๓๑๕ ก
ป่าพึงพาลพยัคฆ์ร้าย	ราวี	๔๘ ก
ป่าหลวงดงใหญ่ล้วน	พฤกษา	๔๓ ข
ป่าหลวงปวงใหญ่ล้วน	พฤกษา	๔๓ ค
ป่าหลวงหลายโยชน์พร้อม	พฤกษา	๔๓ ง
ปางก่อนเคยร่วมน้ำ	ใจจิต	๑๕๕ ข
ปางไ้ปางขาดข้าว	แพงเกี่ยวน สะซังแฮ	๓๙๐ ก
ปางก่อนเคยเสพส้อง	เป็นมิตร	๑๕๕ ก
ปางไ้ปางเชิญข้าว	แพงตัง กัด้	๔๙๙ ก
ปางน้อยสำเหนียกรู้	เรียนคุณ	๑๑๖ ค
ปยุ่นนุ่บาชังเพี้ยน	ทำเนา นะพ้อ	๔๐๗ ก
ปูเปี้ยวหัวเปล่าไซร์	ตีนยัง	๓๙๒ ก
เป็นคนคลาดเหย้าอย่า	เปล่ากาย	๑๙๔ ข
เป็นคนควรคิดกั้	กันภัย	๓๕๕ ก
เป็นคนควรที่รู้	สมาคม	๑๗ ก
เป็นคนควรรอบรู้	สมาคม	๑๗ ค
เป็นคนควรรู้ที่	สมาคม	๑๗ ข

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

เป็นคนคิดแล้วจึง	เจรจา	๓๕๔ ก
เป็นคนจากเหย้าอย่า	เปล่ากาย	๑๙๔ ก
เป็นชายความรู้อยู่	เป็นทรัพย์	๑๒๓ ก
เป็นมนุษย์สุดยากไซ้	ไดปาน	๕๖๘ ก
เป็นเสี้ยนเมียลูกเต้า	เหลนหลาน	๔๔๒ ก
เปือกตมขมขึ้นเชื้อ	กาสร	๑๐๐ ก
ไปเรือนท่านไซ้ร้อ	เนนาน	๓๒๒ ข
ไปถอยทวนส่องไซ้	สุริยา	๓๔๔ ก
ไปถามปราชญ์บ่พร้อม	พาที	๒๒๕ ก
ไปถามปราชญ์บ่พร้อม	พาที	๒๒๕ ค
ไปเห็นน้ำ หน้าด่วน	ชวนกัน	๔๐๔ ก
ผจญคนโกรธด้วย	ไมตรี	๑๐๔ ก
ผจญคนมักโกรธด้วย	ไมตรี	๑๐๔ ค
ผจญคนมีศักดิ์ด้วย	หมอบกราบ	๔๒๘ ก
ผจญผู้พิโรธด้วย	ขันติ	๑๐๔ ข
ผมนิดคิดลิบห้า	วันวาร	๑๙๐ ก
ผลขนุนภายนอกนั้น	หนามหนา	๘ ก
ผลเตี๊ยมดกดาษค้อม	สาชา	๗ ค
ผลเตี๊ยมเมื่อสุกไซ้	มีพรรณ	๗ ง
ผอมทิวทรวงเจ้า	โยคีก็ดี	๓๑๘ ก
ผ้าแสงสมบัติได้	โดยปอง	๕๐๘ ก
ผิรู้จักให้	เทียมคน	๑๒๐ ก
ผิวผ่านนางภูถ้วน	ถึงพัน	๓๘๔ ก
ผู้เชื้อชาติว่องไว	ปรีชา	๑๑ ค

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
ผู้ใดใครเพราะเอื้อน	คำหวาน	๕๐๐ ก
ผู้ใดใจฉลาดล้ำ	ปัญญา	๑๑ ง
ผู้ใดแตกร้างเพื่อน	ปางเดียว	๔๙๓ ก
ผู้ใดทรงสัตย์สร้าง	ศิลา	๒๑๓ ก
ผู้ใดมีมั่งซึ้ง	เงินทอง	๑๔๔ ข
ผู้ใดไวเสนห้น้อม	ในพาล	๔๓๗ ก
ผู้ใดใสสุทธธีสร้าง	โมตร	๕๗๔ ก
ผู้ป้องประโยชน์ให้	คำสอน สัจนา	๕๘๐ ก
ผู้เพ็ญพิตรผู้ปราชญ์	ปรีชา	๕๑๗ ก
ผู้มีเพียรภาพหยิ่ง	เป็นประมาณ	๕๕๐ ก
ผู้มีวิริยะรู้	วิทยา	๕๖๐ ก
ผู้ถูรับจับเสียม	ฝ่าหนาม	๔๕๙ ข
ผู้โลกโลมจิตได้	โดยทรัพย์	๔๙๐ ก
ผู้สอนสิ่งชอบไว้	หวังผล	๕๓๔ ก
ผู้อื่นคณะเพิ่มนั้น	นับญาติ	๑๓๐ ข
เผ่าพาลพวกไปรู้	คุณคน	๒๒๑ ก
เผือกเผ่าพุนหิตระให้	คือพันธุ์ เผ่านา	๑๓๐ ก
แผ่นดินดินชาติไร่	ฤาณี	๓๔๓ ก
ฝนแล้งรุกชาติเศร้า	โศกสลด	๓๑๐ ก
ฝูงหงส์หลงเข้าสู่	ฝูงกา	๓๓ ง
ฝูงหงส์หลงอยู่ด้วย	ฝูงกา	๓๓ ค
เผ้าท้าวคือเสพด้วย	ยาพิษ	๑๗๗ ข
เผ้าท้าวเทียมเสพด้วย	ยาพิษ	๑๗๗ ค
เผ้าท้าวเทียมเสพด้วย	ยาพิษ	๑๗๗ ง

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

เฝ้าท้าวแห่วัน	หกกง	๕๓๓ ก
เฝ้าท้าวแลเสพด้วย	ยาพิษ	๑๗๗ ก
พงศ์แม่ต่ำต้อบุตร	วาทา ชั่วแฮ	๔๗๔ ข
พงศาต่ำซ้ำชั่ว	ทรุดทวาม	๔๔๗ ค
พงศาต้อยแท้มั่ง	มีทรัพย์	๔๔๗ ข
พญาแก้วข้าศึก	เบียดเบียน	๕๘๖ ก
พินัยพินเตือนร้อน	ไรดา	๒๔๐ ก
พระจันทร์โอบาสด้วย	ราตรี	๑๔๙ ก
พระธรรมดุดงแก้ว	จินดา	๕๔๖ ก
พระนารายณ์เว้นจาก	อาภรณ์	๙๔ ข
พระสมุทรสุตลิกสัน	คณนา	๗๗ ก
พระสมุทรโหว่หวาดห้วย	คลองชม	๖๕ ก
พระสมุทรโหว่หวาดห้วย	คลองสรวล	๖๕ ข
พระสุริยะแสงส่องต้อม	พสุธา	๕๗๒ ก
พราหมณ์พฤตเกลียดน่าย่อม	เสียกิจ	๓๓๙ ก
พริกเผ็ดใครเผ็ดให้	ฉันท	๓๑ ก
พริกเผ็ดใครให้เผ็ด	ฉันท	๓๑ ข
พฤกษ์ไธสสว่างลูก	เหลือหลาย	๓๑๑ ก
พฤกษ์ผลต้นดกเบื่อง	ปลายวาย	๓๑๔ ก
พลขลาดไปอาจสู้	สงคราม	๕๓๐ ก
พลอดนักรมกพลาดพลั้ง	พลันผิด	๑๒๖ ก
พลั้งปากเพลินพลาดพล้อย	พลอยที่	๕๕๔ ก
พลูหมากจากโอบฐุโธ	เสียศรี	๙๗ ข
พลูหมากปุนจากสัน	เสียรส	๔๑๙ ข

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
พวกพ้องผิดเท่าช้าง	จำเภา	๓๘๖ ก
พหูสูตแม่พูด	ปุงฉา	๕๕๑ ก
พ่อชั่วคนรู้ยอม	สาธารณ์	๑๖๗ ก
พ่อตายคือจันทรกึ่ง	หายหัก	๑๖๘ ก
พ่อตายคือจันทรกึ่ง	หายหัก	๑๖๘ ข
พ่อแม่ผูกเคียดแค้น	โพรี บุตรโจน	๕๑๘ ก
พ่อแม่เมื่อหนอน้อย	ฤาสอน	๕๑๘ ข
พาสีขี่คล่องคล้อย	ควรคลา	๒๐๐ ข
พาสีขี่คล่องแคล้ว	ไคลคลา	๒๐๐ ก
พายเกิดพ่อยำรัง	รอพาย	๒๕๑ ก
พาลชนเพียรส้องสร	เสริญบัณ ษิตเส	๕๘๙ ก
พาลชนแน่นแค้นกล่าว	นินทา	๕๕๐ ก
พาลชื่อลือยศเบื่อง	ไปงาม	๕๘๘ ข
พาลใดเตียงใจแจ้ง	ตนพาล	๕๓๙ ก
พาลเผ่าเฉาโอดแท้	มาหา	๑๐ ค
พาลเผ่าเสพบาปให้	เห็นหวาน	๕๘๗ ข
พาลมีอิสรเรื่อง	ยศพล	๕๘๘ ก
พิมเสนมืรสเร้า	เสาวคนธ์	๓๗๗ ข
พิมเสนรयरสเร้า	เสาวคนธ์	๓๗๗ ก
พิษร้อนในโลกนี้	มีสาม	๑๖๙ ก
พึงประจัญชนไปสร้อง	สารธรรณ์	๕๒๙ ก
พึงเสพลับบุรุษแท้	เมธี	๕๗๑ ข
พึงอวยโอวาทไว้	ไนตน ก่อนนา	๒๒๙ ก
พูดมากนิกมันหมิ่น	พินคำ	๕๖๗ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

เพื่อนกิน สิ้นทรัพย์แล้ว	แห่งนี้	๔๐๓ ก
เพื่อนมิตรมีอย่าได้	ทำลาย	๕๔๒ ก
แพ้ศึกหลบหลีกได้	รอดตน	๑๐๗ ก
แพ้ศึกหลบหลีกได้	รอดตน	๑๐๗ ข
พีกแพ่งแดงเต้าถั่ว	งายล	๑๓๒ ก
พีกแพ่งแดงเต้าถั่ว	งายล	๑๓๒ ค
ภิกษุมักมากแล้ว	ลัษณ	๔๑๒ ก
ภูเขาทั้งแห่งล้วน	ศิลา	๔๐ ก
ภูเขาทั้งแห่งล้วน	ศิลา	๔๐ ค
ภูเขาเป็นแห่งพื้น	ศิลา	๔๐ ข
ภูเขาเหลือแหล่ล้วน	ศิลา	๔๒ ก
ภูเขาเหลือแหล่ล้วน	ศิลา	๔๒ ค
ภูเขาเนกกล้า	มากมี	๓๙ ก
เกตราเพียบสันลุ่ม	จมอรร ฦพนา	๑๒๕ ก
มณฑกอกแอ่นหลัง	เทียมสี หาราชแ	๔๖๗ ก
มณฑกทำเทียบท้าว	ราชสีห์	๖๑ ก
มณฑกทำเทียบท้าว	สีหะ	๔๓๖ ก
มณฑกยกอาจเอื้อม	ราชสีห์	๔๖๗ ข
มณีค้ำมหาหอนได้	ทุกเขา	๔๔๕ ข
มดแดงแมงป่องไว้	พิษหาง	๒๒ ค
มดแดงแมลงป่องไว้	พิษหาง	๒๒ ก
มดแดงแมลงป่องไว้	พิษหาง	๒๒ ข
มักคร้านถารอบรู้	วิทยา	๒๕๖ ข
มักคร้านถารอบรู้	วิทยา	๔๓๔ ค

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
มักได้ให้คิดได้	สองสถาน	๒๕๓ ก
มักเมาหมดสัจถ้อย	เจรจา	๔๒๒ ก
มัจฉามีทั่วห้อง	ชโลธร	๔๔ ก
มารตายศหยังลูก	คำหวาน	๔๗๕ ก
มารดาเหตุโหดห้วน	วาวา	๔๗๔ ก
มิตรกลับกลายโทษล้วน	ลับหลัง	๑๒๙ ค
มิตรพาลอย่าคบให้	สนินัก	๒๘ ค
มิตรแท้ทำโทษให้	เตียวคราว	๔๙๓ ข
มีข้าชิดชอบใช้	หลายสถาน	๑๖๒ ก
มีเงินให้ท่านกั	ไปนา	๒๐๒ ก
มีตนเคิบเพียงภู	เข่าปาน	๒๘๓ ก
มีบุตรบ่ได้ตั้ง	ตีนมือ	๒๖๖ ก
มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ	๑๔๒ ก
มีมั่งสมบัติทั้ง	เงินทอง	๑๔๔ ก
มีม้าบขี่ให้	อาจิณ พยศแซ	๓๒๘ ก
มีมิตรจรรอรู้	รักสนิท	๒๐๘ ก
มีมิตรจิตอย่าให้	สนินัก	๒๘ ก
มีเรือค้าชี้ห้า	ลำนอ ห้ามแฮ	๒๐๑ ข
มีเรือรวัดน้ำ	ฤาวย	๓๒๙ ก
มีฤทธิ์รู้ยังแม่น	สัพพัญญู ก็ดี	๑๔๑ ก
มีฤทธิ์แรงมากแม่	ทศพลกัตี	๑๔๐ ก
มีฤทธิ์ล้ำโลกหล้า	ธาดรี	๕๔๘ ก
มีลูกคือลูกชี้-	กาแก	๑๔๘ ข
มีลูกจากโทษแท้	สาธารณ	๑๔๕ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

มีลูกต้อลูกชี้	กาแก	๑๔๘ ก
มีลูกลูกเล่าไซ้	หลายประการ	๑๔๗ ก
มีศิลปศาสตร์รู้	ไต่ไต่ กี่ตี	๓๑๖ ก
มีสินทรัพย์น้อยหลัง	ไหลริน	๒๘๐ ค
มีสินบ่เท่าด้วย	ศิลปศาสตร์	๑๓๔ ก
มีสินฤาเท่าผู้	มีคุณ	๑๓๔ ง
มีอายุร้อยหนึ่ง	นานนัก	๕๐ ก
มีอายุอยู่ร้อย	ปีปลาย	๕๕ ข
มีอ ช้ายชาวาคนัว	ฤามี	๓๙๖ ก
มีอตัวนคิดจะมล้าง	เขาหมาย	๗๔ ก
มุขมาศผาดเพียงสร้อย	บัวพรรณ	๔๙๖ ก
มูลบาปคือโลกสัน	แสวงหา	๒๔๑ ก
เมตตาเดือนจิตให้	คนหวัง ฟังนา	๔๓๓ ก
เมยิตตุงทาสรู้	การเรือน รอบแะ	๔๒๔ ก
เมยิตใจดุร้าย	ริษยา	๔๐๖ ก
เมยิต่านพิศพางเพียง	มารดา	๒๐๙ ก
เมยิต่านพิศพางเพียง	มารดา	๒๐๙ ข
เมยิตมากจูงระมัดหมั้น	ตัวตน	๑๕๑ ก
เมยิตหลายระวังถ่ายกัน	ตัวตน	๕๖๕ ก
เมื่อน้อยเรียนรำรู้	วิทยา	๑๑๔ ก
เมื่อน้อยเรียนแรงรู้	วิชา	๑๑๔ ข
เมื่อร้อนน้ำท่านให้	เย็นใจ	๒๓๒ ก
เมื่อร้อนให้น้ำด้วย	เย็นใจ	๕๘๙ ก
เมืองใดไว้ราชทั้ง	ปราชญ์สดับ กี่ตี	๔๑๗ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

แม่ต่ำบุตรเบิกถ้อย	หยาบนา	๔๗๔ ค
แม่ข้าคั่งคดเคี้ยว	ควรจร	๒๒๓ ก
แม่เหมือนข้าศึกทั้ง	บิตร ด้วยแฮ	๔๑๘ ค
แม่โถมเจ็ดเจ็กไท้	เทพา	๒๘๑ ก
แม่ตันโตเดิบเพี้ยง	เขาเขิน	๒๘๓ ข
แม่ตระกุลถ้อยแท้ปัญ-	ญาทราม ก็ดี	๔๔๖ ก
แม่บุญยังอย่าไต่	ชวนชวาย	๑๘๕ ก
แม่มีทรัพย์ยังทั้ง	ยศถา	๒๑๔ ก
แม่มีเนตรพางเพี้ยง	พันจัก ชุแฮ	๑๓๙ ก
แม่นั่นตัวเล็กเพี้ยง	ผุยผง	๒๘๒ ข
แม่นำคุณท่านได้	ถึงพัน	๘๑ ก
แม่นมีความรูด้ง	สัพพัญญู	๙๐ ค
แม่นมีคุณรูด้ง	สัพพัญญู	๙๐ ก
แม่นมีตัวใหญ่เพี้ยง	ภูผา	๑๓๗ ก
แมลงภู่ว่อนเกล้า	บุษบา	๓๔ ค
แมลงวันเด็กน้อยท่วย	นารี	๑๖๐ ก
แมลงวันท่วยเด็กน้อย	นารี	๑๖๐ ข
แมลงวันแสวงเสพด้วย	ลามก	๓๔ ก
แมลงวันแสวงเสพด้วย	ลามก	๓๔ ง
แมลงเห็นผลมั่งไม้	เตื่อแดง	๗ ข
แมวล่าหนูแซ่ซี้	จรจรัล	๖๖ ก
ไม้ค้อมมีลูกน้อม	นวยงาม	๑๖ ก
ไม้ล้มควรค่าไม้	ควรการ	๗๘ ก
ไม้ล้มควรค่าไม้	โดยหมาย	๗๘ ข

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

ไม้ล้มจักคามให้	ดูการ	๗๙ ก
ยศศักดิ์จักเกิดด้วย	บุญทำ	๒๗๕ ก
ขอข้ายอเมื่อแล้ว	การกิจ	๓๔๖ ก
ยาพิษปราษฎ์หอนร้อง	ว่าพิษ	๔๘๒ ข
ยาพิษอ่านอ้างว่า	พิษแสง	๔๘๒ ก
ยาย่าประกอบด้วย	มนตร์ดล	๑๓๓ ก
ยาย่าประกอบด้วย	มนตร์ดล	๑๓๓ ข
ยางชาวชนเรียบร้อย	ดูดี	๙ ข
ยางยลชนสุทธีไสร	ดูดี	๙ ก
ยามยากไร้น้อย	ปัญญา	๕๗๓ ก
ยามโรคร้อนคำข้าว	แพงตาย	๔๙๙ ข
ยามศึกนิกกลั่นแก้ว	โยธา	๑๐๘ ค
ยามสุขชมชื่นช้อย	สำราญ	๕๘๘ ก
ยาวชีพชนโจดล้อง	เสพบัน ฑิตแฮ	๑๐ ข
ย่ำผัวกล้วยยิ่งเพียง	ราชา	๕๗๑ ก
ยีนเดินนอนนั่งด้วย	เมธี	๔๗๑ ก
ยีนอาตมพุทธไสร	เป็นสุข	๔๔๐ ก
ยุงยลยั้งเมฆห้อง	หาวคลอง	๔๔๘ ก
เย็นกายรอบร่มไม้	โบหนา	๒๓๓ ก
เย็นเงาฤกษ์มิ่งไม้	สุขสบาย	๒๓๓ ข
เยาวรูปหนุ่มเนาเนื้อ	โนวงศ์ ตระกูลแฮ	๒๕๕ ก
เยาวรูปหนาหนุ่มเนื้อ	โนวงศ์ ตระกูลแฮ	๒๕๕ ค
เยี่ยคุณพูนสวัสดิ์ให้	คือพันธุ้ ผ่านา	๔๙๑ ก
เยี่ยใดคุณกอบแก้ว	ชอบญาติ	๔๙๑ ข

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
โยคีมีจิตแผ้ว	ไพบูลย์	๕๓๕ ก
โยธากล้าศึกรู้	ปรปักษ์	๕๖๒ ข
โยธาทั้งสาตร์สู้	สงคราม ชอบฤฯ	๒๖๙ ก
โยธาทั้งสาตร์สู้	สงคราม บ่ควร	๔๖๒ ก
รถใหญ่กว่าเพื่อนพ้อง	ร้ถา	๖๐ ก
รบศึกชนะได้	ในณรงค์	๑๐๕ ก
รบศึกชนะได้	ในรงค์	๑๐๕ ข
ร่วมรักนักปราชญ์เชื้อ	ชาติรี	๒๒๖ ก
รสหวานในโลกนี้	มีสาม	๑๗๐ ก
ร้อยคนคนหนึ่งกล้า	กลางณรงค์	๑๑๑ ข
ร้อยคนคนหนึ่งกล้า	กลางณรงค์	๑๑๑ ค
ร้อยคนหาแก้วนแก่แล้ว	กลางรงค์	๑๑๑ ง
ร้อยคนหาผู้แก่แล้ว	กลางณรงค์	๑๑๑ ก
รักกันอยู่ชอบฟ้า	เขาเขี้ยว	๘๗ ข
รักเจ้าจงรักให้	เป็นยุติ ธรรมนา	๒๗๐ ก
รักทรัพย์อย่ายิ่งด้วย	วิชา	๒๐๗ ก
รักบุตรสืไปให้	พากเพียร	๔๑๘ ง
รักมิตรสุภาพไซ้	สมรมิตร	๒๐๖ ข
รักมิตรสุภาพไซ้	มีมิตร มานา	๒๐๖ ก
รักมิตรอย่าคบสนิห	ทั้งตน	๒๘ ข
รังแกกำปั่นด้อย	ตีดิน	๓๘๐ ก
รังษีสรรเสกถ้วน	ถึงพัน	๕๘๗ ก
รัตจันทนในโลกนี้	ยาเย็น ยิ่งแส	๔๗๓ ก
รัตจันทนแม่มาตรแห่ง	ฤฯหาย กลิ่นเฮย	๓๒ ค

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

รู้เรือกไรรอบไว้	โดยประมาณ	๕๖๔ ค
ร่างกายมนุษย์นี้ไป	เป็นการ	๓๐๙ ข
ร่างมนุษย์นี้ไป	เป็นการ	๓๐๙ ก
ร่างร้ายอดอ้างรูป	สมทรง	๕๖๖ ข
ราชรถปรากฏด้วย	ธงชัย	๙๑ ข
ราชรถปรากฏด้วย	ธงไชย	๙๑ ก
ราชาแรงร้ายโรค	ราญยุทธ	๕๘๐ ก
ราชาธิราชน้อม	ในสัตย์	๑๗๙ ก
ราชาธิราชน้อม	ในสัตย์	๑๗๙ ข
รำฟ้อนสุนทรด้วย	รูปา	๙๒ ก
รำฟ้อนสุนทรด้วย	รูปา	๙๒ ข
รปองอย่าอาจเอื่อม	ปองสูง	๔๘๓ ก
รู้คิดคำที่ม้วย	หมดทุน	๓๗๒ ก
รู้ดีตรึงด้วย	รณแรง รวดแสบ	๒๔๔ ค
รู้ดีอัสตรด้วย	รณแรง รวดแสบ	๒๔๔ ก
รู้ธรรมเทียมเท่าผู้	ทรงไตร	๕๗ ก
รู้่น้อยว่ามากรู้	เริงใจ	๕๘ ค
รู้่นกมกพลาดพลั้ง	พลันตาย	๕๘๑ ก
รู้พูดพอสัมพันธ์	พงศ์ตัว พ้อฮา	๔๖๔ ก
รู้เร็วม้ามั่งด้วย	ควบขับ	๒๔๔ ข
รู้ศิลปศาสตร์หยิ่ง	ธนพิตร พ้อฮา	๔๕๓ ก
รู้หลบ พบเด็กเสียน	กลัวไกล	๔๐๑ ก
รูป ชั่วแต่ชอบแล้ว	ไต่ปาน	๓๙๙ ก
รูปชั่วมักแต่งแล้ง	เกลาทรง	๕๙ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

รูปชว้หมักแต่งแก้ง	เกลาทรง	๕๙ ข
รูปชายหญิงทั่วห้อง	ธาดรี	๓๐๖ ก
รูปร้ายหมักโอ้อ	แต่งสกันธ	๔๖๖ ก
รูปแรงดูร่างร้าย	รุงรัง	๙ ค
เริ่มการตรองตรึกไว้	ในใจ	๑๘๘ ก
เริ่มการตรองตรึกไว้	ในใจ	๑๘๘ ข
เริ่มร่นฤาเพิ่มเพี้ยน	วิทยา	๑๑๖ ข
เรียนพระธรรมแท้ผูก	ศาสนา	๑๐๓ ก
เรียนรู้ครูบอกได้	เสร็จสรรพ	๑๘๔ ก
เรียนศิลป์แสงทรัพย์ข้า	ชมผล	๒๕๒ ข
เรียนศิลป์แสงทรัพย์ต่อม	เดินไศล	๒๕๒ ค
เรียนศิลปศาสตร์แสงทรัพย์ต่อม	เดินไศล	๒๕๒ ก
เรียนสรรพสาศาสตร์สิ้น	เพลงศิลป์	๑๘๓ ก
เรือแพพังขี่ข้าม	คงคา	๓๓๗ ก
เรือนไดย่ำคำเข้า	สนธยา	๓๕๒ ก
เรือนไร่บุตรสืบชั้น	ทรัพย์มอด	๔๑๔ ก
เรือนหรือมีบุตรแล	ลับสูญ	๕๑๙ ก
เรือนเหยาตนอยู่นั้น	อย่าหมอง	๓๒๐ ก
แรงรักพาลพวกข้า	ทรชน	๔๓๗ ข
ไร้สิ่งสิ้นแล้วอับ	ปัญญา	๒๐๔ ก
ฤทัยท้าวบ่เทียบฝัน	วรพิตร	๔๖๘ ข
ฤทัยโสภาคด้วย	ชูบทรง	๓๑๘ ค
ล่อปลาเหยื่อชอบน้ำ	ใจปลา	๓๒๗ ก
ลับหลังคุณขดลาง	นินทา	๑๒๙ ข

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

วิชาที่ยิ่งแก้ว	ราคา	๑๓๔ ค
วิชณเวศวันเชริดสร้อย	อาภรณ์	๙๔ ก
เว้นประทุษรุเพื่อนมิตรทั้ง	อาจารย์	๕๕๓ ก
เว้นวิจารณ์ว่างเว้น	สดับฟัง	๕๖ ก
เว้นหมากปากเปล่าเปรี้ยว	เด็เจตยา	๙๗ ก
เวฬุลัดหน่อขึ้น	ลำหลาย	๓๐๗ ก
แว่นดามาใส่ผู้	อันธการ	๓๕ ก
คัดรุธยาสนิหคุ่น	เจรจา	๔๙๒ ก
ศาสตรโศจะล้ำเท่า	ธรรมาน	๒๓๙ ก
ศิลปศาสตร์ทุกสิ่งล้วน	แสดงผล	๒๕๐ ก
ศิษย์ใดโลกเล่าหว่า	เรียนธรรม	มากแส ๔๗๐ ก
ศิษย์เสพศิลป์มากล้น	เหลือจำ	๔๗๐ ข
เศษเพลิงเศษนี้้น	ชวนัก	๔๙๕ ก
เศษนี้เศษไฟไว้	เหลือพิน	๔๙๕ ข
สกุณกากระเหว่าไซ้	เหมือนกัน	๒๔๗ ก
สงครามปลอบปลุกเลี้ยง	คนหาญ ยุทธแธ	๑๐๘ ก
สงครามเสพทแก้ว	อาสา	๑๐๘ ง
สงครามแสวงท่วยแก้ว	อาสา	๑๐๘ จ
สงสารจักรสี่นี้	เวียนวัย	๕๙๓ ก
สดับธรรมหน้อยหนึ่งอ้าง	อวดแกลง	๕๘ ข
สตรีตีรูปได้	เป็นทรัพย์	๑๘๒ ก
สตรีตีรูปได้	เป็นทรัพย์	๕๐๑ ง
สถานใดยืนข่าวเจ้า	บัณฑิต อยู่แธ	๔๕๖ ก
สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อ	ในตน	๑๓๑ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

สบพบคนเคลิ้มอย่า	เจรจา	๒๐๓ ก
สบพบคนเคลิ้มอย่า	เจรจา	๒๐๓ ข
สมสังวาสข้าชาติ	ชายา	๕๒๕ ก
สวรรณ แสงสุхай	เสยกรรม	๕๙๐ ก
สอนคนเห็นชาติข้า	โอดเจ้า	๒๒๐ ก
สอนศิษย์หลงเล่ห์ให้	ศึกษา	๕๒๖ ก
สังขารหว่าผู้ว่า	ดนตรีนง	๗๓ ก
สัตว์อื่นตื่นตื่นแต่	ควรไกล	๓๗๘ ก
สามภพพรหมโลกพูน	ลงมา	๕๗๘ ก
สารซบมันร้ายชี้	ขาดขอ	๓๓๐ ก
สารสืบฉบับสัน	เสร็จสนอง	๕๙๔ ค
สารทกาลใหญ่ล้ำ	ฤดูแล	๔๒๐ ก
สำร้ายไฟเคียดสัน	ไฟศัลย์ โศกนา	๔๗๗ ก
ลักขาทยังล้ำ	คัมภีร์	๓๒๓ ก
สิ่งใดควรบิได้	อย่าหวัง	๕๘๓ ข
สิ่งสินทรัพย์แต่ล้วน	ของรัก	๕๔๗ ก
สินใดบ่ชอบได้	มาเรือน	๑๙๕ ก
สินใดบ่ชอบได้	มาเรือน	๑๙๕ ข
สินน้อยพางเพียงผัก	กาดผง	๒๘๒ ก
สินสัตชนน้อยแต่	พอควร	๕๔๑ ก
สัร้อยแปดบพลัน	สุดแสง	๕๙๔ ก
สืพรชกล่าวว้าไ้อ	พาลหมู	๑๓ ก
สืพรชร้องว้าไ้อ	พาลหมู	๑๓ ข
สุขใดไปสุขเฝ้า	นฤพาน	๕๙๑ ก

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง
สุนัขสบสุนัขให้	ไกรธ ๔๒๕ ข
สุนัขเห็นกันกัน	ตะกุกกัน ๔๒๕ ก
สู่เรือนท่านอย่าหนั้	เนานาน ๓๒๒ ก
สูงศักดิ์ต้านต่อด้วย	ถ่อมตน ชนะแษ ๔๘๑ ก
สูงสารสี่เท้ายัง	เหยียบยัน ๓๑๙ ก
สูญทรัพย์กับขุนซ้อง	เคื่องใจ ๔๖๓ ข
สูตรสดับด้วยวัตร	จรรยา ๔๖๐ ข
เสน่หาอย่าปล่อยสิน	สุดสัง ๓๖๐ ก
เสพแสงอาทิตย์ด้วย	โดยหลัง ๔๒๔ ก
เสวกพุ่มเฝ้าทุก	ทิวา ๕๓๑ ก
เสวกาวางจิตไว้	ฤาวาย ๕๓๒ ก
เสียทรัพย์หนึ่งเคียดเค้น	เคื่องใจ กิติ ๔๖๓ ก
เสียทรัพย์ครองอย่าได้	เสียยศ ๖๙ ก
เสียเพียรห่อนารู้	วิทยา ศิลปแษ ๔๓๔ ก
เสียสินสงวนศักดิ์ไว้	วงศ์หงส์ ๖๙ ข
เสียสุขจะก่อเกื้อ	บุญโฉน พ้อฮา ๔๓๕ ก
เสือใดแรงร้ายระ	พะพง ๑๒๘ ก
เสือผอมกวางวิ่งเข้า	โจมขวิด ๖๓ ก
แสนทรัพย์ฤาเปรียบเสียว	ส่วนวิท ยาแษ ๑๓๔ ข
แสงรู้พึงคบด้วย	บัณฑิต ๑๐๙ ข
โสนัขสุนัขพ้อง	พบกัน ๔๒๕ ค
หงส์ทองเสพล้องสู่	ฝูงกา ๓๓ ก
หญิงชั่วชั่วร้ายรัก	ฤาดลาด ๑๕๔ ก
หญิงชั่วผิวหย่าร้าง	สามคน ๑๕๓ ค

โคลงบาทแรก	หมายเลขโคลง	
หญิงชายบ้าบาปเถา	ทูลชน	๑๖๖ ข
หญิงใดจ่ายทรัพย์ซื้อ	สาธารณ	๕๔๑ ก
หญิงใดผัวราศร้าง	สามคน	๑๔๓ ก
หญิงใดร่วมรักส้อง	สวามี	๕๑๑ ก
หญิงทาสทางทาสใช้	โดยควร	๑๖๕ ก
หญิงบ้าเคลาเด็กเถา	ทูลชน	๑๖๖ ก
หญิงปองแปรชาติเชื้อ	เป็นชาย	๕๑๔ ก
หญิงประทุษรู้ทำเลหื้อซ่อน	เหนือชาย	๑๕๒ ก
หญิงพาลเพือกกล่าวร้าย	ริษยา	๕๑๐ ก
หญิงม่ายร้ายผัวร้าง	สามคน	๑๕๓ ข
หญิงย้ายผัวเสพอไซร์	สองสาม	๕๐๕ ก
หนึ่ง เนื้อเถื่อท่านไว้	รองกาย	๓๙๕ ก
หน้าแถมขึ้นช้อยเช่น	บัวบาน	๑๙๙ ข
หน้าใสกลดั่งแก้ว	บัวบาน	๑๙๘ ก
หนามผ่าใครเสียมเล้า	แหลมเอง	๔๕๙ ก
หนีโคมหิงส์ห่างห้า	สิบศอก	๔๙๗ ข
หนีเสือขึ้นไม้รอด	ปากเสือ	๓๗๔ ก
หนึ่งใจไปไม่ร้อง	รำเพลง	๕๑๒ ก
หนุ่มแน่นทรงทรวดพริ้ง	เพราะอาตม์	๒๕๕ ข
หนูครวญใครพันจัน	จำไกล	๓๑๓ ก
หนูร้ายแรงโทษแท้	เรือนผลาญ	๓๘๑ ข
หมอแพทย์ทายว่าไข้	ลมคุม	๑๓๖ ก
หมอแพทย์ทายว่าไข้	ลมคุม	๑๓๖ ข
หมันลอดสอดสิบถ้อย	เวรี	๒๗๔ ก

หมายเลขโคลง

หมั่นสดับฟังท่านพร้อง	แปลความ	๔๖๐ ก
หมาไต่ตัวร้ายขบ	บาเทา	๒๙ ก
หมาไต่ตัวร้ายขบ	บาเทา	๒๙ ข
หมาเฮฮสุเหนื่อยแท้	ทุกวัน	๓๙๑ ก
หมากพลูปูนไปบ้าย	บ่รางวัล รสนา	๔๑๙ ค
หมากพลูเสียปูนไซร์	เสียรส	๔๑๙ ก
หมูเขาเขามัดไว้	จักห้าม	๓๗๓ ก
หมูเห็นสีหราชทำ	ชวนรบ	๑๒ ข
หมูเห็นสีหราชร้อง	ชวนรบ	๑๒ ก
หยกหยกนกได้ไม่	พอแกง	๓๐๓ ก
หลังคาขาดแล้วล้วย	ตามกัน	๓๗๐ ก
หลีกเกวียนให้หลีกห้า	ศอกหมาย	๑๙๙ ก
ห้วนห้วนว่าอยู่ใกล้	ลมกวน	๓๔๑ ก
หวานใดในโลกนี้	มีสาม สิ่งนา	๑๗๐ ข
หอมกลืนดอกไม้ที่	นับถือ	๒๓๕ ก
หัวล้านไปรู้มก	มองกระจก	๓๕๐ ก
หัว หูดชั่วช้า	ใจโล	๓๙๘ ก
หายากเชิงรอบรู้	การกิจ	๑๑๐ ก
หาสินห้าขวบเข้า	พยายาม	๑๑๓ ก
หาสินห้าขวบแท้	พยายาม	๑๑๓ ข
หัววันเว่นติดพื่อน	ดนตรี เสียนา	๕๐๒ ข
หัววันเว่นหัดซ่อม	เสียพิณ พาทยแส	๕๐๒ ก
หาญหัวดาวบได้	จวนฟัน	๓๗๙ ก
ห้ามเพลงไว้อย่าให้	มีคว้น	๔๑ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

หึงห้อยส่องกันชู	แสงจันทร์	๖๒ ก
เห็นใดจำให้แน่	นึกหมาย	๑๒๔ ก
เห็นท่านมีอย่าเคลิ้ม	ใจตาม	๑๘๗ ก
เห็นภัยใหญ่แต่ช้า	จักถึง ดนแซ	๔๑๖ ก
เหมหงส์เสี่ยงชีพด้วย	สาคร	๔๖ ก
ให้ท่านท่านจักให้	ตอบสนอง	๘๙ ก
ให้ท่านท่านจักให้	ตอบสนอง	๕๔๔ ก
อดโตเต็มตื่นด้วย	กุศล	๕๒๐ ก
อย่าโกรธโทษทั่วไ	เทวา	๑๓๕ ก
อย่าซุดชอดท่านด้วย	วาทา	๒๙๖ ก
อย่าคบคนหมู่ร้าย	ทรชน	๒๒๘ ก
อย่าคบคนหมู่ร้าย	ทรชน	๒๒๘ ข
อย่าชักน่าน่านเข้า	คลองคู	๒๙๗ ก
อย่าทำความเสน่ห์ด้วย	ทรชน	๔๕๒ ก
อย่าโทษโทษทั่วช่วย	เทวา	๑๓๕ ข
อย่าโทษโทษทั่วช่วย	เทวา	๑๓๕ ค
อย่าปองรักร่วมด้วย	นรพาล	๔๘๕ ข
อย่าปองสิ่งแก้วไป	ควรปอง	๔๒๗ ก
อย่าผูกเสน่ห์ด้วย	ทรชน ยิ่งแซ	๔๘๕ ก
อย่าพะวงหลงเล่ห์ลวน	เหล่าพาล	๕๓๘ ก
อย่าพึงเยี่ยคู่ค้น	ข้าศึก	๔๙๒ ค
อย่ามากมักเรียนรู้	วิทยา	๔๕๔ ก
อย่าเรียนเพียรคิดค้น	ชุดของ	๒๐๕ ข
อย่าเรียนเพียรคิดเค้	ชุดทอง	๒๐๕ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

อย่าหมิ่นของเล็กน้อย	สี่สถาน	๓๖๒ ก
อย่าหมิ่นคิดป่วนน้อย	นิกขา	๒๕๐ ข
อย่าเอื่อมเด็ดดอกฟ้า	มาถนอม	๒๘๖ ก
อ่อนหวานมานมิตรสัน	เหลือหลาย	๔๑๑ ก
อัญชยมบรมนเรศรเรื่อง	รามวงศ์	๑
อัสตงค์ดุดอง	ควนผี	๔๔๕ ก
อำพองจวงแฉะแว่น	นรพาล	๒๐ ข
อากาศหฤโหดแท้	คือนกา	๑๕๖ ก
อากาศหฤโหดร้าย	คือนกา	๑๕๗ ก
อำพ่อย่าเกียจเจ้า	จงเพียร	๔๕๘ ก
อา สาสุดสิ้นเรียว	ร่างกาย	๓๙๓ ก
อายุครุไซรัถ้อยรู้	วิชา	๑๙๗ ข
อายุครุหรือรอบรู้	วิชา	๑๙๗ ก
อายุถึงร้อยชว	เจียรกาล	๕๓ ข
อายุยืนร้อยชว	โดยหมาย	๕๔ ก
อายุยืนร้อยอยู่	หังน่าน	๕๓ ก
อารัก্ষมีทั่วไม	รุกขมูล	๓๘๒ ก
อาศัยเรือนท่านให้	พิจารณา	๑๙๒ ก
อาศัยเรือนท่านให้	พิจารณา	๑๙๒ ข
อาสาเจ้าต่อต้าน	ตัวตาย	๒๗๑ ก
อาสาศึกสู้ไป	เสร็จงาน	๒๗๒ ก
อาหารการหลับแล	เสพงาม	๔๖๑ ข
อาหารเป็นที่ตั้ง	เกิดแรง	๓๒๕ ก
อาหารย่อยรสสั่ง	สรรเสริญ	๕๐๔ ก

โคลงบาทแรก

หมายเลขโคลง

อาหารเยี่ยหยิบไห้	กากิน ก่อนนา	๓๒๖ ก
อิถิปอิมด้วย	บุรีโส	๕๘๓ ก
อุตส่าห์คิตปิดป้อง	กันกาย	๕๖๔ ข
อุบลอุบัติเบื่อง	เปือกตม	๒๔๓ ก
เอนำชุ่มระเซ้	ชั้นเหลื่อ	๒๙๒ ก
เอาลาเทียมอุรุโอ้	เป็นมูล	๗๑ ก
เอาสารเทียมอุรุโอ้	เป็นมูล	๗๑ ข

กรมวิชาการ ๖๐๑

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง การคัดสรรและเผยแพร่หนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน
เรื่อง ประชุมโคลงโลกนิติ

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติให้ดำเนินการพิจารณาคัดสรรวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีคุณค่าซึ่งเป็นสมบัติของชาติที่ควรอนุรักษ์ไว้ นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ให้เกิดประโยชน์แก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป

คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ จึงได้ศึกษารวบรวม และคัดสรรวรรณกรรมประเภทภาษิตคำสอน ซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์สั่งสมไว้ นำมาจัดทำเป็นหนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน

ประชุมโคลงโลกนิติ นี้ เป็นหนังสือเล่มหนึ่งในชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอน ซึ่งกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปยังสถานศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั่วประเทศ เพื่ออนุรักษ์สืบทอดวรรณกรรมดีเด่นอันเป็นสมบัติของชาติ และส่งเสริมให้เยาวชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนผู้รักการศึกษาค้นคว้า ได้อ่าน ศึกษา เปรียบเทียบ และใช้วิจารณ์ญาณในการเลือกสรรภาษิตคำสอนไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ เพื่อประโยชน์แก่ตนเองและสังคมสืบไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

(นายบุญลือ ทองอยู่)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คณะผู้จัดทำ

คณะกรรมการคัดสรรและเผยแพร่วรรณกรรมของชาติ

ศาสตราจารย์ ประเสริฐ ณ นคร	กรรมการที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส	กรรมการที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์จรูญ ปะนีญ์ นาครทรรพ	กรรมการที่ปรึกษา
นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์	กรรมการที่ปรึกษา
อธิบดีกรมวิชาการ (นายอำรุง จันทวานิช)	กรรมการที่ปรึกษา
รองอธิบดีกรมวิชาการ (นางอารีรัตน์ วัฒนสิน)	กรรมการที่ปรึกษา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิฑูร โสภวงศ์	ประธานกรรมการ
ศาสตราจารย์(พิเศษ) ชลธิรา สัตยาวัฒนา	รองประธานกรรมการ
นางสาวทรงสรณ์ นิลกำแหง	รองประธานกรรมการ
นางปรุ่งศรี วัลลิโกดม	กรรมการ
(ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์)	
นางวารีย์ แยมวงษ์	กรรมการ
(ผู้แทนผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรม)	
นางศิริมาลา สุวรรณโกติน	กรรมการ
(ผู้แทนผู้อำนวยการองค์การค้าของคุรุสภา)	
นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง	กรรมการ
ศาสตราจารย์กุสุมา รัชขมณี	กรรมการ
นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์	กรรมการ
นางสาวนิยะดา ทาสุคนธ์	กรรมการ
นางพจมาน พงษ์ไพบูลย์	กรรมการ
นางสาวสมพร จารุณี	กรรมการ
นางบุษบา ประภาสพงศ์	กรรมการและเลขานุการ
นายอุทัย ไชยกลาง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางลัดติยา อมรสมานกุล	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวกาญจนา แดงถึก	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ผู้จัดทำเนื้อหาเพิ่มเติม

พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

นางสาวทรงสรณ์ นิลกำแหง

บทนำเสนอ

นางสาวทรงสรณ์ นิลกำแหง

คำชี้แจงการจัดทำ

นางสาวทรงสรณ์ นิลกำแหง

ตรวจสอบคาถาและชำระโคลง

นางสาวทรงสรณ์ นิลกำแหง

ศาสตราจารย์กุสุมา รักขมณี

คำอธิบายศัพท์

นางสาวสุปัญญา ชมจินดา

นางสาวกระลำภักษ์ แพรกทอง

นางสาวจงกลณี มณฑาทิพย์

ตรวจสอบเชิงอรรถและคำอธิบายศัพท์

ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร

ศาสตราจารย์กุสุมา รักขมณี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พุทธ โสภวงศ์

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

นางสาวทรงสรณ์ นิลกำแหง

นางสาวสมพร จารุณี

นางบุษบา ประภาสพงศ์

ที่ปรึกษาศิลปกรรม

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

ศิลปกรรม

นายอุทัย ไชยกลาง

วาดภาพลายเส้น

นายเศรษฐมนันต์ กาญจนกุล

ถ่ายภาพ

นายทวีพร ทองคำใบ

บรรณาธิการ

นางบุษบา ประภาสพงศ์

นายอุทัย ไชยกลาง

๑ ครรโลงโลกนิตินี้

มีแต่โบราณกาล

เป็นสุภสิตสาร

กลดั่งสร้อยสอดคล้อง

นมนาน

เก่าพร้อม

สอนจิต

เวียนไว้ในกรรม

ประชุมโคลงโลกนิติ

ISBN 974-01-2630-8

9 789740 126300

ราคา 234.00 บาท